Yrd. Doç. Dr. Adem BALKAYA

MANAS DESTANI

Kısaltarak Türkiye Türkçesine Çeviren:
Abdülkadir İNAN

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI: 611
1000 TEMEL ESER DİZİSİ: 117

Bu eser Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'nca "Türk Kültürü Kaynak Eserleri" dizisinde 1972 yılında basılmıştır.

Onay: 13.3.1985 gün ve 831.0 - 848 sayı
Birinci baskı, Ağustos 1985
Baskı Sayısı: 10 000
Ongun Kardeşler Matbaası - ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5

KALMUK HANI ALEVKE (ALÖÖKE)'NİN KIRGIZLARI YAĞMA ETMESİ 11

MANAS'IN DÜNYAYA GELİŞİ 14

ŞOORUK HAN'IN KIRGIZLARA KARŞI SAVAŞI 33

ALMAMBET'İN KIPÇAK BEYİ ER GÖKÇE'YE GELİŞİ 41

ALP ALMAMBET'İN MANAS'A GELİŞİ 45

SON SAVAŞ 133

MANAS ALP'IN ÖLÜMÜ 145

BAZI KELİMELERİN AÇIKLANMASI 215

ÖNSÖZ

Türk kavimlerinden Kırgızların beş büyük ciltlik Manas destanından kısalttığımız bu küçük eserin bu muazzam destan hakkında bir fikir verebileceğini ümit ediyorum.

Kırgızlar, Türk ırkının tarihçe bilinen en eskilerinden biridir. Bu kavmin Çinlilerce Milâttan önceki 201 yılından beri bilindiğini sinologlar kabul etmektedir. O devirde Kırgızlar Kem (Yenisey) kaynaklarında ve sahillerinde, Sayan dağlarında bulunmuşlardır.

— VIII. Yüzyılda Kırgızların hanı Bars Bey, Gök Türk hakanı Bilge Hakan'a (716-734) tabi ve onun hemşiresi ile evlenip damat olmuştu. Sonra Gök Türk hakanına karşı isyan ettiği için öldürülmüştür. Daha sonra Uygurlara tabi oldularsa da bir müddet sonra onlara karşı isyan edip 840'ta Kırgız Hakanlığını kurdular. İşte bu Kırgız Hakanlığı devrinde onların büyük kabilelerinden birkaçı Tanrı dağlarına, Talas, Isıkgöl ve Pamir yamaçlarına gelip yerleştiler. Yenisey'deki Kırgızlar Moğol devrinde küçük beylikler olarak XVII - XVIII. asırlara kadar yaşadılar. Rus istilasına karşı mücadele edip yenildikten sonra, dağılıp küçük küçük oymaklar halinde muhtelif Türk boylarına dahil oldular. Tanrı dağlarında yerleşen Kırgızlar son yıllara kadar varlıklarını tam olarak muhafazayı başardılar, Batı Türkistan altı parçaya ayrılıp her birine Sovyet Hükümeti tarafından "Cumhuriyet" adı "bahşedildiği" zaman Kırgız ulusuna da "Kırgızistan Cumhuriyeti" bağışlandı. Bu "cumhuriyet"te Kırgızların nüfusu 800.000 tahmin edilmektedir. Türkistan'ın başka "cumhuriyet"lerinde ve Çin Türkistanı'nda da Kırgızlar bulunmaktadır.

*
* *

Göçebe aşiret hayatı yaşayan eski Türk kavimlerinde olduğu gibi Kırgızlar da, Müslüman olmakla beraber, aile, miras, ant, kısas, hak ve hukuk

meselelerinde, İslâm fıkhına göre değil, eski Türk zang, töre ve yasa denilen şifahı kanunları tatbik etmişlerdir. Buna rağmen Kırgızlar kendilerini şehirli medeni Türklerden daha iyi Müslüman saymışlardır. Kırgızlar, içtimai hayatlarının icabı olarak, din hocalarından ziyade kendi beylerinin hüküm ve "fetva"larına önem vermişlerdir. XIX. yüzyılın ortalarında bile "manap" (boy beyleri) din adamı rolünü oynamışlardır. Meşhur bir hikâyedir: Yazın sıcak ayına rastlayan ramazan orucunu bir manap, halkın ricasiyle, kış ayına ertelemiştir...

XVI. yüzyıl yazarlarından Haydar Mirza Doğlat (Babur Mirza'nın halazadesi) "Tarih-i Reşidi" adlı eserinde "Kırgızlar müşrik, Çağataylar Müslümandır" diyor. XVI. yüzyılın son yıllarında Türkistan'da bulunan Osmanlı seyyahı Seyfi Çelebi, Kırgızlar hakkında şöyle diyor: "Bunların padişahı yok, beyleri vardır, beylerine "kaşka" diyorlar. Bu Kırgızlar ne Müslüman, ne de kâfirdirler. Yerleri sarp dağlardır. Yurtlarını başarı ile müdafaa ederler. Yadacılıkta ustadırlar". Seyfi Çelebi'nin bu kaydına göre XVI. yüzyılda Kırgızlar yadacılıkta usta imişler, halbuki Manas Destanı'nda Kırgız muhariplerinden yadacıya rastlanmıyor. Kırgız ordusunda tek bir kahraman yadacı var ki o da Kalmuklardan gelip Kırgızlara sığınan Prens Almambet' tir. Halbuki bu cada-yada taşı Kırgızlarca "cay taşı" adıyla bilinmektedir.

Kırgızlar XVI. yüzyıla kadar tam manasıyla Şamanist olmuşlardır. Kırgızlarda Müslümanlık taassubu Budist Çinli ve Kalmukların devamlı saldırışları ve yağmaları sonucunda meydana gelmiştir. XIX. yüzyılın ortalarına kadar onların Müslümanlığı, çok basit İslâmı âdetlerden ibaretti. Melekler hakkındaki inanışları Şamanistlerin iyi ruhlar hakkındaki inanışlarından farksızdır. İyi ruhlara Orta Asya Müslümanları gibi "ferişte" derlerdi. İnanışlarına göre her kahramanın bir "ferişte"si vardır. Alp mağlup olursa ferištesi de yenilirdi... Mal ve servetin bekçisi "ferişteler" vardı. Manas destanındaki bu "ferişte" Yakut Şamanlığındaki "ijekul" (kişinin eşi olan ruh) dan başka bir şey değildir. Gerçek Müslümanlara göre düpedüz küfür sayılan "ben kendimi Tanrı bilirdim, yaralandıktan sonra anladım ki ben Tanrı değilmişim", sözleri Manas'ın sözleridir. Askerleri ve arkadaşları Manas'ı överken "üstümüzdeki Huday-Tanrı gibi" diyorlar. Manas'ın kırk yiğitinin ileri gelenlerinden biri olan ihtiyar Kırgıl "üzerimizdeki beyimiz havadaki, gökteki Tanrı gibi" diyor. Manas'ın babası Cakıp Han Manas'a hitap ederken "üzerimizdeki Huday Tanrı gibi karşımdasın" diyor. Destan şairi, Manas'ın silah arkadaşı Almambet'in kahramanlığını anlatırken "yukarıdaki Tanrı gibi" diye tavsif ediyor.

Büyük dileklerde kurbanlık hayvanı öldürme tıpkı Altaylı Şamanist

Türklerde olduğu gibi hayvanın karnını yarıp yürek ve ciğerlerini çıkarm suretiyle olduğu anlaşılmaktadır (Radloff, s. 518: "Hecin devenin göğsü yarıp ciğerini çekip çıkardı da oğlu Bolat'ın başına vurdu"). Bi ayind sonra Bolat abdest alıp namaz kılıyor!... "Ben ölürsem mezarıma Açbud atımı bağlayıp bırakınız!" diye vasiyet ediyor.

Ç. Valihanov tarafından tavsif edilen Han Köketay'ın defin törenin İslâmî defin töreninden hiç eser yoktur. Bu defin Zerdustizm karışık Şam nizm defnidir. Manas'ın birinci ölümü hikâyesinde de Müslümanların de törenlerinden hiç eser yoktur.

*
* *

XX. yüzyılda yazılmış olduğu tahmin edilen ve Zeki Velidi ile Mac âlimi von Almaşı'nın gördükleri sonradan kaybolmuş, şimdiye kadar bul namamış olan iki nüshanın İslâmiyetin büyük tesiri altında yazılmış old ğu, bu iki bilgin tarafından haber verilmiştir.

Bizim hülâsasını yaptığımız Sagımbay Orazbakoğlu (1867-192 rivayeti olan Manas trilogiası, 1912-1913 yıllarında tespit edilmeye ba lanmış ve 1930 yılına kadar, yani 18 yıl devam etmiştir. S. Orazbakoğlu'nu Manas, oğlu Semetey ve torunu Seytek'in destanı (trilogiası) 180.378 mıs olup bunun dört cilt olarak tahminen 105 bin mısrai yayımlanmış, kal kısmi Kırgızistan İlimler Akademisi kütüphanesinde mahfuzdur.

Manas destanına İslâmiyetin tesiri meselesine gelince bu tesir, Ra loff'un, hele von Almaşı'nın dedikleri gibi "öldürücü" değildir. İslâmiyet tesiri çok kuvvetli olan dini bütün Sagımbay'ın Manas trilogiasında bile, b eski Şamanizm inanışları, ara sıra çok kuvvetli şekilde kendisini göstermek tedir. Hele ant törenleri ve ant formülleri destanın başından sonuna kad Şamanizm kurallarına göre yapılmaktadır. Evlenme, nikâh, defin törenle (hele ölüyü sütle yıkamak) İslâmiyete hiç uymayan çok eski Şamanizm g lenekleridir. Bütün bu Şamanizm âdet ve inanışlarını anlatan Sagımbay Çin'e yapılan büyük seferde Manas'ın karargâhında kılınan bir sabah namaz nı çok güzel tavsif etmektedir. "Tan ağarıp attığı, yeryüzünü sis kapladığ zaman, çok güzel bir ezan sesi kırlarda yankılandı... Herkes, bütün savaş askerler uykudan kalkıp abdest alıp sabah namazına hazırlandılar..." Sağım bay Orazbakoğlu ara sıra böyle güzel, samimî dinî levhalar da çizmekte dir. Onun hal tercümesini yazanlar çok dindar, dini bütün Müslüman oldu ğunu belirtiyorlar. Bu bakımdan onun anlattığı Manas Destanı, Radloff'un

ve Çokan Valihanov'un rivayetlerine göre, samimî "Müslüman" gazilerinin hayat ve cihatlarının destanıdır.

Radloff'un yayımladığı Manas Destanı Kırgız kahramanlarının, tarım hayatına tahammülleri yoktur. Onlara göre ideal hayat geniş bozkırlarda, Tanrının Kırgızlar için özel olarak yarattığı Tanrı dağlarında, Alay yaylalarında göçüp konmak, sayısız hayvan sürülerine sahip olmaktı. Manas'ın birinci defa ölüşünden sonra babası, anası, hemşiresi ve karısı çok sıkıntı çektiler. Babası Cakıp Han orakla sart ekinini biçti, anası Çıyırdı Hatun tarlada sart başağı topladı, hemşiresi Kırlangıç odun taşıdı... sefil perişan oldular. Manas hayatta iken ziraatçı Türkistanlıları "bel, kazmasını sapa geçirip yeri kazan, uyuz eşeğini kır at gibi öven, mısır ekmeğini koynunda taşıyan, tırpanı omuzunda sart yurdu..." diye hakir gören Cakıp Han şimdi kendisi de "sart" olmuştu... S. Orazbakoğlu'nun Manas'ında tarımcılığın idealize edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Babasına darılan Manas, ziraatle uğraşıyor ve ona ihtiyar insan suretinde tecelli eden bir ruh yardım ediyor. Bu epizodun, XVII - XVIII. yüzyıllarda söylenen Manas Destanı için, pek yabancı olduğu şüphesizdir.

*
* *

Türkoloji edebiyatında Manas Destanı konusuna, son yıllara kadar pek az dokunulmuştu. Bu destan hakkında ilk bilgi, 1849 yılında Kazak - Kırgızların Ulu yüz bölümünde idare âmiri bulunan Franel adlı bir Rus memuru tarafından hükümete sunulan raporda verilmiştir. Bu rapora göre çok eski Nogaylı denilen halk zamanında Manas ve oğlu Semetey adlı kahraman savaşçılar yaşamıştır. Franel'den yedi yıl sonra, Orta Yüz Kazak prenslerinden Çokan Valihanov 1856 yılında Kırgızlar arasında yaptığı seyahat sırasında Manas Destanı'nı keşfetmiş ve bunu 1861 yılında Rus Coğrafya Derneğinin "İzvestiya" dergisinde yayımladığı "Congarya etüdü" başlıklı makalesinde haber vermiştir. Ç. Valihanov bu etüdünde Manas Destanı'nı şöyle tarif ediyor:

"Sarp kayalarda yaşayan Kırgızlarda tek bir destan vardır. Bu destan Nogay devrine ait Manas Destanı'dır. Bu destan Kırgızların bütün mitolojisini, masallarını, her türlü geleneklerini bir kahraman çevresine toplamış Kırgız ansiklopedisidir. Kırgızlar için eski Yunanlıların İlyada'sı gibi bir şeydir. Kırgızların hayat tarzları, görenekleri, ahlâk ve dinî telâkkileri, coğrafyası, tarih bilgileri, başka uluslarla olan ilişkileri bu destanda ifadesini bulmuştur."

Ç. Valihanov'dan sonra Manas Destanı'nın önemli bir rivayeti meşhur Türkolog W. Radloff tarafından 1869 yılında tespit edilerek 1885'te "Türk halk edebiyatı örnekleri" külliyatının V. cildi olarak yayımlanmıştır.

1917 Rus ihtilâlinden sonra bu destanın neşri meselesi üzerinde Kırgız aydınları ile Rus komünistleri arasında geçen çok sert tartışmalar tam otuz yıl devam etti. Bu tartışma yıllarında Rus emperyalizmi bakımından "zararsız görülen bazı kısımlarının Rusça olarak yayımlanmasına izin verildi. Nihayet 1958 yılında Sagımbay Orazbakoğlu rivayeti dört cilt olarak yayımlandı. Bu dört cilde giren kısmın Sagımbay rivayetinin ancak yarısı olduğu anlaşılmaktadır.

Manas Destanı'nın bir kısmının XVI. asırda Tacik Farsçasına tercüme edildiği "Macmuatu't-tevarih" adlı eserden öğrenilmiştir. Bu eserde Kalmuk Hanı Yolay ile Manas'ın savaşları anlatılmaktadır. Bu eser A. T. Tahirzade tarafından Leningrad Üniversitesi neşriyatı arasında 1960 yılında yayınlanmıştır.

Orta Asya ve Çin münasebetleri tarihi uzmanı A. Bernştam'a göre "Manas Destanı'nın çekirdeği Kırgızların Yenisey ırmağı boylarında, Minüsin bozkırlarında IX. yüzyılda devlet kurdukları devirde meydana gelmiştir. Bu devletin başında Yaglakar Han bulunuyordu. Bu han, Moğolistan'a gelen düşmanlarını kavdu, başka Türk boylarının da kendisine katılmasıyla çok kuvvetlendi. Sayan-Altay dağlarının güney bölgelerini aldı ve düşmanlarını koğup Tanrı dağlarına kadar geldi ve ordusunun bir kısmını buraya bıraktı".

A. Bernştam'in dayandığı vesika Kuzey Moğolistan'da bulunan Gök Türk harfleri ile yazılmış kitabedir. Bu kitabeyi bırakan ölü "ben Kırgız oğluyum" demektedir. Anlaşıldığına göre bu Kırgız beyi Yağlakar Han atanın hizmetinde bulunmuştur. Üstadına yüz er ve bir mesken vermiştir. Oğullarına "Marım (Üstadım) gibi olunuz. Hana itaat ediniz" diye nasihatta bulunuyor. Bu kitabedeki "mar" kelimesi manihaist mürşid ve öğretmenler için kullanılan Süryanice bir terimdi. Buna göre Kırgız beyinin manihaist olduğu sanılmaktadır.

KALMUK HANI ALEVKE (ALÖÖKE)'NİN KIRGIZLARI YAĞMA ETMESİ

Kırgızların büyük başbuğu Orazlı'nın ölümünden sonra onun halkına bir felâket çağı geldi. Kalmuk Hanı Alevke (Alööke)* Kırgızistan'ı istilâ edip çadırlarını yıkmış, evlerini yakmış, kadın-kızı ağlatmıştı. Bu zalim Alevke'ye karşı koyacak bir can kalmadı. Karşı söyleyeni kızıl kana çevirdi, güzel Kırgız kızlarını cariye yaptı. Kırgız ülkesinde guya kıyamet kopmuş, âhirzaman olmuştu. Böylece Kırgız ulusunun ocağı söndürüldü, başkaldıranları uzak yerlere sürüldü. Kırgızların bir bölüğü Altay'a, bir bölüğü İran'a, bir bölüğü Kaşgar'a kaçıp sefil ve perişan oldular.

Orazlı oymağının Kırgızları Kalmuk idaresi altında çocuklarını büyütmek için kul-köle olup Alevke'ye hizmet ettiler. Bunların beyi Cakıp (Yakup) idi.

Kırgızların bir boyu olan Noygutlar da Kalmuk-Mançuların kul-kölesi olmuşlardı. Bunların başbuğu Akbalta adlı biri idi. O da Orazlı oğullarına gelip oymağıyla katıldı ve "oğlum Cakıp dinle" diye bütün Kırgız ulusunun başına gelen felâketi uzun uzun anlattı. Kırgız beylerinden Şıgay Han ile Tekeşi Han da kanlar içinde geldiler. Bunları da Tanrının belâsı Alevke Han yağma etmiş, "Mal mülkümüzü Kıtaylar ve Kalmukları ile gelip Alevke* yağma etti, ateş gibi bizi yaktı, yıktı, Torgaut döktü kanımız" diye ağladılar.

Akbalta ile Cakıp ayaklanmayı denediler. Fakat Alevke Han büyük bir ordu ile kara yeri sallandırıp Kırgızlar üzerine saldırdı. Kırgız ulusunu yok etmek için ordusuna emir verdi. Dünyayı toz dumana çevirdi. Tekeşi Han ile Şıgay Han savaş

---

* Metinde geçen bazı Kırgız lehçesiyle yazılmış kelimelerin yanına (*) konmuş, karşılığı sona konan sözlükte açıklanmıştır.

meydanını bırakıp kaçıp kurtuldular. Noygut boyunun beyi Akbalta esir düştü ise de Alevke'nin elinden kaçıp kurtuldu.

*
* *

Bir gün Cakıp şöyle konuştu: "böyle kul-köle olup yaşamaktansa ölmek, kara yerin altına girmek daha iyidir. Dağlara arkamızı verip yine bu düşmana saldıralım. Böyle yaşamaktansa savaşıp ölelim." Cakıp böyle konuştuktan sonra Kırgızlar ayaklanmaya hazırlandılar.

Halktan dua alıp altmış bahadır atlandı ve düşman üzerine hareket etti. Tan ağarmaya başladığı zaman havaya kalkan toz dumanı, kervancıların hayhuyu, develerin bağırması, atların kişnemeleri duyuldu. Bu, Alevke Han'a gelen altın, gümüş, mücevherat yüklü büyük bir kervandı. Cakıp-Akbalta'nın çetesi kervanı basıp bütün malı ele geçirdi. Kervanı koruyan askerlerin kumandanı kaçıp Alevke Han'a gelip kervanın Kırgız çetesi tarafından basılıp yağma edildiğini haber verdi. Alevke bu haberi alır almaz tepeye ateş yakılmasını, böylece orduya haber verilmesini buyurdu. Davul-zurnalar çalındı, guya kıyamet koptu... Kalmuk askerleri çete başbuğu Akbalta ağayı yakalayıp Alevke'nin huzuruna çıkardılar. Alevke'nin huzurunda Akbalta "sizinle savaşacak kudretim yok. Bunu anladım. Kesecek olsan başım bu, dökecek olsan kanım bu..." diye konuştu. Alevke Han bu çeteye adları karışan Kırgız boylarının Altay'a sürülmesini emretti. Kırgızların büyük bir kısmını kuvvetli muhafızların nezareti altında Altaylara doğru yola çıkardı. Cakıp ile Akbalta, el ve ayakları bağlı olarak, altmış yasakçının muhafazasında bulunuyordu. Böylece âsi Kırgızlar Altaylara sürüldüler.

Sürgünler nice ırmak, nice dağ, nice orman, güneş yakan nice çölleri geçtiler. Tepeli, çukurlu bozkırları, İle ırmağı başı Üçaral'ı, Ögüz ve Tay geçitlerini geçtiler.

Bu uzanan Akdala
Babamız basmış yer değil!

Cediger, Şibey, Kalmuklar
Babamız görmüş il değil!

diye ağlaya ağlaya bu Akdala sahrasına kondular.

Bu Akdala sahrası çok münbit ve bereketli yerdi. Meyvesi, otu boldu. Fakat burasını da istilâ eden Kalmuk ve Mançular tarım diye bir şey bilmeyen çok iptidaî göçebelerdi. Kırgızlar bunlara bakarak kendilerini çok kültürlü saydılar. Buradaki Kalmuk ve Mançular Alevke'nin hakimiyetini de pek tanımayan boylardı. Kırgızlar burada kendilerini daha serbest ve yerlilerden daha kuvvetli hissettiler.

Bir gün Akbalta Ağa Kırgızları toplayıp şöyle konuştu: "Çocuklar, ağlasak da kaygırsak* da işimiz düzelmez. Arkamızda dayanacak ilimiz, halkımız yok. Kara Kalmuk ve Mançu'nun esirleriyiz. Gerilip yatacak zamanımız yok. Bu Altay'ı ellerine geçiren Kalmuk ve Mançular tarımdan habersiz il imişler. Biz burada tarımla uğraşsak iyi olur. Arıklarımız semirir, aç karnınız doyunur. Hadi, çocuklar, diride cana mal gerek, tarlalar açıp tarımla uğraşalım! "Hepsi makul!" diye işe başladılar. Bir müddet sonra zenginleştiler. Evleri altın, gümüşle doldu, hayvan sürüleri çoğaldı, bu ülkenin zengini oldular. Bununla beraber Kalmukların reayası, hatta kölesi sayılırlardı. Servet sahibi oldukları için Kalmuk'un büyük memurlarını elde etmesini biliyorlardı. Böylece yıllar geçti.

MANAS'IN DÜNYAYA GELİŞİ

Cakıp'ın büyük derdi çocuğunun yokluğu idi. Bir gün bu derdini şöyle anlatıyordu. "Her cinsten hayvan sahibi oldum. Bu mal mülkümde beş paralık haram yok. Fakat elimden tutacak, ölümümden sonra "Vay babacığım!" diye ağlayacak, yüzünü parçalayacak bir evlâdım yok. Ne talihsiz, bahtı kötü adam imişim!" diye göz yaşlarını tutamadı, hıçkıra hıçkıra ağlamakta devam etti.

Büyük hatunu Çıyırdı kocasının ağladığını görüp "Sana ne oldu? Ne sırın var? Söylesene!" diye sordu. Cakıp dedi: "Seninle evlendiğim, tam on dört yıl oldu. Sen belini sağlam bağlamadın, bir çocuk doğurmadın. Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmadın, kutlu pınarda gecelerce kalıp çocuk istemedin. Çocuksuz kadın dul kadın, kısır kadın, odun olmaktan başka bir faydası olmayan meyvesiz ağaçtır" dedi. Bu sözlere karşı ne diyeceğini bilemeyen Çıyırdı kadın odasına gidip başını yastığa koyup ağladı ve nihayet uyudu. Yanında yatan Cakıp biraz sonra uyanıp Çıyırdı'yı da uyandırıp gördüğü düşünü anlattı. Yine Cakıp'ın ikinci karısı Bakdevlet de bir düş gördüğünü ve düşleri yordurmak için düğün-ziyafet yapmak gerektiğini söyledi.

Cakıp gördüğü rüyayı tabir ettirmek için ziyafet hazırlattı. Atlar, develer, koyunlar kesti. Ulu toy kıldı. Bayyegit adlı bir ihtiyar Cakıp ve Bakdevlet Hatun'un gördükleri düşün manasını açıkladı. Bu rüyaya göre "Çıyırdı Hatun bir erkek, bir kız doğuracak. Bakdevlet Hatun da ikiz erkek çocuk anası olacak" dedi. Cakıp bu tabirleri duyar duymaz sevincinden ağladı.

Bu ziyafetten bir müdden sonra Çıyırdı Hatun her türlü yemekten tiksinti duyarak hiçbir şey yemez oldu. "Pars yüreği yemek istiyorum" diye tutturdu. Aradılar, taradılar, nihayet bir avcının öldürdüğü parsın yüreğini bulup yedirdiler.

Çıyırdı Hatun dokuz ay sonra bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Bakdevlet Hatun ise ikiz iki erkek çocuk anası oldu. Cakıp Bey'in sevincine payan yoktu. Altmış yaşına geldikten sonra birden üç erkek çocuğun babası oldu ve "beşik bağı berk olsun, kundak bağı kut olsun!" diye dua ederek kadınlarının odalarına girdi.

Cakıp, büyük bir düğün yapıp çocuklarına ad vermeye karar verdi. Akbalta "Bu çocuğun adının Manas olduğunu ancak biz bilelim. Kalmuk, Çin ve Moğollar bilmesinler. İsim düğününde bu çocuğun adının "Dev cinli" olduğunu ilân edelim" dedi.

Bu ad değişikliğinin sebebi Çinli Esen Han'ın kâhinlerinin Kırgızlarda Manas adlı bir çocuğun doğuşunu ve bunun Çin ve Kalmuk halkları için büyük bir belâ olacağını haber vermeleriydi. Esen Han bu çocuğu aratıyordu. Kırgız Beyi Akbalta Ağa bunu bilginlerden dinlemiş, öğrenmişti. Akbalta, "Bu oğlan Kalmuk, Çin ve Moğollardan Kırgızların öcünü alacak, yaşı on iki olduğunda Kaplan Manas adı meşhur olacak, şimdilik onun Manas olduğunu düşmanlar bilmesinler" dedi.

Böylece bütün Kırgızlar Manas adını ağızlarına almamaya söz verip ant içtiler.

Aylardan ay geçti, yıllardan yıl geçti, Manas sekiz yaşına bastı. Kırk evden kırk çocuk toplayıp askerlik oyunu yapıyordu. Kalmukların seksen çocuğu bunların yanı başında oynuyorlardı. Bunlar Kırgız çocuklarına hakaret ederek "Serseri, sürgün Burutlar!" diye alay ediyorlardı. Birden üzerlerine saldırıp dövmeye başladılar. Manas bunlara "bırakınız, bırakınız!" diye yalvardı. Fakat bu Kalmuk, Mançu çocuklar ellerine geçen Kırgız çocuklarını dövüyorlardı. Çocuklar bunların önünde diz

çöküp ağlıyorlar ve yalvarıyorlardı. Manas tekrar, "Çocukları bırakınız!" diye yalvarırken onun da üzerine saldırdılar. Manas dudaklarını ısırıp, içi ateş gibi alevlenip arkadaşlarını toparlayıp düşman çocuklara öyle saldırdı ki evlerine doğru kaçıştılar. Kalanlarını kırk çocuk ortaya alıp dövmeye devam ettiler. Bu hali gören Çakıp kırk çocuğu evlerine kovup Manas'ını yakaladı ve oğlunu çok azarladı: "Çocukluk, delilik yapıyorsun. Arkan Kırgız ile burada yok. Biz burada sığıntı olup yaşıyoruz. Altay'a sürgün geldik. Rahat yürümek gerekirken kımız küpümüze su döktün. Kalmuklara kanımızı döktüreceksin!" dedi.

Bu sırada, aklı derin derya, halk içinde saygılı ihtiyar, Akbalta, Cakıp Ağa'nın yanına yaklaşıp "Hey Cakıp, hayvanların kurusun... Bu Manas bizim kurtuluş ümidimizdir. Onu iyi terbiye edelim!" diye konuştu.

Kalmukların, oğluna bir fenalık yapacakları belli olmuştu.

Cakıp Ağa'nın koyun sürülerine bakan çobanların başı Oşpurbay adlı biri vardı. Manas'ın anası hatun onu yanına çağırıp Manas'ı yanına alıp üç dört yıl bakmasını, oğlunu ona emanet ettiğini, onu Kalmuk çocukları gibi giyindirmesini söyledi.

Koyun çobanı Oşpurbay'ın yanında barınan Manas burada da yaramazlığını bırakmadı. Yanına, kendisi gibi, kırk çocuk bulup babasının koyunlarından birçok koyun kesip ziyafetler verdi. "Bana prens, diye hitap ediniz!" diye çocuklara öğretti. Bu sırada Kancarkul adlı, at sürüleri çobanı ile kavga edip onu da dövdü. Manas'ın koruyucusu olan çobanlar başı Oşpurbay "ey Cakıp bu oğlun adam olmaz. Yanına topladığı yoldaşları ona p a r s , a r s l a n , M a n a s !" diye parola uydurmuşlar. "Manas" kim "Dev Cindi"si kim? Çocuğunuza sahip olunuz, söylediklerimi hatırınızda tutunuz!" diye uzun uzun şikâyet etti ve sürülerine gitti.

Çoban başının bu sözlerini dinleyen Çıyırdı Hatun kocasına şöyle dedi: "Gönlüne ağır alma. Bu Manas'ım bizi, uzakta kalan yurdumuza kavuşturacak. Manas'ım sürgün halkımızı düşman elinden kurtaracak. Atalarımızdan kalan Kengöl, Talas, Isıkgöl'e

bizi götürecektir... Manas'a dayanıp bu Altay'dan kaçmalısınız. Sağ sâlim yürürse Manas'ım bütün Kırgızları kurtaracaktır".

Bu sırada yine çoban başı Oşpur Cakıp Bey'in yanına gelip "Halk arasında dolaşan haberlere göre senin "Dev cindi" bir at sürüleri çobanı ile bir koyun çobanını öldürmüş" dedi. Bu haberi işiten Cakıp kendini tutamadı ağladı, ne yapacağını şaşırdı. Oğlunu bulup acı acı konuştu, tekdir etti. Manas babasına "Vah, vah, babacığım, ne diye güdersin bu malı? Güdüp de ne murada erişeceksin?" dedi.

O sırada bir alay asker ve bayraklar göründü. Bu yedi yüz askerin kumandanı Koçko adlı Çinli idi. Esen Han tarafından Cakıp üzerine gönderilmiş olan bu alayın Başbuğu Cakıp'ın karşısına çıkıp gürledi: 'Vay kerete Burut!* Ayak bastığın yere ot bitmez zalım! Bereketli, cennet gibi Altay'da yaylayıp zengin olmuşsun, şimdi de kaçmaya hazırlanıyormuşsun... Bizi, âlemi aldatmak için oğluna yalancı ad olarak "Dev cindi" diye ilân etmişsin. Vay karısı talak. Burut! Oğlum adı "Dev Cindi" deyip Esen Han'a yalan bilgi vermişsin. Oğlunu derhal bana teslim et. Yoksa ocağını söndüreceğim, malını yağma edeceğim. Vayı serseri Burut! Altay'dan kaçmaya hazırlanıyormuşsun, ha! diye bağırıp çağırdı.

Cakıp'ta ses çıkmadığı için askerlerine at sürülerini sürmeye emir verdi. Davul zurnalar çalındı, Kırgız evleri yıkıldı, her şey yağma edilmeye başladı. Kızlar, gelinler feryat edip ağlaştılar.

Bu durumu gören on iki yaşındaki Manas silahlanıp Aymanboz denilen atına bindi ve düşmana saldırdı. Bu Koçku'nun suratı korkunç idi, bıyığı dağ çukurunda biten ısırgan otuna benziyordu, burnunun delikleri cehennem çukuru gibi idi. Bu habis düşman Manas'ı düelloya çağırdı ve hücuma geçti. Manas onu atından düşürdü. Bunu gören Cakıp ile Akbalta "bırak, bırak!" diye araya girdiler. Cakıp oğlunun bu hareketine çok üzüldü ve ağlayarak: "Tek evlâdım Manas'ım başımıza belâ ve felâket getiriyorsun. Kalmuk ve Çin alplarının meşhuru Koçko'yu yere serdin, ordulu, güçlü yurda saldırıp bizi belâya soktun" diye inledi. Araya Aksakal Akbalta girdi "aman, Cakıp -dedi- böyle konuşma! Bu çocuk sönmüş ocağımızı yakacak, ölmüş yurdumuzu

diriltecektir. Fırtınalar estiği zaman bu Manas sığınağınız olacaktır" diye Cakıp Bey'i teskine çalıştı.

Bu olaydan sonra Kırgızlar ana yurtlarına doğru kaçmaya karar vererek yola çıktılar.

Manas'ın yendiği Kalmuklardan biri olan Tagılık Bahadır, Esen Han'ın karargâhına bitkin bir halde ulaşabildi. Hanın huzuruna gelip diz çökerek başlarına gelen felâketi anlattı: "Manas çok korkunç bir düşman imiş. Alplarımızı yün gibi attı, savurdu. Savaş meydanını toz dumana çevirdi, kattı. Burutun tohumu bu Manas'ın tuttuğu yerden kan çıkar, nara atarsa can çıkar, öyle bir arslan... Karşı gelen kim olursa olsun sağ bırakmaz" dedi.

Tagılık Alp'ın bu haberini dinleyen Kalmuk Alpları, kumandanları hepsi sustu, ne diyeceklerini bilemediler, şaşkına döndüler.

Esen Han bağırıp çağırdı: "Söyleseniz aa!" diye gürledi. Sonra yanındaki alplara ve pehlivanlarına - : "Han Yolay sen şu karısı talak Manas'ı yakala, ayağını, kolunu bağlayıp huzuruma getir. Kulağı demir Kutan Alp, alnı demir Mengkuç Alp, göbeği demir Kiten Alp, koyu doru ata binmiş Kazan Alp, makas kulaklı Kaban Alp sözlerimi iyi dinleyiniz bu Manas denilen Burutu yakalayıp bana getiriniz. Makas kulak Kaban Alp, sen büyük Kahramansın. Kaf dağını basıp yer kıldın, oradaki beş alpı yenip oraya barış yerleştirdin. Sana güveniyorum. Denke, Yolay pehlivanlarım, şöhretiniz dünyaya malum alplarım, bu Manas'ı yakalayamazsanız, gözüme görünmeyin, hepinizi öldüreceğim" dedi.

Davullar vuruldu, zurnalar çalındı. Tam silahlanmış Çin-Moğol askerleri Kırgızlar üzerine harekete geçtiler. Fil ve gergedanlar, katır ve develerin bağırmaları bütün sahrayı inletiyordu. Onbaşılar, yüzbaşılar, binbaşılar askerlerini nizama getirip büyük ordu halinde yola düştüler. Yedi yerde sancaklar dalgalanıyordu.

Tam o sırada Manas'ın asil atı Aymanboz meydan savaşına hazır hale getirilmiş bulunuyordu. Manas arkadaşlarıyla "ordo" oyunu oynuyorlardı. Esen Han'ın ordusunun Kırgızlar üzerine gelmekte olduğu haberi geldi. Bu soğuk, korkunç haberi işitince Cakıp ne yapacağını şaşırdı ve Kırgızlara şöyle dedi: "Gık demeden istediğini yapalım. Ne kadar malımız varsa verelim de canımızı kurtaralım. Güzel kızlarımızdan bir "dokuz" yapıp Esen Han'a takdim edelim. Zavallı, sığıntı halkız."

Babasının bu sözleri Manas'a biz ve iğne tesiri yaptı. Birden yerinden sıçrayıp: "Vay, babacığım, ne diyorsun? Neden bu kadar alçaldın? Böyle namus, haysiyet kıracak iş yapmaktansa ölelim, geberelim. Aymanboz'a bineyim bu gelen düşmana hücum kılayım... Kırgız halkım, senin ben kurbanın olayım!" diye bağırdı.

Derken Kalmuk ve Çin alplarından biri olan Döödurü Alp altın direkli çadırında heybet ve azametle oturuyordu. Kumandan alplara Manas'ı şöyle anlattı: "Bu pis herifin ok geçmez göğsü, yimi, oktan hızlı atı var. Bu Manas'a kim cesaret edip karşı gelebilir? Manas'a karşı gelen sağ kalmaz. Ona karşı tekrar gidecek dermanım, mecalim yok. İki yüz ölü verdik, oluk oluk kanımızı akıttık". Bu haberi dinleyen Denke Alp atıp tutmaya, Yolay Alp tehditler savurmaya başladılar. "O pis mahlûklardan korkmuşa benziyorsun. On iki yaşındaki çocuğu yakalayalım, babasına kurban keselim. Bu Kırgız denilen serserileri maskara kılım..." diye Yolay Alp gürledi.

Er Yolay büyükçe bir kalabalık askerleriyle Kırgızlarla savaşmak, Cakıp'la Manas'ı esir almak niyetiyle davul zurnalarla yola çıktı. Bu Çin-Kalmuk ordusu Cakıp'ın yayladığı bölgeye geldi. Bunların hedefi Manas'ı ve babası Cakıp Bey'i yakalayıp Esen Han'a teslim ve Altay'da barınan bütün Kırgızların mal ve mülklerini yağma etmekti. Altay'daki bütün sürgün Kırgızlar ne yapacaklarını, bu belâdan nasıl kurtulacaklarını bilemediler.

Manas Kırgızlara cesaret verdi. Aksakal Akbalta Ağa da Manas'ı destekledi. İki tarafın savaşçıları karşılaştılar. Savaş başladı. İlk önce Manas Denke Alp'la karşılaştı. Kana doymaz süngüsü ile Kalmuk'un üzerine saldırıp atından düşürdü ve süngüsünü kalbine sapladı. Dev Kalmuk orada öldü. Bunu gören Yolay Alp askerlerine haykırdı. Kalmukların savaş parolası olan "Kakan!" diye haykırıp Manas'ı düelloya çağırdı. Manas'ı, Kalmuk alpları çevirdiler. Yolay gürledi, haykırdı, Akbalta ile Cakıp birbirine bakıp "Alnımıza biten tek evlâdımız için kurban olalım. Yolay'dan kurtaralım" diye düşmana saldırmak istediler. Manas ise Yolay'ın teklifini kabul ederek düelloya razı oldu. Yolay süngü ile hücuma geçti. Fakat Manas öyle başarılı hareketler gösterdi ki Yolay'ın hücumları hiçbir başarı temin edemeden sona erdi. Genç Manas ünlü bir alp olan Yolay'a karşı hücuma geçti ve göz açıp kapayıncaya kadar atından yere düşürdü ve süngelemek istedi ise de tecrübeli bir alp olan Yolay kurtulmasını bildi. O sırada atına binip kaçmaya başladı. Manas onu takip etti. Yolay atını çok hızlı sürüyordu. Manas ona yaklaştığı sırada yada taşını* suya attı. Bu Yolay yaman bir yadacı imiş... Gökyüzünde birden kara bulut peyda oldu, yeryüzünü kalın sis kapladı, fırtına koptu. Dağların tepesini bulut sardı... Guya tufan oldu. Yolay gözden kayboldu, kaçtı. Hava soğudu. Manas'ın yüzü, gözünü buz kapladı. Yolay'ın yada taşı sıcak yazı kışa çevirdi. Manas Kırgızların karargâhına dönüyordu. Kalmuk alplarından Kaban'la karşılaştı. O, en iyilerinden altmış baş Kırgız atlarını alıp dönmekte idi. Kaban Alp Kalmukların ünlü alplarından biri idi. Kaf dağında Tepegözlerle savaşmış onları yenip birkaçını esir almış idi. Böyle ünlü bir alp idi. Kulak Kaban böyle

bir alp idi. Karşısında Manas'ı görünce ateş püskürdü, silahını eline alıp hücuma kalktı, Manas onun süngüsünü geri attı ve kendisi hücum ederek ünlü Kaban'ı atından düşürüp sürükledi ve kafasını kesti.

Altay'da Kalmuk esaretinde on iki yıldan beri sıkıntı içinde yaşamış olan Cakıp ve Akbalta Manas'ın bu zaferlerini görüp büyük bayram yaptılar. Kırgız ilinin kurtuluş günlerinin yaklaştığına inandılar.

Cakıp'ın babası Orazlı'nın on oğlu vardı. Bu kardaşlar Kalmuk istilâsı sonucunda kaçışmışlar, oraya buraya dağılmışlardı. O felâket günlerinde onlardan biri, Bay Ağa, Kâşgar şehrinin ötesindeki Kerbez denilen dağlık bölgede dolaştı, durdu. Bay Ağa'nın iki oğlu vardı. Büyüğü Bakay idi. O babasına amcası Cakıp Bey'in Altay'da bulunduğunu, bir oğlu dünyaya geldiğini işittiğini söyledi. Herhalde bu Cakıp, kardeşiniz olsa gerek. Altay'a gidip öğrenebilirsiniz" dedi.

Ak sakallı Bay Ağa Altaylara doğru yola çıktı. Birkaç gün sonra bir çöl sahasına girdi. Bu yerde bin kadar adam kanal kazıyorlardı. Bu kanalı kazdıran Niskara adlı alp imiş. Buradan geçenleri kim olursa olsun yakalayıp bu kanal işinde çalıştırıyormuş. İhtiyar Bay Ağa'yı da yakalayıp çalışmaya mecbur ettiler. Bindiği atı kesip yediler. Zavallı Bay Ağa kanal kazmaya dayanamadı, yarı ölü halde onu kanalın topraklarına atıp yarı yarıya gömdüler.

Niskara Kalmuk Manas'ın yaptıklarını öğrenmişti. Büyük bir kol ile Cakıp ve Kırgızlarını yağma etmek ve Manas'ı yakalamak için Altay'a Kırgızların yaylasına doğru hareket etti.

Yarı yarıya toprağa gömülmüş olan Bay Ağa yavaş yavaş kalktı. Orada bulunan katırlardan birini yakalayıp bindi. Niskara askerlerinin arkasına takılıp Altay'a hareket etti. Kalmuklar bunun farkında olmadılar. Bay Ağa böylece Altay'a kadar sağ salim gelmiş oldu.

Cakıp hayvan sürülerini yoklamaya kıra çıkmıştı. Niskara'nın Kalmuk askerleri askerî düzende sıra ile ileriye doğru hareket halinde idi. Bu askerlerin arkasında bir adam geliyordu ki, bunun Kalmuk askerlerinden olmadığı belli idi. Cakıp "kalabalığa karışmadan tek başına gezen nasıl canmış. Bunu öğreneyim" diye düşündü. Gelen Bay "sağlık, esenlik ola! Adınız kim?" diye selâm verdi. Cakıp kendisini kim olduğunu, soyunu sopunu anlattı, kendi adının Cakıp olduğunu söyledi. İki kardeş kucaklaşıp görüştüler, ağlaştılar. Cakıp, bir oğlu olduğunu adının Manas olduğunu söyledi. İhtiyar Bay "çok güzel ad vermişsin. Ruhlar ona yardımcı olsun" diye dilekte bulundu. Fakat, ihtiyar Bay Ağa Niskara'nın buraya "Manas" adlı çocuğu yakalamak için gelmiş olduğunu hatırladı. Cakıp bu sözleri işittikten sonra Niskara'ya karşı tedbir olarak Altay'da bulunan bütün Kırgızlara seferberlik ilân ettirdi. İhtiyar Akbalta altı günlük uzak yerlere haber verdi. Kazaklardan Kambaroğlu Aydar Han yer dolduran ordu ile yardıma geldi. Kanglı boyu da Niskara'nın saldırışına karşı soydaşlarının safında bulunacağını haber verdi. Böylece bütün Türk beyleri birleşip Kalmuklara karşı savaşmaya karar vermişlerdi.

*
* *

Niskara her tarafı yağma ederek Manas'ı arıyordu. "Manas'ın nerede bulunduğunu söyleyin" diye Kırgızlara saldırıyordu. Hayvan sürülerini ganimet aldı. Güzel kız ve gelinleri askerine üleştirdi. Böylece, on üç yıl önce Altay'a sürülen Kırgızların başına ilk defa büyük bir felâket gelmişti.

Bu sırada Manas, dört yüz delikanlı askeriyle Niskara'nın yolunu kesmiş, askerini çevirmişti. Kırgızlara yardıma koşan Aydar Han oğlu Kazak başbuğu Gökce de gelip Kırgızlara katılmış bulunuyordu. On altı yaşında olan Gökce'nin de kırk yiğidi vardı. Manas ve yardımcıları Kalmukları darmadağın ederken Niskara'nın ağırlık bölüğündeki kızlar "kurtulduk!" diye bağrıştılar. Manas düşmanlara arslan gibi saldırıyordu. Manas,

Kıtay-Kalmuk alplarını düello yapmaya çağırıyordu. Düşman safında cesaret kalmamıştı, kaçıyorlardı. Nihayet düşman ganimet aldığı ne varsa bırakıp kaçtı. Manas'ın bu zaferi Altay'daki sürgün Kırgızlar için kurtuluş gününün işareti idi. Manas'ın adı, her tarafta bulunan Kırgızlar arasında saygı ile anılır ve destanlar söylenen bir ad oldu.

*
* *

Cakıp Bey büyük bir törene hazırlık yaparak Kambarbe adlı aygırın sürüsünden dokuz at kestirip birkaç yere kazanlar astırdı. Altay dağlarında göçüp konan Kırgız, Kazak, Moğol ve Kalmuklardan bütün komşu halkları ziyafete çağırdı. Bu büyük ziyafetin yapılmasını Manas ve kırk yiğidi istiyorlardı. Bu toplantıdan maksat darmadağın yaşayan Kırgızları bir başbuğ yahut bir han idaresi altında toplamaktı. Altay'da kendi hanlarına muhalif olan Kalmuk ve Moğollar da bulunuyorlardı. Bu ziyafete onların ileri gelen temsilcileri de çağırıldı.

Bu ziyafet büyük düşman olan Çin Hanı Esen Han'ın tecavüzlerine karşı tedbir almak maksadı ile toplanan bir kurultay niteliğinde idi. Bu ziyafete gelen kalabalığa, gümüş gibi ak sakallı Bay Alp toplantının sebebini uzun bir nutuk ile anlattı. Asıl maksat Esen Han'ın korkunç hareketine karşı birleşmek, bu birliği sevk ve idare için bir bey veya han seçmek gerekliliği idi. Toplantıda bulunan bütün halk "çok iyi, makul" diye bağırdılar. Bu sırada Manas'ın kırk yiğidinden biri olan Aynagul adlı bir yiğit "biz avda bulunduğumuzda, ak başlı kurban kesip Manas'ı han seçtik" dedi.

Bir müddet konuştuktan sonra ittifakla Manas'ı han ilân ettiler. Bütün halk "hanı var yurt olduk. Yaşasın Han Manas!" diye haykırdılar.

*
* *

Manas Altay'da yaşayan sürgün Kırgızların hanı, daha doğrusu başbuğu, seçildikten sonra savaş meydanına girmeye hazırlanan alplar gibi silahlandı. Giydiği zırk ateşte yanmaz, ok geçirmezdi. Böyle her savaşa hazır bir muharip alp olarak Aymanboz adlı atına bindi...

Altay'daki bütün Kırgızların akıl hocası Balta idi. Çenesi düşük, dili açık bir ağa idi. Ak sakalını sıvayarak şöyle konuştu: "Yurdumuzun başbuğu öldüğü günlerde Kıtay ve Kalmuklar bizim üzerimize saldırdılar. Karşı duramadık. Savaşı kaybettik, dağıldık. Kimimiz gitti İran'a, kimimiz gitti Kanka'ya, kimimiz sürüldük Altay'a... Uzaklardan gelen haberlere göre şimdi de Aladağ'da Kırgızlar bulunuyormuş. Bu Kırgızlar şimdiye kadar Kalmuk hanı Alööke (Alevke) ile çarpışıyorlarmış. Kalmuk ve Mançu ile çarpıştık. Bundan sonra nasıl barınabiliriz. Dağılmış, tozmuş Kırgızlarımızı toplayıp Aladağ'a gitmekten başka çare yok".

Aksakal Bay Ağa da "Kırgızların Aladağ'ımıza doğru yürümesi gerek. Azmış, tozmuş halkımızı toplayıp ata babamızın yurduna getirelim" dedi

*
* *

Kırgızların büyüklerinden biri Alp Koşay idi. O, düşmanlarla çarpışıp Kırgız ülkesinin bir bölgesinde kalmış, kurgan yapıp yıllarca Kalmuk ve Çinli ile savaşıyordu. Kaplan gibi ata biniyordu. Büyük kalabalık düşmanla karşılaşırsa nara atıp tek başına saldırırdı. Koşay Alp bağlanmış pazarın bağın çözmüş, demir topuzundan ateş, tuttuğu yerden kan çıkmış, öyle bir ünlü alp idi, arvagı (arbagı) * güçlü idi. Bütün Kırgız halkı, onun üzerine koruyucu Ruh -Tanrının kanatlarının gölge olup koruduğuna inanırdı.

Er Koşay, Cakıp Ağa'nın Kırgızları ile Altaylara sürülmekten kurtulup Kalmuk ve Çinlilerle mücadeleye devam etmiş, başından büyük sıkıntı ve ıstıraplar geçmiş, nihayet Tanrı dağlarının bir köşesinde kurgan (kale) kurup "azıp-tozmuş" Kırgızları toplayabilmişti. Kırk yiğidi ile Isıkgöl yakınlarına Manas'ın gelmiş olduğunu haber alan Er Koşay, Manas'ı karşılamak için savaşçı erlerini topladı, kendisi de savaşa yahut bir askerî törene hazır olan muharip kumandan gibi silahlanmıştı. Isıkgöl yakınında Er Koşay'la Manas karşılaşıp selâmlaşıp öpüştüler. Manas, kısa bir nutuk ile kendisinin ve arkadaşları olan "kırk"ların Koşay'ın emrinde bulunmak üzere geldiklerini anlattı. Bu nutku dinleyen Er Koşay'ın gözleri yaşardı, Manas'ın kurgana (kaleye) beraber gelmesini istedi. Manas'ın "kırk"ları atlarından inip Er Koşay'ı Türk töresince diz çöküp selâmladılar. Kurgana girdiğinde halk doksan kara boğa kurban kestiler. Er Koşay altından yapılmış kuşağını boynuna dolayıp ağlayarak Yaradana yalvarıp genç kahramana başarılar diledi. Sonra bembeyaz, lekesiz kısrağı kendi eliyle getirip Manas'a uzun ömür ve başarılı hayat dileyip ellerini açıp dua kıldı. Beyaz kısrak da Manas için kurban oldu. Er Koşay genç Manas'a kendi hayatının hikâyesiyle Kırgız ilini eline alan Kalmuk Hanı Alööke (Alevke)'nin zulmü ve vahşetini birer birer anlattı. Bu zalim Kalmuk hanı ile savaşıp yenildiğini, nihayet onun hanlığını tanımaya mecbur olduğunu göz yaşlarıyla hikâye etti. Altaylara sürülmüşlerden başka Lob derya çevresinde de birçok Kırgız oymaklarının sürülmüş bulunduğunu haber verdi. "Şimdi sen Altay'daki Kırgızları toplayıp gel de bu vatanı Kalmuk-Kıtaylardan kurtar. Yolun açık olsun!" diye dua ederek Koşay Ağa Manas'ı, Altay'daki sürgün kardeşlere selâmlarla teşyi etti...

*
* *

Manas sağ salim Altay'a geldi. Onun gelmesini bekleyen Kırgızlar onu görmeye ve ata yurtları hakkında bilgi ve haberler dinlemeye toplandılar. Cakıp Ağa oğlunun uzak ve tehlikeli seferden sağ salim dönmesini büyük bir ziyafet ile kutlamaya karar verdi. Bu ziyafet Kırgızların bir kurultayı olacaktı.

Cakıp Ağa ikiyüz büyük tulum dolusu kımız hazırladı ve bu kımızın bir kısmından, Altaylılar usulü ile, rakı elde etti. Pek çok hayvan kestirdi. Bu ziyafet (toy) devam ederken arslan Manas

Aladağ'da -Isıkgöl'de Kalmuk Hanı Alevke uyruğu olup yaşayan Kırgızların hazin hikâyelerini anlatarak uzun bir nutuk söyledi. "Kalmuk ve Çin hanları Kıpçak, Kazak ve Kırgız halkını yok etmek için sözleşmişler, bunlara karşı tedbir almazsak, bizi ortadan kaldıracaklar" diye söze başladı ve devam ederek: – "Buraya toplanan ağalar ve iniler! Düşmana yalvarmakla canınız kalmaz, hayatınız kurtulmaz. Nara atarak saldıran düşmanlardan "ah, korktuk!" demekle diri kalacak mıyız?.. Atababalarımızın yolundan yürüyelim. Korkup oturmakta, düşmana yalvarmakta fayda yok. Zalim düşmandan kurtulma çaresi ondan kaçmak, yalvarmak değildir. Arvahı* büyük Aladağ'ımızı düşmandan kurtaralım.."

Aranik Denilen Yerde Büyük Savaş Oluyor:

Manas, Kalmuk ve Çinli düşmanlara karşı sefere hazırlandı. Aksay denilen yere geldiği zaman Kıpçak beylerinden Aydar Han oğlu Er Gökçe ve Kırgız alplarından Bakay ona iltihak ettiler. Manas'ın babası Çakıp Han'ın eski dostlarından ve Manas'ı da çok seven Bakay Alp bu seferi münasip görmediğini anlatarak bu sefere çıkışı vakitsiz bulduğunu, hatta Manas'a uyup Altay'dan da acele çıkmış olduklarını söyledi: "Evimizi göstermeden bizi mezarsız, kefensiz bırakacak mısın?" diye birçok sözler sarf etti. O, bu sefere çok kızmıştı.

Bakay Alp'ın bu sözlerinin Manas'a fazla tesir etmediği görülüyordu. O, hiç heyecana kapılmadan şöyle konuştu: "Ne söylüyorsun baba? Bizi tehdit eden düşmana karşı hareket göstermeden "eyvallah!" diyerek baş mı eğeceğiz? Düşmana baş eğip dalkavukluk etmekle barış, sükûnet ve rahatlık kazanılmaz... Böyle sükûnet ve rahatlık yerine ben savaşı tercih ederim. Düşmandan korkup kaçmak ne kadar fena ise ona yalvarmak, baş eğip önünde elpençe durmak da o kadar alçaklıktır. Savaşalım. Kazanırız. Kazanmazsak şerefle şehit oluruz... Erkek kuzu büyüdükten sonra Tanrı için kurban olur. Erkek çocuk büyür, yiğit olursa ili, vatanı için ya gazi olur, ya da şehit... Tanrının yazmış olduğunu

göreceğim, hey ağamız Bakay, Kırgız'ı düşmanın elinde görmektense canı çıksın Manas'ın!.."

Bu sözleri ile ağası Bakay'ı bir parça darıltmış olmakla beraber herkes Manas'ı haklı buldu.

Manas orduya hareket emrini verdi. Toz toprağı havaya kaldırıp davul, zurna sesleri arasında Kalmuk Hanı Keselik'in barındığı Aranik Kalesi'ne doğru yola düzüldüler. Bu Kırgız ordusunda Aydar Han oğlu Er Gökçe, Er Ümbet, Argın boyundan Kara Koca, Kıpçak alplarından Ürbü, Noygut boyundan Çuvak, Canadil oymağından Canay Alp bulunuyorlardı. Her tarafta kızıl tuğ dalgalanıyor, guya bir dağ göçüyor gibi gürültü ile ordu ileri hareket ediyordu.

Aranik Kalesi çevresindeki karakol ödevi gören Kalmuk askerleri Kırgız ordusunu görüp kaleye kaçıp girdiler. Keselik Han savaş emri verdi. Askerleri kaleden çıkıp açık sahada Kırgız ordusunu karşıladılar. Bütün Kalmuk, Kıtay cengâverleri Keselik ordusuna katıldılar. O zamanın savaş geleneği ve göreneğine göre safların savaşa girmesinden önce iki düşman muharip düello yaparlardı.

Keselik Han'ın savaşçı alplarından Kurşa Alp "dalaylama koru!" diye göründü, bu alp çok korkunç bir adamdı. Yine Talap, Kaçalık, Sanamar adlı alplar Kalmuk ve Mançuların en ünlü savaşçı alpları idiler. İlk olarak Talap Alp korkunç bir nara atıp Kırgızlardan savaşçı istedi. Ona karşı Kıpçaklardan Köşek Bahadır çıktı. Bu bahadır dayanamadı, mağlup olup öldürüldü. Talap Kalmuk yine nara atıp adam istedi. Kırgız alplarından Talapbay adlı biri meydana geldi. Bir hayli çarpıştıktan sonra o da yenildi ve şehit oldu. Nihayet Er Bakay Alp dayanamadı ve meydana çıkıp Talap'la epeyce çarpıştıktan sonra onu öldürdü. Talap Kalmuk öldürüldükten sonra Kaçalık adlı Kalmuk "ya, dalaylama medet!" diye bağırıp meydana çıktı ve nara atıp adam istedi. Ona karşı Kırgızlardan Kabay oğlu Aşang Alp çıktı ve, Kaçalık'ın narasından daha güçlü bir nara atıp gürledi. İki alp arasında korkunç mücadele başladı. Aşang Alp düşmanına süngü ile hücum etmişti. Kaçalık çok sert karşılık vererek Aşang Alp'ın süngüsünü

parçalamayı başardı. Korkunç mücadele başladı. Kaçalık aybalta ile hücum ederek Aşang Alp'ın başına vurdu ve "Burutu öldürdüm!" diye bağırdı. Bu Kaçalık'a karşı Er Gökçe meydana geldi. Bu iki alp arasındaki savaş çok uzun sürdü. Nihayet Er Gökçe bu dev Kaçalık'ı öldürmeye muvaffak oldu. Er Gökçe'nin üzerinde süngü ve kılıçtan başka tüfek de bulunuyordu. İkinci gün Mançuryalı Sanar adlı biri meydana gelip er istedi. Ona karşı Kırgız Munar Alp çıktı. Bu Sanamar büyücü imiş. Afsun okuyarak altı kişi oldu. Kırgız ordusunda da büyücü bulunuyordu, adı Küyas idi. O da Munar'ı seksen kişi kılıverdi. O sırada her iki ordu birbirine girdi, korkunç bir savaş başladı. Kırgızlar "Manas!" diye uran* çağırıp hücuma geçtiler. Aybaltalar, süngüler havada parladı. Ölüm saçan bir meydan savaşı oldu. Toz duman gökyüzünü kapladı. O sırada Keselik Han Manas'la karşılaştı. Keselik'in topu, tüfeği mükemmeldi. Savaşa hazırlanmış, öğretilmiş sekiz fili de vardı. Keselik nara atarak filleri hücuma geçirdi. Filler doğru Manas'ın üzerine saldırdılar. O da üzerine saldıran ilk filin hortumunu kesip parçaladı. Fil kaçtı. Başka yedi filde böyle hortumlarını kaybedip meydandan kaçtılar. Meydanda Keselik'le Manas karşı karşıya geldiler. Savaşa baş kumandanlar da girdikten sonra Kalmuk savaşçılarının dikkati Manas üzerinde toplandı. Onu sardılar. Manas u r a n * çağırdı. Bunu işitenlerden Bakay oraya koştu. Akbalta'nın Çuvağı ve "kırk"lardan Sırgak oraya koştular. Bu sırada Manas'la Keselik tutuşmuşlar, Keselik çok sıkı durumda kalmıştı. Bu anda iki büyücü Kalmuk müdahale edip onu kurtardılar. Her iki tarafta da büyücüler vardı. Savaş büyücüler savaşına döndü. Yırtıcı canavarlar, arslan ve kaplanlar savaşıyorlardı. O sırada Kırgız alpı Munar, Keselik'i öldürdü. Onun ordusu mağlup olup dağıldı.

Kırgız karargâhı hastahaneye döndü. Yaralılar, sınıklılar, ayağı kolu kesilmişlere bakıyorlar, tedavi ediyorlardı. Tedavi için gerekli olan ayı eti, kurt eti, otlar gibi ilâç yerine kullanılan şeyler arıyorlardı. Altı günlük Aranik savaşı böyle son buldu. Şehitleri oraya gömdüler.

Alevke Han'ın Manas'tan Korkup Kaçması:

Manas üç gün kimse ile konuşmadı. Canı çok sıkılmış, yüreği üzüntü ve merakla dolu idi. Kırk yiğidi merak ve korku içinde "acaba, ne olacak?... diye biri birine sordular. Manas yalın kılıcına dayanıp oradakilere şöyle hitabede bulundu: "Dilimden anlayanlar, sözümü dinlesin gelsin, dilimi bilmeyen il olsa tercümanı cevap versin" diye kalabalık Kırgız illerine böyle haber gönderdi. Haberi alanlar gelmeye başladılar. Korku nedir bilmeyen, düşmana kaplan gibi saldıran Umutoğlu Zaysan geldi, il başı Bakay Alp, Küldürdun oğlu Çalba, alplar çeviği Çalıbay, Argın alpı Kara Koca, ilin başı Kalkaman, Aydarhan oğlu Er Gökçe... yine nice alplar, bahadırlar geldiler. Bunlara hitap ederek Manas şöyle konuştu: "Danışma için yaptığım toplantıya gelenler, iyice dinleyiniz, anlayınız. Atalarımızdan kalan topraklarımızı düşmandan kurtarmak için sefere hazırlanmış bulunuyorum. Danışmalarımızın, aksakallarımızın hepsinden atalarımızın yaptıklarını, hareket tarzlarını soruşturup öğrendim. Düşmanların halkımıza ne yaptıklarını onlardan dinledim. Kalmukları yurdumuzdan çıkarmadan gönlüm rahat etmeyecek. Endican'daki Alevke'nin kalesini başına yıkıp, ata-babalarımızdan kalmış toprakları almaya karar verdim. Hele Ispara ile Alay dağlarının Kalmuklardan temizlenmesini istiyorum. Alevke bize haber gönderip "konduğunuz yerden başka yere göçünüz. Karşıma gelip elpençe divan durunuz!" diye emir veriyor. Alevke'nin gururunu gördünüz mü? Ben ona karşı koyacağım. Ecelim geldiyse öleceğim. Kırgızların Alaya gidip yaylamalarını görmek istiyorum. Savaşa hazırlanalım.

Manas sözünü bitirdikten sonra Aydar Han oğlu Er Gökçe ayağa kalkarak şöyle konuştu: "Eyı cemaat! Manas doğru konuştu. Savaşa hazırlanalım. Başka türlü çare yok" diye Manas'ın sözlerini tasdik etti. Bütün halk: "Makul" diye bağırdılar.

Manas göç emri verdi. Altın ağızlı zurnalar çalındı, davullar vuruldu. Ordu hareket etti.

Şimdi biz Kalmuk Hanı Alevke'nin hikâyesine bakalım: O,

Manas'ın hareketini haber alınca Kalmukların seferber olmasını buyurdu. Margılan şehrinden tâ Sazak Kalesi'ne kadar bütün ülkenin savaşa hazır olmasını emretti. Fergane şehirlerinden de asker toplayıp gece gündüz savaş hazırlığı yaptı. "Bu Kırgızlar belâlarını bulacaklar!" diye haykırıyordu.

*
* *

Manas, Alevke'nin hareketinden haberdar idi. O, savaş hazırlıklarını dikkatle takip etti. Alevke'nin karargahının nerede bulunduğunu öğrenmeye çalışıyor, aldığı bilgilere göre Alevke'nin yuvasına doğru hareket ediyordu. Alevke çok asker toplamıştı. Kendisi büyük bağına istirahate çekilmişti. Padişahlık tahtında rahat oturmakta idi. Güzel bağında bülbüller ötüyor, papağanlar konuşuyordu. Hoş kokular saçan bin türlü güller vardı. Hayvanat bahçesinde öğretilmiş arslanlar vardı. İzinsiz gezenleri derhal öbür dünyaya gönderirlerdi. Bu bağın yakınında Alevke'nin otağı kurulmuştu. Karasu ve Endican'ın kenarında, Arbatı dağının tepesinde Alevke'nin sarayı bulunuyordu. Bu saray epeyce uzaklardan göze çarpıyordu. Bu sarayın yapısı için dünyanın parası harcanmıştı. Çevresi adam başı kadar çiçeklerle dolu idi. Elma, hurma ve başka meyve ağaçları bahçeyi kaplıyordu. Alevke'nin yanında dörtyüz alp, bahadır vardı. Şairleri, şarkıcıları bulunuyordu. Dinleyicileri hayret içinde bırakıyorlardı. Alevke altın ve gümüş nakışlı elbisesi ile buraya girerken altı yüz zurnacı, kirnayci ve türlü türlü saz aletleri çalanlar birden çalmaya başladılar. Böyle bir ihtişamla Alevke bağa gelerek saltanatının kudretini gösteriyordu.

Şimdi Biz Gelelim Manas'a:

Manas askerleri ile Alevke Han'ın karargâhına yaklaştı. Manas'ın seçkin askerlerini gören ve kendisinin korkusuz bir kahraman alp olduğunu anlayan Alevke "Hoş geldiniz!" diye karşıladı. Manas'ın heybetli duruşunu görüp hayran oldu. Bu genç kumandanın hiçbir kusurunu bulamadı. Kirpikleri ok, gözü ateş gibi idi. Alevke bu genç alpte bin kişinin gücü ve gayreti bulunduğunu tahmin ve bununla savaş meydanında karşılaşmanın kolay bir iş olmadığını takdir etti. "Bu alp ancak hile ile öldürülebilir" diye düşündü. Hayvanat bahçesini göstermek bahanesiyle onu yırtıcı canavarlar bölümüne soktu. Bir azılı mamont (mamut) Manas'ın üzerine hücum etmek üzere iken onu derhal öldürdü. Alevke bundan sonra ne olacak diye düşündü ve Manas'a ejderha yılanını göstereceğini söyleyip kapalı yerinden ejderhayı çıkarıp Manas'a doğru salıverdi. Manas bu ejderi boynundan tutup yere vurup öldürdü. Hayvanat bahçesinde Manas'a bir şey yapamadığını gören Alevke Manas'ı ve askerlerini zehirlemeyi düşündü. Manas'a "bu gece bizde misafir olarak kalacaksınız!" dedi. Manas bu teklifi kabul etti, askerlerine "Alevke'nin yemeklerinden yemeyiniz, kendiniz hayvan kesip yemeklerinizi kendiniz hazırlayınız!" dedi. Askerler de böyle yaptılar. Sağ salim sabaha çıktılar. Alevke ordusunu hazırlamıştı. Manas'ı yakalamak için tertibat aldı. Askerlerinden Tükürük adlı alp hanın karşısında yükünüp bu Manas'ı ortadan kaldırmaya müsaade diledi. "Dalaylama yardımcı olsun! Bu göçüp gelen Burutları* yer ile bir edelim". Alevke ona epeyce nasihatte bulundu ve "git de onların halini gör!" dedi. Tükürük Kalmuk "baş üstüne!" diyerek Manas'ın bulunduğu çadıra doğru yöneldi. O sırada Manas bağdaki çadırdan çıkmış Tükürük'e doğru geliyordu. Tükürük, Manas'ın heybetinden korkup "vay, dalaylama!"* diyerek baygınlık geçirdi, bir az sonra aklını başına toplayıp kaçmaya başladı. Manas "ey alp dur! Seni cin mi vurdu?" diye seslendi. Alevke'nin yanında atıp tutan Tükürük kaçmakta devam ederken bir ark üzerinden geçtiği anda yüreği yarılıp ölüverdi. Alevke'nin yanında atıp tutan Tükürük Bahadır Manas'ın gölgesinden korkup cehenneme boyladı. Bunun hareketini gözü ile takip etmekte olan Alevke şaşkın şaşkın bakıp Manas'a yaklaştı ve "ben burayı bırakıp gitmek istiyorum. Seninle mücadele etmek istemiyorum. Müsaade ediniz de ben gideyim" dedi. Canını sağ bırakması için Manas'a yalvardı. Manas ona "ey Alevke, Alevke! Yaralarını açma! Seni bu Kırgız ülkesine kim gönderdi? Yaralarına fazla dokunursan

kalelerini kül talkan (kavut) ederim" dedi. Manas'ın tehditlerini dinledikten sonra Alevke Han göç hazırlığı yapıp Kâşgar'a hareket etti. Langı adlı bir Kalmuk bahadırı Manas'a hücum etmek isterken Manas onu yakalayıp bir tarafa atıverdi. Adamın başı yere çarptı ve beyni dışarı fırladı. Bunu gören başka Kalmuk alpları sustular. Alevke, adamlarına Manas'a karşı durmanın faydası olmadığını, burasını bırakıp gitmek lâzım olduğunu anlatmaya çalıştı. Bütün kafilesi ve adamları ile Kâşgar toprağına girdi. Oranın hanı Arabek adlı biri idi. Manas'tan kurtulup gelen bu Kalmuk göçünü yağma etti. Bu göç nihayet Akcar denilen yere gelip kondu. Alevke "kurtuldum.." diyerek sevindi.

ŞOORUK HAN'IN KIRGIZLARA KARŞI SAVAŞI

Şooruk Han'ın ülkesi Tagarma, Dang-Dung dağlarından Kabak Art ve Torıklı'ya kadar uzanırdı. Şooruk Han'ın merkezi Maymunluk denilen kale idi. Bu Şooruk Han'ın ülkesini Kalmukların sıkıştırmaları neticesinde Kırgız boyları sığınıyordu. Zaten Şooruk'un kendisi ve halkı Kırgızlara kardeş kavimdi. Şooruk'un kurduğu hanlık epeyce önemli bir hanlıktı. Kendisi çok mağrurdu. Bir gün halkına Alay'daki ve Isıkgöl bölgesindeki Kırgızları ve yaylalarını eline geçirmek istediğini ilân edip iki yüz doksan bin asker topladı ve şöyle konuştu: "Kırgız dediğin nedir ki? Oraya buraya kaçıp, göçüp yürüyen bir halk!" diye atıp tuttu. Taşkurgan ile Kâbil arasına gelip karargâhını kurdu. Büyük kızının adı Akılay idi. Çok akıllı, zamanın kadınlarının en güzeli ve bilgini idi. Onaltı yaşında, simsiyah saçı, inci gibi dişleri vardı. Beyaz boynu ince, içtiği, yediği gırtlağında görülecek kadar şeffaf idi. Elleri gümüş çubuk, dudakları gül gibi kırmızı idi. Bu güzel kız babasını seferden vazgeçirmek istedi. "Gördüğüm düş, bu seferin sonunun felaket olacağına işarettir" diyerek rüyasını anlattı. "Babacığım, sana gördüğüm düşü anlatmak istiyorum. Bu düş bana, gelecek günlerin neler getireceğini haber veriyor. Düşümde kuzeyden fırtına ile korkunç bir sel geldi. Bu sel ile yer ve toprak yığını göçüp dağları, askerlerimizin önünü kapladı. Sel beni götürdü. O sırada altın yapraklı bir çınar ağacına sarıldım ve üzerine çıktım. O zaman, babacığım, sen de benim yanıma çıktın. Hoten ve Şambel aralarını tufan kapladı. Baba, bu düşümün yorumu nedir? Kangay'dan gelmiş bir kaçak diyerek, Altay'dan gelen Kırgız diyerek yanlış bir işe girişerek tahtından ve yurdundan ayrılmayasın, babacığım!".

Şooruk Han kızının gördüğü düş hikâyesini dinledikten sonra: "Kızım, evlâdım, gençsin, daha çocuksun. Bana akıl öğretme. Falcı mı oldun? Şaman mı oldun? Düşündeki tufan gibi sel Kırgız ilidir. Senin tepesine çıktığın çınar, benim tahtımdır. Tanrı o tahtı benim için koruyacaktır. Zafer tahtına çıkacağım" dedi.

Davullar vuruldu, zurnalar çalındı, tuğlar, bayraklar havada dalgalandı. Ordu hareket etti. Her gün on bir taş (fersah) yol alıyordu. Bunlar böyle hareket ede dursun, biz bir parça Manas'tan bahsedelim.

*
* *

Yaradanı kendisine yar olan, Manas Alevke'ye karşı kazandığı zaferle bütün Kırgız ilinin kahramanı olmuştur. Şooruk'un bundan haberi yoktu. Alatav (Aladağ) ve Alay dağlarını düşmanlardan temizlemiş, kalabalık Kırgız halkına rüzgâr dokundurmaz sığınak olmuştu. Çevredeki hanlar onun zaferlerini, kahramanlığını halk şairlerinin söylediği destanlardan dinliyorlardı.

Şooruk Han, Kırgızların Uşpir ve Akbalta'ya tabi oymaklarının yedi bin kadar at sürülerini eline geçirmişti. Şooruk'un yaptığı bu yağmadan Manas'ın haberi yoktu. O kırk yiğiti ile av avlamakla eğleniyordu. At sürüleri yağma edilen Akbalta Şooruk'un hareketini haber vermek için Manas'ın av yerine gitti ve onu bulup büyük bir ordu ile Şooruk Han'ın Kırgız ülkesini yağmaya başladığını haber verdi. Bu haberden Manas çok üzüntü duydu, avı bırakıp "askerlerim toplansın!" diye emir verdi. At sürülerini kaybeden Akbalta Ağa Altay'dan göçüp geldiklerine pişman olduğunu, Altay'da daha rahat yaşadıklarını söyleyip Aladağ'a getiren Manas'ı tenkit ediyordu. Manas'ın askerleri Şooruk ordusunun karşısına geldi. Düşman arasından Döges adlı bir alp Manas'la karşılaştı. Döges, Manas'a süngü ile hücum etti. Manas onun süngüsünü parçaladı, başka silahı ile hücuma fırsat vermeden kılıçla kafasını kesti. Şooruk Han, alplarından birinin yenildiğini görüp Çeçedir adlı alp kumandasında Manas'a karşı on iki bin asker gönderdi. Bu orduda Külti adlı ünlü bir alp vardı. Ordular karşılaştı. Bu Külti Alp karşılaşmak için alp istedi. Buna karşı Manas çıktı ve çarpıştı. Bir müddet mücadele ve çarpışmadan sonra Manas'ın kılıçla hücumuna dayanamadı yere düştü. Manas onun da kafasını kesip attı. Şooruk Han askerlerine "durmayınız, vurunuz, ateş olup oyun salınız!.." diye bağırıp çağırıyordu. Askerlerinde gayret ve heyecan kalmamıştı. Akşam oldu. Her iki taraf istirahat için geri çekildiler.

*
* *

Şooruk Han'ın Kuyanis adlı müthiş bir büyücüsü vardı. Han bu büyücüsünün hünerlerinden faydalanıp düşmanlarını şaşırtmaya karar verdi. Kuyanis şişelere su doldurup rakı yaptı. Bunları zehirleyip büyüledi. Rakı şişelerini eşeklere yükleyip Manas'ın kampı civarına gönderdi. Kendisini Kaşgarlı kara sart tüccar olarak tanıttı ve "kervanımı haydutlar soydu, ben kurtuldum" diyerek Manas'ın çadırına girdi ve yükünüp selâm verdi. Manas bu adamın yüzüne bakıp bunun iyi bir kişi olmadığını tahmin etti. Bu adamı geçen yıl bir yerde gördüğünü şöyle böyle hatırladı. Büyücüyü sorguya çekti. Manas'ın kendi askerlerinden Agıday ile Acibay büyücülükten anlarlardı. Manas onları çağırıp "bu 'kara sartın' kim olduğunu öğrenelim" dedi. Ağıbay fala bakıp "bu herif ünlü büyücü Kuyanis'ten başka kimse değildir; bu yaptıkları büyü ile göz boyamaktan ibarettir." dedi. Büyücüler arasında cereyan eden mücadelede Kuyanis yenildi.

*
* *

Ertesi sabah Şooruk Han bütün askerlerini savaşa soktu. Bu büyük bir meydan savaşı oldu. Manas savaşı kesin olarak kazandı. Şooruk Han kaçıp meydanda ölmekten kurtulup ağırlığının yanına geldi ve kızına dert yandı: "Çin'den kaçmış kaçak

diye, Moğol'dan kaçmış hırsız diye sağı, solu düşünmeden Kırgızlara saldırdım. Manas'ı tanıyamadım. İşte cezamı buldum. Şimdi Manas'a gidip, başvurup amanı dilemekten başka çarem kalmadı" diyerek Manas'a yaklaşma çaresi aradı. Kendi kızı Akılay başta olmak üzere otuz güzel kız ve hazinesinden elinde ne kaldı ise altın, gümüş ve kıymetli taşlarını beraberine alıp Manas'ın huzuruna geldi. Manas galip kumandanın gururunu göstermeyip onu saygı ile karşıladı. Çünkü o da Manas'ın mensup olduğu ırktandı. Kızların cariye olarak değil, hür hanımlar olarak askerlerinden beğendikleriyle evleneceklerini ilân etti. Askerleri saf olarak dizildiler. Kızlar bu askerler arasından beğendiklerini seçtiler ve evlendiler. Şooruk kızı Akılay Manas'ın kendisini seçti.

Manas bu zaferinden sonra büyük bir toy (düğün) yaptı. Bu toyda Müslüman Hıristiyan ayırt edilmeyeceğini de ilan etti. Ulu toy kırk gün devam etti.

*
* *

Manas babasına darılıp köye gidiyor ve orada rastladığı bir çiftçi ihtiyarla ortak olup buğday ekiyor. Bu ihtiyar Manas'ı çok seviyor ve onun kahramanlığını çoktan öğrenmiş bulunduğunu söylüyor. İki ortak ak buğday ektiler, altı ay mı, yıl mı, epeyce zaman mı? Beraber yaşadılar. Bir gün ihtiyar kendi hayatını anlattı ve şöyle dedi: "Ben herkese iyilik etmeyi seven bir ihtiyarım. Sen bu buğday ile Karaca Han'ın at sürüsünde bir kısrağın yavrusu olan kula tayı satın al. Bu kula-tulpardır*" dedi.

O yıl Kula tayın sahibi olan Noygut beyi Karaca'nın ilinde korkunç bir kıtlık oldu. Karaca Han Manas'a buğday karşılığı bu Kula tayı teklif etti. İhtiyar ortağı da bu tayın tulpar olduğunu söylemişti. Karaca Han da bunu biliyordu. Fakat onun Kırgızların ünlü kahramanı Manas'a satılmasına memnun oldu. Bu günlerde Manas "baba dihkanın" kim olduğunu öğrenmeye çalıştı. Ortağı "baba çiftçi" bir gün ona iyi öğüt verdikten sonra

gözden kayboldu. Meğer bu "baba dihkan" çiftçilerin koruyucusu tanrı, ruh imiş.

Manas babasına darılıp ortadan kaybolup gittikten sonra arkadaşları onu çok aradılar, nihayet bulup evine getirdiler. Manas'ın tarım işiyle uğraşması böylece sona ermiş oldu.

Kalmuk Hanı Aziz Han ve Oğlu Almambet:

Kalmuk Hanı Aziz Han'ın kadını Altınay'ın doğum günü yaklaşmıştı. Tam dokuz ay olduğu günlerde doğum sancıları başladı. Çok korkunç ağrılar altı gün devam ettikten sonra bir gün dayanamadan evden dışarı çıktı. Karşısında çoban Macik'i görüp sevindi.

Macik'in kim olduğunu da anlatalım.

Altmış tüccar Becine doğru kervanla giderken Konurbay'ın kolu tarafından öldürülmüş ve malları yağma edilmişti. Bu kervandan ancak altı yaşındaki Macik adlı çocuk esir olarak sağlam kalmıştı. Alevke'nin adamlarından olan Konurbay bu çocuğu Aziz Han'a vermişti. Bu sırada onbeş yaşına gelen Macik koyun çobanlığı yapıyordu.

Doğum sancısına tutulmuş olan Altınay Hatun ona seslendi ve yanına çağırıp:

– "Ey oğul, ıstırap çekenin halinden anlasana, ata binim hasiyetli mezardan bana dayak getirsen, onu bana versen ne olur, dedi. Macik derhal gidip mezarlı ormandan dayak getirip Altınay'ın koluna verdi. O sevinip dayağı alıp eve girdi ve hiç acı duymadan bir oğul doğurdu ve adını Almambet koydu. Almambet'in doğduğu gün Çin Hakanın Becin'ine tam yetmiş gün yağmur yağdı, zelzele oldu...

Almambet on yaşına gelinceye kadar altmış başlı ejderden ders aldı. Bundan sonra Almambet altın kılıç kuşandı, eline aybalta aldı. Baharın güzel günü gibi parladı.

*
* *

Bir gün Aziz Han önündeki oğluna şu sözleri söyledi: "Oğlum, evlâdım Almambet, ben ihtiyarladım, aksakallı pir oldum. Hüküm vermem için baş vuranlar çok. Bundan sonra bu davacıların işlerine sen bak!" dedi. Babasının sözünü reddetmedi, tahta çıktı, her işinde, hükümlerinde adalet görüldü. Davaları hallederken kılı kırk yarıyordu. Bir gün genç Almambet Kireşti şehrine geldi. Oradaki davalara bakacaktı. Şehir halkı, genç prensi saygı ile karşıladı. Bu beldenin ileri gelenlerinden birkaç memur zincire vurulmuş yedi kişiyi Almambet'in önüne getirdiler. Bunlar ağlıyorlardı. Almambet "bu ne iştir? Bunları ne diye önüme getirdiniz? diye sordu. Baş memur şu cevabı verdi: "Eskiden kalmış bir geleneğe göre saygılı büyüklerimizin şerefine günahlı adamları kurban etmek âdetimizdir. Bunları sizin şerefinize kurban olarak keseceğiz. Kabul buyurunuz! diye rica ettiler. Almambet böyle bir kanlı törenin bulunduğunu ne görmüş, ne işitmişti. Şehir memurlarına "bunları benim elime veriniz" dedi. Bu "kurbanlık"ları serbest bıraktı. Almambet bir iki yerde yine böyle "Kurbanlık"larla karşılandı. Hepsinde bu "kurbanlık"ları serbest bıraktı. Halkının böyle çirkin görenek ve geleneklerini görüp çok acı duygularla evine döndü. Bu insanlar arasında nasıl yaşayabileceğini düşündü. Mensup olduğu ulusa karşı nefret ve acıma duygularıyla gözleri karardı.

Bir gün babası Aziz Han oğlunu yanına çağırıp şöyle dedi: "Oğlum şunu bil ki babanın Han-Yaylası denilen yaylasını Konurbay zorla almıştır. Bu menfur adam son zamanda yükselmiş, nüfuzlu adam olmuştur. Bu iğrenç adamın itliğini, zorbalığını görüp nasıl tahammül edersin? Ondan senin neyin eksik? Yaylamı geri vermezse, sen de alamazsan senin de canın çıksın. Cins ata bindin, ok geçmez zırh giydin, namuslu isen bu Konurbay'ın hakkından gel!" dedi.

Babası böyle dedikten sonra Almambet Kılciren adlı atına bindi. Konurbay'dan Han-Yaylasını istemek için onun karargâhına geldi. Konurbay Alp çok mağrur idi. O bir bölgenin hanı idi, beyleri, askerleri vardı. Bu Konurbay Han, şöhreti âleme yayılmış bir alptı. Almambet kalabalık arasına girdi ve eğilip Konurbay'a selâm verdi ve şöyle dedi: "Babamın Han-Yaylasını g vermeni istemeye geldim. Bunu iyi anla, Konurbay! Atının ba nı bir az çek!" dedi. Meseleyi Esen Han'a arzedeceğini anlat Konurbay bu gencin böyle konuşmasına çok kızdı ve bağırara "Aziz Hanın piçi saçmalama! Sen nereden çıktın? diyerek A mambet'in üzerine saldırdı. Fakat genç Almambet önemli bir k şılık verdi. Konurbay kaçtı. Genç alp baskın çıktı. Konurbay askerleri birdenbire şaşkına döndüler. Konurbay Esen Han'a kâyete gitti. Almambet onu takip ederek Esen Han'a geldi Konurbay'ı şikâyet etti. Esen hiçbir cevap vermedi, sarayına gi kapandı. Almambet yedi gün cevap bekledi. Bir gece onun bulu duğu yere çok güzel bir kız geldi. Adı Burulça idi. Bu kız etr mis kokusu yayıyordu. Bu kız Almambet'le şöyle konuştu: "Ö zümü dinle, Almambet. Bugün Esen Han senin hakkında konuş Esen Han'a da babana da inanma. Baban seni zindana atar. Ş şimdi kendine münasip il bul. Buradan çabuk git. Ben seni s yorum. Yedi sene beklerim. Almambet kızı kucaklayıp öptü derhal atına binip yola çıktı. Babasının sarayına geldi. Selâm v di "kurbanın olayım, baba - dedi - birçok şeyleri öğrendim. S babacığım, Esen Han'a güvensen, Gök tanrı seni vuracaktır. B yük bir ordu kuracağım, Esen Han ile Konurbay'a karşı durac ğım. Halk bizimle olacaktır" dedi. Babası Aziz Han oğlunun sözlerini işitince öyle bir köpürdü ki Almambet'e saldıracak gi göründü. "Söyleme böyle şey!" diye bağırdı ve kendisinin Es Han'a sadık han olduğunu, ona karşı hareketi kendisinin cezala dıracağını anlattı. Hatta öldürülmesine bile acımayacağını açık söyledi. Almambet çok düşündü ve "Burkan'ın yazdığını göre ğim... Kırgızlara sığınayım" dedi.

Anası Altınay baba-oğul arasında geçen sözlerden çok üzü tü duydu.

*
* *

Esen Han hiddetle bağırıp pehlivanlarını çağırdı: "Boğa ma ateş koydu. Kendi aramızdan düşman çıktı. Bu kimmiş? Ke

di hanlarımdan Aziz Han'ın oğlu Almambet imiş... Hepinize hitap ediyorum, emir veriyorum: O iti Altaylar'dan aşırmayınız, Kırgızlara kaçırmayınız! Diri yakalayıp bana getiriniz. Bunu kılmazsanız beş-altı yıl sonra onu Becin (Pikin)'ının kapısında göreceksiniz... Onu yakalayıp getirmezseniz gözüme görünmeyin!" dedi.

Bütün Çinli ve Kalmuk kumandanları hakanlarının emrini dinlediler. Bunların ileri gelenleri Niskara, ünlü alp Yolay, Börüköz adlı alplardı. Hele Konurbay'ın Almambet'e karşı korkunç hıncı vardı. Ondan yediği dayağı unutamıyordu. Çin ve Kalmuk askerleri Aziz Han'ın karargâhına doğru harekete geçti.

Almambet kaçmaya hazırlanırken Konurbay'ın kolu onu çevirmiş bulunuyordu. Almambet çok müşkül durumda idi. Ona ilk saldıran Konurbay oldu. Fakat Almambet onunla savaşma usulünü iyice öğrenmiş olduğu için onu kaçırdı. Çin ve Kalmuk kumandanları Almambet'i canlı olarak ele geçirmeye çalışıyorlardı. Çünkü Esen Han'ın emri böyle idi. O sırada Konurbay tekrar göründü. Etrafı çevrilmiş olan Almambet'in durumu çok müşküldü. Birden at üzerinde, silahlı anası Altınay'ı gördü. Anası oğlunu kuşatan düşmanlara, yavrusunu yakalayanlara saldıran dişi kaplan gibi, hücum ederek, düşmanın safını yardı, Almambet muhasaradan kurtulup kaçmayı başardı. Altınay oğlunu kurtardı, fakat kendisi düşman süngüsü ile öldürüldü. Ölüsü bir katıra konup Esen Han'a gönderildi. Almambet gece bu kafileye saldırıp anasının ölüsünü aldı ve bir ormana götürüp gömdü.

Bir gece karanlığında düşmanın muhasarasından kurtulup Almambet ve Macik Kırgız ülkesinin Kalmuk ve Çin işgalinden arınmış olan bölgesine doğru yola çıktılar.

ALMAMBET'İN KIPÇAK BEYİ ER GÖKÇE'YE GELİŞİ

Almambet ve Macik susamış olarak Gök İrtiş ırmağı boyuna geldiler ve kana kana su içtiler. Etrafı serap kaplamıştı. Almambet bu tabiat manzarasını dalgın dalgın seyretti. Yakındaki yeşil çimenli sahraya büyük kalabalık bir ilin konduğunu ve kaynaştığını gördü. Bu ilin yakınında dolaşan heybetli bir er gördü ve ona yaklaştı. Karşısında gelip: "Yabı, yabı, mundu!" dedi. Er Gökçe şaşırdı. Almambet yine "Kalakay, kaşka! biçik solon!" dedi. Er Gökçe "ben bu dilden anlamıyorum. Ne demek istiyorsun? dedi. Almambet "sabırlı ol, Er Gökçe! Benim Altay Altay dediğim "iyi misin" demektir, yabı yabı dediğim "sağ mısın" demektir, "biçik solon" dediğim "beyin var mı?" demektir" dedi. Er Gökçe "yabancıdan boyunu, kimliğini sormak gelenektir, ne istediğini sormak da görenektir. "Kimsin?" dedi. Almambet "Uruğum kankaydır, tek başıma geziyorum. Yüreğimde kaygı ve üzüntü var. Alplarla savaştım, kurtlarla mücadele ettim. Kalabalık düşmandan kaçıp kurtuldum. Şimdi gökleri açık, yazları altın il arıyorum. Kalabalık düşmanla savaştım, birçok canları öldürdüm, kara suya kan döktüm, otlarını yaktım. Onlardan kaçtım, sığınacak il arıyorum" dedi.

Er Gökçe onu mülteci bir kahraman konuk olarak kabul etti ve bu konuğun ünlü bir kahraman prens olduğunu halkına ilân etti. Onun şerefine büyük bir ziyafet verdi. Er Gökçe'nin ala tuğunu, bayrağını dalgalandırıp Almambet ile Macik'i karşıladılar.

Bir gün Er Gökçe'nin babası Aydar Han "bu mülteci gençleri kendi evime alacağım" diyerek onları kendi himayesine aldı. Er Gökçe babasının bu hareketine çok sevindi. "Çok iyi yaptın,

baba'' dedi. Kıpçak-Kazaklar bu prens misafirin şerefine altı ay her gün ziyafet verdiler. Bir Kalmuk prensinin Müslüman olması büyük bir olaydı. Onun Müslüman olma töreni de şöyle oldu:

Bir gün Er Gökçe ile sohbet ederken Almambet "O dünya (ahiret) hakkında"bir soru sordu. Er Gökçe "o dünyada rahat olmak için bıyıklarını kes, sakalını bırak "kulku alda kuvalda" oku, sünnet olup Müslüman ol. O dünyada cennete gireceksin'' diye ona Müslüman olmasını teklif etti. Almambet Müslüman oldu.

Altı aydan beri hareketsiz yatmak Almambet'e bıkkınlık vermişti, hareket istiyordu.

Bir gün Almambet "böyle ayak uzatıp yatmakta fayda yok. İç, ye yat böyle hayat mı olur?'' dedi. Kazakların savaşçı gençlerini yanına alıp Amur kıyılarındaki Kalmuk yurdunun at sürülerini önüne katıp Er Gökçe'ye sundu. Bu yağma hareketi birkaç defa tekrarlandı. Kalmuk ve Çin yaylalarını çok iyi tanıyan Almambet her seferinde muvaffak oluyordu. Eski düşmanları Yolay ve Konurbay'ın sürülerini böyle akınlarla elde etti. Almambet sayesinde Gökçe'nin ili zenginleşti. çadırlarının direkleri yağlandı, yedikleri ''kazı''* ''yal''*, içtikleri kımız ''sarı bal''* oldu. Er Gökçe'nin en sevdiği ''çora''*larının arasında Almambet birinci oldu.

Er Gökçe'nin yiğitleri Almambet'in böyle birinci derecede sevildiğini, üstünlüğünü kıskandılar. Onu Gökçe'nin gözünden düşürmek için söz birliği yaptılar. Bunun için en iyi tertip Er Gökçe'nin sevgili karısı Akergeç'le bu Kalmuk'un gizli münasebette bulunduğu hakkında dedikodu yapmak, bunun Gökçe'nin kulağına kadar ulaştırmak olduğuna karar verdiler.

Er Gökçe nereye gitse orada Akerkeç ile Almambet'in münasebeti üzerine dedikodu duyuluyordu. Evine döndüğünde ''Almambet sana çok yakın'' diye takılıyordu.

Akerkeç kocasının bu imalı sözlerini anlamış, ahlaksız, kıskanç adamların onunla Almambet'in arasını açmak için fesat ve fitne çevirdiklerini çok iyi anlamıştı. Kocasının imalı sözlerine karşı sert bir eda ile şöyle konuştu. ''Düşmanların seni Almambet'ten ayırmak için bana da iftira ediyorlar. Almambet soylu bir prenstir. Barındığı, misafir bulunduğu eve karşı nankörlük yapacak adam değildir. Bana inanmaz, güvenmezsen beni öldür de Almambet'ten ayrılma, halkına, sana bir kahraman kazandırmak için bir Kıpçak kadını kurban olsun!'' dedi.

Bir gün düşmanların toplandığı ziyafette Er Gökçe fazla sarhoş olmuştu. Onu büsbütün çileden çıkarmak için rakısına ''köşele'' denen ilâcı karıştırdılar. Ara sıra Akerkeç ile Kalmuk misafirin münasebetlerini bahis konusu ederek fiskos yapıyorlardı. Böylece Gökçe'yi Almambet'e karşı tahrik etmeye çalışıyorlardı. Bu fiskosu duyan Er Gökçe büsbütün aklını kaybedip ''Kalmuk köleyi buraya çağırın!'' diye gürledi.

Er Gökçe'nin ikinci karısı Budaybek de bu dedikoduya karışıyor ve bunun doğru olduğunu teyit ediyordu. Bir müddet sonra Almambet geldi. Onu görenler birden ayağa kalktılar. Onun heybeti herkese hatta düşmanlarına bile tesir ediyordu. Er Gökçe karısı Budaybek'in omuzuna dayanıp uzanmıştı. Burada bulunanların Almambet'i ayağa kalkıp karşılamalarına kızmıştı. Kırk yiğitine küfrediyordu ve ''ey Kazak-Kıpçak beyleri bu herif nereden çıktı? Misafir gelen gitmez mi? Gitmezse eceli gelmez mi?'' diyerek bir sürü hakaret eden sözler sarf etti. Almambet ''kimi kasıt ediyorsun?'' dedi. Er Gökçe ''kimi olacak? Kazaklar içine giren bir serseri köleden bahsediyorum!'' dedi. Almambet ''bu sözleri söyleyen dostum sen Gökçe mi? Bu hiddet, bu öfke nereden geldi? Sebebi ne? Hanım Gökçe açık konuş, benden ne fenalık, ne gibi kusur gördün? Dilimden mi, elimden mi fenalık gördün? Hiç bir fenalık görmediğin halde böyle konuşuyorsan aklını başına topla! Andımızı unuttun mu? Aydar Han oğlu Er Gökçe andını unutup neler saçmalıyorsun. Yazıkım nedir? Söylesene!..''

Almambet'i kıskanan beyler ve alplar onu hanın gözünden düşürmek için ellerinden geleni yapmışlardı. ''Bu Kalmuk'u gözümden uzaklaştırınız!'' diye bağırdı. Fakat bu işi yapmaya kimsede cesaret yoktu. Yine Almambet konuştu: ''Hanım Gökçe, senin yatağını basacak olsam ben dünyada iyilik bulabilir miyim?''.

Er Gökçe "git deseniz it gider, Almambet Kalmuk neden gitmiyor?" diye bağırıyordu. Akerkeç yine Er Gökçe'ye yalvararak: "Gökçe alp sana ne oldu? Aklını, anlayışını nerede kaybettin? Almambet sana ne kıldı? Tozmuş, dağılmış kalabalığı toplayıp il kıldı. Gelinlere kıymetli kumaşlar giydirdi, yurt-halk faydasını gördü, kimseye zararı dokunmadı. Bütün milletin düşmana karşı siperi oldu, kut, servet getirdi... Arslan Almambet'le böyle konuşmak sana yakışır mı? Nasıl sıkılmadan ona hakaret ettin?"

Er Gökçe'nin sarhoşluğu devam ediyor, durmadan Almambet'e ve karısı Akerkeç'e küfür ediyordu. Almambet ayağa kalkıp gitmeye hazırlanırken Er Gökçe "öldürün!" diye bağırdı. Fakat Almambet kılıcını kınından çekti, eline alıp etrafına baktı. Kimse el kardıramadı. Almambet misafir bulunduğu şahane çadıra geldi. Burada yine Akerkeç Hatun'u buldu. O "Er Gökçe'nin sözlerine bakma, sarhoşluk ve düşmanların tahriki ile böyle harekette bulunmuştur. Onun kusuruna bakmayınız. Aklı başına geldikten sonra pişman olacak ve sizden özür dileyecektir" diye kalması için yalvardı. Fakat Almambet Akerkeç'le vedalaştı ve "kaderimde Tanrının yazdığını göreceğim. Onun yazısını kimse değiştiremez" diyerek atına bindi. Akerkeç "Yolun açık olsun! Manas'a gitmeni tavsiye ederim" dedi.

Almambet gittikten sonra Er Gökçe'nin aklı başına geldi, yaptığı işinin hata olduğunu, Almambet'in düşmanlarının kendisini hile ile sarhoş yaptıklarını anladı, gözü yaşardı.

Arkasından adam gönderdi ise de bulamadan döndüler. Almambet, ünlü alp Manas'ın karargâhına doğru yol almıştı.

ALP ALMAMBET'İN MANAS'A GELİŞİ

Manas bir gece düşünde bir keskin kılıç bulduğunu, bununla taşı parçaladığını, sonra kılıcı beline bağlarken onun bir arslan olduğunu, ona parsların boyun eğip hizmet ettiklerini, birden arslanın ejder olduğunu, sonra bir kuş olup Manas'ın eline konduğunu gördü.

Sabahleyin uyanır uyanmaz bütün kavimini, bütün Argın ve Nogay boylarını çağırıp Ulu toy yaptı ve gördüğü düşü anlatıp tabir etmelerini istedi. Acıbay adlı bir Kırgız "düşünü ben tabir edeceğim..." diye söze başladı. Onun tabirine göre, "Tanrı, Manas'a büyük bir iyilik ihsan edecektir. Esen Han ile kavga edip mücadele yapan Almambet Manas'a gelip yardımda bulunacaktır. Bu güne kadar o Aydar han oğlu Er Gökçe'nin yanında bulunduğunu duyuyorduk. Herhalde bu günlerde Manas'ı arayıp bulacaktır" dedi. Bu tabiri dinleyen Manas Almambet'i karşılamaya karar verdi...

*
* *

Manas kırk yiğitinin başı Kırgıl'ı Sarı ırmağa gönderdi. Bunlar gelecek olan Almambet'i karşılayacaklardı. Manas'ın kendisi eline dürbün alıp Sarı ırmağın kıyısındaki bozkırlara bakıyordu.

Biz gelelim Almambet'in uçsuz bucaksız Kıpçak Bozkırı olan "Sarı Arka"daki* haline:

Almambet iki günden beri ağzına bir lokma, bir damla su almamıştı. Aç perişan bir halde bulunuyordu. Kuşağını çözme-

miş, başını bir yere dayamamıştı. Uykusuzluk, susama, açlık onu perişan etmişti. Atı "Kılceyren" de çok yorulmuştu. Almambet derin ve acı düşüncelere daldı: "Halin nedir" diyen yok, bayılıp, yatıp kalsam "nedir, kimdir bu?" diyerek soracak kişi yok. Arayacak ağam yok, it gibi kırda ölürsem, acıyacak adam yok. Halkımdan ayrılmış garibim, barınacak yerim yok..." Böyle acı düşüncelere daldığı sırada bir su kenarına geldi.

Bu sırada Manas uzaklara dürbünle bakarken bir atlı gördü. Bu atlı âdi bir kimseye benzemiyordu. Şöyle düşündü sonra kendi kendine "düşümde gördüğüm Almambet bu olsa gerek" dedi. Böylece bunun Almambet olacağını tahmin etti. Uzaklarda görünen bu atlı yaklaştıkça onun Almambet olduğu anlaşıldı.

Manas, kırk yiğitinden Kırgıl ile Bakay'ı dört yiğit ile beraber Almambet'i karşılamaya gönderdi ve ona hücum edip yakalama rolü oynamalarını buyurdu. Bu emri alan altı bahadır Almambet'in geleceğini bekleyerek pusu kurdular. Çok yorgun ve aç olan Almambet birden onların arasına giriverdi. Fakat onun heybeti ve hiç aldırış etmeyen duruşu bu altıyı şaşırttı, ne yapacaklarını bilemediler.

Almambet'i Manas'ın çadırına soktular. Manas onun çok bitkin olduğunu görüp derhal yemek hazırlattı. Yemekten sonra Manas ona "ey silahlar asınmış bahadır yiğit! Silahın alpların silahına, bindiğin at hanların bindiği asil cins atlara benziyor. Vatanınız neresidir? Bu ülkeye ne vakit geldiniz? Doğduğunuz memleket hangi memleket? Boyunuz, soyunuz nerede bulunuyor?" diye sordu. Almambet ona cevap vererek şöyle dedi: "İnsanın aklı ermeyen işler arayıp gezen, kendi ilinden sürülmüş olan bir kişiyim. Atın ulaşamayacağı memleket arayıp serseri gezen bir canım. Katıp kalmış toprağı çapa ile kazıp su bulup kanal yapmak isteyen bir deliyim... Tilki gezmez çölleri, basıp geçer adamım, kurtların geçemediği ormanlardan geçen bir avcıyım. Büyük atam Çilaba, Çilaba'dan Soloba, onun oğlu Soordunduk'tu. Ben ise Aziz Han oğlu Almambet'im. Yolda yatsam gören bulunmaz, ölecek olsam gömecek adam bulunmaz. Benim gibi zavallıların Tanrıdan başka dayanağı yok..."

Bu sayın misafirinin gözlerinin yaşardığını gören Manas yiğitlerine "aziz misafirim için hazırladığım hediyeleri getiriniz!" dedi. Yiğitler Manas'ın hazırladığı hediyeleri Almambet'in önüne koydular. Bu hediyeler Manas'ın en sevdiği atı Akkula, altınla ipek kumaştan yapılmış entarı (halat), Manas'ın taşıdığı zırh, tüfek... idi.

Manas Almambet'i baba ve anasına takdim etti. Cakıp ve Çiyırdı Hatun'u görür görmez Almambet atından inip onları saygı ile selâmladı. Çiyırdı Hatun, Almambet'i "yavrum!" diye kucakladığı vakit kurumuş memelerinden süt akıverdi. Almambet ile Manas'a "memelerimi emip kardeş olunuz!" diyerek ikisine memelerini emzirdi. Bu törenle Manas'la Almambet biribirine öz kardeş oldular.

*
* *

Manas, Almambet'i evlendirmeyi düşündü. Onu evlendireceği kız "ünlü güzel, akıllı" olmalı idi. Almambet Manas'la konuşmak istediği için onun evine gidip karısı Karabörk'ten eşinin nereye gittiğini öğrenmek istedi. Karabörk kadın iyi cevap vermedi. "Herhalde Akılay'ın yanında bulunsa gerek" diye ters bir cevap verdi. Almambet Akılay'ın evine gitti. Akılay da iyi cevap vermedi. "Bir yıldır bana uğramadı. Nerede bulunduğundan haberim yok" dedi.

Almambet, bizim Manas hâlâ bekarmış diye düşündü. Bir az sonra Manas'ı bulup karılarının kendisi hakkındaki sözlerini anlattı ve "sen hâlâ bekâr imişsin" diye şakalaştı.

Manas, bunu ciddiye aldı ve gerçekten evlenmeye karar verdi. Çünkü bu iki kadın savaş meydanında evlendiği kızlardı. Gerçi bu iki hatun da cariye (küng) değillerdi, fakat Türk töresine göre düğün yapıp evlenilmiş kızlar değillerdi. Bunlardan çocuk olmaması da Manas'ı çok üzüyordu.

Bir gün Manas babası Cakıp Han'a evlenme meselesini açtı: "Babam idin Han Cakıp, önüne gelip arzularımı açmadım. Kendin

düşünüp "oğluma ak nikâhla bir kız alıp vereyim, "demedin. Gelinlerini kendim savaş meydanında aldım. Burada bulunanlar söyleyiniz sözlerimde hata var mı? Kalmuk'tan aldım Karabörk, Kolca'dan aldım Akılay... İkisinden de çocuk olmadı. Dünyada bir iz bırakmadan ölüp gideceğim diye korkuyorum" Dinleyenler "doğru!" dediler.

Oğlunun bu sözlerinden sonra Cakıp Han düşündü taşındı Manas'ı düğünlü, toylu evlendirmeye karar verdi.

*
* *

Manas'ın Kanıkey ile Evlenmesi:

Akbalta oğlu Çubak Alp kahramanlığını göstermek için Buhara'ya geldi. O zamanda Buhara Hanı Temir idi. Ona Karahan da denirdi. Onun on iki kızı vardı. Küçüğünün adı Kanıkey idi. Onun yanından hiç ayrılmayan Aruke adlı bir güzel kız arkadaşı vardı.

Çubak Alp'ın gelişinden Buhara ahalisi korkulu günler yaşadı. Çünkü bu alp ünlü kahramanın, Manas'ın "kırklar"ından biri olduğunu bilmeyen yoktu. Onun büyük Manas ordusunun öncülerinden ve keşif kolundan biri olacağını zannediyorlardı. Kanıkey babasına gelip "bu alpla savaşmak istiyorum. Bana müsaade ediniz!" diye ricada bulundu. Babasından müsaade aldıktan sonra Kanıkey tam savaşçı gibi zırh giydi ve silahlandı. Onu gören ahali "vay zavallı, ne yapacak!?" diye gürlediler. Çubak Alp'ın karşısına dikilip meydan okudu. Çubak onun bir dişi olduğunu derhal anladı ve küçümseyerek onun saldırışını bekledi. Fakat o Çubak'ın beklemediği bir hücumla öyle bir darbe indirdi ki Çubak atından az kaldı düşüyordu. Sonra bu kızın şakası olmadığını anlayan Çubak onu süngü ile dürterek atından indirmek istedi ise de muvaffak olamadı. Kanıkey süngüyü kapıp kırıp parçasını yere attı ve aç kaplan gibi saldırdı. Çubak kaçmaya mecbur oldu. Kız yine "erkek isen kaçma!" diye bağırdı... Çubak kaçıyor, Kanıkey onu takip ediyordu. Bu Çubak kızın seciye

ve güzelliğini öğrenmek için Manas tarafından gönderilmiş casus idi. Bunu Kanıkey de anlamıştı. Çubak'ın kaçtığını gördükten sonra o da sarayına döndü. Çubak da Manas'ın yanına gelip durdu. Manas ona "alpım sana ne oldu? Gayretin nerede kaldı? Seni takip eden hangi alp? Bu alp sana ne yaptı? Bu seni takip eden erkek değil, bir kızdı..." diyerek gülerek söylendi. Çubak boynunu büküp "ey alpım, bu kız dediğin kızlardan çıkan bir arslanmış... Bizim arslan Manas'a lâyık bir kızdır. Bununla evlenirseniz bahtınız açılacak, her türlü teşebbüsünüzde muvaffak olacaksınız" dedi ve mücadele sırasında başına gelenleri anlattı.

Manas bu bilgileri aldıktan sonra babasının karşısına gelip bundan bir müddet önce söylediklerini tekrarladı. Bugüne kadar gelenek ve göreneklere uygun şekilde evlenemediğini yana yakıla derdini döktü. Sonra çevresindeki Kırgız büyükleri Manas'ı haklı buldular. Oğlunun derdini dinleyen Cakıp Han Almambet ile Bakay'a "siz bana ne yapmam icap ettiğini söyleyiniz. Ben de sizin uygun gördüğünüzü yapayım" dedi. Bakay ona şu cevabı verdi: "Cakıp - dedi - altın ve gümüşlerini yanına al. Yanına birkaç alp yiğit alıp yola çık. Oğlum Manas Buhara Hanı Temir Karahan'ın kızı Kanıkey'i istiyor... Durma Buhara'ya git, Kanıkey'i oğluna iste!"

Bu "Bakay'ın söyledikleri çok doğru" diyerek Cakıp Han Buhara Hanı Temir Karahan'ın kızı Kanıkey'i istemek niyeti ile altı yiğit yoldaş alıp yola çıktı. Altı yoldaşından biri tölgeçi* Tölek idi. Cakıp Han'ın kafilesi Buhara kentine girdi. Bütün ömrünü bozkırlarda, dağlarda, taşlarda geçiren Cakıp Han büyük camilerden dışarıya dağılan ezan, tekbir ve ilâhilerin seslerine hayran oldu. Başlarına kazan kadar sarık sarmış, ellerindeki binlik tesbihlerini çekip camilere koşan ihtiyarlara bakıp "acaba! Bunların koyun, keçi ve ineklerine kim bakıyor? İhtiyarları böyle daha gençleri ya ticaretle uğraşıyor, ya medrese dedikleri taş evlerde bir şeyler öğreniyorlar... Bunların işine bizim gibi kır adamının aklı ermez" diye düşündü.

Cakıp Han doğruca Karahan'ın evine indi. Karahan Temir

onu saygı ile karşıladı. Çünkü bu misafir ünlü Manas Alp'ın babası idi. Bu Manas'ın Kalmuk ve Çin putperestleri ile savaşı Türkistan'da sevinç yaratmış ve mübalağalı destanlara geçmişti.

Temir Han misafirini derin saygı ile ağırladıktan sonra Cakıp Han'a "ihtiyar gününde bu uzaklara yolculuk yapmanızın sebebini öğrenebilir miyim?" dedi. Cakıp Han gelmesinin sebebini uzun bir önsöz ile şöyle anlattı.

"Geçenlerde ben Altay'dan Talas'a gelip büyük düğün yaptığımda ziyafetime gelenlerden biri sen idin. O günden beri on yıl geçtiği bu günlerde ben de sana misafir oldum. Bu misafirliğimin önemli bir sebebi var. Karahan biz ömrümüzün sonuna gelmişizdir. Ecelimizin gelmesine az bir zaman kaldı. Benim elimde bir avcı kuşum var, sizde bir sungur kuşu varmış. Benim avcı kuşu o sungurunuzu avlamak istiyor. Açıkçası oğlum Manas'a kızınız Kanıkey'i istiyorum. Sana baş vurup kızını gelin olarak almak istiyorum. Ne dersin Karahan? Cevabını bekliyorum" Cakıp Hanın bu sözlerine karşı Karahan bir müddet ses çıkarmadan parmakları ile sakalını karıştırdı. Nihayet "kızım çok küçük, oyundan başka bildiği bir şey yok. Damat olacak kimdi? Adını söyle öğreneyim" dedi. Cakıp Han hayretle "Oğlum Manas'a istiyorum demiştim. Galiba, dalgındınız, duymamışsınız" dedi. Karahan yine parmaklarıyla sakalını karıştırıp "Cakıp Han, sinirlenmeyiniz. Senin oğlun Manas'ın iki karısı bulunduğunu duydum. Onun içindir ki "damat olacak kimdir? dedim". Bu konuşma o gün neticesiz kaldı. Cakıp Han misafir dairesine çekildi.

Temir Han'ın Mengdibay adlı bir veziri vardı. Çok zalim, devlet işlerinden anlamayan cahil bir adamdı. Cakıp Han'ın sarayda konuk bulunduğunu ve kız istemeye geldiğini duyar duymaz saraya koştu ve Cakıp Han'ın yanına geldi. Ona Buhara halkı "Gök ala sakal Mengdibay' derlerdi. Cakıp Han'ı görür görmez şöyle konuşmaya başladı: "Arık atını yorup nereden gelen ihtiyarsın? Nereye gidiyorsun? Çehrende nur kalmamış, gözlerinin feri kaçmış, hayvanları kırılmış, ekmek dilenen biçare misin?" Bu hakaret edici sözlere Cakıp Han şu cevabı vermekle yetindi: "Malımı mülkümü düşmana aldırmış adam değilim, kışın kırlarda gezen, otlayan hayvanlarım da kırılmış değildir. Benim oğ
Manas Alp Kayıp Han kızı Karabörk'ü savaş meydanında ganim
olarak aldı, Şooruk'un kızı Akılay'ı da babasının kalesinden
nimet aldı. Kızla evlenmiş gibi olmadı. Kırgız töresine göre eğl
celi toy, düğün yapıp evlenmek istiyor. Ona bir kız arayıp çalc
çuldur konuşan, dilini adam bilmeyen Çin ülkesini gezdim
zel kız bulamadım. Ağaç saplı bel-kazısı ile toprağı kazan, k
eşeğin cins at gibi öven, mısır unu ekmeğini koynunda taşıy
Sart ilini taradım, bir güzel kız bulamadım. Kalmuk ilinde dol
tım, güzel kıza rastlamadım. Dünyanın en güzel kızı olarak Ter
Hanın kızı Kanıkey'i buldum. Onu oğluma istemeye geldim."

Cakıp Han dinledikten sonra "Gök ala sakal Mengdibay d
hal oradan uzaklaştı ve Temir Han'a gidip Cakıp oğlu Manas
kızını vermesinin doğru olmayacağını, çünkü onun bir haydu
olduğunu söyledi. Fakat Temir Han'ın başka vezirlerinden a
kişi Kanıkey'i Manas'a vermenin memleket için çok faydalı o
cağını söylediler. Alplar başı Manas'ın bir haydut değil, Çin
Kalmuk ve başka puta tapan uluslarla savaşan gazi olduğunu a
lattılar. Mengdibay yine itiraz ederek "teyemmümden, nama
dan anlamayan dağ ve çöl Kırgızı gazilikten ne anlar!" diye bağ
rıp çağırdı. O sırada Çin ve Kalmukların Buhara ve Semerkand
tehdit ettiklerini çok iyi bilen devlet ve din adamları Mengd
bay'ı susturdular. Temir Han nihayet kızını Manas'la evlendi
meye razı oldu. Fakat o kadar kalın (mihir) istedi ki bunu öd
mek Cakıp için kolay değildi: Altı yüz kızıl tek hörgüçlü dev
üzerlerinde torba torba altın olsun, yakındaki tepe dolusu hayva
sürüsü ile iki bin ak koyun olsun, elli gün devam eden düğün y
pılsın. Sığırdan iki yüz vereceksin, bunların hepsinin alnında ak
olacaktır. Bunlara bakan da kız olsun, yük hayvanından iki yüz
av kuşu sungurdan doksan kuş, yedi pars, iki arslan vereceksin
diyerek alacağı kalın malın adlarını bildirdi.

Cakıp düşündü taşında "dediğiniz olsun. Bu mihiri yedi gü
içinde teslim edeceğiz" dedi.

Cakıp Han Talas'a döneceği gün Temir Han'a,"Aruke küçük
kızını Manas'ın arkadaşı Almambet'e alalım" dedi. Temir Han

bu teklife çok kızdı ve "bir kızıma mihir verdin, iyi, hoş. Ama ilinden kaçıp gelen bir Çinliye kızımı nasıl istiyorsun? Bu sözünü sana yakıştıramadım. Böyle lâfı bırak da mihir malını getir ve gelinini al, git!" dedi. Toplanan halk hanın öfkesini görüp dağıldılar. Aralarından Kalmatay adlı bir zat hanı teskin etti, neticede Aruke'yi Almambet'e vermeye razı oldu.

Cakıp Han yurduna dönüp olan biteni Manas'la Almambet'e anlattı. Onlar da gülüştüler. Bu iki alp kalın malını hazırlamaya karar verdiler.

*
* *

Birkaç gün sonra hesapsız hayvan sürüleri kulların, çobanların hay hoy sesleri ve gürültüleri ile Buhara'ya doğru sürülüyordu. Bu sürülerin içinde neler yoktu! Develer, sığırlar, koyunlar, eşekler, katırlar, bunlar arasında evcil arslan ve parslar, domuzlar, geyikler bulunuyordu. Bu acayip kalabalık sürü Buhara'ya yaklaşırken gökyüzü toz dumanı ve türlü hayvan sesleri, arslan ve parsın gök gürültüsünü andıran müthiş gürlemeleri...

Bu kalın (başlık)tan Karahan çok korkmuştu. Dünürü Cakıp Han'a bu sürüyü dağıtmasını rica etti. Cakıp Han bu hayvanları yerli yerine yerleştirmelerini kendi adamlarına emretti. Kalın borcunun ödenmesi böyle tamamlanmış oldu.

Büyük toy-düğün yapıldı. Güzel Kanıkey ile güzel Aruke gelin olarak Kırgız ülkesine götürüldüler.

Közkaman İle Gökçegöz:

Manas Alp Kanıkey ile Almambet Alp da Aruke ile evlendikten sonra bunlar birkaç yıl huzur içinde Talas sahilinde yaşadılar. Kırgız halkı kendi vatanında müstakil, kuvvetli ulus olarak yerleşmiş oldu. Alay bölgesinde Er Töştük Alp, Endican çevresinde Sancabek, Taşkent bölgesinde Köketay, Kemin'de Ürbü, Atbaşı'da Er Koşay Alp Manas'ın müttefikleri olan büyük alplardı. Manas'ın yanında Almambet, Çuvak,Sırgak, Acıbay gibi alp erler ve danışman olarak Bakay bulunuyorlardı. Bunlar yurdun düşmanlarına korku salan alplardı. Manas'ın bunlar gibi alp arkadaşlarının seksendört olduğunu da söylerler. Sart Arka* alplarından Er Gökçe'nin kadını Akerkeç, Manas'ın kadını Kanıkey, Almambet'in kadını güzel Aruke Buhara Hanı Temir Han'ın kızları idi. Bu üç alp böylece bacanak olmuşlardı. Önce bir müddet Manas'la aralarında epeyce kızgınlık, hatta silahlı çatışma olmuş ise de sonraları çok iyi müttefik oldular. Manas Kırgız boylarını toparlayarak büyük bir kuvvet kurdu. Bu kuvvetiyle Kırgızların eski düşmanı olan Esen Han'a karşı büyük zaferler kazandı.

Esen Han Kırgızların alplarını hile ile öldürmek için plan hazırladı. Birinci iş olarak Kırgızlara kardeş olan boylardan kendisine hizmet edecek adamlar bulmaya çalıştı. Nihayet Kırgızlara yakın akraba olan Közkaman soyunu buldu. Bu soy, Kırgız ülkesinin Çin ve Kalmuk istilâsı sırasında esir edilerek Pekin'e götürülen ailelerdi. Bu Kırgızlar orada Budist olmuşlar ve tamamıyla Moğollaşmışlardı. Esen Han bunlardan faydalanmak istedi.

Esen Han Çinli ve Kalmuk alplarını topladı Yüksek bir yere çıkıp seslendi: "Başıma büyük sıkıntı geldi. Söyleyeceklerimi iyi dinleyiniz. Hepimize malum Talas'ı, Isıkgöl'ü bırakıp kaçtık. Oradaki güzel yaylalardan kovulduk. Konurbay gibi bir bahadırımız orasını bırakıp kaçtı. Anlaşıldı ki bu Manas kolay yenilecek düşman değil. Onu yakalamadan Çin ve Kalmuk yurdu rahat edemeyecektir. Manas'ı yakalayıp getirene altın tahta oturtup hanlık vereceğim".

Esen Han çok sert konuştu. Ünlü alplardan Colay Han ile Mançu Hanı, alp Niskara ne diyeceklerini bilmediler. Bütün başka Çin ve Moğol alpları sustular. Esen Han: "Susmakta haklısınız, Kaplan Manas'la karşılaşmak kolay değil. Bunu ben anlıyorum. Bu Manas'ı ancak hile ile yakalamak veya öldürmek mümkündür. Ben bu iş için Közkaman ailesini görevlendirmek istiyorum. Ne dersiniz?" dedi. Alpların hepsi birden "çok güzel fikir, yaşa Esen Hanımız!" diye alkışladılar.

Bu toplantıda Moğollaşmış olan Kırgızlardan Közkaman'

dan başka yine dört ailenin büyükleri bulunuyordu.Bunların adı Gökçegöz, Candayak, Orazan, Celtemes idi. Bunlar Çinlilerin din kitabı olan "Biçik"ı göğüslerine koyup, Esen Han'ın emrini yerine getireceklerine ant içtiler, dört domuz kurban kestiler. Bu beş kişi savaşçı oğlanları ile beraber Talas'a hareket ettiler. Pekin'den çıktıktan birkaç gün sonra çölleri, yüksek dağları, birçok gölleri ormanları kırk günde geçip Kırgız ülkesinin sınırına gelmiş oldular. Hain, kurnaz Közkaman Manas'a bir mektup yazıp adam gönderdi. Mektubunda şöyle yazıyordu: "Atam Oraz Alp öldüğü zaman Moğol ve Kalmuklar Kırgızların mal ve mülkünü yağma edip kendilerini esir ederek oraya buraya sürmüşlerdi. Bütün Kırgız yurdu felâket içinde kaldı. Bizleri Pekin'e sürdüler. Orada düşmanlarımızın hayvan sürülerine çobanlık ettik. Oradan kaçıp kuş uçmayan çölleri, it basmayan belleri geçip padişahımız Manas'a sığınmaya geldik. Bir atadan türemiş kardeşiz, diye geldik. Arslan Manas, senin adını duyduktan sonra ne zaman Manas'ımıza komşu olup yerleşeceğiz diye düşünüyordum. Düşmandan kaçıp geldik. Bizi kabul et!". Manas bu haberden çok memnun oldu. Anasıyla babasına uzaktaki kardeşleriniz geldi diye müjdeci gönderdi. Cakıp Han memnun oldu, fakat Çıyırdı Hatun ile Kanıkey hiç de sevinmediler. Çıyırdı Hatun Manas'ın yanına gidip bağırıp çağırdı: "Kalmuk'tan gelen akraba sana kardeş olmaz. Börbülcün, Dürbülcün, Çagahday, Aganday denen kardeş Kırgız olur mu? Böyle adları olan Kalmuklar sana kardeş olmazlar" dedi. Manas bu sözlere aldırmadı. Çünkü babası bunları kardeş olarak kabul ediyor, geldiklerine seviniyordu.

Manas bu Kalmuk'tan gelen kardeşlerini büyük bir sevinç ve heyecanla karşıladı ve büyük bir ziyafet-toy yaptı. Bu ziyafette Közkaman yeni kavuştuğu kardeşlerine hitaben uzun bir konuşma yaptı:

— "Atanız bir kardeşim Manas ve sevgili yurttaşlarım! Atanız Oraz Alp'ın ölümünden sonra biz Çinlilere ve Kalmuklara esir olup Çin'e getirildik. Mal gibi satıldık. Atalarımızın yurduna hasret kaldık. Mançu ve Kıtayların hayvan sürülerine çobanlık yaptık, köle olduk. Manas'ın kahramanlığını duyduktan sonra hep

düşüncemiz ata baba yurdumuza kavuşmak oldu. Nihayet Tanrı bize göbeğimizin kesildiği, kirlerimizin yıkandığı yurdumuza gelip kutlu toprağını öpüp koklamayı nasip etti...". Toplantıda bulunanlar bu hitabeyi derin sükûnet içinde dinlediler, bazı yüzka yürekli ihtiyar nineler hüngür hüngür ağladılar.

Manas bu yeni doğmuş kardeşlerine yeni çadırları hayvan sürüleri ve güzel bir yayla verdi...

Közkaman Manas'ı ele geçirip öldürmeyi yahut onu bağlayıp Esen Han'a götürüp teslim etmeyi tasarladı. Kendi evinin içinde derin bir çukur kazdı. Manas'ı sarhoş edip bu çukura atacak, mümkün olursa Çin'e kaçıracak, yoksa öldürecekti.

Bir gün Kanıkey bu "yeni kardeşler"in evlerde puta taptıklarını işitti. Ona göre bunlar "Kırgızlığı" çoktan unutmuş, gâvur olmuşlardı. Onların hareket ve tavırlarını hiç beğenmiyordu. Onların her davranışından şüpheleniyordu, bu Közkamanlardan Manas'ın başına bir felâket gelebileceğinden korkuyordu.

*
* *

Manas'ın kırk yiğiti ordo* oynarlarken Közkaman ve arkadaşları bunu fırsat bilip Manas'ı evlerine çağırdılar. Hoş bir içki sofrası hazırlanmışlardı. Manas Çin usulü ile hazırlanmış sofradan çok hoşlandı ve sarhoş oluncaya kadar rakı ve şarap içmekte devam etti. Sonra zehirli bir şarap verip onu bayılttılar. Manas'ın yiğitlerinin bundan haberleri yok, neşe ve heyecan içinde oynamakta devam ediyorlardı...

Manas rakı ve zehir sarhoşluğu ile baygın bir halde Közkaman'ın dokuz oğlu, Gökçegöz'ün dokuz oğlunun gözetmeleri altında bulunuyordu. Bunlar baygın Manas'ın yattığı çukurun yanında kılıçlarını sallayıp meydan okuyorlardı. Celtimes'in yedi oğlu Manas'ın kafasını kesip Esen Han'a götürmek için acele ediyorlardı. Közkaman ile Gökçegöz kendi aralarında şöyle konuştular: "Manas'la beraber Kırgızların kudret ve gayretleri de kaybolacaktır. Kırgızlar şimdi bizim elimizdedir. Manas'sız onlar bi

şey yapamaz. Almambet ile Çuvağ'ı kurban ederiz. Acıbay ile Bakay alpları Esen Han'a armağan olarak sunarız. Kırgızların sonu geldi".

Manas gözünü açtı. Çok bitkin olduğunu duydu. Kalmukların elinde esir olduğunu derhal anladı. "Kardeş diye kabul ettiklerim kara niyetli düşmanlarmış. Annemle Kanıkey ne kadar haklı imişler. Bu Kalmuklaşmış Kırgızları kardeş saymakla ne kadar aldanmışım. Hazırladıkları zindana düştüm." diye uzun uzun düşündü. Bu düşmanlar Manas'ın bitkin halini gördüklerinde arslan kesildikleri halde onun gözünü açtığını görerek ürktüler, yüreklerinde korku peyda oldu.

Manas çukurda yatıp kırk yiğitini birer birer gönlünden geçirdi: "Arslanım, mücadelelerde bileğim neredesin Almambet'im!? Çok düşman içine zırh giymeden saldıran erler arslanı Almambet dostum neredesin!? Kale duvarlarını yıkıp yol açan, karanlıkta iz bulan, millete gelecek belâyı altı ay önceden gören Alp Bakay'ım neredesin!? Gök demirden don giymiş gök ala tulpar* ata binmiş, arslanın dişi batmamış kardeşim Çuvağ neredesin!?.."

Manas çukurda yatıp kırk arkadaşını böyle hatırladı. Halbuki arkadaşları hiçbir şeyden habersiz ordo oynamakta devam ediyorlardı.

Kanıkey'in Manas'ı Ölümden Kurtarması:

Manas'ın yanına kimseyi almadan Közkamanlara misafirliğe gitmesi Kanıkey'in kara kara düşünceye dalmasına sebep olmuştu. O gece korkunç bir düş görüp uyandı. Sabaha kadar gözüne uyku girmedi. Avucu yanıyor, göz kapağı seyiriyordu. Bunu büyük bir felaketle karşı karşıya bulunduğunun alameti sayıyordu. Saç örgüsünü toplayıp tepesine bağladı, Manas'ın silahlarını takınarak, zırhını giyip Akkula'ya bindi. Ona Manas'ın sadık erlerinden Akayar katıldı. Manas'ı hapsedildiği evdeki çukurdan çıkarıp Akayar'ın yanına ata bindirdiler. Manas'ta güç kalmamıştı. Birden Gökçegöz'ün adamlarının hücumuna uğradılar.

Kanıkey arslan gibi savaşıyor, Akayar da Manas'ı kaçırmakta devam ediyordu. Nihayet o ağırca yaralandı, Manas'ı Kanıkey'in arkasına yerleştirip kendisi yere düştü. Onu Kalmuklar yakalayıp bir çukura attılar. Kanıkey bir yerinden yara yedi. Buna rağmen Manas'ı mahfuz bir yere getirmeyi başardı ve tedavisine başladı. Manas'ın kırk yiğitlerinden Kırgıl Kalmukların yaptıklarını öğrenip ordo oynamakta devam eden arkadaşlarına gelip bağırdı: "Atanızın mezarı, kırk çura! Benim gördüğümden, benim bildiğimden haberiniz yok... Arslanımızın başına gelenlerden siz kırk ahmağın haberi yok, heyecanla ordo oynuyorsunuz. Rakı içmeyin zehir-zıkkım içiniz. Babanızın kanını içiniz, serseriler... Manasımızın başına neler geldiğini biliyor musunuz? Sizin Talas'ta eviniz, rahat uyuyacak yeriniz yok. Hey, oyuna dalan kırk ahmak! Biliniz ki bundan sonra size, sizi besleyecek gök yeleli arslan Manas yok. Pekin'den gelen, sözüm ona kardeşler onu zehirlediler, çukura atmışlar, onu dişi kaplan Kanıkey kurtardı, şimdi ona bakıyor, ilâçlar veriyor... Karanlık gecelerde yol bulan kahraman Bakay neredesin?"

Bu korkunç haberi alan kırk yiğit şaşırdı ve ne yapacaklarını bilmediler. Alp başbuğlarının başına büyük belâ geldiği saatlerde oyun oynadıklarına utandılar. Tölgeci* Kara Tölek fal bakara şöyle dedi: "Manas sağ salim gelecek. O her belâdan kurtulacak. Düşmanlar iki üç gün içinde yakalanacaklar". O sırada uzakta iki atlı göründü. Bir haber almak için beklediler. Meğer bunlar Kanıkey ile Akayar imiş. Korkunç bir savaşçı alp gibi silahlanmış olan Kanıkey'in arkasında bitkin bir halde bulunan Manas'ı görüp kırk yiğidin gözleri yaşardı ve düşmanlardan bunun öcünü almaya ant içtiler. Kanıkey birçok yerinden yaralanmıştı.

Bu sırada Közkaman ve Gökçegöz takımları Pekin yolunu tutmuşlar, verdikleri zehirden Manas'ın muhakkak öleceğine inanıyorlardı. Kalmukların gücü Küneş, Yıldız, Koşdala ve Koydala denilen yerleri geçip "kurtulduk!" diye bağırıştılar, Manas'ı öldürdüklerini Esen Han'a müjdeleyeceklerini düşünüp seviniyorlardı.

Közkaman'ın Manas'ın Kırk Çorası Tarafından Yenilmesi:

Közkaman-Gökçegöz kafilesi şöyle davullar çalıyorlar, "Manas'ı öldürdük, hakanımız bize hanlık verecek" diye bayram yapıyorlardı. Kafilenin ardında karakol ödevini gören Kalmuk Yeldeyboz Bahadır kafileyi takip eden Bakay ve kırk yiğidinin yaklaşmakta olduğunu gördü ve Közkaman'ın çadırının önüne gelip bağırıp çağırdı: "Hey, gafiller! Size durmadan ileri gidelim, Çin ülkesine ulaşalım diyordum. Dinlemediniz. Beş Burut* bize ne yapacak, geleceği varsa göreceği var diye kahkahayı basıyordunuz. İşte ünlü Bakay Alp kırk arkadaşıyla geliyor. Haber aldığıma göre alp Manas Han iyileşmiş. Hey, Közkaman, hepinizi kırdıracaksın. Hey, gafil Gökçegöz, elimize güzel kızlar aldık, diye memnundunuz ha! Kız almayın ananızı alın serseriler. Sarhoş herifler, arkamıza bir bakın; kır tulpar at üstünde yenilmez alp Bakay'ı görün! Onun arkasında kaplan Çubak, onun arkasında alp Sırgak, onun ardınca erenler kahramanı Almambet Alp geliyor... Yeldeyboz'un bu haberi bütün karargâhta gürültü patırtı yarattı. Derhal savaş nizamına geçtiler. Közkaman ünlü bir savaşçı idi. Çinliler elinde kölelikte bulunduğu zaman altı yıl yaya koşup altmış türlü kılıç oyununu öğrenmişti. Çinliler onu böyle yetiştirmişlerdi. Çin ordusunda askerliği de iyi öğrenmişti. Kırgızlardan Bakay, Çubak, Almambet bunlar üzerine saldırırlarken Közkaman "hakan!" diye uran çağırdı. Gece, gündüz savaş devam etti. Netice alınmadığı için Közkaman Bakay'a çökmecek* teklif etti. Her iki taraftan alplar meydan ortasında savaşacaklardı. Bu teklifi yapan Közkaman Bakay'a böyle meydan okudu. Kaplan alp Bakay bu çağrıyı kabul ettiğini bildirdi. Yiğitlerine hitap ederek "Düşmanla düelloya kim çıkacak? Kurbanınız olayım kırk yiğit, kara tüfek "tars" ederse korkup kaçayım, deneyiniz. Kahraman arkadaşlarım, düelloya Kalmuk'la boy ölçüşmeye kim çıkacak? Yaralı Manas'ı, arslanın şerefini hanginiz kurtaracaksınız? Kırk yerden gelen arkadaşlarım, bu Kalmuk'un çağrısını kabul ettim. Almambet arslanım, yadacı* büyücü Kalmuk'a hanginiz karşı çıkacaksınız?" Bakay'ın çağrısına ilk cevap veren kırklardan Sırgak oldu. O boynuna kuşağını* asıp Bakay'ın emrini

bekledi. Meydana çıkmaya hazırdı. Aynı zamanda Gökçegöz kart deve gibi bağırıp Sırgak'a, "sırtlan Kırgızı er Burut! Ecelin gelmiş, saat yaklaşmış imiş. Hey Burut önüme gel!" diye bağırıp nara attı ve elindeki mızrakla hücum etti. Kırgız alpları "on altı yaşında çocuk idin, oynayıp nazlı büyüyen can idin... Canın Tanrıya emanet!" diye gürlediler, hepsinin üzerine hüzün çöktü.

Sırgak "Manas!" diye uran* çağırıp Gökçegöz'e aç arslan gibi saldırdı. Gökçegöz elindeki bütün silahlarını kullandı. Genç Sırgak savunmasını iyi yaptı. Fakat bir an bayılıp düşecek gibi oldu. Almambet, Acıbay ve Bakay bunu görüp çok üzüldüler ve korku geçirdiler. Fakat, Sırgak yine kendini topladı ve karşı hücuma geçti. Gökçegöz durmadan "bu yaramaz çocuğu diri yakalayıp hakanım Esen Han'a armağan olarak sunacağım. Sonra onu kırk kulaç derin zindana atıp bu Burut çocuğundan öcümü alacağım" diye bağırarak Sırgak'ın üstüne süngü ile saldırdı. Sırgak süngüsünü ortasından kırmaya muvaffak oldu. Fakat durum gittikçe ağırlaşıyordu. Bunu gören Kırgızlar saf halinde savaşa başladılar. Almambet'in müdahalesi Gökçegöz'ü çileden çıkardı. Hele Almambet'in hücuma geçmesi onu büsbütün deli etti. "Dönme herif! Bu, hakandan kaçıp Burutlara giren it serseriye ne yapacağımı biliyorum" diye bağırdı. O sırada Çubak Gökçegöz'ün üzerine birden bire saldırıp kılıçla kafasını uçurdu. Sırgak Gökçegöz'ün ölüsünün kanından iki avucu ile alıp içti!. O, Kalmukların kanına susamıştı, kana kana içip gönlü basıldı. Közkaman ve Gökçegöz'ün adamlarını öldürdüler.

Manas yaralı, hasta olduğu için bu sefere katılmamıştı. Yanında Kanıkey Hatun bulunuyordu. Savaşın son günü yarası açılıp epeyce kan kaybetti. Fakat iyileşmekte olduğu belli idi.

Manas bu Közkaman-Gökçegöz seferinden döndükten sonra büyük ziyafet-toy yaptı. Kırk gün kırk gece yine, içme ve eğlence oldu.

*
* *

Yas (aş) Törenine Hazırlık (Kırgız Han'ı Köketay'ın ölümü ve yog töreni)

Taşkent şehri civarında Çırçık denilen yere yakın yaylada bulunan Kırgızların büyüğü Köketay adlı bir ihtiyar vardı. Manas büyük bir kol-kabile ile Altay'dan gelip ata-babalarının vatanından Çin, Moğol ve Kalmukları kovarken bu Köketay kendi askerleri ile Manas'a büyük yardımda bulundu. Manas'a tabi bütün Kırgızlar, hele Manas'ın kırk yiğiti bu ihtiyara karşı derin saygı gösterirlerdi. Manas'ın Talas ve Isıkgöl savaşlarında onun yardımı büyük olmuştu.

Köketay Han bir gün yetmiş yiğiti yanına alıp ava çıkmıştı. Kayıpçı denilen dağ belinden ve sıcaktan yanan çölünden geçerken kundak içinde bir erkek çocuk buldu ve onu evlât edinerek Bokmurun (sümüklü) adını verdi. Eve döndükten sonra düğün yapıp çocuğun başına nazardan korunması için puhu tüyü taktırdı. Çocuğun bakımı için yedi kadın tayin etti. Yedi bakıcı kadın çocuğu ellerinden bırakmıyorlardı. Köketay Han çocuğun baş sadakası olarak her gün altı teke, dört oğlak kurban kesiyordu.

Böyle bir terbiye ile çocuk büyüdü, on iki yaşa geldiğinde öyle bir yaramaz oldu ki kimi görse dövüyor, başka yerden gelen tüccar kervanlarına rahat vermiyordu.

Bokmurun biraz daha büyüdükten sonra evlenmek için büyük ve zengin bir kervanla kız aramaya gitti. Maniker adını taşıyan atına binip Kırgız ilini ve komşu ulusların yurdunu gezdi. Bokmurun bu gezide iken babasının ağır hasta olduğunu işitip obasına döndü.

*
* *

Han Köketay ağır hasta idi, kan tükürüyordu. Son saatleri geldiğini anlayan Köketay oğlunu ve halkını yanına çağırıp son vasiyetini söyledi. Güneşi kaplarcasına kalabalık Nogay, Kırgız ulusu gürültü ile Köketay'ın karargahına toplandı, onun son vasiyetini dinledi. Hastalığının ağır olmasına aldırmadan halkına vasiyetini söyledi:

"Ey benim ulusum, gözlerim yumulduğu zaman vücudumu kımızla yıkayınız, sonra etimi kılıçla kemiklerimden sıyrınız. Kemiklerime zırhımı giydiriniz, deri ile sarınız, ak kefenimi başımın altına bırakınız: Başımı doğuya yöneltiniz. Kızıl çuhayı kızıl deveye, kara kadifeyi kara deveye yükleyiniz. Kırk deve yüklü kervan ile benim mezarıma geliniz. Defin törenine gelen kadınlara çuhayı parçalayıp dağıtınız. Kervan başı kara sart keçi yağları karıştırıp türbenin tuğlalarını hazırlasın. Dört yolun ağzındaki türbem mavi göğe benzer mavi kubbeli, aya benzer bir yapı olsun.

Ey ulusum, bana hizmetinizi gösteriniz. Bayın oğlu Baymirza sözlerime kulak ver, beni iyi dinle: Serseri dolaşan kalabalığı toplayıp toplum yaptım. Sıçan avlayan doğanı terbiye ederek av kuşu yaptım. Yabanî doğanı avcı yaptığım gibi serseri dolaşan sizleri il, ulus yaptım. Ben öldükten sonra benim yaptıklarımı devam ettiriniz: Yayalara at, çıplaklara giyim veriniz. Ayranım, kımızım bu yoksullara ırmak gibi aksın. Ben öldükten sonra arslan Manas'a varınız, vasiyetimi yerine getiriniz. Büyük aşıma (yoğ törenime) kâfir, Müslüman ayırmadan çağırınız. Bokmurun'un buluntu diye başına kakmayınız. Bir müddet sonra o yükselir, alp olur. O zaman onu ipek halı üzerine oturtup han seçiniz. Bayın oğlu Baymirza bana bak, sözlerimi kulak salıp dinle. Büyük aşımı idare etmesi için Endican'daki Manas'ı çağırınız".

Han Köketay vasiyetini tamamladıktan sonra öldü. Orman gibi kalabalık Kırgız, Nogay halkı yas tutup meyve ağaçlarının dallarını kopardılar, bağıra bağıra ağlaştılar. Köketay'ın vasiyeti yerine getirildi: Ölüsünü kımızla yıkadılar, etlerini keskin kılıçla sıyırdılar.

Köketay, altın eğerin kaşı, kalabalık Nogay ve Kırgız ilinin başı idi. Orman kadar kalabalık Nogay ve Kırgız uluslarının hanı idi. Bu dünyadan gitti. Oğlu Bokmurun Sarı Nogay ilinden gür perçemli genç Aydar'ı çağırdı ve ona: "Maniker atına bin, kalabalık Kırgız ilinin bu ucundan öbür ucuna geç; uysun boyundan

Amata, Amatkula, Caysana, karnı büyük beylere, midesi geniş zenginlere, gür sakallılara, kalın bıyıklılara söyle. Sekiz batman ağırlığındaki çanaklarla ekşi bal şarabı içen ve sallana sallana gezen mirzalara, karanlık gece kadar kesif Kırgız ve Nogay halkına Köketay Han'ın öldüğünü haber ver. Ey Bayın oğlu Baymirza, kısrakları bağlayıp kımız hazırlanmasını buyurdum. İyi ve güzel kısrakların sütünden bal gibi keskin kımız hazırlattım. Kaburgalarını yağ kaplayan semiz hayvanlar kestirip etlerinden yemekler hazırlattım. Sağılmayan, binilmeyen genç kısraklar kestirdim. Bunların nefis etleri tabaklarda misafirleri bekliyor. Bütün Kırgız, Nogay halkını toplayacağım, bu ulusların oturduğu yerleri o bir ucuna kadar dolaşıp "Han Köketay'ın aşına çağır! Ben babama olan borcumu ödemek istiyorum".

Bokmurun cenaze töreni için dünya malını esirgemeden sarf etti. Babasının başına kara at bağlattı. Büyük cenaze törenine iştirak eden Taşkentliler bayılıp düşecek kadar yoruldular. Anasına kara giydirdi, eşi Gülayım'a altmış kadınla beraber ağıt söyletti. Bokmurun babasının "kör baygı"* denilen küçük aşını verdikten sonra "büyük aşını" vermeye karar verdi.

Cenaze törenine babasının çok sevdiği ve takdir ettiği Manas'ı çağırmamıştı. Bokmurun'un bu hareketinden Manas çok darılmış ve ona karşı hücuma ve at sürülerini yağmaya karar vermişti. Fakat akıl hocası Bakay onu teskin ederek: "Bokmurun çok genç, hatta çocuktur. Babasını kaybetmekle büsbütün sersem olmuş olduğunda şüphe yok. Onunla çarpışmak, onun sürülerini yağmalamak senin gibi büyük, ünlü alpa yakışmaz" dedi. Manas'da kararından vazgeçti.

Bokmurun, Kırgızların ileri geleni aksakallı Koşay'a babası için büyük bir aş töreni yapacağını, bu törene, Müslüman gâvur demeden, bütün komşu ulusları çağıracağını, mülkünü, servetini sarf edip dünyanın bugüne kadar görmediği "aş töreni" yapacağını söyledi. Bokmurun'un düşündüklerini dinledikten sonra Koşay ona şöyle dedi: "Oğlum, ölüsüne aş veren bu törende meydana gelecek her olaydan sorumlu olur. Ufak bir meseleden dolayı yazıklı sayılabilir. Kara Kıtay ve Kalmukların içinde Çin hakanının

adamları, askerleri var. Hele Kara Kıtay, Mançular bizim en büyük düşmanlarımızdır. Babanın aş törenine bunları da çağıracak olursan, çok büyük tehlikeyi göze almış olacaksın. Bunlar bizimle kavga edecekler. Evlâdım Bokmurun, aş verecek olursan, derhal Talas'a haber gönder, Manas'ı çağır; oğlum, göreceksin bütün törende dayanacak gücün Manas olacak. Törende Manas bulunmazsa Kara Kıtay, Çinliler, Kalmuklar kimseden korkmadan istediklerini yapacaklar ve yaptıracaklardır. Bilindiği üzere tüylü taban Tükülay denilen Kalmuk baş pehlivanı ile bizim baş düşmanımız Konurbay Alp'ın içlerinde "şu Kırgızları yok etsek!" diye ihtiras ateşi yanıyor. Kalmukların en güçlü pehlivanı, korkunç ve çok tecrübeli yadacı, büyücüsü Niskara bize felâketler hazırlamak için gece gündüz çalışıyor. Çinli devlet adamları da bizim Kırgız ulusunu daima göz altında tutmaktadır. Oğlum, aklına akıl kat, akıl dost, hiddet şeytandır... Mançu, Kıtayı Kalmuk "aş töreninden" anlamazlar. Onları çağırma!" Fakat Bokmurun Koşay'ın sözlerine kulak asmadı. Bütün komşu kavimleri çağırmak fikrinde ısrar etti. "Aş" töreni için ihtiyar Koşay'a: "Babamın ruhu için öyle çok kazanlar kaynasın ki bunlardan yıkan buğu sis olup dağları kaplasın. Ben öyle istiyorum" dedi.

Koşay Alp'tan büyük aş törenini idare etmesini rica etti. O da kabul etti. Fakat öyle büyük aşın Alay dağlarında verilemeyeceğini, çünkü Alay'da odun bulunmadığını, büyük "aş" verilecek yerin Sarı Arka'daki* Karkıra yaylası olduğunu söyledi. Bu Karkıra yaylası çok meşhur bir güzel yayla idi. Koşay Alp bu Karkıra'yı çok medhetti. Koşay Alp Bokmurun'a "sözümü dinle oraya göçelim" dedi. Bokmurun Koşay'ın bu teklifini kabul edip göç hazırlığı ile meşgul oldu.

*
* *

Bokmurun'un göçü Alay dağından Sarı Arka'nın Karkıra yaylasına doğru hareket etti. Köketay'ın zengin mal mülkünün bir kısmı bu göçte gidiyordu. Kıymetli halılarla örtülü kızıl develer katar katar ilerliyor, güzel Kırgız kızları yorga atlar üzerinde on-

ları takip ediyorlardı. Bazan bu kızlar kafileden ileri gidip delikanlılarla yarış ediyorlardı. Bazı develer üzerinde ihtiyar kadınlar agıt (coktav) söyleyip ağlıyorlardı. Atların kişnemeleri, develerin bozlaması, develerin boynundaki çanların sesi birbirine karışıyordu. Bunlara tayların kişnemesi, buzağıların, botukların böğürmesi karışıyordu.

Bokmurun'un göçü Karkıra bozkırına gelip çadırlarını kurdu ve yerleşti. Buradaki halkı idare eden Kalmuk memuru ile tuz yalaşıp dost oldular. Köketay'ın idaresindeki bütün oymaklar Karkıra'nın üç yaylasını işgal ettiler. Büyük aş töreni yemeklerini hazırlamak için yeri kazıp "yer ocak"lar* yaptılar. Kırgızların başka oymak ve boylarından törene yardım etmeye gelenler de Köketay oymağı ile beraber bulunuyordu. Bunladan biri ünlü Koşay Alp ayçığı* altın tuğu ile oymağını buraya getirmişti. Urum hanı Kökbörü, Elaman'ın oğlu Er Tüştük Alp da "aş" verilecek yere gelmiş bulunuyorlardı.

Bokmurun bu heybetli göçün muntazam surette yerleştiğini gördü, kendisini seven ve babasının hatırasına saygı gösteren Kırgız bey, han ve alplarına teşekkür ederek şöyle dedi:

– "Koşay, Er Tüştük alplarım bulunduğuna Tanrıya şükrediyorum. Koşay, Baymirza ağalarımla konuştum. Onların dedikleri gibi hareket etmeye karar verdim. Bütün Çinli, Kıtay, Kalmuk boylarını Köketay'ın aş törenine çağırmaya verdiğim kararı tatbik edeceğim. Kirli, pis Kalmukları, Mançuları da çağıracağım. Gelmeyecek olurlarsa Köketay'ın gök bayrağını tepelerinde göreceklerdir. Haber alanlar bu aşıma gelmelidirler. Gelmezlerse benim kara sancağımı başları üzerinde görecekler, ulusunu darma dağın edeceğim. Haber alanlar yedi iklimden gelsin, tek bir adam kalmasın"

Genç Bokmurun'un bu sözlerini dinleyenlerden Baymirza yine itiraz ederek şöyle konuştu: "Prenslik beylik göstereyim, görülmemiş bir tören yapayım diye varını yoğunu harcama. Çinli, Kıtay, Kalmuk halkını hepiniz iyi tanıyoruz. Bunlar en ufak bir sebeple büyük bir kavga koparabilirler. Bizim için her vakit fenalık düşünen Yolay var. Onun bütün dileği, arzusu Kırgız kanını içmektir. Ezelden beri Kırgız düşmanı olan Konurbay kavgaya, yağmaya bahane arar. Sığır tüyü kadar kalabalık Çin halkı bize ne yapmaz! Verdiğin yemekle doyunup sana saldırmaktan çekinmez düşmanlardır. Bunlar, Köketay oğlu sen Bokmurun, Kalmuk ve Kıtayları "aş" vereceğim diye yurdumuza belâ getirme. Az halkımızı kana boyama, hayırsız iş yapmaktan vazgeç. Talas'taki Manas'ı çağır. Manas'sız "aş vereceğim" diye büyük hata işleme".

Baymirza'nın bu sözlerine karşı Bokmurun çok sert davranıp şöyle konuştu: "Manasız lakırdı etme, kafası çürümüş herif! Benim vereceğim aşa düşman oluyorsun! Manas bu niyetimi beğenecektir" diye Baymirza'yı çok azarladı. Sonra atına binip uzaklaştı.

*
* *

Aş Törenine Çağrı:

Bokmurun babasının aşına (yog törenine) komşu bütün ulusları çağırmakta ısrar ettiği için Kırgız ilinin en nüfuzlu ihtiyar alpı olan Koşay da törenin idaresini üzerine aldı.

Bokmurun gençlerden Aydar'ı yanına çağırıp asîl cins atlarının en iyisi olan Meniker adlı atını vererek büyük törene çağırıcı olarak derhal hareket etmesini buyurup şu talimâtı verdi:

"Şu görünen dağın o tarafında eski Turfan vardır. Onun kuzey tarafında, Tobnor gölü kıyısında, develeri kum çölünde yavrulayan ünlü Noygut ili var. Bu soyun içinde Karaça adlı bey var, Onu törenime çağır, gelsin, eğlencemizi görsün. Bu törene gelmezse Köketay'ın gök sancağını tepesinin üzerinde görecektir.

Ondan daha ileri varırsan, batı tarafında Hoten kenti var. O kentte Cügeri denen bey var. Ona da haber ver. Bu aşıma gelsin de, gelmezse Köketay'ın askerini tepesinde görsün!"

"Kuzey tarafı yüzünde Tügenengen gölünün kenarında, dağ yamacında ünlü Yarkend denilen yer bulunmaktadır. Bu bölge-

ye yerleşen Yurtuvalçu adlı ünlü pehlivana söyle: Halkını toplayıp Köketay'ın aş törenine gelsin. Yaşlı adamlarını, küçük çocuklarını da alarak gelsin. Bu törenime gelmezse ilini yağma edeceğim, eşeklerini bile ulutacağım. Hesabını böyle göreceğim".

"Ondan daha ileri gideceksin, Ürgenç şehrine varacaksın. Oranın büyüğü Akun Han'dır." Ona söyle: "Köketay oğlu Bokmurun Üç Karkıra'ya kondu, Köketay'ın zengin malı oraya doldu -de- burada onun aş törenini yapacak. Akun Han bu törenime gelmezse nara atan alplarını, önlerine geleni deviren pehlivanlarını evinin üstünde görecektir".

"Ondan daha ileride Çam Bel denilen dağ geçidi gelir. Orada Canalı, Karaç adlı iki er bulunuyor. Yaylası Belendin denilen bir dağ belidir. Onlara söyle: Çağırdığım tören Köketay'ın aşı, bu töreni idare edecek olan ağzı dualı Er Koşay Alp. Çağırdığım kişiler bu aşıma gelsin. Gelmezse, dediğimi yapmazsa tepesinden ineceğim, varını yoğunu yağma edeceğim, canlarını yakacağım, çocuklarını ağlatacağım."

"Oradan sonra Urum hanı Gökbörü'ye geleceksin. Ona söyle: Bu törenime gelsin, bu çağrımı kabul etmezse alaca gök bayrağını başının üzerinde görecektir.

Boz renkli çölü aşınca Hokantlı Kuzubek, Margilanlı Malabek, Endicanlı ayrı sakal Sıncıbek, Altı şehirli Alabek, Semerkandlı Sancıbek beyleri göreceksin. Onlara selâm söyle. Biri kalmadan gelsinler, eğlenceyi görsünler. Çağırdığım adam bu törene gelmezse Köketay'ın gök bayrağını evleri üzerinde göreceklerdir. Kara gözlü kızları bize cariye olacaktır.

Oradan ileri gidersen ünü dünyaya yayılmış Buhara kenti var. Burada Temir adlı bir han var. Bu şehir halkının dört köşeli evleri var. Ayaklarına kefiş giyerler, yuvarlak yapılmış ekmekleri bulunur. Temir Han'a selâm ver. Köketay'ın aş töreni de. Bu töreni Er Koşay idare ediyor de. Kimse kalmadan bu törene gelsin. Gelmezse bu Buhara'yı basacağım, yağma edeceğim".

"Buhara'nın öte tarafında Yedi Özen denilen yer vardır. Burada Yadiger denilen bir il var. Bu il içinde Bağış adlı bir er

var. Koşu atını yarışa hazırlasın, gençleri bırakmasın, hepsini g tirsin".

Ondan sonra çağırı sırası Alp Agış'a geliyor. Ona Bokmu run'un selâmını ulaştır ve aş törenine çağır. "Bu törende Alada kadar et, Alagöl kadar kımız hazırlamış. Bu törene gelmez Köketay'ın gök bayrağı tepesinde olacak, kızları cariye, oğu ları köle olacak" der.

Çağırıcıya büyük Buhara ülkesinin öteki tarafında, büyük ı mağın beri tarafında ünlü alplardan Muzburçak Han bulunduğ nu söyleyen Bokmurun, onu şöyle tavsif ediyor: "Süngüsünü ka na boyamış, karşı gelen kişiyi kara yere yapıştıra vurmuş, yanı da bir kucak silah taşımış, onu hiç kimse mağlup edememiş.. Törenimde ona da göstereceğim var...".

Bokmurun genç Aydar'a talimât vermekte devam ediyor:

"Ondan daha ötede İki Kemin (yaylasını) yaylayan, sekiz kara at bağlayan, kara ormanı mallanan, kara mağarayı kendi ne mesken eden, hanların önünde bülbül gibi öten, yetmiş ulusun dilini bilen kel Eybit oğlu er Ürbü'ye selâm ver! Çabuk bender ona haber yetiştir. Bu aşıma muhakkak gelsin, gelmezse malını mülkünü yağma edeceğim".

"Onun bu tarafında Tekeşiy Han, Şıgay Han ve Eştekter den Yamgurçu Han, işte bu üç hanın ülkeleri birbirine bitişik Usule, geleneğe uygun olarak söyle: "Köketay'ın oğlu Bokmu run Üç Karkıra'ya kondu, aş verme zamanı geldi de. Bu aşıma gelmezse, bu sözlerime itibar etmezlerse, Köketay'ın bin pehli vanını evinin tepesinde görecektir".

"Daha ileri gidersen geniş Sarı Arka* ırmağında Kazakların cesur, kahraman Gökçe Aydar Han oğlunu göreceksin. O Sarı Arka'da yerleşmiş, düşmanlar onunla kavgaya cesaret edememiş. Bu Gökçe'ye selâm ver, han Köketay'ın aşına çağırdığını söyle. Bu aşıma gelmezse at sürüleri ile beraber sığır sürülerini de yağ ma edeceğim".

"Oradan geçtikten sonra Kakançı'ya geleceksin, orada Man çu ve Kalmuk ili var. Seninle karşılaşacak erleri var. Kıtayların

hanı Yolay pahalı giyimini giysin, Açbudan denilen atına binsin. Üç Karkıra kıyısına Köketay Han'ın aş törenine halkını sürsün, ilinden hiç bir kişi kalmadan törene gelsin. Pis kokan alp Yolay ünlü Açbudan'ına binsin büyük törenime gelsin! Bu törenime gelmezse, çağırımı kabul etmezse dalagalanan bayrak, yeri sallayan hesapsız ordu ile onu basacağım, malını mülkünü yağma edeceğim, yalnız mallarını değil evini başına yıkacağım. Köketay'ın gök tuğu, bayrağı tepesinde dalgalanacaktır".

"Ondan sonra ters akan suyun kıyısında Çinlilerin Taşköprü dedikleri yerde Şibey denilen bir il bulunur. Bu Şibeylerin pehlivanına dev Ilama derlerdi. Bu Ilama'ya söyle: Köketay'ın aşına gelsin, çok meraklı nesneleri görsün! Bu çağrımı kabul etmezse, bu sözlerimi dinlemek istemezse, ulusunu kıracağım, kurtlara yem yapacağım, diri kalanları varsa kul, köle edeceğim".

"Ondan daha ileride üzerini karanlık sis basmış göl var. Bu gölün kıyısında Salavun denen bir il var. Bu ilin Orakkır adlı hanı var. Bu Orakkır'a da salık ver. Salayun yurdunun bütün alplarının hepsini toplayıp getirsin, bu törenime gelmezse Köketay'ın kahraman alp süngücülerinin tepesine ineceklerini beklesin. Oğlanların, kızların acımadan kıracağım..."

"Ondan daha ileri gidersen altın madeni dağlarında maden ocakları bulunur. Burada Çin hakanının hesapsız halkı var. Büyük kenti Bakburçın. Burasının halkını çoktan beri tanıyorum. Burasının hanı Niskara'dır. Çok ünlü bahadırları, alpları vardır. Bu Niskara Han Mançuların altmış türlü fenlerini okumuş, öğrenmiştir, aynı zamanda çok cesur ve kahraman savaşçıdır. Bu Niskara'ya söyle: Mançu yurdu halkından hiçbir kimse bırakmadan Han Köketay'ın aş törenine getirsin. Bu törenime gelmezse, bu meraklı manzarayı görmek istemezse Mançularının tepesinden basacağım, şehrini tahrip edeceğim, mal mülkünü yağma edeceğim."

"Ondan daha ileri gidersen ünlü Kakanşı kenti vardır. Orada çok alp bulunur, hem çay yetiştiren bağları var. Torgavut denen ili var. Kazan gibi kaynayan Moğolları, birçok türlü halkı var. Bu Torgavut halkının kadın kıralı var. Bu kraliçe savaşa dokuz bin savaşçı gönderebilir. Bu kadından krallığı almak isteyen pek çok alp helâk oldu. Bu kadın bir ateş gibi idi. Sözün kısası bu kadın kraliçe Muzkindek'in karısı idi. O kraliçeyi törenime çağır. Gelmezse Köketay'ın gök sancağını başının üzerinde görecektir."

"Buradan ötede altın madeni ocakları bulunur. Sarısu ırmağı kıyısında ve vadilerinde yerleşmiş bir boy halk var. Bu elin şöhretini geçelim, o ilin ahvalini anlatayım: Sevdikleri hayvan attır; kadınla evlenmezler, evliyalarına ve putlara taparlar. Bunların hanı ünlü Konurbay'dır, süngü, mızrak kullanmasını çok iyi bilir. Bu güçlü adama selâmımı söyle: Bu törenime gelsin, gelmezse başına belâ satın almış olur".

Bokmurun, genç Aydar'a zırh giydirip Meniker denilen ata bindirdi ve etraftaki illeri çağırmaya gönderdi. O da aldığı ödevi yerine getirdi.

Davetlilerin Aş Törenine Gelmeleri:

"Cavörker" adlı atına binen alp Cortuvulçu kalabalık adamları ile dağın tepesinden aşarak bel üzerinden vadiye indi. Hoten Hanı Cügeri, Afgan Han'ı Akun Han süngülerine bayraklar bağlayıp aş verilecek yere doğru ilerlediler. Endicanlı ayrı sakal soğuk, asık suratlı Sıncıbek, Hokant Hanı Kuzubek, Margilanlı Malabek, Altışehir'den Alabek toz toprağı havaya kaldırıp dağdan aşağı indiler. Buhara Hanı Temir Han bir kol askerle davul zurna ile sökün etti. Bunun kafilesinde hocaları ve mollaları da bulunuyordu. Bunların arkasından fırtına gibi toprak, toz kaldırıp, kargı ve süngüleri orman gibi görünüp Çambel belden Belendi ırmağı kıyılarından Canalı ile Karaş geliyorlardı.

Onun arkasından süngüsü güneşte parlayıp akan sel gibi kalabalık askerle Gökbörü geldi. Onun arkasından davul, zurna ile "Köketay'ın aş törenini göreyim" diye Budayık oğlu Muzburçak

geldi. Nice türlü dil bilen, nice türlü yol (usul) bilen Ürbü Eybit oğlu da kalabalık adamları ile geldi.

Bu gelenlerin arkasından, Sarı Arka'yı yaylayan, namusunu düşmandan koruyan, at üstünde oynayan, çalımı, korunu herkesten üstün olan Aydar oğlu Er Gökçe geldi. Onun şerefine süt emen taylar kesildi. Büyük ziyafet verildi. Eğlenceler tertip edildi. O sırada bütün meydanda gürültü patırdı koptu. Eğlenen, konuşan bütün konuklar birden bire süngü, kargı alıp atlarına bindiler. Meğer gelen ünlü Kalmuk alpı Yolay imiş. Bilindiği gibi bu törene o da çağırılmıştı. Onunla gelen Yolay'ı saygı ile karşılayıp Kalmuk, Çin ve Moğol davetliler için hazırlanmış çadırlardan birine aldılar. Onun gelişi bütün Kırgızları korkuttu, az kaldı dağılıp gideceklerdi... Bunları törene çağıran Bokmurun'a küfrediyorlardı. Bokmurun Yolay'ı "hoş geldiniz!" diye selâmladı ve önüne "hissenizdir" diyerek altın külçeyi koydu. Yolay genç oğlanın yüzüne bakıp çok memnun olduğunu söyledi. Yolay askerlerine yedirmek için Köketay'ın hayvanlarından sürüler getirip kestiler, rakılarını hazırladılar. Bu Kalmuk ve Çinlileri böyle tatmin ettikten sonra Kırgızların ürküntüsü geçmiş oldu. Bununla beraber halkın endişesi devam ediyordu.

Uzaklarda yine büyük toz dumanı peyda oldu. Bu duman arasından kalabalık bir asker topluluğu belirdi. Bu gelenlerin Şibeyler olduğu anlaşıldı. Bunların hepsinin elinde süngü, kargı bulunduğu görüldü. Bunların dilinden anlayan kimse yoktu. Hanlarının adı Orakkır idi. Bununla gelen askerler yedi tane tug-bayrak taşıyorlardı. Ona da geldiği gibi çadır gösterildi ve hediye olarak altın külçesi verildi.

Orakkır'dan sonra ünlü Konurbay Alp'ın kafilesi geldi. Beraberlerinde altmış kardeşi bulunuyordu. Konurbay Alp süngü savaşında çok usta savaşçı idi. Bu alp süslenmesini çok severdi. Külahı dünyanın en pahalı mücevheratı ile süslenmişti. Üzerindeki giyiminin her tarafı da bu gibi mücevheratla kaplanmıştı. Bokmurun ona da armağan olarak külçe halinde altın sundu. Konurbay'ın çevresinde muhafızları bulunuyordu. Bu azametli Konurbay'ı gören Er Töştük ile Koşay Han hayret şaşkınlık içinde kaldılar.

Bu sırada yine gökyüzüne kalkan toz dumanı göründü. B toz içinde büyük bir kalabalık hareket ediyordu. Dikkatle bak dıktan sonra bu kalabalığın Niskara Han'ın kolu olduğu anlaşıld Bu Kıtay Han'ını görenler korkudan bayılacak hale gelirler Onun müthiş bir gösterişi vardı. Niskara Han Mançuların en gü lü hanlarındandı. Çok iyi konuşan ve çok şey görmüş, bilgili b alp idi. Onun Manas'a karşı derin kini vardı. Manas onun bin de yükü hazinesini yağma etmişti. Bu savaştan kaçıp Niskara büyü Çin hakanı Esen Han'a Manas'tan şöyle şikayet etmişti: "Aşağ Altay'daki Buruttan Manas denilen biri çıktı. Bin pehlivan yiğ lerimi öldürdü. Manas'a karşı bir çareyi kendin bul". Bu Köke tay'ın töreninde yine Manas'la karşılaşacağını düşünüp yanı en güçlü savaşçı askerlerini almıştı. Bokmurun onu da sayga karşıladı ve armağanını sundu. Fakat o Manas'ın bu törende b lunmadığını öğrenip Kırgızlara kafa tutmaya başladı. Bokmur bu edepsiz misafirin karşısına gelip yüküdü. Niskara azame bağırıp çağırmaya devam ederek: "Aşına doyacağım, ama sa da belâ, felâket getireceğim, oymağını, soyunu yağma edeceği bütün halkını kul, köle, kızlarını cariye edeceğim. Ben de bu d günü berbat etmeye hazırlanarak gelmişimdir. İnandığın, güve diğin Manas'ı da yağma ederim. Burut bunu böyle bil! Mal servetini yağma edeceğim." dedi.

Niskara, böyle tehditler savurduktan sonra, Konurbay Yolay'a danışmaya geldi ve şöyle dedi: "Ey Yolay ve Konurba ahmak Burutlarla hesaplaşalım. Törenine önem vermeyelim. Al larını sınayalım. Alplarının gücü zayıf olduğunu anlarsak töre ne, merasimine bakmadan üzerlerine saldırıp birini bırakmad kıralım, imha edelim. Karşılık vermeyen korkaklarını kul kö kılıp alalım*.

Hanı böyle konuştuktan sonra adamları yemeklerin pişi diği "yer ocak"lardaki kazanlara saldırıp yemekleri yağmaya ba ladılar. Yemekleri hazırlamakla görevli Kırgızların hepsi dağla doğru kaçıştılar. Niskara bu hareketi ile Kırgızların göstereceğ direnme güçlerini öğrenmek istiyordu.

Niskara "aş" yerine toplanmış Kırgız alplarını tanıyordu. Burada bulunan Er Koşay seksen beş yaşına gelmiş bir ihtiyardı. Eski gayreti, mücadele gücü kalmamıştı. Ünlü Koşay'ın bu halini gören Niskara ona bakıp şöyle dedi: "Burutun Koşay'ında ne gibi hile ve güç kalmış? Öfkelensem, kızarsam bunun gibi seksen ihtiyarı yutabilirim ve doymam"

Elaman oğlu Er Töştük'e keskin gözleri ile bakarak Niskara alaylı alaylı şöyle konuştu. "Zavallı Töştük ne yapsın? Sağ omuzu geniş bir adammış... Oyrak Kalmuklarını mağlup edecek kadar pehlivanlığı varmış. Büyük bir alp imiş... Çarpışmaya değmez, vakti, zamanı geçmiş, vücudunda yağ kalmamış, bir kaşık kanı kalmış..."

Başından ayağına kadar silahlanmış olan Bıdayık oğlu Muzburcak ile tokmak kadar Ağış'ı gören Niskara bunları adam yerine bile koymadan geçti, gitti. Onları bırakıp Urum oğlu Gökbörü'nün yanına gelip ona çok önem vererek dikkatle baktı ve onun hakkında çok ciddi konuşarak yanındakilere: "Her şeyi mükemmel bir alp. Bir arslan, büyük pehlivan olduğu belli. Düşmanlarla çarpışıp büyük tecrübe elde etmiş bir savaşçı, kızıl kılıç taşımaya lâyık bir kahramanmış. Bizim Çin askerleriyle kırk gün savaşmaya muktedir bir alp. Benim Yolay'ım ile Tüktü Taban Tükübay'ın onun hakkından geleceklerdir".

Mağrur, kendini beğenmiş Niskara kalabalık arasından geçerken Kırgız Kozubek Alp'ı görüp "Boş lâkırdı edenlerden biri" dedi. Malabeğ'i gördüğünde "bağlı tay gibi çırpınan biri" dedi. Endicanlı çatal sakal Sıncıbey'i gördüğünde "erkek kara karga gibi pısırığın biri" dedi, geçti.

Buradaki Kırgız alp ve pehlivanlarını böyle gözden geçirdikten sonra Bokmurun'a bakıp "Meniker atı bana vereceksin. Yoksa verdiğin nimetlere bakmam, öyledir böyledir" diye konuşmana bakmam. "Meniker"i vermezsen, bütün yurdunu tahrip edip malını mülkünü yağma edeceğim. Aşını, törenini dinlemem" diyerek cevap bekledi.

Bokmurun, Niskara'nın bu talebine karşı ne diyeceğini bile-

miyordu. Kırgızları, hele Bokmurun'un büyük törenini koruyacak kimse yoktu. Manas'ı da darıltmıştı. Yine bu Çinli Kalmuk belâsından onu ancak Manas'ın kurtarabileceğini düşündü. El ağası Koşay'a gelip ağladı ve kendi yaptığından pişman olduğunu söyledi: "Akıl verenlerin sözlerini dinlemeden kazılmış çukura düşmüşüm. Çağırdığım konuklarımdan it görmeyen hakareti görüyorum. Kara Kıtay, Mançuları ecelimden önce öldürmeleri için törenime çağırmışım. Niskara gibi hanın ne yapacağını düşünemedim. Ağam Koşay, bu belâdan nasıl kurtulabileceğini anlat. Kara Kalmuk, Mançu'nun dediğine baş eğip Niskara'ya "Meniker"i vereyim. Karınca kadar çok düşmanın eline düştüm. Bu belâyı kendim çağırdım. "Meniker"i verelim mi, ağa, batıya doğru kaçalım mı ağa?".

Koşay Han önce Bokmurun'u çok acı bir dille kınadı: "Manas'ı çağırmadan Kırgız'ın ezeli düşmanı Kalmuk, Mançu alplarını davet ettin. Bu davetli konuklarından hakaret, zulüm gördükten sonra aklın başına geldi. Şimdi yapacağın iş derhal Manas'a adam gönderip onu törene çağırmaktır. Manas gelsin kahramanlığını göstersin, şaşırmış Kırgız'ı düşmandan kurtarsın. Manas'ı çağırmaya giden şöyle anlatsın: "İhtiyar alp Koşay ağamızın el ayağını bağlayıp Kalmuk esir aldı" desin. Bayın oğlu Bakay, altın perçemli, saçaklı kuşak bağlanan Almambet, arslan Çuvak, Han Manas'ın direği Sırgak... Hepsi bu halimizi işitsinler. Kalmuk ve Çinlilerin mezalimini anlatsın".

İhtiyar Koşay, iyi atlar hazırlatıp Manas'a yine genç Aydar'ı gönderdi. Genç Aydar gece gündüz yürüyüp Manas'ın karargâhına geldi. Doğruca Manas'ı görüp daveti arzetmeye cesaret edemedi. Önce Manas'ın akıl hocası eşi Kanıkey'i görüp durumu ve daveti anlatmayı uygun gördü.

Kanıkey haberi ve törene çağırılan Kalmuk, Kara Kıtay ve Çinlilerin ne yaptıklarını, Bokmurun'un çok fena durumunu öğrendikten sonra – "bunları Manas'a ben anlatacağım. Sen anlatırsan o seni öldürür" dedi.

Manas'ın karargâhının önünde kırk pehlivan muhafız, fil derisiyle kaplanmış davul bulunuyordu. Düşman yaklaştığı zaman

bu davula vururlardı, davulun sesini işiten kırk yiğit ile Manas derhal savaş durumuna geçerlerdi. Manas'ın sağında yirmi yiğit, solunda yirmi yiğit bulunuyordu. Manas bunlardan "Köketay'ın aş töreninden haber var mı?"diye sordu. Kimse cevap veremedi. O sırada birden genç Aydar Manas'ın karşısına gelip Koşay Alp'ın mektubunu sundu.

Mektubu verdikten sonra şöyle konuştu: "Yoğun Kırgız ulusunuz, Koşay ve Er Töştük Hanlarınız büyük sıkıntı ve ıstırap için bunalmaktadır. Han Köketay'ın yog törenine çağırılmış olan Kara Kıtay ve Mançular geldiler, fakat gelir gelmez Kırgızlara, yani ev sahiplerine hakarete, adamlarımızı vurup dövmeye başladılar. Arslan Manas, siz bu törene gelip bizi bu belâ ve sıkıntıdan kurtarınız. Siz bizim yardımımıza koşmazsanız bu soğuk yüzlü Kalmuk ve Kıtaylar orada bulunan bütün Kırgızları ganimet, hayvanlar taksim eder gibi kamçı işaretiyle aralarında taksim edeceklerdir. Böyle hakaret etmek için Kalça, Yolay, Konurbay ve Niskara söz birliği etmişler. Niskara "Meniker"i vereceksin, vermesen de alacağım diye yapmadığını bırakmıyor. Konurbay'ın zorluğu da gün geçtikçe artıyor. Mançu, Kalmuk, Şibey üzerimizde kaynaşıyor. Töreni yapan Bokmurun bunlardan kaçıp saklanıyor. Alp ağamız Koşay ne yapacağını şaşırdı. Muzburçak, Akun Han, Gökçe, Gökbörü hepsi böyle boyunları bükük ağlaşıyorlar. Yıldızdan çok Kara Kıtay, Kalmuk, Mançu başımıza kıyamet, âhır-zaman belâsı getirdi. Köketay'ın piçi aslımıza, neslimizin köküne kibrit suyu dökecek bir iş yaptı.."

Genç Aydar sözü böyle tamamladıktan sonra Manas hiddetle kılıcına sarıldı ve "atana lânet Aydar... Bokmurun ile ikiniz de ne yaptıklarını bilmeyen sarhoş ahmaklar. Köketay Ağamın ölümünü bile haber vermedi, "aşına" çağırmadı. Şimdi konukları Kalmuklardan dayak yedikten sonra "Manas, bizi kurtar!" diye yalvarıyor değil mi? Yüzüne bakmam. Yüzünüzü şeytan görsün, genç Aydar!" diyerek Aydar'a hücum etmek istemişti, fakat Kanıkey araya girdi ve Manas'ı teskin etmeye çalışarak kılıcının yü-

zünü tutup şöyle konuştu: "Bu da senin gibi bir babanın tek evlâdı!. "Elçiye ölüm yok" atalarımızın töresi. Davetçi de elçi gibidir. Bu genç Kalmuk'tan gelen düşman değil, aşılmaz yüksek dağ değil, bununla uğraşmak Manas'a şeref vermez. Aydar'a karşı kılıca sarılmanız hiç doğru bir iş değil..."

Kanıkey'in sözlerinden sonra Alp Bakay da aynı ricada bulundu. Manas kılıcını kınına koyup bu Aydar'ın getirdiği haber üzerine alp arkadaşlarıyla danışmaya karar verdi. Onun kan görmeden hiddetinin geçmeyeceğini bilen arkadaşları sevdiği fillerden birini getirdiler o da bu fili öldürüp kılıcını kınına koyduktan sonra hiddeti dindi ve kırk yiğiti ile sohbete başladı.

Manas, Kanıkey'in sarayına varıp güzel bir ziyafet görmek istedi. Almambet "Kanıkey'in ordasına varalım, onun sunacağı nimeti tadalım. Sonra sefere çıkalım, hiçbir yerde durmadan hareket edip önümüze gelecek düşmanla hesabımızı görelim" dedi. Almambet'in sözlerini Manas makul buldu ve Kanıkey'in sarayına doğru kırk yiğiti ile beraber hareket etti. Kanıkey'in meskeni olan kapısı altın kaleye yaklaştılar. Kanıkey Hatun Manas'a ve kırk yiğitine bu sarayda büyük ziyafet vermek için hazırlıklar yapmıştı. Başları ak ipek tülbentlerle örtülü genç ve güzel kırk gelini misafirlerinin hizmetine tahsis etmişti. Kanıkey ve hepsi mis kokan, sözleri tatlı, çok ince terbiyeli, ince belli kırk gelin Manas'la kırk misafir alpını karşıladılar. Kanıkey misafirlerini şu sözlerle karşıladı:

– "Hoş geldin arslanım Manas! yanındaki kırk yiğit sana arkadaş olmaya lâyık ünlü alplardır. Sefere hazırlanıyorsun. İyi yolculuk ve savaşlarında başarılar dilerim. Karşına gelen düşmanların yok olsun, onlar sana yem olsun! Arslanım, nurum seferin hayırlı, ganimetin bol olsun!".

Kırk gelin kırk yiğitin atlarını alıp bakır kazıklara bağladılar. Atının dizgininden tutup Kanıkey Manas''ı atından indirdi.

Manas ve arkadaşları saraya girdiler. Yirmi yiğit Manas'ın

sağına, yirmisi soluna oturdular. Kanıkey Hatun bu misafirlerinin şerefine ak boz(kır) kısrak kestirdi. Bu kurban niteliğinde idi.

Kanıkey hazineden çıkardığı çok kıymetli hediyeleri kırk yiğite dağıttı. Bunlar arasında asker giyimleri de bulunuyordu. Hazırlanmış giyimlerin üzerinde kırk yiğidin adları yazılmış kâğıt bulunuyordu. Bunlar arasında zırh ve tolgalar da bulunuyordu. Kırk yiğit kapıdan dışarı çıktıklarında kendilerine hediye olarak kırk güzel at hazırlanmış olduğunu gördüler.

Manas ve yiğitleri Kanıkey Hatun'un sarayında ağırlandıktan sonra yola çıkmaya acele ediyorlardı. Çabucak aş törenine varıp azgın Kalmuk ve Kıtaylarla hesaplaşmaya can atıyorlardı. Bu alplar aylardan beri savaş görmedikleri için canları sıkılıyordu. Hepsi çabuk hareket etsek, tören yapılan yer Karkıra'ya yetsek deyip can atıyorlardı.

Geniş Karkıra'ya doğru Manas ve kırkları hareket ettiler.

*
* *

Alp Manas'ın Aş Törenine Gelişi:

Bu aş (yog) törenine giden Manas ve maiyetindeki askerlerin hepsi baştan ayağa kadar silahlanmışlardı. Çünkü, genel olarak büyük törenlerde boylar arasında münakaşalar, hatta savaşlar olurdu!.

Manas gelinceye kadar Niskara ve Konurbay şöyle yüksekten atıp "dediğimizi yapmaz, Menikeri vermezse Kalmuk askerleriyle hücum edip canına okuyacağız" diye nara atıyorlardı. Manas geldikten sonra bu edepsiz Kalmukları susturdu. Edepsizlikte devam etmek isteyenlerini silah kuvvetiyle yola getirdi. Konurbay Manas'ın karşısına gelip eğilerek: "Sen Manas bu Burut ulusunun başısın, bizi affet, kırayım desen işte önündeyiz, keseceğim desen başım bu. Bizim kim olduğumuzu öğrenmek istersen, biz ülkemizin büyükleriyiz. Han Köketay'ın aş törenine davetli

olarak geldik. Ziyafetine doyduktan sonra ev sahibinin başına belâ olmuşuz. Böylece düşüncesizlik yaptık; kabahatli olduk. Bu kabahatimizi affetmezsen, işte eğik başımız, kesiniz" diye diz çöktü.

Kırgız büyükleri, hele Koşay Alp "bunları affedelim. Törenimize çağırılmış konuklardır" diyerek Manas'ın hiddet ve hıncını yatıştırmaya çalıştılar. İhtiyar alplar ve boy büyüklerinin hepsi bu terbiyesiz konukların affedilip törene iştiraklerini sağladılar. Guya hiçbir şey olmamış gibi bütün Konuklar neşe içinde eğlenceye daldılar.

Korkudan ölümsü olan Bokmurun saklandığı yerden çıkıp konukları arasına girdi.

*
* *

Bu olaylarla güneş battıktan ve ağarıp tan attıktan sonra Köketay'ın gök bayrağı yüksekte dalgalandı. Halk içinde de olağanüstü bir hareket görüldü. Köketay'ın Ölümü bu büyük kalabalık için güzel bir düğün mahiyetini aldı. Manas'ın ünlü kudreti, Bakay'ın barış severliği bu sükunet ve asayişi yarattı. Herkes atların yarış koşusunu görmeye acele ediyordu. Meydanda dolaştırılan altmış bir koşu atına bakanlar "bunların yarışını görsek..." diye birbiriyle konuşuyorlardı. O sırada törenin çığırtkanı at yarışı vakti geldiğini ilân ediyordu.

Kanıkey Hatun Köketay'ın aş töreni olacağını epeyce önceden öğrenmiş ve bu törende tertip edilecek at yarışına kendisinin "Kula" atını hazırlamıştı. Bu yarışa katılacak atları da öğrenmişti. Bu atlardan en ünlüsü Yolay'ın "Açbudanı" idi. Kanıkey "Kula"sının en güçlü rakiplerinden biri de bu "Açbudan"dı. Koşu atlarının hepsi meydandaki halkın önünden geçiyordu. Sınayıcı bu atları şöyle tavsif ediyor: "Kuyruğuna kut inmiş kutlu kula at kimindir? Arkası yüksek, boynu uzun lök deve gibi kula at kimindir? Yattığı zaman erkek deve gibi görünen kula at kimindir? Burnunun ucu sivri, tırnakları sırlı tabak gibi kula at

kimindir?... Arka boynu bir kulaç talihli kula at kimindir? Tırnakları yere dokunmaz gibi koşan dağ gibi duru at kimindir? Sürüklenir gibi yürüyen benekli at kimindir?..."

Manas "Akkula"nın fazla yağlı (semiz) olduğunu beğenmiyordu. Onun biraz zayıflamasını temin etmek için havanın soğumasını istiyordu. Bu dileğini Almambet'e anlattı, o da Kalmukça afsunlar, dualar, Çince büyüler okuyup suya yada taşını attı. Hava birdenbire bozuldu, dağ başlarını sis, gökyüzünü kara bulut kapladı, şimşek çakıp gökgürültüsü ile dolu karışık yağmur yağmaya başladı. Havanın birdenbire böyle değişmesi bütün halkı şaşırttı. Dolu, birdenbire gelen soğuk fırtına halkı korkuttu. Arık hayvanların ölümüne, semiz hayvanların arıklanmasına sebep olan bu hava birçok yarış atlarının da ölümüne sebep oldu. Manas'ın "Akkula"sı ise tam bir yarış atı olarak hazırlanmış oldu.

Ertesi sabah hava açıldı. Sinekler uçuştu, kuşlar öttü. Güneş süngü boyu kalktığı zaman Köketay'ın gök bayrağı da dalgalandı. Genç Aydar gür sesiyle "koşu atlarınızı meydana çıkarınız!" diye ilân etti ve bunu birkaç defa tekrarladı.

Meydanda binden fazla koşu atı görünmüştü. Manas'ın Akkula'sı kararını bulmuş yarışa girmek için, guya can atıyordu. Yarışı kontrol etmek üzere altmış süvari hazırlanmıştı. Bunların ellerinde süngü bulunuyordu. "Allahü ekber!" deyip koşu atlarının binicilerine hareket emri verildi.

Atlar gittikten sonra her bölük yerli yerine gelip verilen yemekleri yediler ve koşu atlarının gelmelerini beklemeye başladılar. Atlar sekiz gün sonra gelecekti. Atların gelişini bekleyen halk sıkılmasınlar diye "cambı* atma" faslının başlandığı ilân edildi.

Bu "cambı atış" nişancılık yarışı idi. Hedef olarak dikilen "cambı"lar som altın veya som gümüş külçelerdi. Nişancının kazanacağı en kıymetli ödül bu "cambı" idi. Kazıklar üzerine konulan bu "cambı"ya atışta yalnız isabet etmek yetmezdi, onu bulunduğu kazıktan indirmek gerekiyordu. "Münadiler "cambıyı atınız!" diye ilân ettiler.

Törene gelen bütün ulus ve boyların nişancıları bu yarışa

hazırlandılar. Kalmuk Konurbay Han bu yarışa bin nişancı çıkardı. Çinli kadın pehlivan da bin nişancı çıkardı. Çinli Şibey boyu beyi Muzkindek (Buzgöbek) bin nişancı hazırladı. Mançu Hanı Niskara, zorlu pehlivan Orakkır da biner nişancı çıkardılar. Kırgız ve Kazaklar da Muzburçak ve Er Töştük de biner nişancı çıkardılar. Er Gökçe, Hakan hanlığından Kuzubek, Endicanlı ayrı sakal Sıncıbek, Altı şehirden Alabek, Afgan Hanı Akun Han, Urum Han oğlu Gökbörü biner nişancı çıkardılar. Bu nişan cambı atışında oklar ters tarafa gidip adamların ölümüne de sebep oluyordu. Bu "cambı atış" büyük bir heyecan içinde devam etti. Önce misafir Çinliler ve Kalmuklar attılar. Konurbay ve Niskara gibi ünlü nişancı Kalmuk ve Çin hanları âleme maskara oldular. Kırgızlardan Er Töştük okla tam "cambı"yı vurdu ise de düşüremedi. Bu nişan atış hikâyesi nesilden nesile söylenecek bir destan oldu. Manas'ın kırk arkadaşı da bu "cambı"ya isabet ettiremediler. Nihayet Manas'ın kendisi bu cambıyı düşürdü. Bütün arkadaşları çok sevindiler. Böylece cambı yabancılara gitmeyerek Kırgızların kendilerinde kalmış oldu.

Koşay Alp ile Yolay Alp'ın Güreşi:

Köketay'ın gök bayrağı havaya yükselerek dalgalandı. Irman'ın oğlu Irşula yüksek sesle aş töreninde bulunanlara törenin güreş faslı başladığını ilân etti. Ona yardımcı olarak genç Aydar'ın sesi de gürlüyordu. Halk içinde yine hareket oldu, bütün yayla insandan ibaret bir deniz gibi dalgalandı. Irşula ve genç Aydar şöyle bağırıyorlardı: "Hey Kalmuk, Mançu, Kırgız halkları! Köketay'ın "yog törenini" idare eden Manas'ın sözlerine kulak asınız! Pehlivanlar güreşe çıksınlar. Halkımız bu haberi, çağrıyı iyi okusun. Sonra pişman olmayınız. Bu haberi vermek için bizi ulularımız gönderdi". Güreş faslının başladığı ilân edilir edilmez Kalmuk alpı Yolay halkın ortasında açılan meydana çıktı. Bu alpın tırnakları ak parsın tırnakları gibi keskindi, düşmanını yakaladığı gibi paramparça ederdi. Bıyıkları dağlarda bitmiş çamlara benziyordu. Gözleri ateş almış çıra gibi parlıyordu. Türlü topluluklarda güreş yapmış, şimdiye kadar kimseye yenilmemiş. Bu dev

adam hiddetlenirse dağı bile yerinden oynatır. Her davranışı aç kalmış gök yeleli kurdun davranışı gibi. Parmakları demir gibi. Kısacası bu Yolay alp gerçek devden beter bir kişi azmanı idi. Meydanda nâra atıyor öz dinince "yaradan Tanrı, yardım et!" diye dua ediyordu. Kalmuk, Kıtay, Mançular kendi aralarında "Kırgızlar ne yapacaklar?" diye konuştular. Pehlivanlara bakan sınayıcılar "Bu devi yenmek kolay olmaz" diye konuştular. Kırgız ve Kazaklardan hiçbir pehlivan, alp bu Yolay'la güreşmeye cesaret edemiyordu.

Koşay Han "çocuklar biriniz bu Yolay'la güreşseniz aa! Övünmesini durdurunuz!" dedi. Koşay'ın bu çağrısını işiten halk taşkın sel gibi yerinden oynadı. Yolay'la güreşecek bir kimse çıkmadı. Kendisine karşı rakip çıkmadığını gören Yolay gururla nâra atmakta devam ediyordu. Halk şöyle konuştu: "Han olduğu halde domuz, ödül kazanmak için âdi bir meydan pehlivanı gibi güreşe çıkmış..."

Kırgız pehlivanlarından kimsenin cesaret edemediğini gören Koşay çok kızdı, atına binip Kırgızların arasına girip Yolay'la güreşecek pehlivan aradı.

Koşay, Er Çegis'e geldi ona "düşman üzerimize geldiği zaman cihangirler gibi savaşan, kan döken Er Çegis, bu yalancı dünyada senden bir dileğim var: Şu Yolay ile güreşmeni istiyorum. Ne olur, gayretini göster!" dedi. Er Çegis, "Yolay ile güreşmek kolay bir iş değildir. Ona yaklaşmak bile tehlikelidir" dedi ve Koşay'ın teklifini reddetti. Koşay oradan Sayak'ın oğlu Abdurrahman'a geldi, ona aynı teklifi yaptı. Abdurrahman, "Yolay'a yaklaşmak bile tehlikelidir. Onunla güreşmek kolay değil, yapamam" dedi. Koşay, alp Kerkekil adlı birine gelip "sen nasılsın Kerkekil'im? Yolay'la güreşebilir misin?" dedi. O da "Yolay'la güreşmek değil, ona yaklaşamam bile. Onunla güreşmek benim haddim değil" dedi. Koşay Alp bunlardan sonra Er Cangbırçı (Yağmurcu)'ya geldi ona da Yolay ile güreşmesini teklif etti. O da teklifi kabul etmedi. Ünlü alplardan Ürbü ile Er Gökçe'den de müsbet cevap alamadı.

Bu alplardan en önemlisi olan Er Töştük'ün yanına gelip

"sen nasılsın?" dedi. Kaf dağındaki devlerle savaşmış, yerin altında yedi yıl kalıp yer altı devleri ile mücadele etmiş ve oralardan ancak bir hafta önce gelmiş olan Alp Yolay'la güreşmeyi kabul etti. Fakat çok tecrübeli olan Alp Koşay bu kahramana hayran hayran baktıktan sonra "yaradan Tanrı sana her mücadelende yardım etmiş, ana yurdumuza sağ salim gelmişsin. Fakat vücudun öyle zayıflamış ki tenin morarmış, kanın ancak bir kaşık kalmış. Sen bu dev Alp Yolay ile savaşamaz, güreşemezsin. Sen gelecek günlerde yapacağımız savaşlar için kendini toplamaya bak. Ricamı kabul ettiğin için sana teşekkür ederim" dedi ve onun yanından gidip Gökbörü oğlu Gökkoyan'a geldi, Gök koyan ihtiyar Koşay'a eğilerek, selâm verdi. Koşay onunla selâmlaştıktan sonra niçin geldiğini söyledi: "Kara Kıtay Kalmuk pehlivanı Yolay'la güreşecek alp arıyorum, yavrum, onunla güreşecek gücün var mı?" dedi. Gökkoyan "bende Yolay'la güreşecek güç yok, babacığım" dedi. Koşay oradan gidip Yaynar oğlu Akbay'a geldi, onu çok genç ve yeni evli buldu. Onu da bırakıp Manas'ın yanına geldi ve durumu ona anlattı. Manas ona "bu Yolay'a karşı sen veya ben çıkmasak başka kimse cesaret edemez" dedi. Koşay "saçım, bıyığım, sakalım kar gibi ağardığı, gücümün azaldığı bu zamanda bu dev Yolay'la güreşmemi mi teklif ediyorsun Manas'ım kaplanım? Ben de bu teklifi kabul etmekten başka çare bulamıyorum. Bu dev Yolay ile güreşmeye karar verdim" dedi.

Alp Koşay'a güreş giyimi hazırlandı. Fakat güreşçi kisbetlerinden hiçbiri Koşay'a göre değildi.

Koşay güreş meydanına girmeden önce Kırgızlara hitap ederek geçmişteki hayatından bahsetti: "Lânetler olsun bu habis dünyaya! Kişiyi bu hale getirip bırakıverirmiş... İhtiyarlık geldiği bu günlerde karşıma Yolay gibi bir dev çıktı. Gençliğimde böyle bir karşılaşmada bu gibi nice alpların hakkından gelebilen Koşay idim. Ah yirmi beş yaş! Neredesin o yaş? O zaman bu dev Yolay ile karşılaşmış olsaydım! Otuz beş yaş neredesin? Bu herifi dünyaya geldiğine pişman ederdim. Kırk beş yaşında güreşse idim yediğini içtiğini ağzından çıkartırdım. Elli beş yaşımda rastlaşsaydık ondan çekinecek er miydim? Seksen beş yaşa geldikten

sonra, en kuvvetli, güçlü çağımdan otuz yıl geçtikten sonra bana bir dev alp ile güreşmek ödevi veriliyor. Kaplanım Manas böyle istiyor, halkım benim güreşimi görmek istiyor. Ben de kabul ettim. Büyük alpların dökülmez kanı, halkı için feda edilmez canı yok". İhtiyar alp böyle, son vasiyeti gibi konuştuktan sonra kendisine güreş şalvarı hazırlamış olan Kanıkey Hatun'a çok samimi teşekkür ile hayır duada bulundu. Onun Semetey adlı bir erkek çocuğu olması için ayrıca dua etti. Bu samimi duaya Kıtaylar ve Kalmuklar bile "Tanrı bu duayı kabul etsin!" diye katıldılar.

Koşay Alp Tanrıya sığınıp meydana girerken birdenbire duruverdi. Rakibi olan Yolay'a bakıp uzun bir nutuk söyledi. Gençliğinde yaptığı savaşları, göstermiş olduğu kahramanlıkları anlattı. İlk defa meydana çıktığı zaman Akalp ve Gökalp gibi ünlü alpları yendiğini, güreş hayatının böyle başladığını hikâye etti.

Hayat hikâyesini böyle anlattıktan sonra birdenbire yere ayaklarını uzatıp yıkılıverdi. Herkes onun bu haline hayret edip "ne oldu bu pehlivana?" dediler. Koşay yattığı yerden "yiğitler gelin de ayaklarımızla belime basın!" dedi. Gençlerden altı yiğit gelip beline bastılar. Yiğitlerin bu basmaları Koşay'a tesir etmedi. "Yine birkaç yiğit gelip belime bassınlar" dedi. Beli fazla uyuşmuş olduğundan şikâyet etti. Basan yiğitlere: "Halkımızı düşünerek basınız! Kaburgama da basınız. Belimi, kaburgamı sarı su kapladı. Basınız!" diyordu. Koşay'ın bu durumu Kıtay ve Kalmukların hayretine sebep oldu "ne oldu bu Koşay Alp'a?" diye konuştular. O sırada Kalmuklardan Kamanbek bağıra bağıra şöyle konuştu: "Dünyada böyle bir utanmaz yurt, ulus görmedim. Bir ihtiyar adamını ölüm çukuruna atıyor. Herkes biliyor ki bizim dev Yolay bu ihtiyarı sağ bırakır mı? Kırgızlar bu zavallıyı ölüme sürdüler.." Kamanbek böyle atıp tutarken Koşay Alp birdenbire dimdik ayağa kalktı ve Yolay'a doğru adım attı. Yerebatası Yolay Alp ağzından ateş püskürüp, gözleri alev saçıp ayağa kalktı. Onu görenlerin bütün vücutları titredi. Yolay, Kırgız pehlivanlarına küçümseyen sözler sarf ediyordu. Koşay'a hitap ederek: "İhtiyar halinde benimle güreşmen, ecelinin geldiğini göstermektedir. Benim adım Yolay'dır. Yolay'a adamın yaklaşması kolay

değildir. Bunu sen bilmelisin! Koşay'ım, senin bin canın olsa birini bile bırakmam!" Yolay'ın bu sözlerine karşı Koşay Alp şöyle cevap verdi. "Canın çıksın, dev Yolay! Güreştiğimiz zaman kimin alt olacağı görülecektir. Unuttun mu? Okirçi denilen yerde, Üç Kaşka'nın boyunda Uysünbay'ın düğününde seni domuz gibi bağırtıp yenmiştim. Yine seni öldürmedim, bıraktım. Yine birçok yerde seni yendim, canına kıymadım, diri bıraktım. Bir zaman seni at üzerinde oğlak gibi bağırttığımı unuttun mu? Ata na lânet düzenbaz Yolay, geçmiş günlerde seni rezil etmiş olduğumu unuttun mu? Kurt olan o Koşay, şimdi yavru kurt oldu diye mi düşündün? O sırada Yolay Alp Koşay'ın bileklerinden sımsıkı kavramıştı. Fakat Koşay kollarını öyle bir güçle çekti ki Yolay'ın kolunun derisi sıyrıldı ve Koşay kollarını kurtardı. Bundan çok fena halde kuduran Yolay putuna tapınıp dua okudu. Sonra öyle bir harekete geçtiler ki, toz toprak havaya kalktı. Seyreden halk hiçbir şey göremez oldu. Almambet Alp yanında bulundurduğu Cada taşını suya atıp yağmur afsunu söyledi. Göz açıp yumuncaya kadar kapkara bulut göğü kapladı, korkunç bir yağmur, dolu yağmaya başladı. Toz duman meydandan kalkınca iki pehlivanın birbirini alt etmeye çalışıp çarpıştığı göründü. Bütün Kırgızlar "Tanrı, Koşay'ımızı mağlup etme, koru!" diye dua ediyorlardı.

Mavi gökyüzünde yıldızlar parıl parıl birbiriyle oynaşıyorlardı. Bütün gece Yolay ile Koşay'ın güreşi devam etti. Tam gece yarısı Yolay gökgürültüsü gibi bağırıp çağırıyordu. Bütün halk şöyle düşündü ve konuştu: "İhtiyar Koşay Alp genç Yolay'a dayanamaz, mağlup olacak" dediler. Yolay Alp durmadan bağırıp çağırdığı halde Koşay'ın sesi çıkmadığına Kırgızlar çok merak ediyorlardı. Her topluluğun elinde fener bulunuyordu. Her topluluk kendi bayrağını dikmişti. Bu bayraklar altmış yerde dalgalanıyordu.

Tan ağarıp attığı, tan yeli estiği zaman halk yine meydanı doldurdu. Birden Koşay'ın "gayretimi gör!" sesi yükseldi. Onun bu sesi dağda, taşta yankı yaptı.

Yolay'ın maksadı güreşip galip olmaktan başka Koşay'ı öl-

dürüp eski öcünü de almak idi. Koşay çok yoruldu. Boynuna sarı su toplandı. İhtiyar arslan yorulmuştu, birdenbire uykuya daldı. Bu durumu fırsat bilen Yolay, Koşay'ı havaya kaldırmış, nerede ise büyük kayaya vuracaktı. O sırada Manas bu durumu görüp güreşe müdahale etti. Yolay'ın bu hareketi güreş kurallarına aykırı idi. Manas Yolay'ı yakalayıp kamçı ile vurdu, aynı zamanda Koşay uyandı ve Yolay'ı yakalayıp yere vurdu. Kırgızlar tarafından zafer sesleri yükseldi. Koşay Alp galip ilân edilerek ödülü aldı ve soydaşlarına dağıttı.

Kalmuk ve Çinliler kavga çıkardılarsa da Manas'ın akıllı idaresi, törende sükûnetin yerleşmesini sağladı.

Kalmuklar Köketay'ın yoğ törenine en iyi pehlivanları olan Tüktü (tüylü) taban Tükübay'ı getirmişlerdi. Bu pehlivan oburluğu ile de ün salmış bir Kalmuk idi, bir oturuşta bir domuz yerdi. Onu dostu, düşmanı, yakını ve yabancısı zamanının en iyi pehlivanı diye kabul etmişlerdi. Ödül olarak dikilen hayvanlar deve, sığır ve yüzden fazla at idi. Bu zengin ödül Tükübay'ın iştihasını kabartmış, hırsını ve gücünü arttırmıştı. Kırgız pehlivanları bu Tüktü taban Tükübay ile güreşmekten çekiniyorlardı. Herkes "bu herifle güreşmeye kim cesaret edecek?" diye merak ediyordu. Kalmuk Tükübay meydanın ortasında aç kurt gibi dudaklarını kıpırdatıp rakibini bekliyordu. Herkes "bununla güreşen sağ kalmaz". Kırgızlardan bir güreşçi çıkmazsa ödülü bu Kalmuk Tükübay alacaktı. Herkes birbirine bakıyordu. Kırgız büyüklerinden Bakay Han, Argın boyundan Acıbay, İsteklerden Yamgırçı, Elaman oğlu Er Töştük, Kıpçaklardan Ürbü, başından ayağına kadar silahlı Buzburçak, Endicanlı Sıncıbek, Kazaklardan Er Gökçe, Afganlardan Akun Han, Çenbel dağından iki alp - Canalı ile Karaş ve başka bütün pehlivan ve alplar "dev bahadır ile kim güreşmeyi göze alacak" diye birbirine bakıyorlardı. Kırgız, Kıpçak alp ve bahadırları ne yapacaklarını kestiremeden biribirine bakıyorlardı, ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Bu sırada Kanıkey Hatun meydana çıktı. Önce akıllı Bakay Alp'ı övdü, kendi babası Temir Han ülkesine gelip nasıl çalıştığını, çok büyük sorunları nasıl hallettiğini, şimdi bu basit meseleyi çözebileceğini anlattı.

Kimseden ses çıkmadı. Kanıkey "bu dev Tükübay'la güreşecek olan genç alp Ağış'tır. Onu derhal bulup meydana çıkaralım!" dedi. Onun bu teklifi bütün beyler ve alplar tarafından makul görüldü. Manas "derhal bulup meydana çıkaralım!" dedi. Manas derhal Ağış'ı aramaya on iki adam gönderdi.

*
* *

Büyük törene yakın bir köyde yüz kadar kız ve delikanlı toplanıp oynamakta idiler. Genç Ağış Alp töreni bırakıp "Kız oynak"* diye yapılan bu eğlence gecesine gelmiş, bu kızlar ve delikanlılar arasına karışmış bulunuyordu. Manas'ın gönderdiği on iki adam onu bunların arasında buldular. O, günün önemli meselelerini unutmuş, zevk safaya dalmıştı. On iki yiğitin başı ihtiyar Kırgıl, Ağış'a şöyle dedi: "Genç alp Ağış sözlerimi dinle! Han Köketay'ın büyük yog töreni bütün hızıyla devam ediyor. Bu töreni Manas'ın idare ettiğini biliyorsun. Tabanı tüylü Tükübay Kalmuk pehlivan isteyip meydana çıktı. Bizim Kırgızlardan ve Kıpçaklardan onunla güreşecek pehlivan çıkmadı. Manas seni aramaya emir verdi. Derhal oraya, meydana gelip Tükübay ile güreşeceksin. Bu Manas'ın kesin emridir. Şu öğünen Kalmuk'a haddini bildireceksin. Kırgızların namusunu koruyacaksın" dedi. Nihayet Kırgıl Ağış'ı Manas'ın karargâhına getirdi. Ona Kanıkey Hatun tarafından hazırlanmış olan güreş ve savaş giyimini giydirdiler. Bu giyimlerden güreş şalvarı bilhassa çok önemli idi. Bu şalvarın içi ipek, dışı bez gibi kuşam idi. Bunların arasına ince tellerden dokunmuş zırh yerleştirilmişti. Bu şalvar öyle bir zırh idi ki sazak yakarsan ateşi geçmez, yay çekersen ok geçmezdi. Ağış bu şalvarı giydi. Onun vücudu da sade sinirden ibaretti, demir gibi idi. Bu genç pehlivan dünyanın ünlü dağ gibi pehlivanı ile güreşecekti. Ünlü alp Er Töştük ile Koşay Alp ellerini kaldırıp Tanrı'ya duada bulundular.

Ağış, dev Tükübay karşısına dikilip güreşe başladı. Tükübay ile boğuşurken Ağış hep gülmekte devam ediyordu. Bu hareketi Manas'ı çileden çıkardı. Kamçısını eline alıp Ağış'a vurdu. Ağış

bu acısı ile rakibine öyle saldırdı ki dağ gibi Tükübay'ı yere serdi. sonra kaldırıp taşa vurdu. Bütün Kırgız ve Kıpçak halkı müthiş bir gürültü koparıp Ağış'ı alkışladılar. Ödülü almadı "karşılaştığım pehlivanı yendim. Manas, bana müsaade et de kızların yanına gidip oyuna devam edeyim" dedi ve gitti.

*
* *

Köketay'ın gök sancağı yine havada göründü. Münadiler büyük bir yarışın başladığını ilân ediyorlardı. Bu yarış Çin-Kalmuk alpı Konurbay ile Kırgızların en büyüğü Manas arasında cereyan edecek mızrakla karşılaşma yarışı idi. Münadiler her tarafta şöyle bağırıyorlardı: "Yarışa girecek olanlar en iyi asıl atlarına binsinler. Zırhlarını giyip süngülerini ellerine alsınlar, ejder gibi kıvrılıp çevrilip süngü ile çarpışma hünerini göstersinler".

Kalmuklar bu önemli yarış üzerine kendi aralarında çok konuştular. Ünlü Kalmuk Hanı Alevke şöyle konuştu: "Bu Kırgız ulusu birbiri için canlarını feda ederler. Bunlar birbirine çok bağlı halktır. Uzağı gören bilgiçleri de çoktur. Düşmandan korkmayan, canını feda ederek savaşan alpları da çokmuş. Halkını iyi idare eden danışmanları varmış. Güreşen, dalaşanları sağ bırakmayan pehlivanları, alpları güreşe de, savaşa da hazırmış..'! "Cambı'yı atıp düşüren Manas'ı gördünüz. Bu sefer mızrakla vuruşmaya mübarezesine çıkan alp Manas'ın kendisidir. Manas'tan korkup şimdiden mübarezeyi kaybettiğimizi düşünüp ümidimizi kırmıyalım..'!

Alevke Han'dan sonra oğlu Konurbay hiddetle şöyle dedi: "İnsanoğlu iki bin yıl yaşasa yine ölecektir, ölüm insan oğlunun alın yazısıdır. Ecelim gelmiş ise ondan kaçıp kurtulamam." Manas'la mücadeleyi çoktan istiyordum. Meydanda rast getirsin diye Tanrı'ya dua ediyordum. Bir Tanrı biliyor ki kim yenilip yıkılacak, kim galip olup ödülü kazanacak. Kırgızlardan Manas çıkarsa ben ona karşı çıkacağım. Kalmukları Kırgızlar yenecek diye kim söylemiş..'!

Alevke oğlu Konurbay böyle konuşuyor ve kara atının üzerinde bir savaşçı olarak hazır duruyordu. Bu ünlü alpın süngüsünün demiri bir kulaç çeliktendi. Kılıcı ak çelikten yapılmış, ağırlığı topuzu on batman idi. Manas'la mübarezeye böyle hazırlanmış bulunuyordu. Meydana çıktığında Kırgızlar da onun bu heybetine hayran kaldılar.

Koşay Alp bu dev gibi Konurbay'la mübareze edecek pehlivan arıyor. Manas'ın yanına geldi ve ona "ey yavrum, Manas ihtiyar babanın sözünü dinle. Başımıza büyük bir iş düştü. Konurbay meydana çıktı, mübarezeye adam istiyor. Kırgızları alt edeceğine Kalmuklara ant vermiş. Bu ihtiyar günümde Konurbay'a karşı ben çıkmasam başka çıkacak kimse yok. Sen Manas, aslan idin, kaplan idin, bu Kalmuk'a karşı senden başka çıkacak kimsemiz yok. Tanrının belâsı bu Kalmuk çok hiddetlenmiş, bununla karşılaşmak zor olacak. Bizim içimizde onunla karşılaşacak senden başka kimse yok". Koşay'ın derdini dinledikten sonra Manas şöyle konuştu: "Konurbay'la karşılaşmadan bana bir iyi at bulunuz. Benim atlarım, biliyorsunuz, yarışa gönderdi" Koşay Alp Manas'a at bulmak için burada toplanan halkın atlarını gözden geçirdi. Herkes kendi atını vermek istiyordu. Fakat Koşay Alp bunlardan hiçbirini beğenmedi. Manas'ın canı çok sıkıldı. "Mücadelede bineceğim Akkulamı ne diye yarışa gönderdim. Bulutlu gökyüzü gibi kararsam, sıkıldım" diye düşündü. O sırada eşi Kanıkey Hatun geliverdi. Manas için altı yıldan beri hazırlamış olduğu zırh-gömleği giydirdi. Bu zırhın içi ipek, dış bez, yakası altın, yeni bakırdandı. Bu zırh öyle hazırlanmıştı ki düşmanın ne oku geçer, ne kılıcı keserdi. Kanıkey Manas'ın geleceğini düşünüp böyle bir zırhlı giyim hazırlamıştı. Manas bu törende biri ile mübarezeye çıkacağını bilmişti. Bu danışman kadının kocasına gösterdiği sevgi ve alâkası bütün Kırgızlara takdirini kazandı. Bu zırh giyimi giydiği gibi Manas'ın Kırgız alplarının gönüllerindeki merak ve endişe birden kaybolup her kese ilâhî bir güç gelmiş oldu. Konurbay'ın saçtığı korku ve endişeden eser kalmadı. Bir kadının mücadele için hazırladığı zırhlı giyim ve telkin ettiği cesaret bütün Kırgızları canlandırmıştı.

Manas kendisinin atını yarışa göndermiş olduğu için Konurbay'la karşılaşmada bineceği at meselesini halletmesi gerekiyordu. Bu at sorununu Koşay Alp'a anlattı. Koşay Alp Kırgız-kazak ve Kıpçak boylarının atlarını gözden geçirdi. Birçok atlar arasından Kalkama'nın kara atını herkes beğendi, "işte bu at Manas'a lâyık" denildi. Koşay Alp bu kara atı dikkatle inceledikten sonra bu atı uygun bulmadı: "Gençliğinde güzel, savaş atı olmuş ise de şimdi kartlaşmış, eski kuvveti kalmamış. Önümüzdeki mücadeleye dayanmaz" dedi.

Her yaşta birinci gelen Ürbü'nün kara atına baktı. Koşay Alp bu atı da beğenmedi. Burada bulunan Kırgız, Kıpçak boylarının hepsi Manas'ın kendi atlarını kabul edip Konurbay'a karşı mücadelede binmesini arzu ediyorlardı. Bütün atları gözden geçiren ünlü sınayıcı Alp Koşay böyle at ararken en güzel ve en güçlü atın Almambet'in "Sarıala"sı olduğu anlaşıldı. Manas bu atı beğendi. Fakat Almambet "bu Konurbay'a karşı beni gönderiniz. Kaplan Manas can dostum ricamı dinle. Bu Konurbay'la ben mücadele edeyim. Küçüklüğümden beri ona karşı derin bir hınçım var. Bu adamdan bugüne kadar alamadığım öcümü almaya bana fırsat ver. Doğduğum, büyüdüğüm ilimden, yakınlarımdan ayrılmama, gurbete düşmeme sebep bu Konurbay olmuştur. Senin yardımın ve senin sayende yıllar süren öcümü yerine getireyim. Yalvarıyorum, bu Konur ile ben mübareze edeyim".

Manas onun heyecanını teskin etmeye çalıştı ve şöyle dedi: "Ey benim Almambet'çiğim, boz kurdum! Kıtay ve Mançular senin mübarezeye girmeni alay konusu yaparlar. "Bir sığıntıyı, acımadan, ölüme sürdü" demezler mi? Kalmuklar bu işimizi mizah konusu yapmazlar mı? Kırgız ulusu böyle alay konusu olmaz mı? "Bir zavallı sığıntıları vardı, onu da ölüme sürdüler" diyip biz Kırgızları küçük düşürmeye çalışacaklar. Sen benim gerçek bir dostum isen bu davadan vazgeç. "Sarıala"yı bana veriniz. Mağrur olan bu Konurbay ile süngü oyunu yapayım. Ya kaburga kemiklerini sökeyim, ya öleyim". Almambet Manas'ı haklı buldu ve atını verdi.

Manas "Sarıala"ya binip meydanda bekleyen Konurbay'ın karşısına dikildi. Kılıcını eline alıp etrafındakileri selâmladı, gözleri ateş gibi parlıyordu. Heybet ve azametini muhafaza ediyordu. Kırgızların bu arslanı, Acıbay, Bakay ve başka soydaşlarından zafer için dua etmelerini diledi. Koşay Alp boynuna kuşak asıp "amin!" diye avucunu açtı ve Manas'a zafer diledi: "Yaradan Tanrımız, bizi koru da sen Konurbay'ı sevindirme, er Manas'ımızı şaşırtma, Konur'un sırtını yere dokundursun, âlem Manas'a hayran olsun! Ey büyük Tanrım, bileğimizi kırma, dileğimizi reddetme!" Alp Koşay böyle dua etti, bütün Kırgızların büyüğü küçüğü "amîn" diye bağırdılar. Manas savaşa girer gibi "kırk arkadaşı" ile beraber meydanda bulundu. Arkadaşlarının yirmisi sağında, yirmisi solunda idi. Bu kırk yiğit süngü savaşında eşsiz usta muhariplerdi. Bunlardan başka Almambet, Çuvaka, Acıbay, ünlü Bakay Han da Manas'ın çevresinde bulunuyorlardı. Mübareze sahası meydanın yakınında bir yerdi. Manas'ın kırk yiğidi bulunduğu gibi Konurbay'ın da kırk yiğidi vardı. Onun yanında da bu kırk yiğitten başka Kalmuk ve Çin asilzadelerinden gençler vardı. Bunlar hepsi alp muhariplerdi. Konurbay atından düşüverse derhal kaldırırlardı. Tam manasıyla onun koruyucu ruhları idiler. Bindiği at "Algara" adlı at idi. Dünyanın en iyi sayılı asîl atlarından biri idi. Bu atın üstünde dimdik duran Konurbay Manas'ı mübarezeye çağırdı. Manas ona "Kalmuk Hanı sensin, Kırgız Hanı da benim. İlk sıra Konurbay senin olsun" dedi. Konurbay süngü ile saldırıya geçti. Manas onun süngüsünü yakalayıp paramparça etti. Manas, bana merhamet ve saygı gösterme!" dedi ve bir tepenin üzerine çıktı. Manas ona süngü ile hücum etti. Fakat Alp Konurbay onun süngüsünü ortasından kırıp atıverdi.

"Şimdi sıra senindir, Manas!" dedi Konurbay. Manas süngü ile hücuma geçti. Konurbay yerinden kıpırdamadı. Süngü ortasından kırıldı. Bunu gören Acıbay Manas'a yaklaşıp ona yeni bir süngü verdi. Manas süngüyü aldığı gibi rakibinin üzerine tekrar saldırdı. Şimdi karşılıklı süngü savaşı başlamıştı, senin sıran, benim sıram lâfı yoktu. Bu iki alp, dev birbirini kovalıyorlardı. Altmış kadar süngü kırdılar. Konurbay Kalmuk, Kıtay ve Çin ülkelerinin ünlü alplarının başı idi. Bu iki ünlü alpın mücadelesi her

iki taraf için çok meraklı ve heyecanlı sahneler meydana getiriyordu. Matem (yog) ve düğün törenlerinde böyle bir oyun ve "mübareze" sahnesine pek seyrek rastlanırdı.

Konurbay, Manas'a yaklaşıp süngü ile saldırdı. Süngü Manas'ın bindiği kara ata isabet etti. Manas atı ile beraber düşüverdi. Bununla beraber Manas kılıcını eline alarak Konurbay'ın süngüsünü ortasından vurup iki parça etti, yedeğindeki "Sarıala" ata bindi. Bir taraftan Kalmuklar "hakan!" diye, öbür taraftan Kırgızlar "kaplan" diye bağırışıyorlardı. Mübareze sona ermekte idi. Manas'ın hücumu ile Konurbay büsbütün şaşırmıştı, atından yere yuvarlandı. Onu "Algara" atını Manas eline aldı. O sırada Almambet gelip "Algara"yı ganimet olarak almak istedi. Fakat Manas ona: "Birinin giyimi başkasına giyim olmaz, birinin atı başkasına at olmaz. Konurbay bir kahramandı, mağlup olsa da yine kahramandır, onun atını ganimet saymam, bir mağlup kahramanın atını zorla almakla ne gibi murada ermiş olacağız? "Algara"sını kendi elimle ona teslim edeyim" dedi. O sırada Konurbay Manas'ın önünde eğilip duruyordu. Manas ona "işte atın, al!" diye "Algara"sını verdi, ve Almambet'e "bu ünlü alpın böyle eğilip yalvarması yüzlerce attan daha değerlidir" dedi. Kalmuklar Konurbay'ın atını aldığını görüp koşarak yanına geldiler ve Konurbay'ı atına bindirdiler. Almambet Manas'ın bu hareketine çok kızdı: "Düşmandan alınan ganimeti geri vermek ne demek. Bu Konurbay hiçbir zaman Kırgızlara dost olmaz" diye söylendi durdu.

Manas zaferinin karşılığı olan ödülü Kırgız halkına dağıttı.

*
* *

Bunu burada bırakıp yarışa gönderilen atlardan haber verelim. Atın kazanması ulusun, boyun şerefi meselesi idi. Onun içindir ki at yarışına her boy ve ulus büyük önem verirdi. Ödül kazanmak ikinci planda idi. At yarışlarının neticesinde çok zaman kavga, hatta savaş çıktığı olurdu. Töreni idare edenlerden Bakay Alp Kırgızlara şöyle bir hitabede bulundu: "Ey ahali, dinleyiniz. Size söyleyeceğim bir sırrım var. Bu sırrımı iyi anlamaya çalışınız. Biliyorsunuz ki misafirlerimiz Kalmuk ve Çinlilerin bize karşı derin hıncı var. Her oyunda yenildiler. Bu yenilgilerinin öcünü almak içi fırsat bekliyorlar. Münakaşaya dili fasih, sözü keskin olan, mücadele ve mübarezeye bileği güçlü olanlarımız hazır olsunlar. Gördünüz: Konurbay yenilip gücendi, küstü, Yolay bir ihtiyarımıza mağlup olup mahcup oldu, Tükübay güreşte ölüverdi.. Bunları hazmetmek Kalmuklar için kolay olmadı. Ey ahali, bu dediklerimizi iyice bilmenizi isterim. Bu kadar acı yenilgiye uğrayan Kalmuklar bir bahane bulup bu törenimizi felâkete çeviriverirler. Bu yarışta bizim atlarımız kazansa bile Kalmuklar bir bahane bulup ödülü almamıza mani olmaya çalışacaklardır. Bütün bunlardan haberiniz olsun. Bu gibi olaylara karşı yetmiş dil bilen Argın boyunun evlâdı, insanoğlunun danışmanı Acıbay hazırlıklı olsun. Yetmiş türlü dil bilen, seyahatlar yapıp dünyayı gezen Taz'ın oğlu Ürbü bu bulmacayı çözecektir..."

Bu yarışı kazanmak hem Kalmukların fesat ve fitnelerine karşı tedbir olmak üzere Almambet'i tam bir Kalmuk prensi kılığına soktular. Kırgız atlarından her hangisi olursa olsun önde gelirse, meydana gelinceye kadar Almambet bir Kalmuk olarak atı himaye edecekti. Yoksa Kalmukların Kırgız atlarından önde gelenini öldürmeleri muhakkaktı. Önde gelen atın Manas'ın "Akkula"sı olduğu hakkında haber alınmıştı. Bakay'ın verdiği bilgi ve plana göre büyük Kegen ırmağı kıyısını, toz dumanıyla kaplayarak, Bakay'ın adamları yarış atlarını karşılamaya gittiler. Davullar vuruldu, zurnalar çalındı. Geceleri akan yıldızlar gibi atlar ileri hareket ettiler. Atlar birbiriyle çarpıştı, İli ırmağı toz ile kaplanıp karardı. Manas'ın "Akkula"sı fırtına gibi koşuyordu. Havada yıldız akar gibi bir süratle ilerliyordu. Almambet at üzerinde hem Kalmukça hem Kırgızca konuşuyordu. Onu gören Kalmuklar "hanım" diye baş eğip selâm veriyorlardı. Uzaklarda Manas'ın "Akkula"sı toz kaldırıp önde geliyordu. Onun arkasında Yolay Han'ın "Açbudanı" bulunuyordu. Almambet "Akkula" ile görüldüğü zaman Kalmuklar onu "hakan" diye selamlayıp "bir Kalmuk prensinin atı kazanıyor" diye sevindiler. O da onlara, Kalmukça "mondü! mondü!" diye cevap verdi.

Böylece Mançulardan, Solonlardan, Şibeylerden geçip Kırgızların arasına sağ salim Akkula'yı getirmiş oldu. Kırgızlar ödülü kazandılarsa da Kalmuklar derhal ödülleri yağma ederek ellerine geçirdiler. Bunu gören Manas "Kalmuklara hakkımızı yağmalatıp diri yürümemiz ne işe yarar? Karşılarında eğilip, saygı ile el kavuşturup durmakla ne kazanacağız? Bu Kalmukları, rüzgârın bulutları sürdüğü gibi sürüp yerimizden, ilimizden çıkaralım. Namussuz yaşamaktansa er olup döğüşüp ölelim, kazanırsak el olup ömür sürelim. Böyle kesin bir hareket etmemiz gerek. Bir defa yenilgiye uğrarsak bunun sonu gelmez, kırlarını kana boyayacak, kızlarınızı cariye yapacak, oğlanlarınızı köle, kul kılıp satacak.." Manas böyle konuştuktan sonra hiç korkmadan Kalmuk topluluğunun içine daldı ve Konurbay'ı çağırıp ona "kara Kalmuk, Mançu halkı! Toplanıp geldiniz, misafirimiz oldunuz, sizi ağırladım, doyurdum. Doksan türlü Çinli ve Kıtaylarınla geldin. Kestiğimiz hayvanların etlerinin en yağlı, en iyi parçalarını yedirdim. Kızıl altından armağanlar verdim. "Tanrı'nın verdiği komşularımdır" diye ağı değil, bal sundum.. Alay edip gülme! Bizle alay etmeye kalkma! "Akkula'nın kazandığı ödülü derhal ver. Bu benim sana son sözümdür. Sen Yolay da bunu dinle. Kazandığı ödülü başkasına kaptıracak Manas, ben değilim. Hakkım ödülü vermeden gitmeye, kaçmaya teşebbüs edecek olursan, seni bırakacak Manas ben değilim. Kurgan, kalelerini yıkar, çocuklarını ağlatır, kızlarını cariye ederim. Konur, Yolay, siz canınızla oynuyorsunuz" dedi.

Yolay, Manas'ın sözlerine hiç aldırış etmez görünüp Kalmuklar topluluğu içine dalmak istedi. Fakat onun bu davranışı Manas'ı çileden çıkardı. Yolay'ı yakasından tutup tokatladı. Yolay canından korkup Kalmukların "uran"ını* yüksek sesle haykırdı. Kalmuklar Yolay'ın çevresine toplanıp "sağ mısın, beyimiz?" diye sordular. Yolay "öcümü alacağım. Manas'ın bana eli dokundu" diye yakındı. Yolay adamlarıyla böyle konuşurken birden havanın toz dumanı bulutlara kadar yükseldi. Etrafı gürültü, uğultu kaplamıştı. Yolay - Manas kavgasını gören ve işiten Kalmuk - Mançu Hanı Konurbay'ın, adamları Kırgızların at sürülerini yağma edip sürmeye çalışıyorlardı. Tekes ırmağını geçmişlerdi. Kalmuklar Kırgızları yağma etmeyi bu Konurbay - Yolay ile Manas kavgasından önce planlamışlardı. At yarışı sonunda meydana gelecek kavgaya Kalmuklar önceden hazırlanmış bulunuyorlardı. "Kırgızlar erkek, alp iseler gelsinler çarpışalım. Güçlerimizi tecrübe edelim. At sürülerini, gelsinler elimizden alsınlar!" diye böbürleniyorlardı. Önlerine gelen Kırgız obalarını yağma ederek Kangay dağlarına doğru gidiyorlardı. Süngüleri ellerinde yürük atlar altlarında idi. Kırgızlar için bu Köketay aşı bir felâket oldu. Çağırılıp ağırlanan konuklar ev sahiplerini yağma edip gidiyorlardı*.

Manas Kırgızlara haykırdı ve Almambet'i çağırdı: "Almambet'çiğim, dün Talas vadisinde, Cilgındı ırmağının boyunda pervasız gezer, dolaşırdım, önümde Almambet'im bulundukça Kırgız'a düşman dokunamaz diye inanıyordum. Yanımda alp Çuvak varken hiç bir düşman Kırgız'ın malına göz koyamayacak diyordum. Fakat bu Köketay'ın aş töreninde çok garip olaylarla karşılaşmış olduk. Kırk kahraman arkadaşım neredesiniz? Binlerce at sürülerimizi Yolay - Konurbay misafirimiz sürüp götürdü. Alın yazımız böyle imiş ki yerimizden kıpırdayamadık... Gök demirden silahlarını kaldırıp düşmanı takip edecek alplarımız nerede? Bu hakarete dayanamadan düşmana karşı saldıracak erenler nerede? Bakay Baba kılavuzluk yap da yol göster! Arslan Kırgızlara, kahraman erlere kumandan ol!". Aş töreninizde bizi Konurbay yağma etti" demek kahraman Kırgız alplarına yakışır mı?"

Manas böyle konuştuktan sonra Kırgız alpları gök gürültüsünü andıran bir gürültü ile ileri hareket ettiler. Dağlar yankılandı. Kegen ırmağı dalgalandı...

Ufuklara kadar uzanmış kızıl topraktan ibaret büyük bozkır üzerinde atlılar geçiyordu. Elinde dalgalanan bayrak ve tuğ tutan Almambet bu atlıların kumandanı bulunuyordu. Bu müfreze bir tepeyi aştıktan sonra Manas'ın karargâhına geldi ve ona hiçbir tazimat merasimi yapmadan şöyle söze başladı:

"Hanım Manas sözlerimden kaygılanmayınız. Biz bu gün çok büyük işe girmiş bulunuyoruz. Uçan* denizini geçip atları-

mızı tecrübe edeceğimiz zaman geldi. Alplarla boğaz boğaza gelip kavga edeceğimiz gün geldi. Bunlarla karşılaştığımız günlerde gayret gösterecek alpımız kim? Keskin dilli hatibin kim? Gönlü bozuk düşmanın kim? Korkusuz düşmana saldıranın kim? Bütün bu sorulara cevap verilmesi gerekiyor". Manas'la Almambet'in bu konuşması Çin seferi için hazırlık faaliyeti günlerinde oldu. Almambet'in bu sözlerini dinleyen Kırgız bey ve alpları hiçbir ses çıkarmadan dinlediler. Ve Manas'ın vereceği cevabı beklediler. Manas Almambet'e şu cevabı verdi: "Çini ve Kalmukları sen çok iyi tanıyorsun. Onların bugünkü askerlik durumunu senden iyi öğrenecek kimse bulunmadığı için oraya seni göndereceğiz. Sana arkadaş olarak kahraman Sırgak yanında bulunacaktır. O gençlerimizin en cesurudur. Düşmanla karşılaştığı zaman ecel, ölüm tanımaz, hiç korkusuz savaşır. Ölüm diye bir şey hatırına gelmez.Düşmanla karşı geldiğinde gözleri ateş gibi parlar..."

Almambet: "Sırgak yoldaşım olsun. Çok güzel! En güvendiğim genç bu Sırgak'tır. Şimdi arslanım Manas senden bir dileğim. Acıbay Alpın "Küren" adlı atını vermesini bizim için istemendir. Büyük seferde binilecek at o "Küren"dir. Bu at insanın beynini kaynatan sıcakta, kırk gün susuz çölde yürüse susamayı bilmez bir hayvandır. Eğe, bıçak gibi keskin taşlı yollardan geçerken tırnaklarına birşey olmaz. Öyle bir attır bu "Küren"!

Almambet'in bu sözlerini dinleyen Manas şu emri vardi:

– "Irçıoğlu ile Bozoğul atlarınıza bininiz, Acıbay Ağa'ya gidip benim namıma "Küren" atı rica ediniz". Bu iki delikanlı Acıbay Alp'ın evine gelip Manas'ın selâmını ve Almambet'in ısrarı üzerine, "Küren" atı rica ettiğini arzettiler. Acıbay Alp "Ben bu kahramanların kurbanı olayım. Almambet at değil, baş istese onu da veririm. Bir at nedir ki?" dedi ve "Küren"i verdi. Irçıoğul ile Bozoğul atı alıp Manas'ın karargâhına geldiler. Manas atı Almambet'e verdi. O da buna çok memnun oldu.

Almambet ve Sırgak ok geçmez, kılıç kesmez gök demirçelik giyimlerini giyip, kalkan ve kılıçlarını kuşanıp, süngülerini tutup Kalmuk ülkesine hareket ettiler.

Almambet ve Sırgak ne vakit gelecek, ne haber getirecekler diye halk beklerken Kırgıl halka ordo* oynamalarını teklif etti, oyun seven birçok adam onun yanına toplandı. Bakay Alp askerlerin bulunduğu yerin etrafında Karakol ödevini görüyordu. Bu sırada askerlerin bulunduğu yerde büyük kavgalar, gürültüler oldu. Ordo oyunu bir kumar oyunu olduğundan böyle kavga ve gürültülerin olması pek tabiî idi. Gürültü yapan gençler Irçıoğul ile Bozoğul idi. Bu genç, ihtiyar Kırgıl'a çok sert sözler söyledi: "Aksakallı başın var, altmışı aşmış yaşın var.. Öyle olduğun halde haramı bırakmıyorsun, haram sözden vaz geçmiyorsun!" diye ağır sözler sarf etti. Hele Çuvak konuşmalarında Almambet'e hep küfrediyor "Kalmuk'tan gelen sığıntı" diyordu. Iraman oğlu Irçıoğul da Almambet için "Kalmuk'tan gelmiş pis, murdar" diyor. Bu ordo oyunu Kırgızların arasını epeyce açmış oldu. Genç ve ihtiyarlar ağız kavgası yaptılar. Kırgıl tarafında bulunan Çuvak güçlü alplardandı. Bu ordo oyununu karıştıranların öncüsü oldu. O ne dense Almambet'i sevmezdi. Onu tutanlara karşı küskündü. Ona hep "Kalmuk" derdi.

*
* *

Manas'ın büyük Çin seferi için önce yol üzerindeki Kalmuk beylik ve hanlıklarını itaat ettirmek gerekiyordu. Çünkü yol bunların yayla, oba ve şehirleri üzerinden geçiyordu. Kalmukların durumunu öğrenmek için Almambet ve arkadaşı Sırgak keşif için ileri gönderilmişlerdi. Kırgız ordusu Kalmuk ülkesinin sınırlarındaki Şayın gölüne geldi. Gölün ötesindeki tepeyi aştıktan sonra Tal-Çoku dağı bulunuyordu. Buraları aştıktan sonra Kalmuk ülkesine girilirdi. Almambet ile Sırgak bu Kalmuk sınırı civarında istirahat ederken birden Akkelte*nin sesi duyuldu. O sırada Manas'ın yüksek sesi işitildi. Almambet "ilimize bir felâket mi oldu? diye düşündü. Bir az sonra anlaşıldı ki Manas ile Çuvak geliyorlarmış. Bunları uzakta dürbünle gören Almambet şöyle düşündü: "Acaba, memleket bir saldırıya mı uğradı? Yoksa Manas'ın itimadı kalmadı da Çuvakla beraber beni takip mi ediyor?". Çuvak

yanlarına gelip selâm verdi. Sırgak selâmı aldı, fakat Almambet ters bakıp iltifat etmedi. Çuvak buna çok kızdı ve "serseri Kalmuk, düşmanı yenmiş, zafer kazanmış nesne gibi bana ters bakıyor" diyerek arkasını Almambet'e verip Sırgak'ın karşısına oturdu. Çuvak'ın arkasından Manas da geldi. Almambet ile Sırgak el kavuşturup Manas'a saygı gösterdiler. Manas "durumu öğrenmek istiyoruz. Elde ettiğiniz bilgileri öğrenmeye geldik. Akbalta'nın oğlu Çuvak ses çıkarmadan oturdu. Manas bu iki kahramanı tetkik ederek anladı ki bunlar birbirine çok darılmış, hatta düşman gibi davranıyorlar.

Manas, Çuvak'la Almambet'i barıştırmaya çalışıyordu. "size ne oldu" diye sordu. Almambet Manas'a verdiği cevabında kendi kaderinden şikâyet ederek dedi ki: "Ey Manas! söylemesen de ne demek istediğini biliyorum. Anlamazlıktan gelme. Öz ana yurdundan ayrılan er bedbaht ve öz soyundan ayrılan yiğit hor ve hakir olur. Bunun içindir ki ana yurdundan ve öz soyundan ayrılıp uzaklara düşen yiğit için ölüm en hayırlı kaderdir. Yabancı illere düşen er için ölüm bir değil bin kerre olurmuş.. Böyle hakaret görmektense, önündeki Almambet ölsün. Beni hırslandırırsanız, yapmayacağım yok... Ey Akbalta oğlu Çuvak bugün neden böyle ters ters bakıyor, cesaret, kahramanlık taşıyorsun? Düşmanla savaştığımız gün sen nerede idin? Her yerde beni takip ediyor, "Kalmuk" diye hakaret ediyorsun. Bu gibi hareketlerinle, halka hizmet değil, alplık taşıyorsun. Alp isen karşıma çık, dişlerini dökövereyim. Sana nasihatım: Hiçbir zaman aşırı gidip taşkınlık yapma! Ben babasından bezen bir kulum, hiçbir şeyden korkacak değilim."

Çuvak, hiddetle yerinden kalkıp Almambet'in bu sözlerine karşı şöyle konuştu: "Gece Talas vadisinde, Cılgalı ırmağı boyunda boynuma kemerimi, kuşağımı salıp sana "beni yanına al, yoldaş kıl! diye sana yalvardım, tabiatı kara meşum Kalmuk bana iltifat bile etmedin... Şimdi ise durum değişti. Varacak olduğun yere beraber gideceğim. Ey meşum Kalmuk, razı mısın, yahut benim elimden öleceksin!"

Almambet şu cevabı verdi: "Kaynaşan kalın il Kalmuklara

dönecek olursam, beni verdiğim ant vursun! Kangay (dağı) yolları beş tarafa gider, o yollara girecek olursam beni ant vursun! Boş yere telaşlanıp bana "Kalmuk" deme. Benden uzak dur. Kanımı kaynatıp canımı sıkma! Ben ölürsem eğerli atımı al, bin! Babacığımın inşa ettiği kale Kangay'da kaldı. Bunları hatırladıkça, ruhuma indirilen yaralar tekrar kanıyor, biri bana "Kalmuk" derse bu sözü işitmektense ölümü arzu ediyorum". Böyle dedikten sonra Almambet çok hiddetlendi, içindeki kinin zehri yüzüne çıktı, Çuvak'ın "sığıntı Kalmuk" diye tekrarlaması ona çok battı, yüzünün rengi bozuldu, üzerindeki zırh ateşte yakılmış gibi kızmıştı. Gözleri kıvılcım saçıyor, müthiş heyecan ve hiddet içinde idi. Çuvak'ın üzerine saldırdı. İki alp arasındaki düello karşılaşması oldu.

Bu fena durumu gören Manas araya girip ikisinin de kollarını yakaladı. Manas'ın elinde bulunduğu halde Alp Çuvak "hey serseri Kalmuk" diye bağırıp çağırıyordu. Almambet Manas'a "bırak elimi! Şu herifin kanını su gibi akıtayım!" diye bağırdı.

Manas bu iki kahraman askerini barıştırmak için uzun bir nutuk söyledi, her ikisine nasihatlarda bulundu. Bu büyük kahramanın nasihatları her ikisine de büyük tesir ederek barışmaya karar verdiler. Önce Çuvak Almambet'e kendisinin kabahatli olduğunu itiraf ederek şöyle konuştu: "Kahraman Alpım Almambet, sana karşı "Kalmuk!" diye bağırdığım, arkandan seni takip edip buraya gelmem büyük ahmaklığım olduğunu şimdi anladım. Sana söz veriyorum: Senin yoluna başım, canım kurban olsun. "Sefere yürü!" dersen yolundayım: "seni gömeceğim!" desen mezara hazırım. Beni reddedecek olursan bedbaht olacağım. Dağdan büyük kabahat yaptım. Başbuğun Almake günahımı geçecek mi? Senin yoluna Akboz atım değil, ben kurban olayım!" diyerek Almambet'in önünde diz çöküp dizgini boynuna geçirip "affet beni arslanım!" diye yalvardı. Almambet onu affettiğini söyleyip kamçısını boynuna koydu ve "sen de beni affet!" dedi.

Uzaktan bu iki alpın hareketlerini dikkatle takip eden Manas neticeden çok memnun oldu.

*
* *

Manas, Almambet, Sırgak ve Çuvak atlarına binerek yola koyuldular. Bu dört alp dağları aşıp, mola vermeden Talçokı dağına geldiler. Bu dağın tepesinde kar bulunuyordu. Dağın eteği türlü neviden söğüt ağaçları ormanıyla örtülü idi. Bu dağı aşmak için belden bele, geçitten geçide geçmek gerekiyordu. Etrafı geniş yol olup her tarafında tatlı, mis kokan binlerce pınarları vardı. Burada Tal-Çokı denilen kale bulunuyordu. Bu kale müstahkem kale olup alınması kolay değildi. Bu sahadaki Kara Kıtay ve Mançuların şehirleri ve kalabalık halkı hakkında Almambet Manas'a bilgi verdi: "Büyü ile türlü şekilde gösterilen, bize onun ancak gölgesi görünen Çin'in başkenti Pekin budur. Askeri çoktur. Düşman olup harekete geçtiği zaman bu Çin ulusu dünyayı kaylayan sel olur, deniz olur. Doğu tarafındaki göğe ulaşan yüksek kara dağında altın ocakları bulunuyor. Bütün yerlerde Esen Han'ın halkı yaşamaktadır. Bir az uzakta gökle yeri birleştirmemek için elini uzatan Kaspan dağı var. Çok-Tobolga yaylasında Han Konurbay'ın at sürülerini otlatan, bakan çoban çadırları var. Batı tarafında dağ koçları barınan dağ beli, ördekler, kuğular, kazlar barınan gölü var. Oradan daha ileri gidilirse Katal denilen yerin kara beli var. Burada Kangay Kalmuklarının kalın (keşif) ili bulunuyor. Orası, kadın hükümdar Orungı'nın memleketidir. Onun beri tarafında Mançuların ili işgal eden Kumsarı denilen yer var. Yine ünlü Niskara Han'ın ili de oradadır. Onun beri tarafında Solonların ili ve Boravçı Han'ın ülkesi bulunur. Onların beri tarafında Torgaul, Şibey, Orakçı, Bozkertik adlı hanların illeri var. Kasban dağlarının öte tarafında Kökö-Nor gölü var, bu gölün çevresi ünlü Yolay Alp'ın yaylasıdır. Bu Kökö-Nor gölünün ötesinde büyük çöl vardır ki kırk günlük yoldur. Bu çölün ejderi, yılanı kişiyi görse yutarlar. At büyüklüğünde ceylanları, yabanî eşekleri, geyikleri vardır. Bu çölden geçtikten sonra esas Çin ülkesine girilir. Çin Hakanı buradaki Pekin şehrinde oturur. Bu şehirde beş yüz urug halk var. Bu şehir başka memleket şehirlerine benzemez..."

Buraya geldikten sonra Almambet Çin ülkesinin içerisine girip bilgi toplamak için gönderildi. Yanına yine Sırgak'ı aldı. Manas "seferin hayırlı olsun, düşündüklerinde başarılar kazan!"

diye Almambet'le kucaklaştı. Sırgak ile Almambet gittikten sonra Manas ile Çuvak orada kaldılar.

*
* *

Keşifte:

Almambet ile Sırgak düşmanın durumunu öğrenmek için, keşif kolu olarak, yola çıktılar. Bu iki asker-alp ejderler yürümez dağın içinden Deşiktaş denilen vadiye indiler. Bu vadiden sonra yüzü soğuk bir kır başlıyordu. Buraya geldikten sonra Sırgak etrafa baktı ve vücudunu korku sardı. Bir yandan atışa hazır duran nişancı okçular, öbür yanda canlıyı yutmaya hazır korkunç ejder duruyor. Sırgak başka tarafa bakınca insana saldırmaya hazır duran dağ gibi karakuş, pençesini açmış pars ve başka yırtıcı canavarlar gördü ve çok korktu. Kendi kendine "Çuban yıldızı gibi gözlerimi oydurmaya mı geldim? Haram işler düşkünü Almambet beni ejder ile yılanlara yutturmak için mi getirdi. Almambet'i takip etmek, arkasına takılmak ölüme gitmek imiş.. Ejder yutmak isterse öldüreyim, pars hücum ederse onu da geberteyim. Kale, kurganlarını yıkayım. Almambet'i takip edip kanını saçayım, sonra memlekete döneyim".

———

Sırgak böyle acı acı düşünüp silahını hazırlayıp ileri doğru hareket etti ve önündeki Almambet'le aynı hizaya geldi. Almambet Sırgak'a "düşman Karakolu görürse bizi Kalmuklar çevirirler. Böyle acele etme!" dedi. Sırgak bu durumdan ve Almambet'in sözlerinden hiç birşey anlayamıyordu. Almambet'e şöyle dedi: "Uykuda gördüğüm düş gibi oldu. Ejder nefesi ile çekerse ne yapardım? Ejdere yaklaştın, adam bilmez bir iş kıldın. Doğrusunu bana anlat. Yoksa bu seferden vaz geçeceğim, seni dinlemeyeceğim".

Almambet ona durumu şöyle anlattı: "Arslanım Sırgak'ı iyi

anla! Bu gördüğün ejder, karakuş, pars hep büyü ile gösterilen hayallerdir. Ben küçükken Kırgızların saldırmalarından bütün Kalmuklar ve Çinliler çok korkuyorlardı. O sırada ben cin ve perilerin şehrinden altmış türlü büyü getirttim. Kalmukların şehrini korumak için büyü ile ejder, pars, karakuş, yılan ve başka şeyler yaptım. Kendimin büyü ile yaptığım bekçileri ortadan kaldırdığımı gördüm. Şimdi sana sırrımı anlatayım: Esen Han kızı Burulça beni ne zaman gelecek diye ağlarmış. Almambet gelecek diye her gün gözyaşları ile beni beklermiş. Birbirimizi görmek dilek ve arzusu ile yanıp tutuşuyorduk. Birbirimizden ayrılmayacağız diye antlaşmış iki âşık idik. O sarayda kapalı kaldı, ben de kaderin zoruyla uzaklara gittim. O ayrılış gününden beri onun hasretiyle sarardım. Kurusun böyle bedbaht eden aşk! Burulçamı hatırladığım zaman Çin'i, Kalmukları, bütün dünyayı gözüm görmüyor. Ben Kalmuk ilinden gitmek üzere ata binerken sevgilim Burulça dizginime sarılıp "esen varıp sağ gel" diye ağlayarak beni uğurlamıştı. Gelenlerden işittiğime göre altı han ili Burulça'yı almak için çalışmış. Alevke oğlu Konurbay üç yıldan beri her yıl Esen Han'dan kızını istiyormuş. Fakat hepsini Burulça reddetmiş". Bu sözleri dinleyen Sırgak öfkeden köpürdü: "Almambet, bu söylediklerin doğru ise bana üstündeki giyimini ver, müsaade et ben şehre gideyim. Kurt gibi saldırayım. Esen Han kızı Burulça'yı bileğinden yakalayıp atımın sağrısına alıp sana getireyim" dedi. Arkadaşını dinleyen Almambet "Sırgak, çok acele ediyorsun. Şu görünen büyük dağ koşmakla aşılacak bel değil. Kalabalık halk olan Kangaylılar içine güpegündüz girip kız kaçırmaya çalışmak delilik olur. Onların bekçileri var: Kızıl tilki belde, haberci ördeği gölünde, dağ koçu toslamaya hazır durmaktalar. Altı aylık yerden haber alan kırkızıl tilkisi, on günlük yerden koku alan, altı günlük uzaktan gelen düşmanı gören tilkisi var. Biz bu tilkiyi yakalayıp ele geçirsek Kalmuklara karşı sefer yapabiliriz. Tilkiyi yakalayamazsak geri döneceğiz. Sevgili arkadaşım hiddetlenme sabret!" Almambet arkadaşına nasıl davranacağı hakkında talimat verip onun şu yerde rahat durmasını söyledi. Kendisi haberci tilkinin hesabını göreceğini anlattı. Sonra "ben sana "Sırgak gel!" diye çağırdığım zaman geleceksin"

dedi. Kendisi tilkiyi yakalamaya gitti. Tilki yakalanırsa, şehir kalesini aşmak kolay olacaktı. Almambet "Sarıala" atına binip kaleye yaklaşırken "cada" taşıyla havayı değiştirdi, gündüzü gece gibi karanlığa çevirdi. Yaz mevsimini kışa çevirdi, pis kokulu sis etrafı kapladı. Karakoldaki Kalmuk askeri kar fırtınası içinde kaldı. Tilkinin yattığı çay üzerini karanlık örttü. Tilki canını korumak için inine kapandı. Buradan yine çıkarak kaçmak istedi. Bir ayağı Almambet'in kurşunu ile yaralanmış, parçalanmıştı, yine üç bacağı ile koşmaya başladı. Bunu gören Sırgak süngüsüyle tilkiyi öldürdü. Buraya yetişen Almambet çok sevindi ve "kurbanın olayım Sırgak! Senin gibi kahraman delikanlıya başım kurban olsun! diye atından indi ve tikliyi kılıcı ile altı parça yaptı. O sırada sıkı ağaçlar arasında bir taş kovuğu içinde buldukları bir bohçanın içinden bir resmî giyim çıktı. Bu elbiseyi Konurbay karakol hizmetine geldiği zaman giyermiş. Almambet bu elbiseyi giydi. Bu resmî giyim ile Almambet başka bir adam gibi oldu. Sırgak Almambet'in bu giyim ile başka bir adam gibi şekil değiştirdiğini görüp şaşkına döndü. Arkasından bakıldıkta bu giyim ile Almambet tam bir Konurbay olmuştu. "Sarıala" atı da Konurbay'ın "Algara"sına benzetti. Böylece şehre doğru yöneldi. Yolda onları gören "bekçi" dağ koçu Almambet'i Konurbay sandı ve yanlarına geldi. O sırada Sırgak aybalta ile koçu öldürdü ve orada etini yediler.

Almambet'in Doğduğu Yer:

Almambet arkadaşı genç Sırgak'a kendisinin hayat hikâyesinin başlangıç devrini anlatarak şöyle dedi: "Bu yer benim doğduğum, çocukluk günlerimi geçirdiğim yerdir. Buraları bıraktığıma pişman değilim. Fakat doğduğum, kelebekleri kovalayıp oynadığım, kaygısız, kedersiz koştuğum yer burası olduğu için özlemiyor değilim, Sırgak!..."

Doğduğu, küçüklüğünün en güzel, kedersiz günlerini geçirdiği bu yerleri görmek onu çok müteessir etti ve heyecanlandırdı. Savaşlar gören, en korkunç teşebbüslerde bile gözünü kırpmayan bu kahraman alp küçüklüğünü geçirdiği yerleri görürken çocuk

anla! Bu gördüğün ejder, karakuş, pars hep büyü ile gösterilen hayallerdir. Ben küçükken Kırgızların saldırmalarından bütün Kalmuklar ve Çinliler çok korkuyorlardı. O sırada ben cin ve perilerin şehrinden altmış türlü büyü getirttim. Kalmukların şehrini korumak için büyü ile ejder, pars, karakuş, yılan ve başka şeyler yaptım. Kendimin büyü ile yaptığım bekçileri ortadan kaldırdığımı gördüm. Şimdi sana sırrımı anlatayım: Esen Han kızı Burulça beni ne zaman gelecek diye ağlarmış. Almambet gelecek diye her gün gözyaşları ile beni beklermiş. Birbirimizi görmek dilek ve arzusu ile yanıp tutuşuyorduk. Birbirimizden ayrılmayacağız diye antlaşmış iki âşık idik. O sarayda kapalı kaldı, ben de kaderin zoruyla uzaklara gittim. O ayrılış gününden beri onun hasretiyle sarardım. Kurusun böyle bedbaht eden aşk! Burulçamı hatırladığım zaman Çin'i, Kalmukları, bütün dünyayı gözüm görmüyor. Ben Kalmuk ilinden gitmek üzere ata binerken sevgilim Burulça dizginime sarılıp "esen varıp sağ gel" diye ağlayarak beni uğurlamıştı. Gelenlerden işittiğime göre altı han ili Burulça'yı almak için çalışmış. Alevke oğlu Konurbay üç yıldan beri her yıl Esen Han'dan kızını istiyormuş. Fakat hepsini Burulça reddetmiş". Bu sözleri dinleyen Sırgak öfkeden köpürdü: "Almambet, bu söylediklerin doğru ise bana üstündeki giyimini ver, müsaade et ben şehre gideyim. Kurt gibi saldırayım. Esen Han kızı Burulça'yı bileğinden yakalayıp atımın sağrısına alıp sana getireyim" dedi. Arkadaşını dinleyen Almambet "Sırgak, çok acele ediyorsun. Şu görünen büyük dağ koşmakla aşılacak bel değil. Kalabalık halk olan Kangaylılar içine güpegündüz girip kız kaçırmaya çalışmak delilik olur. Onların bekçileri var: Kızıl tilki belde, haberci ördeği gölünde, dağ koçu toslamaya hazır durmaktalar. Altı aylık yerden haber alan kıpkızıl tilkisi, on günlük yerden koku alan, altı günlük uzaktan gelen düşmanı gören tilkisi var. Biz bu tilkiyi yakalayıp ele geçirsek Kalmuklara karşı sefer yapabiliriz. Tilkiyi yakalayamazsak geri döneceğiz. Sevgili arkadaşım hiddetlenme sabret!" Almambet arkadaşına nasıl davranacağı hakkında talimat verip onun şu yerde rahat durmasını söyledi. Kendisi haberci tilkinin hesabını göreceğini anlattı. Sonra "ben sana "Sırgak gel!" diye çağırdığım zaman geleceksin"

dedi. Kendisi tilkiyi yakalamaya gitti. Tilki yakalanırsa, şehir kalesini aşmak kolay olacaktı. Almambet "Sarıala" atına binip kaleye yaklaşırken "cada" taşıyla havayı değiştirdi, gündüzü gece gibi karanlığa çevirdi. Yaz mevsimini kışa çevirdi, pis kokulu sis etrafı kapladı. Karakoldaki Kalmuk askeri kar fırtınası içinde kaldı. Tilkinin yattığı çay üzerini karanlık örttü. Tilki canını korumak için inine kapandı. Buradan yine çıkarak kaçmak istedi. Bir ayağı Almambet'in kurşunu ile yaralanmış, parçalanmıştı, yine üç bacağı ile koşmaya başladı. Bunu gören Sırgak süngüsüyle tilkiyi öldürdü. Buraya yetişen Almambet çok sevindi ve "kurbanın olayım Sırgak! Senin gibi kahraman delikanlıya başım kurban olsun! diye atından indi ve tilkiyi kılıcı ile altı parça yaptı. O sırada sıkı ağaçlar arasında bir taş kovuğu içinde buldukları bir bohçanın içinden bir resmî giyim çıktı. Bu elbiseyi Konurbay karakol hizmetine geldiği zaman giyermiş. Almambet bu elbiseyi giydi. Bu resmî giyim ile Almambet başka bir adam gibi oldu. Sırgak Almambet'in bu giyim ile başka bir adam gibi şekil değiştirdiğini görüp şaşkına döndü. Arkasından bakıldıkta bu giyim ile Almambet tam bir Konurbay olmuştu. "Sarıala" atı da Konurbay'ın "Algara"sına benzetti. Böylece şehre doğru yöneldi. Yolda onları gören "bekçi" dağ koçu Almambet'i Konurbay sandı ve yanlarına geldi. O sırada Sırgak aybalta ile koçu öldürdü ve orada etini yediler.

Almambet'in Doğduğu Yer:

Almambet arkadaşı genç Sırgak'a kendisinin hayat hikâyesinin başlangıç devrini anlatarak şöyle dedi: "Bu yer benim doğduğum, çocukluk günlerimi geçirdiğim yerdir. Buraları bıraktığıma pişman değilim. Fakat doğduğum, kelebekleri kovalayıp oynadığım, kaygısız, kedersiz koştuğum yer burası olduğu için özlemiyor değilim, Sırgak!..."

Doğduğu, küçüklüğünün en güzel, kedersiz günlerini geçirdiği bu yerleri görmek onu çok müteessir etti ve heyecanlandırdı. Savaşlar gören, en korkunç teşebbüslerde bile gözünü kırpmayan bu kahraman alp küçüklüğünü geçirdiği yerleri görürken çocuk

gibi ağlıyordu. Arkadaşı Sırgak'a uzaklarda görünen mavi, yüksek dağları gösterip: "Babamın yaylası olan "Han Yaylası" denen bereketli güzel yerlerdi orası... Doğduğum yer hatırıma geldiğinde top gibi başıma doksan türlü elem, keder, kaygı gelir". dedi. Dünyadan haberim olmadığı o günlerde benim oynayıp yürüdüğüm koştuğum yerlerdi burası. Zavallı babacığım "Almambet oynasın, koşsun" diye aldığı yerdi burası. Eteği ak kum, etrafı kızıl taşlıktı. Bu devir hatırıma geldikçe içim ateş gibi yanıyor. İçim bir dert, üzüntü ile dolu. Söylemesem içimde hastalık olur diye dert ve kaygılarımı sana anlatıyorum, Sırgak! Burası benim ilk yiğit çağımda Han Konurbay'a karat oynattığım, onu alt ettiğim yerlerdir. Oynadığım, okuduğum, emek verdiğim bu yerleri hiç unutamıyorum, Sırgak! Aziz anam Altınay'ın beni doğurduğu, göbeğimi kestiği, ilk sütünü emzirdiği yerdi burası... Babamdan bütün servet ve mülkümü, ben Kangay'dan gittikten sonra Kalmuklar yağma etmişlerdir, çınarlarım susuzluktan kurumuş, ceviz ağaçlarım çürümüş, gür gür akan suyum kurumuş, arklarım harap olmuş... Hey dünya, Almambet yaramaz küçük bir oğlandı! Beş altı yaşlarında söğüt ağaçlarımızın altında oynardı. Bu söğütlerimizi Kıtay ve Mançular kutlu sayarlar, bunlara ibadet eder, ayin yaparlardı. Gece burada kalıp misk saçı yaparlardı. Bu söğütlüğümüz öyle kutsal yer sayılırdı. Hey dünya, sana ne yapayım? Burada güzel bir çınar vardı. Bedbaht anacığım beni bu ağacın altında doğurmuş. Şimdi bu çınar da kurumaya başlamış...

Kalmuklularla bozuşup kaçtığımda Konurbay beni takip edip yetiştiği zaman altın zurnamı şu yerde düşürmüştüm; "Sırgak, şuraya bak!" diye mızrağıyla bir yeri gösterdi. Sırgak şüpheye düştü. Bu kadar yıllardan sonra.. "Acaba Almambet yalan mı söylüyor?" diye düşündü. Sırgak böyle düşünüp atından indi ve Almambet'in işaret ettiği yerde altın zurnayı buldu. Zurna bir parça eskimiş ve ağza alınacak yeri paslanmıştı.

Almambet yine sevgilisi Esen Han kızı Burulça'yı andı, "acaba ne düşünüyor? Beni hatırlıyor, özlüyor mu? Hayırlı saat olursa onu görebiliriz, Sırgak!" dedi. Sonra daha ileri hareket ettiler. Bunlar yolda hiçbir canlı nesne görmediler. Dağı, tepesi yok

bir dümdüz sahrada gidiyorlardı. Almambet arkadaşına: "Önümüzde görünen ırmak "Kürpüldek" denen ırmaktır. Bu ırmak üzerinden ancak kanatlı kuş geçebilir, kişi oğlunun geçmeye gücü yetmez. Akıntısı çok güçlü, gürültüsü etrafta yankı yapıyor. Demirden yapılmış köprüsü ancak bir atlı geçebilecek kadar dar. Sana, Sırgak, sırrımı söyleyeyim. Ben Kalmuklardan kaçarken bu köprüden geçtim. Bu Almambet zavallısı, ana yurdundan kaçıp bu köprüden geçtiğini sana anlatıyor. Benim babam Aziz Han'ın gezintiye çıktığında giydiği kutsal bir elbise şu heybenin içindedir. Şu elbiseyi giyip Kalmuklara görünsem, bak Sırgak'ım, ne kerametler göreceksin!"

Heybeden çıkarılan elbiseyi Almambet giydi; omuzlarına yakut ve başka kıymetli taşlar taktı. Almambet'i bu elbise ile gören Sırgak hayran oldu ve "Bozkurdum sağ olsun! Bu Almambet, Kalmukların hanları ve beylerinin yanında, hizmetinde bulunan kırk çoralardan* biri değilmiş. Bu bir han veya ünlü prens imiş. Almambet'in Kangay'dan kaçıp Kırgızlara katılmasından sonra Kalmuk ve Çinlilerin yas tutup ağladıkları hakkındaki yaygın söylenti doğru imiş. Ona Kalmuk diye hakaret etmemiz çok büyük yazık imiş. Büyük ıstıraplar çekmiş olan bu asilzade kahraman aynı zamanda ünlü bir alp imiş. Doğrusu, onun bizim ilimize gelmesi alçak gönüllülük olmuştur. Almambet, Manas için bir koruyucu ve ok geçirmez bir zırhdır." diye düşündüğü sırada Almambet heybeden yine bir kemha (ipek kumaş) elbiseyi çıkarıp Sırgak'a giydirdi. Yirmi yaşındaki genç alpa bu elbise yaraştı. Kürpüldek ırmağının geçit verecek bir yerine gelip öte tarafına geçtiler. Bu yerlerde Yolay ile Niskara'nın halkı bulunuyor. Bunlar Almambet'i ve yanındaki genç delikanlıyı görüp hürmetle selâmladılar. "Kangay'dan bir han geldi" diye her tarafa haber yayıldı.

Şu vakitte Almambet davula vurup Kara Kıtayları, Mançuları ve Kalmukların pehlivanlarını çağırdı ve kendisinin söyleyeceklerini dinlemelerini emretti. Toplum dikkat kesilerek Kangay'dan

gelen prensin söyleyeceklerini dinlemeye hazırlandı. Almambet şöyle konuştu: "Karakolcu olan uyanık tilkiden çok şeyler öğrendim" dedi. Soğuk-Törden-tek gözlünün ilinden, derin kazılmış hendekten, büyücünün yolundan haber verdi. Bu büyücünün altından olan mülkünü saçıp, dağıtıp geldiği duyuldu. Önüne geleni yıkıp, tahrip edip gelmekte olan Manas'tan da haber verdi. "Bu Manas'ın gezdiği yerde toz kalkar, "Manas geliyor!" diye haber gelince korkudan can çıkar. Onun şöhreti dünyaya yankılandı. Adı asıl, soylu kişilerin yazıldığı hakanlar defterinde yazılıdır. Yüzü yağlı buğday renginde, gözleri sisli havayı andırır. Manas'ın doğduğunu duymuş olan Kalmuk ulusunun yüreklerini korku kaplamış... Yolları gözeten pehlivanlar böyle habersiz yatıp apansızın belâya uğramayın! Soğuk-Tör'ü aşarak buraya gelirse gayretli han ölecek, ili koruyan ordular yok olacak. Kırgızlara giden Almambet'imiz bugün size yad olmuştur. Ulusun kendi içinden çıkan düşman tehlikeli düşmandır. Kırgızlara giden bu Almambet bir gün size büyük dert olacak. Ben şimdi Çin hakanının yurduna haber vereceğim. Kangay'daki halkı ve alpları toplayacağım".

Yarım han olarak kabul ettikleri bu "prens"in sözlerini dinleyen halk harekete geldi. Tozu havaya kaldırıp, Niskara ve Yolay idaresinde, ordu halinde yürüyüşe geçti. Almambet bunları ters bir yöne yöneltti. Bu ordu ve halk Soğuk-Tör'e doğru yol aldı... Almambet bu hilesinde çok muvaffak oldu.

*
* *

Eğri büğrü akan ırmağın, it bile yürümeyecek olan Kırgay'ın denilen yüksek dağın yamacındaki yayladan atlı alplar geçiyordu... Bu alpların arkalarında karınca gibi çok asker bulunuyordu... Buradaki geniş yaylada hesapsız at sürüleri bulunuyordu. Etraftaki tepelerde donları sarıala, onların ötesinde kara, beri tarafta doru, kula, kır donlu sürüler otluyorlardı. Bu sürülerdeki atların sayısını bilmek mümkün değildi, o kadar çoktu. Bu at sürülerinin çobanı Karagul adlı kişi idi. Bu sürüler çobanı Almambet'i

görüp yanına geldi ve şöyle dedi: "Bileği güçlü, taş yürekli, düşmanla savaşta asla yorulmaz, fil gibi biçimli, arslan gibi heybetli, çarpıştığı adamı sağ bırakmaz alp sen kimsin? Çelik kılıç kuşanını gökyüzündeki bulut gibi gürleyen, çarpışan düşmanına aman vermeyen alp doğmuş er, sen kimsin? Memleket sahibi olmuş z a r d a l * gibi tuttuğuna aman vermeyen mümtaz doğmuş alp, sen kimsin? Karagul'u yakalamayı şiddetle arzu eden alp, sen kimsin?"

Bu sözleri söyledikten sora kaçmaya hazırlandı. Almambet ona Kalmukça şöyle söyledi: "Benim şehrim Çinmaçin. Sen beni dinle. Ben Moğolların Kangur denilen boyundan, Bakburçun ülkesinin padişahının tek oğluyum. Niçin uzaklaşmaya çalışıyorsun? Beni Kırgız mı zannediyorsun? Kırgız nerede? Onlarda buraya kadar gelebilecek alp nerede? Senin benden şüphelenmen yersizdir. Kardeşim, sözümü dikkatle dinle!

Kırgız denilen halk çok büyük, kalabalık ulustur. Onların içinde Manas adlı bir alp er koptu.Bakburçun ile hakan yurdunu ele geçirmek için, bizden gitmiş olan Almambet Kazakların beyi Er Gökçe'nin yanında barınamayıp alp Manas'a gitmiş ve onun tarafından kabul edilmiştir. Şimdi Almambet "ben Kıtay, Kalmuk ve Mançunun yolunu, yurdunu biliyorum" diye Manas'ın ordusuna başbuğ olup buraya gelmekte ve yakındadır. O ordu buraya kızıl fırtına olup gelecektir. Dilini bilmediğimiz hesapsız kaynaşan bir ordu geliyor!"

Almambet böyle konuştu. O sırada atını koşturup Sırgak geldi. Karagul çoban onun kim olduğunu sordu. Almambet "bunun kim olduğunu öğrenmek istersen yedi babası ulu, erdemli kişilerdi. Bu genç alp Kalabalık düşmanları yenmiş, olağan üstü cesaretli, pehlivanlığı bir yana kumandanına, ulularına sadık bir alptır. Ulusu, yurdu için ateşin içine girer. Bir savaş meydanında onunla karşılaşırsan vay haline!" dedi. Karagul, Sırgak'a şüphe ile baktı ve "bu yiğiti önce Kalmuk zannetmişti: Yoldaşın olan bu delikanlı gözüme düşman olup göründü" dedi.

Almambet ile Karagul çobanın konuşması uzun sürdü. Karagul'un içindeki şüphe gittikçe kuvvetlendi. Her hali kaçmaya

gelen prensin söyleyeceklerini dinlemeye hazırlandı. Almambet şöyle konuştu: "Karakolcu olan uyanık tilkiden çok şeyler öğrendim" dedi. Soğuk-Törden-tek gözlünün ilinden, derin kazılmış hendekten, büyücünün yolundan haber verdi. Bu büyücünün altından olan mülkünü saçıp, dağıtıp geldiği duyuldu. Önüne geleni yıkıp, tahrip edip gelmekte olan Manas'tan da haber verdi. "Bu Manas'ın gezdiği yerde toz kalkar, "Manas geliyor!" diye haber gelince korkudan can çıkar. Onun şöhreti dünyaya yankılandı. Adı asıl, soylu kişilerin yazıldığı hakanlar defterinde yazılıdır. Yüzü yağlı buğday renginde, gözleri sisli havayı andırır. Manas'ın doğduğunu duymuş olan Kalmuk ulusunun yüreklerini korku kaplamış... Yolları gözeten pehlivanlar böyle habersiz yatıp apansızın belâya uğramayın! Soğuk-Tör'ü aşarak buraya gelirse gayretli han ölecek, ili koruyan ordular yok olacak. Kırgızlara giden Almambet'imiz bugün size yad olmuştur. Ulusun kendi içinden çıkan düşman tehlikeli düşmandır. Kırgızlara giden bu Almambet bir gün size büyük dert olacak. Ben şimdi Çin hakanının yurduna haber vereceğim. Kangay'daki halkı ve alpları toplayacağım".

Yarım han olarak kabul ettikleri bu "prens"in sözlerini dinleyen halk harekete geldi. Tozu havaya kaldırıp, Niskara ve Yolay idaresinde, ordu halinde yürüyüşe geçti. Almambet bunları ters bir yöne yöneltti. Bu ordu ve halk Soğuk-Tör'e doğru yol aldı... Almambet bu hilesinde çok muvaffak oldu.

*
* *

Eğri büğrü akan ırmağın, it bile yürümeyecek olan Kırgay'ın denilen yüksek dağın yamacındaki yayladan atlı alplar geçiyordu... Bu alpların arkalarında karınca gibi çok asker bulunuyordu... Buradaki geniş yaylada hesapsız at sürüleri bulunuyordu. Etraftaki tepelerde donları sarıala, onların ötesinde kara, beri tarafta doru, kula, kır donlu sürüler otluyorlardı. Bu sürülerdeki atların sayısını bilmek mümkün değildi, o kadar çoktu. Bu at sürülerinin çobanı Karagul adlı kişi idi. Bu sürüler çobanı Almambet'i

görüp yanına geldi ve şöyle dedi: "Bileği güçlü, taş yürekli, düşmanla savaşta asla yorulmaz, fil gibi biçimli, arslan gibi heybetli, çarpıştığı adamı sağ bırakmaz alp sen kimsin? Çelik kılıç kuşanını gökyüzündeki bulut gibi gürleyen, çarpışan düşmanına aman vermeyen alp doğmuş er, sen kimsin? Memleket sahibi olmuş z a r d a l * gibi tuttuğuna aman vermeyen mümtaz doğmuş alp, sen kimsin? Karagul'u yakalamayı şiddetle arzu eden alp, sen kimsin?"

Bu sözleri söyledikten sora kaçmaya hazırlandı. Almambet ona Kalmukça şöyle söyledi: "Benim şehrim Çinmaçin. Sen beni dinle. Ben Moğolların Kangur denilen boyundan, Bakburçun ülkesinin padişahının tek oğluyum. Niçin uzaklaşmaya çalışıyorsun? Beni Kırgız mı zannediyorsun? Kırgız nerede? Onlarda buraya kadar gelebilecek alp nerede? Senin benden şüphelenmen yersizdir. Kardeşim, sözümü dikkatle dinle!

Kırgız denilen halk çok büyük, kalabalık ulustur. Onların içinde Manas adlı bir alp er koptu.Bakburçun ile hakan yurdunu ele geçirmek için, bizden gitmiş olan Almambet Kazakların beyi Er Gökçe'nin yanında barınamayıp alp Manas'a gitmiş ve onun tarafından kabul edilmiştir. Şimdi Almambet "ben Kıtay, Kalmuk ve Mançunun yolunu, yurdunu biliyorum" diye Manas'ın ordusuna başbuğ olup buraya gelmekte ve yakındadır. O ordu buraya kızıl fırtına olup gelecektir. Dilini bilmediğimiz hesapsız kaynaşan bir ordu geliyor!"

Almambet böyle konuştu. O sırada atını koşturup Sırgak geldi. Karagul çoban onun kim olduğunu sordu. Almambet "bunun kim olduğunu öğrenmek istersen yedi babası ulu, erdemli kişilerdi. Bu genç alp Kalabalık düşmanları yenmiş, olağan üstü cesaretli, pehlivanlığı bir yana kumandanına, ulularına sadık bir alptır. Ulusu, yurdu için ateşin içine girer. Bir savaş meydanında onunla karşılaşırsan vay haline!" dedi. Karagul, Sırgak'a şüphe ile baktı ve "bu yiğiti önce Kalmuk zannetmişti: Yoldaşın olan bu delikanlı gözüme düşman olup göründü" dedi.

Almambet ile Karagul çobanın konuşması uzun sürdü. Karagul'un içindeki şüphe gittikçe kuvvetlendi. Her hali kaçmaya

hazırlandığını gösteriyordu. Almambet'in yedeğindeki Küren (koyu al) atını at sürüleri içine salıvermesi onu büsbütün kuşkulandırdı. Çünkü bu kart "Küren" bütün at sürülerini, bir çoban gibi bir tarafa sürüyor yahut koyun sürülerine kösemenlik eden teke gibi at sürülerinin önüne düşüp onları istediği tarafa getiriyordu. Bu "Küren" böyle görmüş bir hayvandı.

Bu durumu gören Karagul çoban "sözün yalan afsun gibi bir şey... Sarıala elbise giymiş, kalabalık düşmanla karşılaşsa korkmadan saldıracak yiğit, duruşu, biçimi ile bahadır yiğit sen bana yaklaşma! Senin kim, nenin nesi olduğunu büyüklerimizden öğreniriz" dedi ve kaçmayı başardı. Almambet "Karagul'u Tanrı vursun! Onu kovmak mümkün değil. Şimdi durmakta da fayda yok. Şu at sürülerindeki sürmeye, kovmaya elverişli olan bölüğünü ayırıp yola salayım. Bir azdan Konurbay ve askerleri bizi takip edecektir" diyerek Sırgak'a talimat verdi. Bu sırada Kalmuklar da heyecana kapılmış ve ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Obalarında korkunç bir kargaşalık oluyordu. Almambet ile Sırgak at sürülerini ırmağın öte tarafına sürüyorlardı. Kalmukların bir bölüğü bu yağmacıları takip ediyorlar, bir bölüğü baş kaygısına düşmüştü. Karagul'un arkadaşları olan çobanlardan bazısı Sırgak'ın tüfeğinden çıkan kurşun ile yere düşüyorlar. Karagul çoban at sürülerini korumaya imkân olmadığını anlayıp doğru Konurbay'ın karargâhına gelip durumu haber verdi: "Yağmacı Burut geldi, bütün at sürülerimizi sürüp gidiyor" dedi. Bu haber Konurbay'ı müthiş öfkelendirdi. Eteği geniş zırhını giyip başına tolgasını geçirdi. Omuzuna tüfeğini asıp Algara denen atına binip büyük bir hiddet ve kin ile sürülerini düşmandan kurtarmaya gitti. Aynı zamanda askerlerine de hareket emrini verdi. Kalmuk askerleri deniz gibi dalgalandı.

Konurbay'ı ordusu ile burada bırakıp biz şimdi Kırgızlardan söz edelim. Bozkır üzerinden gelen Kırgızlar ve ihtiyar Koşay Alp idi. Ordunun başında Manas bulunuyordu. Bu orduda bütün Türk boylarından Başbuğlar ve askerler bulunuyordu. Eleman oğlu Er Töştük, Eştekler* den Canbırçı (Yağmurcu), Kazaklardan Er Gökçe, Kara yanaklı Ürbü, Endicanlı Sıncıbek, Bidayık oğlu

Muzburçak, Üysün boyundan Ümeti, Dürmen oymağından Törtay, Tölgeçi* Kara, Tölek, büyük Kırgız kolu sefere çıksa karanlık gecelerde yol gösteren Kadır, Caynakı Şut gibi erler... yine nice nice alp ve pehlivanlar vardı.

Kılıçlarının yüzü parlayıp, süngü, mızraklarının uçları sivrilip, altınlı tuğ ve bayraklar dalgalanıp gözleri kamaştırıyordu. Kırgız alpları Kalmuk ülkesine yaklaştı. Bu ordudan Manas ile Çuvak ileri gidip keşfe giden Almambet ile Sırgak'ı beklediler. Bunların epeyce geç kalmaları Manas'ı meraklandırmıştı. O, arkadaşı Çuvak'a: "Ötede görünen serap tarafına gidip etrafa göz gezdir. Almambet ile Sırgak görünür mü? Düşman görürsen geri dönüp bana haber verirsin. Yazık ki sen Çin ve Kalmuk dillerini bilmiyorsun. Düşmanla karşılaşırsan elbette savaşmaya mecbur olacaksın... Almambet'le arkadaşını görsen de görmesen de, düşmanla çarpışmadan, geri dön, çabuk gel. Ben çok yorgunum şuracıkta yatıp uyuyacağım" dedi. Çuvak düşman tarafına yöneldi. O gittikten sonra Manas uykuya yattı ve uyudu.

Manas'ı uykuda bırakıp biz Er Konurbay'ın neler yapmakta olduğunu görelim.

*
* *

Savaşın Başlaması:

Kalmukların hanlarından ünlü alp Konurbay savaş hazırlığı yaptı. Soğuk çehresi ateşte pişmiş ciğere benziyor, sakalı demiri deşecek kadar sert, burnu dağın doruğuna benzeyen bu Konurbay Kırgızların at sürülerini sürdüklerine çok kızmış, bütün askerlerinin savaşa hazırlanmasını emretti ve halkına şöyle seslendi: "Ölsem öleyim, Oyrat halkının öcünü alacağım, halkıma hizmet edeyim. Kahrolası Kırgız'ın cezasını vereyim, sakal ile bıyığını yolup eline vereyim, at sürülerimi süren bunlara tanrılarını tanıtayım, yer kaplayan ordu gelse altını üstüne getirip kanlarını yere dökeyim".

Han Konurbay halkına, askerlerine böyle seslendikten sonra idaresi altında bulunan Mançu ve Kalmuk askerlerine hareket emri verdi. Bu Kalmuk ordusunun harekete geçtiğini gören Konurbay sevindi. Kalmukların harekete geçtiklerini gören Almambet ve arkadaşları bu Kalmukların hareketini gözleri ile takip ediyorlardı. Kalmukların tabiyesini çok iyi bilen Almambet Çuvak'a seslenip şöyle dedi: "Bunların önüne çıkayım ve düelloya çağırıp haykırayım. Çuvak, sen saklan ve gidilecek yere ulaşmaya çalış! Durma çabuk git!..." Almambet böyle söyledikten sonra Çuvak'a hareket işareti verdi. Sırgak at sürülerini Kırgızların karargâhı bulunan yere doğru sürmeye gayret gösteriyordu. Bunları hallerinde bırakalım da Konurbay Han'ın davranışlarından bahsedelim.

Konurbay "Algala" adlı atının üzerinde pür hiddet Kırgızlara atıp tutuyordu. Arkasında Kalmuk askerleri bulunuyordu. Üzerindeki silahları çok süslü olup güneşte parlıyor, zırhı ve kalkanı da Kalmuk ve Çin ustalarının özene bezene yaptıkları sanat eserleri idi. Başında, papağan tüyü ile süslenmiş tolga vardı, tam manasıyla mağrur ve savaşa hazır bir korkusuz muharipti. Onun yanında Kalmuk alplarından Niskara, Muradil ünlü savaş erleri bulunuyordu. Bu ünlü alplarıyla Konurbay gökgürültüsünü andıran sesle arkadaşlarına ve askerlerine emirler veriyor, bağırıp çağırıyordu. "Savaşacak adam arıyorum. Bana karşı gelen var mı?" diye nara atıyordu. Ani olarak önünden Almambet çıkageldi.

Konurbay'ın yanına Uşan Alp geldi ve onu överek konuşmayı yaptı: "Bin düşman görse tek başına karşı durmuş, kalabalıkmış diye kaçmamış sayısız düşman gördüğünde şaşırmamış, karşısına bin düşman çıkıverdiğinde tasalanmamış, korkup kaçmamış... Pars bilekli, arslan yüreklidir. Kalabalık düşman askerlerini tek başına savaşıp kara yere batırmış"... Uşan Alp Konurbay'ı övdükten sonra Almambet'e de küfürler savurdu: "Kahrolası bu yiğit Burutun kendisinden doğmuş çocuk değildir. Kavga için Çılaba'dan, soğuş için Solobu'dan doğmuştur. Bu Almambet böyle bir Kalmuk tohumudur".

Uşan Alp böyle dedikten sonra yere batası Konurbay Han

hiddetle: "Bu hali görmektense ölüm daha iyidir, hepiniz asîl Kalmuklarsınız. Ölüm korkunç bir şey değil. Ölmesem yenerim, zafer kazanırım. Almambet'in aradığı hissesini veririm. Yalnız Almambet'i değil, Manas'ını da mağlup edip kafasını keserim" dedi. Böyle atıp tuttuktan sonra Konurbay atını kamçılayıp kamışlı göle doğru atını sürdü. Bunu gören Almambet "alplık taslayan domuz" diye düşündü ve daha ne yapacak diye merak etti. Biraz sonra Konurbay Almambet'in yanından geçiyordu. Almambet onu takibe başladı. Biraz sonra ona haykırıp meydan okudu. Konurbay kaçmaya başladı. Bindiği kara atı "Algara" onu kurtarmaya çalışır gibi koşuyordu. Nihayet Almambet ona yetişip süngü ile sançtı. Konurbay atının yelesine yatıp Kalmukların bulunduğu yere ulaşabildi. Onu burada ünlü alplardan Kırmuz Şah oğlu Muradil karşıladı. Kızıl atının üzerinde bulut gibi şimşek çakıyor, Almambet'e olan eski intikam hırsı ile yanıp tutuşuyordu. Şimdi Almambet, Konurbay'ı bırakıp Muradil'e karşı savaşmaya hazırlandı. Muradil ile karşılaşan Almambet bir nara attığı gibi Muradil korkuya kapıldı. Bununla beraber kaçmakda mümkün değildi; Almambet'e saldırmaktan başka çaresi olmadığı için süngü ile hücum etti. Almambet onun süngüsünü iterek yere düşürdü ve hücuma geçti. Kangay dağlarının ünlü muharibini yere düşürdü. Muradil'in ağzı gözü toz toprak içinde kaldı, atı da kaçtı. Fakat onun arkasında yine Kalmukların kalabalık askeri bulunuyordu. Bu asker içinde sesi gökgürültüsünü andıran, gözünden şimşek gibi ateş çıkan Borançı adlı bir alp bulunuyordu. İşte bu ünlü alp meydana çıkıp karşılaşacak adam istedi.

Muradil'den kaçan ata Almambet yetişemedi, dizginini sürükleyip koşmakta olan hayvan böylece gözden kayboldu. Konurbay'ın, Almambet'in süngüsünden aldığı yarasından kan akmakta devam ediyordu. Ünlü Kalmuk Hanı ve Alpı ne yapacağını şaşırmıştı. Almambet'e karşı bir hile yapamadığına çok üzülüyordu. Almambet'ten dayak yiyen Uşan'a da kızıyor. "Size Almambet'e dokunmayın, Yolay'ı çağırın demiştim" dedi ve Yolay'a "Almambet'i çabuk yakala!" diye emir verdi. Almambet'i yakalamak için Konurbay yarasına aldırmadan askerleri ile hareket etti. Fakat yolda fenalaştı, tabipleri onu tedavi ettiler. Bir

az sonra iyileşti ve yine yoluna devam ederek Almambet'e yaklaştı. Almambet Konurbay'ın askerlerle geldiğini görüp şaşaladı. Ayat ırmağına doğru kaçtı. Onu orada Akbalta oğlu Çuvak bekliyordu. Kalmuk bahadırını takip eden Çuvak, Uşan'ın göğsüne süngüsünü sapladı. Uşan yere düştü ve "hırsız gibi gizlenip düşmanına hücum etmek Kırgız'ın göreneği imiş" diye düşündü. O sırada Kalmuklardan Boran Alp ortaya çıkıverdi ve Çuvak'a süngü ile hücum ederek yaraladı. Çuvak karşılık veremeden kaçtı. Vücudu kan içinde idi. Bir taraftan Niskara Alp Kalmuk uranını* yüksek sesle haykırıyordu. Bu mücadeleyi gören Almambet Boran Alp'a saldırıp süngü ile sançtı. Bu çarpışmadan sonra Almambet ile Çuvak oradan uzaklaştılar.

Kalmukların askeri Almembet ile Çuvak'ı çevirip yakalamak için tertibat aldılar. Er Sırgak dün uykuya yatan Manas'ı düşündü. Kalmuk ordusu etrafı kaplamış, yağmur gibi ok yağdırıyordu. Durum tehlikeli idi. Almambet ile Çuvak tehlikeli sahadan kaçıp savunmaya elverişli yer arıyorlardı. Kalmuklar onları gürültü ile takip ediyorlardı. Bir müddet böyle devam ederlerken Kalmuk alplarından Bozkertik bunlara yetişip Almambet ile Çuvak'ın yakasına yapışıp mücadeleye başladı. Almambet'e süngü ile saldırdı. Bozkertik Alp'ın atı Kerkül öyle bir at idi ki ona "at" demek doğru değildi. O başka türlü bir hayvandı, kızıştığı zaman göğe atılacak, uçacak gibi bir hal alırdı. Bu atın üzerindeki sahibi Bozkertik Alp da bu ata lâyık bir kahramandı. Almambet bu Bozkertik Alp'la çarpışırken süngü yarası aldı. Burası Mıngtau (Bin dağ) denilen kayalık yerdi. Arka tarafında yoğun Çin ve Kalmuk ili bulunuyordu. Yaralı Almambet derin düşünceye daldı. Hatırında kalan eski kahramanlık destanlarından bazı parçaları mırıldandı ve bunlardan kuvvet ve teselli almak istedi. Burada yoğun Kırgız ilinin bulunmadığını, haykırıp düşmana karşı saldıracak arkadaşının da yanında olmadığını düşünüp kendi kendine "benim gibi akılsız kimse bulunmaz, yanında arkadaş bulunmadığı halde yırtıcı hayvan gibi düşmana saldırdım" diye söylendi. Gözü kararıyor yarasından kan akıyordu. O sırada Almambet Sırgak'la birleşip ileri yöneldi. Kalmuklar takip ediyorlardı. Bunları takip eden Bozkertik arkalarından yetişip Sırgak'a süngü ile hücum etti. Fakat Sırgak onun saldırısından kurtulup Almambet'le beraber Manas'ın uyuduğu yere geldiler. Almambet'in yarası boynunda imiş. Üstündeki zırh kan içinde kalmıştı. Çuvak, Manas'ı uyarmak istedi. Fakat Manas onun bağırıp çağırmalarına aldırış etmeden horul horul uyuyordu. Ölmüş adam gibi hiçbir şey duymuyordu. Arkada düşman kalabalık olarak bunları takip ederken Manas'ın böyle hiçbir şeyden habersiz uyuması Çuvak'ı çileden çıkardı. "ne olursa olsun!" diye süngüsünün ucunu Manas'ın butuna batırdı. Manas başını kaldırıp sivri sinek ısırmış gibi görüp Çuvak'a "Ne yaptın? Beni süngülemek nereden aklına geldi? Sen deli mi oldun?" dedi. Çuvak durumu açıkladı: "Çevrenizde düşman, hele Konurbay gibi bir alp bizi yok etmeye çalışırken böyle ölüm uykusuna dalman akıllıca bir iş mi? Geldiğimiz yer esas ordudan uzak, yanında da arkadaşların yok. Çevrende amansız düşman bulunurken böyle uyumak akıl işi değil. Uyarmaya çalıştım, ne yaptımsa bana mı demedin. Sonunda süngü ile dürtmeye mecbur oldum. Burası böyle uyuyacak yer değil. Burada güzel Kanıkey'in koynunda yatar gibi uyumak olmaz!" dedi. Manas, düşmandan bu kadar korkup telaşa düşmenin doğru olmadığını söyledi. Çuvak "başbuğum Manas, yoldaşım Almambet olduktan sonra düşmandan korkacak olursam, Tanrı beni vurmaz mı?" dedi. Er Çuvak, Manas'ın atı "Agmanboz"u Manas'ın önüne getirip binmesine yardım etti. Böylece yine savaşa hazırlandılar. Manas tam silahlandı. Karşılarında Konurbay'ın ordusu savaşa hazır bulunuyordu. Kalmuklar tüfeklerini bunların üzerine durmadan boşaltıyorlardı. Almambet arkadaşlarına "önünüze arkanıza dikkat ediniz!" diye seslendi. Her yanda Kalmukların sancakları dalgalanıyordu. Her yandan haykırış, gürültü sesleri durmadan artıyordu. Tüfekli askerler de pek çoktu. Bu Kalmuk ordusunun her bölüğü ve her hareketi bir destan konusu idi. Bütün alpların, pehlivanların büyüğü ve güçlüsü Konurbay idi. Kırmuz'un oğlu Muradil, kızıl püsküllü Niskara, Kalmuk Bahadırı Uşan, kara yeleli Borançı, kadın han Orungu, domuz huylu alp Yolay, delice hareket eden Bozkertik... nice nice Kalmuk, Çin alpları vardı. Kalmuk askerlerinin önüne çıkıp Yolay nâra attı ve Manas'la karşılaşmak istediğini ilân etti. Sonra at sürülerine doğru atını koşturup sürü-

nün bir bölüğünü ayırmayı başardı. Fakat Almambet'in kart "Küreni" yine bu bölüğü büyük sürüye katmayı başardı. O sırada Almambet Çuvak'a seslendi "atına iyi otur. At sürülerinin koparmadığı toz dumanı içine saklanıp görünmemeye çalış. Dikkat et, arkandan Yolay geliyor. Kahrolası domuzu yol üzerinde gebertip o dünyaya gönder!".

Almambet arkadaşına böyle derken yakında "Akbudan" atını seğirtip gelen Konurbay göründü. Savaş kurdu Manas bu manzara karşısında duraksama geçirdi, ne yapacağını şaşırıp bir kenara çekildi. Doğu tarafında Yolay'ın kalabalık askerleri göze çarpıyordu. Bu sırada Almambet at sürülerinin kaldırdığı toz duman içinde kayboldu. Çuvak Alp ise Yolay'a saldırmak için onun yaklaşmasını bekliyordu. Çok yaklaştığı zaman Çuvak ona süngü ile hücum edip atından düşürdü. Tam o sırada Uşan Alp Yolay'ın yardımına yetişti ve Çuvak'a saldırdı ve süngü ile yaraladı. Çuvak'ı yere düşürdü. Çuvak ölmüş gibi yattı. Derken Almambet yetişip Uşan'a hücum edip süngüledi ve yere düşürdü. Almambet Uşan'ı yere serdikten sonra Çuvak'ın ata binemediğini görüp "zavallı Çuvak sana ne oldu?" diyerek onu atının üzerine yerleştirdi. Manas onlara doğru atını sürdü. Onu Kalmuklar takip ediyordu. Kendini takip eden binden fazla kişiye karşı dönüverdi ve saldırıya geçti, nâra atan Yolay'ı atından düşürdü. Yolay'ın atı kaçtı. Niskara atı yakalayıp Yolay'ın eline verdi. Orada bulunan Kalmuklar Konurbay'ın çevresine toplandılar. Konurbay, Yolay'a bakıp şöyle dedi: "Atlarımız eskisi gibi koşmuyor, iyi saalimiz henüz gelmedi. Ruhların himayesinde bulunan büyük Alp Yolay, şimdiki çağdaşları arasındaki alpların en ileri gelenidir. Yolay size hitap ediyorum: Ganimet olarak aldığınız at sürülerinin önüne tek başınıza çıkıp Kırgızların elinden kurtarınız". Konurbay'ın bu sözlerini Yolay Alp dinledi, fakat pek de memnun olmadı ve şöyle konuştu: "At sürülerinin önüne çık diye konuşmanı anlamıyorum. Bu ne demek? Kırgızlarla mücadeleyi kolay sayma, bunlar gibi korkunç bir ulusu doğduğumdan beri görmedim. Tek başıma bunlara karşı durmayı tecrübe ettim, önümü, arkamı düşünmeden yaptığım için ruhlarım beni azarladılar. Kalabalık at sürülerini çevirmek için tek başıma varamam. Bir kişi diye karşı sal-

dırdığım, bin kişi gibi bana karşı duruyor. Bunların hepsi fil gibi güçlü alplar imiş. At sürülerini geri çevirmek için tek başıma gidemem. Onlara karşı giden sağ kalmaz. Onlara yaklaşmamla atımdan yuvarlanıp yere düşmek işten bile değil. Dün Kırgızların at sürülerini yağma ederek boyumuzdan büyük iş yapmışız. Boyumuza bunu sindiremedik. Onlara gidecek olursanız yuvarlanıp öleceksiniz. Yolay'ın dediklerinin manasını o zaman anlayacaksınız!" Yolay sözünü böyle tamamladı.

*
* *

Kalmukları burada bırakalım da Kırgızların ne yaptıklarını öğrenelim. Önce Sırgak'tan haber alalım. Buram buram toz duman içinde tam yaralı bir alp yaylayı ve dağları kaplayan Kırgız iline haber vermek için atını çok hızlı koşturuyordu. Bu alp, Manas tarafından haber vermek için gönderilen alp Sırgak'tı. Onun amcası Er Bakay büyük merak içinde bulunuyordu. Dört büyük alp Kalmukların yağma ettikleri Kırgızların at sürülerini geri almak için gitmişlerdi. Fakat bunlardan hiç haber alamıyorlardı. Bakay atını çok hızlı koşturan Sırgak'ı gördü. O, çevresindeki şeylere önem vermeden atını hızla sürmekte devam ediyordu. Bakay'ın seslenmesini bile, işitmemiş gibi, hiç iltifat etmiyordu. Bakay onun bu tarzda hareketine kızdı, süngüsü ile hücum edecek gibi davranıp Sırgak'ı korkuttu. Sırgak birdenbire şaşırdı ve:

— "Ağa, ağa!" dedi ve başka bir kelime bile ağzından çıkmadı, konuşamadı. Bakay ona:

— "Gözlerin kapalı, adamlıktan uzaklaşmışsın, ağa, ağa demekten başka sözün yok. Burası Mediyon sahrasıdır, burada kimse bulunmaz, korkmaya lüzum yok. Kaplan Manas sağ mı? Almambet, Çuvak nasıl? Bunların hallerini anlat!"

Bakay'ın sorusuna Sırgak şu cevabı verdi: "Ağır ve müşkül işleri beni çok yordu, sersem etti. Savaşa savaşa bende akıl, duygu kalmadı. Tanrı belâsını versin, Kalmukların bana yapmadıkları

kalmadı" böyle dedikten sonra Kalmuklarla yaptıkları savaş ve mücadeleleri anlattı "yaptığımız savaşları kalın Kırgız iline haber ver! diye Manas beni gönderdi" diyerek sözünü tamamladı.

Bakay ile Sırgak Kırgız yaylalarına doğru beraber hareket ettiler. At sürülerini düşmanlardan geri almaya giden üç kahramanın yolda kaldıklarını halka haber verdiler. Bu haberden sonra bütün Kırgız alpları toplanıp sefere çıktılar. Gök demirden zırhını giyip ayı altın bayrağı kaldırıp Bakay ileride yürüdü. Çöl arslanı Muzburçak, kuğu kuşu gibi boynunu uzatıp Endicanlı Sıncıbek, bunların arkasında İstek oğlu Canbırcı (Yağmurcu), Kıpçaklardan Elaman oğlu Er Töştük, Tazın oğlu Ürbü yine nice nice kahraman alplar askerleri ile hareket ediyorlardı. Otuz bin kişilik bir ordu gök çelik zırhlar giymiş alp başbuğlar idaresinde harekete geçti. Ordunun büyük kumandanı Bakay Alp idi. Böylece Kırgız askeri kanlı büyük sefere çıktı.

Büyük Kırgız ordusunu hareket halinde bırakalım da Alp Manas ile Çuvak'tan haber alalım.

Manas ile Çuvak'ın arka tarafında Konurbay idaresinde büyük kalabalık halinde Kalmuk askerleri geliyordu. Birden Manas'ı gördü ve "seni şimdi sağ bırakmam" diye hücum etti. Fakat Manas daha çabuk davranıp altın kemerinin altına süngü sapladı. Süngü Konurbay'ın göğsüne isabet edip atından düşürüverdi, kılıcını eline alıp Manas'a saldırmaya kalkıştı. Manas ona karşı kılıç kullanmak isterken Kalmuk alplarından Borançı Manas'a süngü ile hücum etti. Bu alp Kalmukların zorlu alplarından biri idi. Manas onun süngüsünü yakalayıp attı, iki alp boğuşmaya başladılar. O sırada Almambet yetişti, yeri kaplayan Kalmuk askerleri toz dumanını havaya kaldırıp geliyorlardı. Manas da öncü düşmanlarla savaşıyordu. Arka taraftan askerleri ile Konurbay buraya yetişti. Konurbay en mükemmel silahlarla silahlanmış bulunuyordu. Manas'ı meydanda görüp çarpışacağını düşünüp sevindi.

*
* *

Konurbay'ın yaklaşmakta olduğunu gören Manas sevindi. Başka Kalmuk alplarıyla mücadeleyi çocukça iş sayıyor, ünlü bir alp olan Konurbay ile çarpışmayı arzu ediyordu. Konurbay'ı görünce "Tanrı dilediğimi verdi" diye sevindi ve derhal onun üzerine süngü ile saldırdı. Altın kemerinin kenarına "ölecek yerin burası" diye süngüsünü tam yüreği üzerine batırmaya çalıştı. Süngü göğsüne isabet etti ise de zırhlı olduğu için fazla bir şey yapmadı, ancak Konurbay'ın atından düşmesine sebep oldu. Manas ona kılıç kaldırırken birden Borançı meydana çıktı ve Manas'a süngü ile saldırdı. O da büyük ve ünlü alplardandı. O sırada Almambet de geldi. Toz dumanı havayı kapladığından Konurbay'ın askerleri birşey göremiyorlardı. Bu savaş meydanının önünde İtgeçmez denen bir derin ırmak bulunuyordu. Manas bunun üzerinden geçmeye çalıştı. Arkasından Almambet ile Çuvak geldiler. Manas Kalmuk askerlerinin içine dalıp sağa sola kılıç salladı. Almambet ile Çuvak'ın yardımı ile, "Kangay!" diye uran* çağıran Kalmukları epeyce yıprattılar. Manas İtgeçmez'i geçmiş bulunuyordu. Almambet ile Çuvak Kalmuklar tarafından çevrilmiş halde savaşıyorlardı. Manas bunları çemberden kurtarmaya teşebbüs etti ve şöyle düşündü: "Bozkurt arkadaşlarımdan ayrılıp kurtulmam yere batsın! Alın yazımı göreyim, bu vefakâr arkadaşlarımı düşman çemberinden kurtarayım, yahut ecelim yetti ise öleyim" Böyle düşünüp atını kamçıladı, onlara doğru atını sürdü. Onun geldiğini gören Almambet ona "buraya gelme!" diye bağırdı. Fakat Manas göl çevresinde toplanmış Kalmuklarla savaşa tutundu. Düşmanların çoğunu yere serdi. Gölkeçü kızıl kana boyandı. Manas ırmağa girdi, bindiği at yoruldu, burnu, kulağı bile ter içinde kaldı. Su çok soğuktu. Almanboz at akıntıya kendisini kaptırmış, akıntı yönünde gidiyordu. Konurbay da sahilde "Manas'ı takip ediyordu, su içinde onu öldüreceğini düşünüyordu. Birden süngü ile hücum etti. Manas süngüyü yakaladı. demiri elinde, sapı Konurbay'da kaldı. Manas su içinde böyle müdafaada bulunuyor, atını yüzdürüp gidiyordu. Konurbay süngüsünden ayrıldıktan sonra hücumu bırakıp uzaklaştı.

*
* *

Konurbay'ı kaçıran Almambet ile Çuvak toz dumanını havaya kaldırıp Kalmukları kaçırdılar. O sırada üstü başı sırsıklam olan Manas geldi ve "Kırılgan mı Kırgız?" diye konuştu. Manas'ın geldiğini gören Bakay Alp Akkula atını onun önüne getirip sundu. Onun arkasından kırk alp kahraman yiğit savaşmakta idi. Bu savaşçı alplar arasında muhtelif Türk boylarından kendi askerleri ile birçok başbuğlar bulunuyordu. İsteklerden* Cagbırçı, Kazaklardan Er Gökçe, kalabalık Kıpçak boyundan Ürbü, kalabalık Kırgızlardan Bıdayık oğlu Muzburçak, Endican beyi Sıncıbek, Eleman oğlu Er Töştük davullar çalıp, tüfeklerini atıp, bayraklı süngülerini havaya kaldırıp düşmana saldırıyorlardı.

Bunları burada, savaş meydanında, bırakıp Manas'ın nerede bulunduğunu öğrenelim, ondan haber alalım. İli için düşmanla çarpışan, alnında talik ve kudret yazılı alp Manas'ı arayalım. O öyle bir kahraman alptır ki çarpıştığı düşmanı, ne kadar güçlü olursa olsun, yenerdi. Atlar arasından seçip bindiği at büyük kula attı. Daima elinde taşıdığı silah süngü idi. Onun kılıcı da başka alpların kılıçlarından çok farklı idi. Bu kılıç yapılırken kömürü için birçok orman, körüğü için bir öküz kesilmiş, bu körüğü basarken körükçü Karataz'ın bileği yorulmuş, kılıca su verilirken birçok pınar kurumuş, tepkisine dayanamadan kırk altı usta bayılmış, bunlardan topal usta Bölükbay yazın kışın çalışıp kılıcın ucunu eğri yapmış ve zehirli pınarda suyunu vermiş, ejderin zehri ile üç ay beslenmiş, bu kılıç daha bırakılsa taş kesmiş, bozkıra bırakılsa yangın çıkarmış... Manas'ın kılıcı öyle bir kılıç idi. Kahraman Manas'ın kendisi de başka alplara benzemezdi. Onun heybetinden ay, onun gür sesinden güneş korkup buluta sığınırlardı. O, öyle bir kahraman alptı!

Bu Manas, "Akkula"sını dört nala koşturup düşmana saldırdı. Öyle savaştı ki kılıcında kırk adamın kanı, süngüsünün ucunda da bu kadar kan vardı. Kısa kuyruklu bozkurt arkadaşı arkasından geliyor, çelik tırnaklı alp karakuş havada korumak için kanatlarını sallıyor, kara benekli pars ona yol gösteriyordu. Öyle bir alptı, bu Manas... Önüne baksan kırk bozkurt yardım ediyor, arka tarafına baksan kırk bin muharip çarpışıyor. Heybeti

başka türlü görünüyordu. Toz dumanı havayı kaplamıştı. Alp Manas nara atıp saldırışa geçtiğinde Kalmukların safları söküldü. Bir toplu kılıçla bir toplu süngü ile dağıttı, kırdı. Çok yaklaşan düşmanları keskin kılıcı ile iki parça ediyordu. Sağ gözünden ateş, ağzından rüzgâr, sol gözünden alev çıkıyordu. Eline İsfahanı kılıç, oku ölüm getiren "akkalte" tüfek ile düşmanın arasına sokulduğunda Kalmuklar gürültü, patırtı ile kaçıştılar. Alp Manas bu kaçanları takip etti. Biraz önce Kalmuklar tarafından çevrilmiş olan Kırgızlar Manas'ı gördüklerinde hepsi canlandılar, babasını gören çocuk gibi sevindiler. Bazısı, "Ya Bahaeddin!" diye velinin ruhunu çağırdılar, bazıları Manas'la beraber düşmanı takip ettiler. Altı tümen Kalmuk askerinin bir kolunu Bakay Alp bir kolunu da Er Töştük Alp yenilgiye uğrattılar. Kalmuklardan bir kısmı hiçbir karşılık vermeden kaçmakta devam ettiler. Savaşmakta devam eden Kalmuklarla çarpışma çok şiddetli oluyordu. Toz duman havayı kaplamıştı, gece mi gündüz mü olduğu bilinmez olmuştu. Manas esas askerlerden ayrılıp Kürpüldek ırmağına doğru düşmanları takip ediyordu. Derken burada Kalmuk Konurbay Alp meydana çıkıverdi. Onu gören Manas gazaba geldi, ağzından fırtına, gözünden ateş fışkırdı. "Başka Kalmuk, binlerce Kalday'ın önemi yok, pamuklu kuşağı, geniş çizmeli caka satan Konurbay'a yetişeyim" diye düşünüp Manas hiç endişe etmeden alaçuk kadar büyük olan murdar herife gök gürültüsünü andıran nâra atıp süngü ile hücum etti. O sırada Manas'ın "Akkula"sı gemi azıya alıp alabildiğine koşmaya başladı ve ırmağın çok hızlı aktığı yere atlayıverdi. Bunu gören Konurbay adamlarına "sudan çıkarmadan Manas'ı derya içinde haklayınız!" diye bağırdı. Bu onun sert emri idi. Büyük kalabalık Kalmuk askerleri yay çekip dolu yağar gibi ok attılar. Manas müşkül durumda bulunuyordu. Bu hali gören ve her müşkülün çaresini bulan Alp Bakay, bu deryanın sırrını bilen Almambet Manas'ın bulunduğu deryaya yetiştiler. Bakay yanında bulunan kırk kulaç urganı Manas'a uzattı, bir ucunu da kendi vücuduna sardı. Almambet de suyun sığ yerinde süngüsünü Manas'a vermek için hazırlanmıştı. Sözü uzatmayalım böylece Manas'ı sudan çıkardılar. Kırgızlar etrafını sardılar. Fakat Manas sırsıklam olması-

na bakmadan savaşa atıldı. Kalmukları deryaya sürdü. Kalmuklar ne yapacaklarını şaşırıp pek çoğu deryada boğuldular. Kırgızların at sürülerini yağma etmenin hikâyesi Konurbay Alp için böyle bitti.

Tek Gözlü Madıkan:

Alevke oğlu Konurbay ırmaktan çıktıktan sonra kalabalık Kalmuk halkına haber verip toplanmaya çağırdı. Bu haberi duyan tek gözlü Madıkan gök boğaya binip sökün etti.

Madıkan'ın geldiğini duyan Almambet gündüzü karanlık gece, yaz mevsimini cada taşıyla kış kılıp deryayı buzla örttü ve Kırgız ordusunu deryanın öte tarafına çıkarmayı başardı. Onun bu marifetini gören Kırgızların hepsi hayran oldu. Manas şöyle konuştu: "Süngüme takılan kızıl bayrağım, Kangay'dan gelmiş armağanım, doğan kuşum Almambet sıkıntılı günümde sen benim en gerekli dostumsun"!

Irmağı geçtikten sonra tek gözlü Madıkan hiddet ve gazapla karşılaşacak alp istedi. Bu Madıkan bütün Kalmuk yurdunun en ünlü alplarından biri idi, ata binmez gök boğa üzerinde gezerdi. Bu gök boğa attan daha hızlı koşardı. Kafasında tek boynuzu vardı. İnsana benzemeyen Madıkan'ın bindiği hayvan da başka boğalara benzemiyordu. Onun ilk karşılaştığı Kırgız alpları Muzburçak ile Koşay oldu. Madıkan bunların ikisini de atlarından düşürüp bağladıktan sonra Bokmurun ile Gökçe'yi de yere serdi. Avcı doğan kuşu gibi Er Çuvak Köketay oğlu Bokmurun'u yerden kaldırıp "Meniker" adlı atına bindirdi ve buradan uzaklaştırdı. Koşay ile Muzburçak Kalmukların elinde esir olarak elleri kolları bağlı gidiyorlardı. Sırgak Alp bunları kurtardı. Bu olaylar birbirini takip ederken Kırgızların bütün dikkati Madıkan üzerine çevrilmişti. Manas'ın kırk yiğiti nara atıp Madıkan'a saldırdılar. Konurbay Alp Madıkan'ı kurtarmak için büyük bir gayret ve hiddetle Kırgızlara saldırdı ve doyuncaya kadar kan içti. Bu savaşa katılanlar gece nedir, gündüz nedir bilmediler. Öyle bir korkunç savaş oldu. Su gibi kan aktı, meydan ölülerle doldu... Savaş bir

müddet durur gibi oldu. O sırada, Kanıkey'in hazırladığı ve yürü deveye yükleyip gönderdiği azıktan yeyip doyundular. Savaş te rar kızıştı, toz toprak havaya kalktı. Harp meydanı kızıl kan de yasına döndü. Kalmuk alplarından Temir Alp ile Çoyun Al meydana çıktı. Bunlar da Kalmukların ünlü alplarındandı. Fak Manas'ı ilgilendiren bunlar değil, Madıkan idi. Çünkü o Mana tan başka Kırgız alplarını hiçe sayıyor, onların saldırılarına ald rış etmiyordu. Madıkan ile Manas boğaz boğaza geldiler. Bu ha gören Konurbay, adamlarından Börügöz ile Muzkindik, Ilam pehlivan ile Yolay'ı yanına toplayıp korkunç bir saldırıya geç Kırgızlarla Kalmuklar süngü savaşı yaptılar, savaş meydanı sall nır gibi oldu. O sırada Aziz Han oğlu Almambet yalın kılıç düş manların arasında ateş gibi daldı. Onun arkasında uzun boylu, g niş omuzlu Çuvak geldi. Ölüm ile oynayan, düşmanlarda korkmayan Bayın oğlu Alp Bakay da katıldı. Manas kırk yiğit ile kaleye girdi. Muzburçak, Gökçe, Koşay, Er Töştük hepsi düş mana saldırdılar. Gökyüzünü toz duman kapladı, Kırgızlar Ka muklar birbirine yaklaşıp atların dizginlerini kapıştılar. Meyda ölülerle doldu, havaya kan kokusu yayıldı. Bir çoklarının atla öldü, kendileri yaya kaldı, bazıları öldürülüp atları kaldı. Arsla doğmuş Almambet atını kamçılayıp Börügöz pehlivanı süngüle di, kaplan Bakay bir Kalmuk alpının kafasını kesti, bir taraftan akıllı Acıbay Kalmuk alpı Yolay Han'la çarpışırken yakalandı atı da Ilama'nın eline geçti ve "Burutların başına bu at belâ olacak" diye böbürlendi. "Esen Han'a sunulmaya layık bir ar mağan" diye düşündü. Kalmuk alpları at ile uğraşırlarken Acı bay bir fırsat bulup kaçmaya başladı. Acıbay kurtulmaktan ümi dini kestiği sırada Sırgak meydana çıktı ve Acıbay'ı Kalmukların elinden alıp kaçırmayı başardı. Bu sırada Bakay Alp, canını feda edercesine atını koşturup, Yolay Han'a yetişti ve süngüsü ile sa vaştı, arkadan Er Çuvak gelip Yolay'ın kafasını kesti. Oraya Al mambet de gelip buraya toplanan Kalmuk alpları ile savaşıp on ları dağıtmaya muvaffak oldu. Birçok Kalmuk askeri öldürüldü kan meydanda su gibi aktı. Sahrayı toz karışık kan kapladı. Al mambet düşmanların arasına girip sağa sola saldırırken Kalmuk lar tarafından kuşatıldı. Almambet'in böyle sıkışık duruma düş

tüğünü ve ölüm ile hayat çarpışması arasında bulunduğunu gören Serek, Sırgak ve Çuvak alplar oraya geldiler. Almambet'le çarpışan Kalmuk Bahadırı Orakkır'ın üzerine Çuvak Alp saldırdı ve kafasını uçurdu. Tam o sırada gümüş kuşaklı, geniş çizmeli Konurbay Çuvak'a hücum ediyor Kalmuk askerleri de onu ortaya alıp çevirdiler. Akcoltay, Bakay ve Almambet buraya yetişip Kalmuklara saldırdılar.

Ayanboz Kalmukların ünlü hanlarından biri idi. Savaş meydanına katıra binerek girdi. Kalmuk ve Çinlilerin başına kara günler geldiği zaman ordunun canı, ruhu sayılırdı. Onun geldiği sırada savaş korkunç hale gelmiş, kızışmış bulunuyordu. İki ordu birbirine karışmış, süngülerin demiri düşman vücudunda, sapları ellerde kalıyordu. Kılıçlar, aybaltalar durmadan işliyor, bir taraftan tüfekler patlıyor, ok, yay ölüm saçıyordu. Silahlarını kaybedenler yumruklarını, dişlerini, tırnaklarını kullanıyorlardı. Bu manzarayı gören Alp Konurbay'ın gözüne sağa sola arslan gibi saldıran Sırgak ilişti ve kendi kendine şöyle konuştu: "Burutların bu Sırgak'ını ölmüş sanmıştım, meğer bu alp ölümsüz imiş. Burutluğu olmasa idi onu insanların büyük kahramanı, geçit vermez yüce dağı sayardım". Bu Kırgız kahramanını hile ile ele geçirmeyi düşündü.

Düşmanlarını ve yırtıcı canavarları avlamak için Kalmuklar derin çukur kazmışlardı. Sırgak'ı yakalamak için Konurbay bu çukurdan faydalanmayı tasarladı. Sırgak, Konurbay'ı görür görmez ona hücuma kalkıştı. Konurbay hiç karşılık göstermeden kaçmaya başladı. Maksadı Sırgak'ı çukura düşürüp yakalamak idi. Sırgak ise onun korkup kaçtığına sevinip, hiçbir şeyden habersiz, onu takibe hızla devam etti... Böyle her dakika çukura yaklaşıyordu. Bu durumu gören Almambet, Konurbay'ın planını anladı ve derhal Sırgak'a yaklaşıp dizginini yakaladı, ilerlemesine mani oldu. Konurbay böylece avını elinden kaçırmış oldu.

Meydan savaşı devam ediyordu. Dev Alp Madıkan sağa sola saldırıyor, ona karşı koymak isteyen Er Töştük Kalmuk Alp'ı Koyanboz'un hücumuna uğradı, kafası kesileceği sırada Manas ve Bakay Alp onu kurtardı ve Koyanboz'un kafasını kesti. Çuvak, Er Töştük'ü atına bindirip sağ salim yanlarına aldı. Kırgızlar Kalmukları kaçırdılar.

Bütün Kalmuk askerleri korkuya düşüp şaşkına döndüler, Manas'ın hücumuna karşı durmaya imkân bulamadılar. Konurbay'ın askerleri tam bir bozguna uğradı, kaçmaktan başka çare bulamadılar. Meydanda yalnız dev Alp Madıkan kaldı. Manas baş olup onu Kırgız alpları çevirdiler, ortaya aldılar ve birden ona hücum ettiler. Madıkan hiç aldırış etmiyordu. Çuvak ile Sırgak büyük gayret ile gözlerinden ateş, yüzlerine kıl çıkıp, saldırdılar ise de birşey yapamadılar. Bunu gören Manas müthiş kızdı, hiddetinden kabına sığmıyordu. Kendi kendine "ben kaleler bozan, ordular yenen bir alp idim. Bir Madıkan'ı alt edemedim, neden böyle kepaze oldum. Şöhretim dünyaya yayıldı. Şimdi bir Madıkan'a karşı durmaktan aciz oldum" diye düşünüp çok üzülüyordu. Böyle düşündükten sonra dişlerini gıcırdatıp müthiş bir hırsla atını kamçıladı ve Madıkan'ın arkasına düştü. Yangından korkup şaşmayan, düşmandan korkup kaçmayan Kalmuk Alp'ı Madıkan gökgürültüsü gibi nâra atıp Manas'ı takibe başladı. O sırada Bakay ile Almambet, Madıkan'a saldırıp süngülediler. Sırgak gelip gök boğasının kafasını kesti. Şimdi Madıkan yaya kalmıştı. Onun bu halini gören Konurbay "bizim yurdumuzun devi ölecekse kime güveneceğim? Onu kaybedersem Kara Kıtay yurdumun karşısına ne yüzle çıkabilirim?" diyerek Madıkan'ı kurtarmaya askerlerinin yardım etmelerini istedi. Fakat bütün çalışmaları boşa gitti, Alp Bakay Madıkan'ın kafasını uçurmuştu. Dev Alp Madıkan'ın sonu böyle oldu.

Konurbay'ın Hilesi:

Madıkan Alp'ın ölümünden sonra Kalmuk ve Kıtaylar boş durmadılar. Konurbay yine askerlerini tanzim edip pek çok yeni alaylar kurdu. En ünlü nişancıları, en usta kılıç ve süngü kullanan alpları topladı. Çin Hanı Esen Han'ın emriyle büyücülük ilmini öğrenen altı bin çocuktan altısı kalmış, başkaları ölmüştü. Diri kalanlardan biri Almambet idi. Biri de büyük nişancı idi ki Konurbay onu Kırgızlara karşı kullanmak için savaş meydanına ge-

tirmişti. Büyük nişancının geldiğini Almambet duymuş, ona karşı tedbir almış, onu zararsız hale getirmişti. Yine büyük savaş başladı. Özel olarak getirilen nişancı da öldürüldü. Öyle korkunç savaş oldu ki sel gibi kan aktı, toz toprak havaya kalktı, güneş görünmez oldu. Kalmuk alplarından Ilama elinde tuttuğu kara bayrak ile nâra atarak çarpışıyordu. Acıbay Alp atından düşürüldü, atı "Kartküren" Ilama'nın eline ganimet olarak geçti. Bunu gören Almambet, Kalmuk kıyafetine girip, Ilama'ya yetişti. O sırada Sırgak da geldi ve Ilama'nın kafasına beş defa vurdu. Almambet "Sarıala" atını kamçılayıp acele acele Pekin'e doğru yöneldi. Öbür tarafta savaş devam ediyor, toz toprak havaya uçuyordu. Kalmuk ve Kıtaylar ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Bütün bu olayları görüp düşünen Manas şöyle konuştu: "Kangay'daki kalabalık Kalmukları Pekin'e doğru süreyim, süngü ile topluluklarını dağıtayım". Manas'ın böyle konuştuğu sırada çevresinde korkunç savaş devam ediyordu. Kalmuk ve Çinlilerin esas kuvvetleri kaçmakta ise de artçı bölüğü savaşa devam ediyordu. Savaş meydanı ölülerle dolu idi. Birçok at sahipsiz kalmış, ölüler üzerinde başıboş koşuşuyorlardı. Rahiplerin hanı Konurbay atının ağzına sahip olamadan Manas'ın tam karşısına çıkıverdi. Onu gören Manas'ın ağzından alev çıktı, korkunç bir nâra atıp Konurbay'ı takibe başladı. O tepeler arasından kaçıyordu. Bu tepelerin öte tarafında kırk günlük sahaya uzanan büyük bir çöl bulunuyordu. Burası öyle bir çöl idi ki üzerinden uçan kuşların kanadı, yaban eşeklerinin tırnakları yanıp kül olurdu. Bir damla suyu, bir tutam otu yoktu. Konurbay bu korkunç çölü çok iyi tanıdığı için oraya geçmek istemedi. Manas bazen ona çok yaklaşıyor, bazen uzaklaşıyordu. Bir an o kadar yaklaştı ki süngü ile hücum imkânını buldu. Konurbay, Manas'ın süngüsünü keskin kılıcı ile ortasından kesip attı ve Pekin şehrinin kapısına yaklaştı. Manas onu takip ediyordu. Bunu gören Almambet "şehir kapısından giren Konurbay'ı Manas da takip eder, şehre girerse Kalmuk Konurbay'ın arzusu yerine geldi demektir. Bu, Konurbay'ın hilesidir" diye düşünüp derhal Manas'a yaklaştı ve dizgini yakalayıp Manas'ı durdurdu ve düşmanı takip edip kaleye girmekten alıkoydu. Konurbay onu kaleye alıp zindana atacak,

sonra öldürecekti. Konurbay'ı takipten alıkoyduğu için Manas Almambet'e darıldı. O kendisini bekleyen Konurbay'ın hilesinden ve planından habersiz idi. Almambet ona durumu şöyle anlattı: "Arslanım, kahramanım, kendin düşünsene! Alevke oğlu Konurbay ile uğraşmak kolay bir oyun değildir. Onun bindiği kara atın koltuğunda kanadı var, onun koşmasına yel bile erişemez. Konurbay seni kaleye sokmak için takip etmeni istedi. Seni kaleye sokup öldürmeyi planladı".

Manas, Almambet'in bu sözlerini beğenmedi. "Bırak, Almambet'im, bu sözleri! Konurbay'ın "Alkara" atını methediyorsun. Bizim atlarımız onun Alkara'sından aşağı mı?"

İki dost ve silah arkadaşı arasında böyle bir konuşma epeyce uzun müddet devam etti. Nihayet Manas arkadaşına hak verdi..

İlk Başarılar:

Davullar vuruldu, tuğ-bayraklar çekildi, büyük savaştan arta kalan gaziler bayrağın altına toplandı. Bu gün sağ kalanların hesabı alınacaktı. Ellibaşılar, yüzbaşılar ölenlerin, kalanların hesabını vereceklerdi. Halkın babası Koşay Han, Eşteklerden* Yamgurçu hesap vermek üzere meydana çıktılar. Muzburçak, Gökçe kendi askerlerinden ölenlerin, Şıgay Han ile Bokmurun kaybettikleri atların hesabını anlattılar. Bir gazinin atı ölmüş, kendisi kalmış, bir gazinin kendisi ölmüş atı kalmış, gazilerin çoğu şehit olmuş, büyük komutanlardan Çuvak ile Er Töştük kaybolmuşlardı. Onların ölüsünden dirisinden haber yoktu. Manas bu savaşın neticesinden çok üzüntülü idi. Çuvak ile Töştük gibi alpların kaybolmaları onu ve bütün orduyu çok üzüyordu. Manas gibi bir alp bile bunlar için şöyle ağıt söylüyordu: "Ak sarıklı hocam, Katagan boyunun hanı Koşay'ım burada bulunuyorsunuz. Çuvak ile Töştük nerede? Bunları bulmak için ne gibi tedbir ve hile var? Söyleyiniz aziz halkım! Er Çuvak'tan ayrılıp nasıl yaşayacağım? Önümde gezerken taliimdi, savaş meydanında arslanımdı. Kıtay Kalmuk'tan onun öcünü almadan Talas'a nasıl dönebilirim?!

Böylece çok düşünüp, kaygılanıp bundan sonra yapılacak hareket üzerine komutanlarla danıştı. Şehitler için ağıtlar yakıldı, ağlaştılar.

*
* *

Son savaş Kırgızlar için başarısız olmuştu. Ordu dağılmaya ramak kalmıştı. Ordunun sıkı düzenine bakan Almambet komutanları topladı ve askerlerinin durumu hakkında bilgi vermelerini istedi. Binbaşı, yüzbaşı, onbaşıları çağırıp konuştu. Hepsi idareleri altında bulunan askerleriyle Almambet'in önünden geçiyorlardı. Hepsi sağ kalan, ölen ve kaybolan askerlerin hakkında bilgi ve hesap veriyorlardı. Karargâhtaki askerlerin "onbaşı"sı Tazbaymat'ı çağırdı ve "on kişin hakkında bilgi ver!" diye emretti. Tazbaymat "dokuz askerle ben on kişiyiz. Hepimiz hazır bulunuyoruz" dedi. Almambet "senin emrinde on asker bulunmalı. Hani nerede o onuncu asker?" diye çok sert konuştu. Tazbaymat şaşaladı, ne diyeceğini bilemedi. Almambet "onuncu askeri bul!" diye haykırdı. Tazbaymat komutasındaki askerlerin tâ ilk günden beri dokuz olup kendisiyle on olduğunu, hiçbir kayıp vermediğini yana yakıla anlattı. Almambet, "eline verilen askerin kaderi ile ilgilenmeyen komutana yasa ölüm cezası veriyor. Seni severim, fakat nizama bağlıyım" dedi ve "ona ölüm cezası veriyorum" dedi ve "cezayı veren ben değilim, yasadır" diye "ah!" çekti. Altı asker hükmü yerine getirmek için hazırlandılar. O sırada Manas'ın kırk yiğitinden biri olan Serek "kanını bağışla!" diye yalvardı. Başka alplar da ona iltihak ettiler. Serek "bu kaybolan onuncu kim imiş? Asker defterine bakalım" dedi. Kadirseyit molla (divan kâtibi) defteri çıkarıp baktı. Meğer bu kaybolan onuncu Manas imiş. Teşkilat yapılırken Manas bu Tazbaymat'ın onluğuna yazılmış imiş. Orada bulunanların nepsi gülüşüp çok sevindiler.

*
* *

Manas'ın ordusu istirahata muhtaçtı. Gökte yıldızlar birer birer çıkıyor, bozkırın serin rüzgârı tatlı tatlı esiyordu. Tan ağarıp attığı, mizan yıldızının battığı zaman istirahatte bulunan askerleri müezzinin ezan sesi uyandırdı. Herkes yatağından kalktı ve abdest alıp tan namazını kılmaya hazırlandı. Koşay Alp herkesten önce abdest alıp namaza hazır oldu. Namaz kılındıktan sonra çok önemli bir olay oldu: Kaybolduğu sanılan, hayatından ümit kesilip ağıt söylenen Çuvak, ünlü Kalmuk başbuğu Niskara ve yanındaki askerlerini esir alıp Manas'ın karargâhına getirmiş bulunuyordu. Uzaktan Çuvak'ı gören Manas namazı bırakıp onu karşılamaya koştu ve "Çuvak'ım" diye bağırdı. Çuvak derhal durumu ve başına gelenleri anlatmaya başladı: "Kaynaşan Kalmukların başına belâ oldum. Niskara'yı baş kılıp kırk askeriyle arslanıma armağan olarak sunuyorum" dedi.

Manas büyük bir hiddetle Niskara'ya: "Kalmukların Hanı Niskara, nasıl böyle maskara oldun?" "Avuç kadar Talas ülkesini yağma edeceğim, Talas'taki Manas'ı yakalayacağım" diyordun. "Ne oldun?" dedi. Niskara buna karşı şöyle konuştu: "Alp Manas'ım, beni öldürürsen yapacağım birşey yok. Şunu da bilmelisin ki beni öldürürsen, sana hiçbir fayda yok. Bana canımı bağışlarsan hizmetini yapacağım... Senin doğduğun gün Esen Han'ın bütün ülkesi senin doğduğunu, adını bilmişlerdi. Esen Han'ın müneccimleri yıldızına bakıp senin bir gün meydana çıkacağını tarih kitabına yazmışlar. Ben Kangay yurdunun kalesi, koruyucusu idim. Sana Bakay nasıl ise, ben de Kalmuklar için öyle idim. Kara püsküllü Kalmuk ili hanlarının gözü idim. Benim kanımı dökme, ne haberin varsa benim hanıma adam gönder ve anlat. Pekin'deki Mançu halkını sana armağan olarak sunayım. Altın ocaklarımı, yaylalarımı sana peşkeş edeyim" diyerek çok yalvardı. Bu sözlerine karşı Manas'ın öfkesi kabardı, müthiş bir hiddet ile kılıcını eline alıp herifin kafasını uçurmak isterken Bakay ile Acıbay araya girip Niskara'yı ölümden kurtardılar. Araya Almambet de girip Manas'a "bunları elde saklayalım. Acıbay'la birini Esen Han'a gönderelim. Esen Han'ın bu işi nasıl çözeceğini öğrenelim" dedi. Kırgız alpları, beyleri ve Manas bu teklifi

makul buldular ve Acıbay'ı bir Kalmuk esiri ile Pekin'e Esen Han'a yolladılar.

Bunları böyle bırakalım da Elaman oğlu Er Töştük'ten haber alalım. Manas ve Kırgız halkı Er Töştük Alp'ı kaybettik diye yas tutarken o elinde birkaç esir Kalmuk ile Manas'ın karargâhına geldi. Getirdiği armağan esirlerin fazla önemi yok, onun kendisinin böyle meydana çıkması silah arkadaşlarını çok sevindirdi.

*
* *

Alp Manas, acı tatlı olaylardan sonra kırk gün, hiçbir şey düşünmeden, istirahat etti. Azılı düşman Konurbay şimdi kendisini kapana düşmüş hissediyor, münasip bir zamana kadar Manas'la iyi geçinmeye çalışıyordu. Bu kırk günü kendi yararına kazanmak için her türlü hile ve şeytanlığa baş vuruyordu. Halkına "sır bildirmeyiniz, ata baba gibi görünmeye çalışınız" diye talimat veriyordu. Bu barış böylece kırk gün devam etti. Konurbay bir gün atına binip Manas'ın kapısına geldi ve atından indi. Manas yatağında yatıyordu. Hiç gamsız, Talas'ta, öz ilinde yatmış gibi istirahat ediyordu. Konurbay onun karşısına gelip ellerini kavuşturup şöyle konuştu: "Arslan prensim, gönüllerimizde kin ve şüphe kalmadı. Biz sizinle kardeş gibi olduk. Yarın sabah ilin Talas'a gideceksin seni uğurlayacağız. Beş günlük yolunu beraber seyahat edeceğim. Atınıza binip benimle beraber yürüyeceksin. Sana büyük saygım olduğundan başımı eğerek huzuruna geldim" diye dil döktü. Manas başka bir şey düşünmeden teklifi kabul etti, "Akkula" atına bindi, Konurbay'ın dediklerini yaptı. Yakın arkadaşlarından Almambet'e bile haber vermeden Konurbay'ın götüreceği yere hareket etti; yolda oynaya, güle yarışıp gidiyor, gönlüne hiçbir şüphe gelmiyordu. Fakat karargâhtan uzaklaştıkça Konurbay'ın münasebeti sertleşmiş, Manas'la alay eder gibi konuşmaya başlamıştı. Tam bu saatte Bakay

Alp'ın gönlünde bir korku ve şüphe peyda oldu. Birdenbire kalktı ve Acıbay'a seslendi: "Kendini koru Acıbay, çabuk atına bin! Ben uykudan korku ile uyandım. Konurbay'ın niyeti çok fena olsa gerek. Tanrı bizi tepemizden vurdu gibi geliyor bana... Manas Alp Konurbay'ın sözlerine aldandı mı? Eceli mi geldi, ne oldu? Çabuk ol, Acıbay Alp, yetiş!".

Acıbay kılıcını beline bağladı, atına bindi, Konurbay'ın yoluna düştü...

Konurbay'ın adamı özel olarak yaptırılmış aybaltasını getirdi ve 'Ağırlığını ve keskinliğini gör!" dedi. Bu aybalta Manas'ı öldürmek için özel ısmarlama ile yaptırılmıştı. Konurbay aybaltayı eline alıp Manas'a doğru, tehdit edip salladı. Manas bu herifin planını derhal anladı ve "Konurbay sen benimle oynadın, saldırışını bırakmadın. Sen beni kim yerine koyuyorsun?" dedi. O sırada Konurbay planının tatbikine başladı, açıktan açığa Manas'a saldırdı. Manas "Babana lânet, ne yapıyorsun? Hile, yalan dolanla benden kurtulmak mı istedin?" diye haykırdı. Konurbay'ın bütün arzusu Manas'ı öldürmekti. Durmadan ona aybaltası ile saldırıyordu. O sırada Acıbay yetişti. Manas'ın boynundan kan aktığını gördü. Meğer Konurbay'ın aybaltası Manas'ın boynuna isabet etmiş imiş... Manas'ın koynu kanla dolu idi, çok kan kaybetmişti, kuvvetten düşmüştü... Manas'ın kırk yiğiti gelmişlerdi, kan içinde kalan Manas'ı görüp korkuya düşmüşlerdi. Konurbay bu savaşa çok iyi hazırlanmıştı. Kırgızları gafil avlamış idi. Kırk yiğit Manas'ı alıp geri çekilmekten başka çare bulamadılar. Kırgızların perişan halini gören Konurbay korkunç saldırısına devam ediyordu. Kalmuklar dalga dalga gelip hücum ediyorlardı. Alp Sırgak "Tanrıya tevekkül!" deyip meydanda nâra attı, "Almambet, Çuvak neredesiniz?" diye bağırdı. Kırk "bozkurdu" çağırdı ve şöyle hitabede bulundu: "Manas'ın elinden nimetlerini yediğimiz zaman, Kalmuk ordusu gelse savaşacağız, dövüşeceğiz diyorduk, kızıl süngülerimizi ele alıp saldıracağız diyorduk, kaynayıp yatan Kalmukların canına okuyacağız derdik. Şimdi istediğimiz bu savaş geldi, savaşıp kazanacağız, ya öleceğiz. Ölmek var, geri çekilmek yok. Alnımızda yazılmışı göreceğiz.

Ölürsek şeref ve namus, vatan için öleceğiz, sağ kalırsak gazi olacağız. Yalın kılıçla meydana girelim, ölürsek il yolunda ölmüş oluruz. Dünyaya gelen bir gün ölecektir. Mademki öleceğiz şerefle ölelim. Ben size ölümden bahsettim, fakat ölmeyeceğiz, Konurbay gibi şerefsiz, namussuzların canına okuyacağız. Haydi çocuklar, Tanrı bizimledir".

Sırgak'ın bu hitabesi Kırgızları canlandırdı. Manas'ın kırk yiğiti birden düşmana saldırdı, ot biçer gibi düşmanı doğradılar. Bir taraftan Almambet yedi boy Kalmukların içlerine girip perişan etti. Öbür yandan Çuvak ile Sırgak arslan gibi saldırdılar. Her iki tarafın attıkları oklar yağmur gibi yağıyordu. Gökyüzünü toz dumanı, yeryüzünü kan tufanı kaplamıştı. Savaş meydanı olan yer İtölmez denen kırk günlük geniş bir çöl idi. Yaban eşekleri bile bu çölde yaşayamazlar, sıcaktan kuyrukları kopardı, ısırıp yiyecek bir tutam otu, bir yudum suyu yoktu. Bu çölün tozunu kaldırıp askerleriyle Konurbay'ı Aycancun ve Küncancun göründüler. Gözlerinden ateş, ağzından rüzgâr fışkıran Aycancun nâra atıp meydana çıktı. Öbür taraftan Küncancun Almambet'e süngü ile hücum etti. Fakat Almambet'i atından düşüremedi. O sırada Çuvak ile Sırgak da araya girdiler. Almambet kılıcını eline alıp Küncancung'un kafasına vurdu. Onu kurtarmak için Konurbay elinden tutup atına bindirdi ve ölümden kurtardı.

Almambet Kalmukların tam ortasında kaldı. Küncancung ona "ilinden ayrılan, kaçak kul, seni Kırgızlara kadar takip edeceğim, kadınını alacağım" diye bir sürü hakaret edici sözler söyledi. Kalmuklar Almambet'in etrafına toplanıp ortaya aldılar. Durum çok fena idi. Bunu öğrenen Çuvak ile Sırgak arkadaşlarına şöyle dediler: "Almambet'i düşmanlardan kurtaralım. Biz onu kurtarmazsak, düşmanın eline düşecektir. Bu düşmanlar onu öldürecekler. Onu kurtarmaya çalışmazsak, Tanrı bizi vuracak, Kırgızımızın beli kırılacak. Hadi, onu kurtaralım". Çuvak ile Sırgak Almambet'in çevrildiği yere geldiler ve "Manas!" diye uran* haykırdılar. Bunu işiten Almambet birden gayretlendi ve gücünü toplayıp saldırıya geçti. Kalmuklar şaşırdılar Sırgak ile Çuvak, Almambet'i ortaya alan çevreyi dağıttılar. Kırk

yiğit de düşmana saldırdılar. Bu saldırı sırasında her iki taraftan ok yağmur gibi yağıyor, gökyüzünü toz duman kaplamış, toprak üzerinde su gibi kan akıyordu... Meydan ölülerle doldu.

Kalmukların Küncancung Alp'ı ünlü bir savaşçı idi. Kaynaşan düşman içine girdiği zaman hiç şaşmazdı. Kırgız askerleri içine girip "Sarıkula" atı üzerindeki Almambet'e saldırdı. Bunu gören Çuvak dağ gibi Küncancung'u atından baş aşağı düşürdü. Birçok Kalmuk askeri kendilerini toparlayamadan dağılmaya başladılar. Düşen Cancung'u Konurbay yel dokundurmadan sağ olarak uzaklaştırdı.

Yüksek yarı olan ırmak sahili Kalmuk askerleriyle dolmuştu. Kanatlı kuşu bile yakalayacak kadar güçlü bir ordu burayı işgal etmişti. Bu durum Kırgızlar için büyük felâketin gelip çattığını gösteriyordu. Bunu gören ve anlayan Almambet kırk yiğite baş olup Kalmuklara karşı direnmeye karar verdi. Geceleri uyumadan, göz kapamadan yedi gün savaştılar. İtölmez ırmağının Kırgızlar tarafına düşmanı geçirmediler.

Kırgızlara korkunç hücumda bulunan Cancung'a karşı Çuvak Alp dağ gibi olan düşmanın üzerine atını sürdü ve kılıçla kafasını kesti. Kalabalık Kalmuk askerleri ona karşı duramadan kaçıştılar. Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli Konurbay, Buda rahiplerinin hanı "Küncancung öldü." diye Çin hakanına ve şehrine haber gönderdi.

Bu haberi alan pehlivan askerler birdenbire dağılır gibi oldular. Dağ gibi görünen Konurbay Alp Burkanına (putuna) yalvarırken bütün Kalmuk ulusu kara kurt gibi kaynaştı, harekete geldi. Bunu gören Kırgız alpları canlarından ümitlerini kesmişlerdi. Kime dayanacaklardı? Yakında Manas da yoktu... Sıra sıra dizilip duran ili de yoktu. Kendi aralarında şöyle konuştular: "Kalmuklar meraklı şeyler gösterecek gibi, atlarımız yorulduğu bu günlerde düşman bizi yakalayacak gibi, durmadan saldıracak gibi... Ölmeden diri kalanınız Talas'a ulaşınız, zorluk ve horluk gördüğünüzü Manas'a söyleyiniz!" Böyle konuştuktan sonra Almambet, Sırgak, artık doğmuş bozkurt Çuvak sıra ile düşmana hücuma geçtiler. Kalmuklar böcekler gibi kımıldayıp harekete geldiler.

Üç Kırgız kahramanı düşmana arslan gibi saldırıyorlardı. Çuvak hücum ederken Konurbay ile Aycancun Kalmuk askerlerini toptan onun üzerine saldırdılar. O sırada Almambet yetişti ve Kalmuklara saldırdı ve perişan etti. Yağmur gibi ok yağdırıp bir yandan Aycancun, dolu gibi ok yağdırıp Mançular "Kangay!" diye uran çağırıp hücum ettiler. Şibey ve Solon oğlu iki Çinli kabile, Torgavut ve Kara Kıtay askerlerinin hepsi savaşa katıldılar. Almambet bu kalabalık düşmanlara hücum ederken aldığı yaraya bakmadan savaşmakta devam etti. Almambet dokuz gün böyle savaştı, doksan yerinden yara almıştı.

Sırgak yine meydanda Konurbay ile uğraşıyordu. Onun rüzgâr gibi hızla oraya buraya saldırdığını gören Konurbay kaçmaya başladı. Dünyada çok şey görmüş olan hilekâr Konurbay askerinin içine kaçtı. Hava sisli, sıcaktı. Sırgak hiçbir şeye bakmadan Kalmuk askerlerinin içine girivermişti. Orada bulunan Aycancun Sırgak'a hücum etti. Bir yandan kılıç, bir yandan da aybalta ile saldırıyorlardı. Sırgak bu hücumlara aldırış etmeden düşmanlara karşı savaşmakta devam ediyordu. Onun kahramanlığını, hücum ve müdafaasını Konurbay dudaklarını ısırıp korku ve hayranlıkla seyrediyor ve kendi kendine şöyle söyleniyordu: "Bu Sırgak kahraman genç alp imiş. Burutlardan çıkmış bir arslan imiş. Yaşı da ancak yirmi bir imiş... Eyvah, bu Sırgak Manas'a müsavi kahramanmış. Bu Sırgak içimi yakan kor oldu. Gökyüzünü karartıp yeryüzünü toz dumanı ile kapladı, meydanı kanla boyadı... Kırgızlarda bu Sırgak, Almambet ve Çuvak'tan başka bizimle boy ölçüşecek alp yok. Bu üç alpı yok etmemiz gerek...".

Konurbay böyle düşündükten sonra ne yapıp yapıp bu Kırgız alplarını zararsız hale getirmeye karar verdi ve askerlerine böyle emir ilân etti. Kalmuk, Kara Kıtay ve Mançu askerlerinin nişancıları hep birden hücuma geçtiler. Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli Konurbay Han Sırgak'a süngü ile hücum etti. Sırgak bu hücumu üzerinden kolay defetti. Konurbay'dan sonra Aycancun da ona hücum etti ise de bir şey yapamadan uzaklaştı. Bunları savdıktan sonra Sırgak şöyle dedi: "Ey Tanrım, bu sıkışık saatlerimde Almambet ile Çuvak'ımı bana göster! Bu arslanlar ne

zaman gelip beni bu sıkışık durumdan kurtaracaklar?...".

Onun "Kökçebiç" denen atı onu yakalamak isteyen Kalmukların içinden rüzgâr gibi uçurup kurtardı. Bunu gören Konurbay, tek evlâdı ölmüş adam gibi, bağıra bağıra ağlayarak şöyle konuştu: "Çin'i Mançu'su yere batsın! Ne vakit adam olup gayret göstereceksin? Yalnız Burut Sırgak'tan hepiniz birden kaçıyorsunuz. Manas'ın kırk yiğitinin hepsi Sırgak gibi arslan, onlar gelip saldırırlarsa ne yapacaksınız? Yakalasanıza Sırgak'ı! Hepiniz korkup kaçıyorsunuz" böyle diyerek atının ağzını koyuverdi. Süngülü askerlerini ikiye bölüp aralarından geçti. Çinli ve Mançu askerlerini, şiddetli yağmur gibi döverek, bir yana sürdü. Konurbay'ın bu konuşmasından gayrete gelen düşmanlar Sırgak'ın üzerine birden saldırmaya hazırlanırlarken toz dumanı kaldırıp Almambet ile Çuvak bağıra bağıra gelip Kalmuklara saldırdılar. Kalmuklar toz duman içinde neler cereyan ettiğinin farkında olamadılar. Almambet ile Çuvak da Sırgak'ı göremiyorlardı.

Toz basıldıktan sonra Almambet etrafa bakındı. Sırgak'ın Kalmuklara arslan gibi saldırıp ölüm saçtığını gördü. Almambet çok susamış, ağzı kurumuştu. Sırgak'ın yaptıklarına memnun olup onun yüzüne bakarak: "Dövüşen düşmanın karşısında Er Sırgak gibi genç bulunmaz, öncü olup ordunun önünde gider ve savaşırsa onun gibi cesur bulunmaz. Süngüme taktığım bayrağım düşmana karşı giderken yoldaşım..." diye Sırgak'ı methetti.

Sonra Sırgak'la Çuvak'a bakıp yine konuştu: "Çuvak arslanım, Sırgak alpım, atınızın başını bana doğru çevirip beni dinleyiniz. Benim gördüğümü gördünüz mü? Benim bildiklerimi bildiniz mi? Ne gibi çetinlikler olsa görelim, ecel gelmiş ise ölelim. Düşman bütün halkını, gücünü harekete getirdi. Çin, Mançu, Kalmuk halkı toplanmış feyezan, tufan gibi bizi basmaya hazır.. Kişi oğlu ne görmez, başımıza gelecek ne varsa görelim. Gök demir süngü sallamadan erlik, yiğitlik bilinmez. Namus, şeref için bel bağladık, ecel geldiyse şerefle ölürüz" dedi.

Almambet'in sözlerini dinlediler. Bir parça sükûnet bulmuş gibi oldular. Kanıkey'in hazırlayıp vermiş olduğu kavut, kavur-

maçı kurutulmuş et gibi yol azıklarından yediler. Atlarına yemlerini verdikten sonra "Tanrıya tevekkül" diye atlarına bindiler.

Konurbay askerlerini toplayıp hücuma hazırlanıyordu. Askerlerine hitap ederken şöyle konuştu: "Bu Burutları imha edeceğim. Manas'ın Talas'daki bütün at sürülerini ganimet olarak alacağım. Alplarını öldüreceğim, fukarasını ebedî uşak yapacağım; hazinesini yağma edeceğim" dedi ve müthiş yağmur gibi gürültü ile Kırgızlara doğru hareket etti. Manas'ın serbest bıraktığı Niskara ve gökgürültüsü gibi nâra atan Aycancun, Kalmuk askerlerinin başbuğlarından idiler. Bu kalabalık ordu, arkadaşlarından uzak bulunan Sırgak üzerine saldırdı. Konurbay "diri yakalayınız!" diye haykırdı. O sırada onun karşısına Çuvak çıkıverdi. Arslan gibi çarpışıyordu. Manas bu üç kahramanın çarpıştıklarını duyunca dayanamadı, "benim arslanlarım nerede?" diye düşündü. Nihayet Almambet, Çuvak ve Sırgak Manas'ın yanına gelip görüştüler, önünde saygı ile durdular. Manas onlara yüreğinin derinliğinden gelen sevgi, şükran ve minnetini anlattıktan sonra onlarla beraber hareket etti.

SON SAVAŞ

Tan ağarıp atmış, yeryüzü aydınlanmaya başlamıştı. Tam o zaman arslan erler yataklarından kalktılar ve sabah yemeklerini yeyip atlarına bindiler. Arka kolanı çektiler, kuskunu kısalttılar. Manas'ın komutasında ordu yürüyüşe geçti.

Kırgız ordusu, Konurbay'ın Kalmuk ve Çinlilerden toplanmış ordusu ile karşılaştı. Kalmuklardan Aycancun Alp, Almambet'e saldırdı. Almambet de karşılık verip süngü ile hücum etti. O sırada Sırgak da gelip karga sürüsüne saldıran sungur gibi Kalmukların altını üstüne getirdi. Konurbay askerlerine "hepiniz bir den saldırınız! Onu korkutunuz!" diye emir veriyordu. Bu emir üzerine bütün Kalmuk askerleri Kırgızlar üzerine hücum ettiler, bunlar arasında tek gözlü dev de vardı. Bunların saldırışlarını gören Aybalta'nın Çuvak'ı Argın Han'ın Acıbay'ı, keçesi kadar kalpağı olan Şuutu, Iraman oğlu Irçıoğul yine nice alplar Çuvak'ın yanına geldiler. Manas'ın kırk yiğiti de Kalmukların arasına daldılar.

Gökçe ile Muzburçak askerleriyle Kalmuklara hücuma geçtiler. Bunları gören Konurbay ile Niskara şöyle konuştular: "Binden fazla asker olursa onlara karşı arslan gibi saldırabiliriz. Almambet, Çuvak ve Sırgak olmasa başkalarına göz açtırmazdık. Onlar gelinceye kadar Gökçe ile Muzburçak'ı ayak kollarını bağlayıp başlarına belâ getirelim!".

Konurbay Gökçe 'ye hücum edip atından düşürdü, kırk Kalmuk bahadırı onu ortalarına aldılar. Bir yandan Muzburçak bunlara hücum ederek Gökçe'yi kurtarmaya çalıştı, fakat çare bulamadan parmağını ısırdı. O sırada Sırgak buraya yetişti, bu kırk

yiğitin elinden Gökçe'yi kurtarmak istedi. Gökçe'nin esir düşmesine Çuvak çok üzüldü ve "Muzburçak ile Gökçe Kalmukların elinde öleceklerse Talas'a nasıl gidebiliriz?" dedi ve kırk Kalmuk üzerine saldırıp Gökçe'yi kurtardı. Kalmuklar Gökçe'ye korkunç işkence yapmışlardı. Er Gökçe'nin ağzından parça parça kan pıhtısı geliyordu. Çok bitkin bir halde idi.

Kırgızların ünlü Acıbay Alp'ı tıptan anlar bir askerdi. Onun yanında ilâçlar bulunuyordu. O ilâçlarından hazırlayıp Gökçe'ye içirdi ve bitkin yatan Gökçe derhal canlandı, ağrıları geçti. Muzburçak'ın başına da bu hal gelmişti. Yetmiş yerinden yara almış Kalmukların ortasında kalmıştı. Bu Kalmukların üzerine Almambet hücum ederek dağıtıp Muzburçak'ı kurtardı.

Eline geçirdiği Gökçe ile Muzburçak'ı bile muhafaza edemeyen Konurbay Almambet'i yakalamayı arzu ediyordu. Almambet'e karşı Konurbay'ın kendisi süngü ile hücum etti. Almambet onun süngüsünü keskin kılıcı ile parçaladı. Kırgız alplarının saldırışını gören Kalmuklar şöyle konuştular: "Bu gelen Burutların hepsi kahraman erler imiş. Hele bu üç bahadır dünyayı yıkabilecek kadar güçlü arslanmış. Ne yapsanız çare yok. Gök yeleli bozkurtlarmış".

Konurbay Almambet, Çuvak ve Sırgak alpları takip etti. Kalmuklar bu üç alpı kuşatıp ortaya aldılar. Nâra atan alplar bu üç Kırgıza süngü ile hücum ettiler. Bunların durumunu gören Manas'ın kırk yiğiti "Manas" diye uran* çağırıp Kalmuklara saldırdılar. Manas'ın ordusu da buraya yetişti. Almambet Konurbay'ı süngüledi. "Ah, Mah!" derken burnundan, ağzından kan fışkırdı. Konurbay barış istemeye karar vererek Cancunla bunun üzerine konuştu. Çantimes adlı adamını Manas'a elçi gönderip yedi gün mütareke rica etti ve ağladı. Manas bu elçinin istediği yedi gün mütarekeyi kabul etti. Bu mütarekeyi Almambet hiç beğenmedi.Kalmukların bu fırsattan faydalanıp kuvvet toplayacaklarını biliyordu. Birkaç gün sonra Kalmukların büyük kuvvet topladıkları ve hücuma geçtikleri malum oldu. Büyük savaş başlamış oldu. Kalmukların mütarekeden maksatları Kırgızları gafil avlamaktı.

Yedi gün sonra Almambet'in tahmini doğru çıktı. Kalmukların tuğ ve bayraklarla büyük ordusu zurna, davul ile savaşa hazır olarak yaklaştı.

Almambet, Çuvak idaresinde Kırgızlar da savaşa başladılar. Bir yandan Sırgak arslan gibi saldırıyordu. Manas'ın Kırk yiğitinin başı Kırgıçal, Argın hanı Acıbay, kalabalığı yaran Agayar, Sezek, Tölek hepsi aç parslar gibi Kalmuk ordusunun arasına daldılar. Kalmukları ot biçer gibi biçtiler. Savaş çok şiddetli oldu. Her iki taraf yüzlerce ölü verdiler.

Konurbay Kalmuk askerlerine uzun hitabede bulunup cesaretlerini kaybetmemelerinin lüzumunu anlattı. Manas'ı diri yakalamalarını emretti. En iyi nişancı alplarından Şıpşaydar ileri atıldı. Onu Almambet gördü, Kalmuk kıyafetine girip yada taşıyla yağmur, kar yağdırıp yaz gününü kış yaptı. Kırgız alplar aç kurt gibi saldırırlarken tuğların altından Şıpşaydar alp çıkıp geldi ve nâra atıp hücuma geçti. Önüne gelen Muzburçak'ın sağ şakağı bu, o olmazsa gözü diye kılıçladı. Muzburçak'ın kafasının tam ortasına isabet eden kılıç başını parçaladı, ikiye ayırdı. Zavallı Muzburçak kara yere düştü. Bunu gören Sırgak "Muzburçak, Gökçe başka savaşan alp erlerimizin hepsi ölürlerse yaşamaktan maksadımız ne olacak? Onları kaybettikten sonra ilimize nasıl ulaşabiliriz?" diye aşırı heyecana kapıldı, buz gibi demir zırhını giydi, atına binerek doğru düşman üzerine saldırdı. Şaşkına dönen düşman mukavemet gösteremeden dağılıp kaçmaya başladı.

Bu durumu gören Konurbay çok korktu ve Şıpşaydar'a yalvarıp şöyle dedi: "Ben Konurbay oldum olası, ana sütünü emdiğimden, oniki yaşa gelip halkımın başbuğu olduğumdan beri bana hiç bir kimse karşı duramadı. Kalmuk halkının dağı gibi hanı oldum. Tanrının belâsı bu Sırgak bir çok alplarımı soydu, kesti..."

Konurbay'ın bu sözlerini dinleyen Şıpşaydar, gözlerinde ateş püskürüp, şöyle konuştu: "Bu kaçak Almambet Burutları sağındı. Bu yaptığı hatırıma geldikçe yüreğim parça parça oluyor. Şimdi yapacağımız iş Manas'ı yakalayıp diri olarak ele ge

çirmektir. Ben biraz hastalandım. Yoksa bizi bu Burutlar mı yenecekti?" Böyle konuşup atına bindi.

Şıpşaydar'ın bu sözlerine memnun olan Konurbay davul, zurna ile askerlerine kumanda verip harekete geçti ve askerlerinin çokluğuna bakıp çok memnun ve mağrur oldu. Bu kalabalık Kalmuk ordusu Kırgızlara saldırıya geçti. Öyle kanlı savaş oldu ki kişi ölüsü tepe, at ölüsü dağ oldu.

Alpların Ölümü:

Konurbay'ın en büyük düşmanı Almambet idi. O şöyle düşündü: "Hiç olmazsa şu hain kaçak kulu öldürebilsem, doya doya kanını içsem, diye atını* kamçıladı ve Almambet'i takip etti. Fakat karşısına Sırgak çıkıverdi, dağ gibi herifi atının üzerinde hücum edip atından düşürdü, atı "Algara"yı ganimet olarak götürdü. Bu ganimeti ile karargâha dönerken önüne geniş maden ocakları çukurları çıktı. Bu çukurlar üzerinden atlarken başındaki dulgası (mihferi) uçuverdi. Kaya arkasında saklanan korkunç nişancı Kalmuk Şıpşaydar bu olayı fırsat bilerek Sırgak'ın tam alnını nişan alarak yayını çekti. Sırgak dulgasını başına geçiremeden ok iki gözünün ortasına saplandı, "a!" bile diyemeden alnından akan kan içinde yere yuvarlandı. Kalmuk güruhu çok sevinip şöyle konuştular: "Sırgak'ın ölüsünü katıra yükleyip hakanın önüne armağan olarak sunalım". Kalmuklar kaynaştılar, bayram yaptılar. Şıpşaydar'ın idaresinde hücuma hazırlandılar. Sırgak'ın ölümü Almambet'i çok üzdü, gözünün yaşını durduramadı. Sırgak'ı öldüren Şıpşaydar Kalmukların büyük kahramanı olmuştu. Almambet hınç ile Kalmuklar üzerine korkunç bir saldırıya geçti. Düşmanları koyun sürüsüne giren kurt gibi imha ediyordu. Fakat kalabalık Kalmuk askerleri onun etrafını çevirdiler. Bunu gören Çuvak "Almambet'i kurtaracağım, kurtaramazsam şehit olurum" diye Kalmuklar üzerine koyunlara saldıran kurt gibi hücum etti, Almambet'i ortaya alan düşmanı dağıtmayı sağladı.

Kalmukların Cambil denen ünlü bir alpları vardı. Obur bir

herifti. Bir öğünde bir domuz yerdi. Cambil meydana girdikten sonra Kalmuklar kendilerine çeki düzen verebildiler. Bu sırada Koşay, Er Töştük, Canbırça alplar bu savaş yerine gelmiş bulunuyorlardı. Korkunç savaş oldu. Kalmukların büyük ünlü alplarından da ölenler çok oldu.

Kırgız alplarının savaş yerine geldiklerini gören Konurbay taş yaracak kadar güçlü nâra atıp Çuvak'ın sonuna düştü ve adamlarına "diri olarak yakalayın. Öldürmeden bağlayınız" diye emir verdi. Bu emir üzerine altı bin alp, Çuvak'ı yakalamak için ortalarına aldılar.

Aysız karanlık bir gece idi. Kahraman Er Çuvak böyle bir gecede düşman eline düşecek mi? Asıl alp kahraman Çuvak böyle bir karanlık gecede ecelin ağzına düşecek mi? Her yandan çevrildiğini gören Çuvak hayatından ümidini kesti. Onun bu durumundan Manas'ın ve alplarının haberi yoktu. Kalmukların ortasında kalan Çuvak tam dokuz gün onlarla çarpıştı. Düşman alpları onu, Konurbay'ın emrine göre, diri yakalamak istiyorlardı. Dokuz gün savaşan Çuvak çok yoruldu. "Bu düşman beni bağlayıp alacak mı? Bu yeşil tepenin üzerinde vücudum toprak üzerinde kalacak, kuzguna yem olacak mı?" diye düşünerek çok üzüldü. Kalmuklar onu demir kafes içine almak için uğraşırlarken Almambet bir tepeden bakıp onun durumunu gördü ve derhal gelip Kalmuklara saldırdı ve Çuvak'ı kurtardı. Çuvak orada gezinen atını yakalayıp bindi ve Almambet'in yanına geldi.

Çuvak bu kadar bitkinliğine ve halsizliğine bakmadan savaşmak istiyordu. Almambet ona: "Azizim Çuvak biraz sabırlı ol. Acele etme, önünde kazılmış çukurlar var... Kalabalık Kalmuk kaynaşıyor, etrafımızı çeviriyor. Bizi bu muhasaradan kurtaracak Manas burada yok.. ;Bugün bizi düşman öldürürse kemiklerimiz gömülmeden kalacak değil mi?.. Bizim için çarpışıp ölmekten başka çare yok. Kurumuş kafatası nerede kalmaz. Başa ne gelirse gelsin dayanmalı, Çuvak'ım, Talas'a sağ salim dönemeyeceğiz. Bu Kalmuklar bizi sağ bırakmayacaklar. Erenim Çuvak can dostum, benim kemiklerimi Talas'a götür. Yaylaya göm. Benim atım "Sarıala"yı bana kurban kesip bırak. Eşim Aruke erkek

çocuk doğurursa adını Külçara koy. O çocuk benden beş defa daha güçlü alp olur. Eşim Aruke arkadaşım Macik'le evlensin. Gel, Çuvak, helâlleşelim, ecel gelirse öleceğiz. Şu Kara Kıtaylara saldıralım, vatan için kurban olalım!" Almambet böyle konuştu. Son savaş Kırgızları çok yormuş, dağıtmıştı.

Almambet aybaltası bileğinde kılıcı yanında, süngüsü elinde atına bindi. Çuvak'la beraber Kalmuklara saldırırken Kırgız askerlerinden Kırgıçal, Iraman oğlu Irçıoğlu, deveyi kaldıran güçlü Akayar, Koşay, Töştük, İşteklerden Camgırçı ve başkaları cepheye gelmişlerdi. Korkunç bir meydan savaşı başladı. Almambet öyle bir gayretle savaşıyordu ki çoktan Müslüman olduğu halde çocukluğunda ezberlediği Budizm dualarını okuyup hücum ediyordu. Yeryüzü toz dumanı ile kaplandı, toz ile kan birbirine karıştı.

Esas ordudan uzaklaşıp düşman askerlerinin içine dalıp savaşan Almambet sağa sola kılıç ve süngü ile hücum ediyordu. O sırada Kalmuk Hanı Konurbay şöyle emir verdi: "Nefes almaya bırakmayınız. İlinden kaçıp düşmanlara yardım eden haini bağlayıp başına "kook"* giydiriniz. Alplarımızın çoğunu öldüren bu haini Esen Han'a götürelim. Böyle öcümüzü alalım".

Konurbay'ın bu emri üzerine Kalmuk bahadırlarının hepsi Almambet'in üzerine yüklendiler. Fakat atının gösterdiği sürati sayesinde Kalmuklardan sıyrılıp çıkabildi. Dokuz yerinden yara almıştı. Yanında güzellerin nurlusu Kanıkey Hanım'ın verdiği ilâcı kullandı. Kanıkey ona bu ilâcı verirken "ayaş* meşakkatle sefere gidiyorsun. Başına ağır saatler geldiğinde şu ilâcı ağzına al. Vücudundaki ağrılar gider, gözlerin faltaşı gibi açılır" demişti. Almambet bu ilâçlardan almıştı. Gerçekten faydasını gördü, ağrıları geçti.

Almambet yaralarını tedavi ederken yedi yerinden yaralanmış, Çuvak ve Manas'ın kırk yiğiti de onun yanına geldiler. Onların da hepsi yaralı idi. Kırgızlar çok sıkışık duruma düşmüş bulunuyorlardı. "Sevgili, asîl kardeşim şehit oldu, öldü!" diye ağlaşanlar çoktu. Koşay ve Er Töştük gibi alplar meydandan kaçıp yine Almambet'in yanına gelmişler "Almambet, Çuvak nerede kaldınız?" diyorlardı.

Dağılmış Kırgız askerlerinin büyük bir kısmı Almambet'in yanına toplandılar. Almambet uzun bir hitabede bulunup, ümitsizliğe kapılan askerlere cesaret telkin etti, onları canlandırdı. Askerler de savaşa karar verdiler.

Kırgız büyüklerinden Acıbay, Ilama denen Kalmuk alpının eline esir düşmüştü. Almambet bu Ilama'nın üzerine hücum için tertibat aldı. Acıbay'ı kurtarmak lâzımdı. Çuvak Alp Ilama'ya saldırdı. Ilama karşı duramadı. Çuvak onun kafasını uçurdu, Acıbay'ı alıp Kırgız alplarının bulundukları yere götürdü.

Kırgızların tekrar kuvvet aldığını gören Konurbay askerlerine "tekrar kaçmayınız köpekler!" diye bağırdı. Arslan alp Almambet, Konurbay'ı atından düşürdü :O sırada Çuvak Konurbay'ın üzerine hücum ederek kafasını kesmek isterken Konurbay'ın kırk yiğiti Çuvak'a hücum ettiler ve başbuğlarını kurtardılar.

*
* *

Altmış bahadır, pek çok nişancı ile Şıpşaydar Alp meydana çıktı. Çuvak yine hücumunda devam ederek savaşırken bir düşman nişancısının attığı ok, Çuvak'ın göğsüne isabet etti, gözlerinden ateşler püskürmüş gibi oldu, ölüm geldi sandı. Buna rağmen o yine düşmanla atışmakta devam etti, savaşa savaşa kaçıp kurtuldu. İşteklerden Çamgırçı, başka alplarla beraber gayret gösterip Şıpşaydar'a hepsi birden hücum ettiler. Çok kurnaz olan bu Kalmuk nişancı alp çok usta saklanabiliyor, görünmeden dolu gibi ok yağdırıyordu. Manas'ın en yakın yiğitlerinden Serek'e ok isabet edip şehit oldu. "Deve kaldıran alp" diye ün salan Akyar'a da ok isabet edip o da öldü. Diğer tarafa haber veren Şutu da öldü. Almambet'in iki gözü çeşme olup ağlarken düşmana arslan gibi saldırmakta devam etti. O, düşmanlar üzerine saldırırken başkaları da yetiştiler. Almambet, Çuvak'ın intikamını aldı. Er Töştük de ona yardım etti. Almambet'in bu saldırışı Kara Kıtay, Mançuları şaşırttı. Böyle bir saldırı beklemiyorlardı. Konurbay

bile kaçtı. Şıpşaydar'a yalvarıp şöyle dedi: "Otlak yerde çıkan yangın, içimizden çıkan düşman fena. Sırrını bilen düşman korkuludur. Demin söylediğim Almambet denilen it çok fena bir düşman. Uykumu kaçırdı. ;; Almambet'i öldürürsen Manas'ı yakalamak kolay olacaktır. Böylece bütün Kalmuk evlâdı muradımıza erişmiş olacağız".

Almambet Konurbay'ın hareketini dikkatle takip ediyordu. Keskin kılıcı elinde, aybaltası belinde idi. Onun, yakınında dolaştığını anlayan Konurbay onun hakkında şöyle düşündü: "O kaçağın "Sarıala" atına hiçbir at yetişemez, bu kaçak herifin kendisi de kimsenin emrini dinlemez. Ben şimdi ondan daha güçlü hileyi kullanayım. Onu bir elime geçirirsem, yakalarsam onu it gibi kılıp öcümü alacağım".

Almambet Kalmuklara saldırmaya başladı. Onun oklarına dayanamayan Kalmuklar kaçmaya başladılar. Konurbay da kaçıyor, Almambet'in takibinden korkup atını hızla koşturuyordu. Almambet atını "şu Konurbay'a beni yetiştir" diye kamçılıyordu, arkasında toz dumanı kaldı. Konurbay kaçıyor, Almambet onu takip ediyordu, aradaki mesafe gittikçe kısalıyordu. Almambet onu yakalayıp kanını içmek* istiyordu. Oraya gelen Acıbay "Konurbay'ı diri yakalamak istiyor. Akılsızlık yapıp onu takip etme. Sırgak ve Çuvak aşırı hareketleri ile bu Konurbay'ın eline düştüler" diye Almambet'e tavsiyede bulundu. Fakat Konurbay'ın askerleri her tarafı sarmış bulunuyordu.

Konurbay'ın en usta nişancılarından ünlü Şıpşaydar kumandasındaki müfreze Almambet'i diri yakalamak emrini almıştı. Almambet de bunu anlamış yakalanmamaya kararlı idi. Çok kanlı savaş devam etti. O sırada Almambet'in atı sürçtü ve başındaki dulgası yere düştü. Bunu gören Şıpşaydar "sır baran" denilen tüfeği ile nişan alıp Almambet'i tam kafasından vurdu. Almambet böylece şehit oldu. Bütün Kırgız ordusunu yas kapladı, bütün ordu göz yaşı döktü...

Almambet'in ölümünü Manas'a haber vermek üzere Iraman oğlu Irçıoğul gönderildi. Savaş meydanından Acıbay Alp'ın gönderdiği mektup kahraman Almambet'in ölüm haberini bildiriyordu. Büyük kahraman ve can dostunun ölümü Manas'ı çok sarstı. Rahatsızlığına bakmadan savaş meydanına gitmeye ve Almambet'in öcünü almaya karar verdi. Arslan Manas cepheden gelen mektubu okuduktan sonra askerlerine şu hitabede bulundu: "Almambet ile ben ikiz kozu* idik. Beraber doğduğum eşimi kaybettikten sonra nasıl yaşayabilirim. Tanrının buyruğu boynumuza geldi göreceğiz. Asıl arkadaşlardan ayrıldıktan sonra nasıl rahat yaşayabilirim. Böyle yaşamaktansa, cansız sırık gibi gezmektense, düşmanlarla savaşıp ölmek hayırlıdır. Kalmuk hanı Konurbay'ın başını kesmezsem, Karacay oğlu Şıpşaydar'ı yakalayıp koyun gibi kesmezsem, Altay'daki Kara Kalmukları Kangaylara sürmezsem... Doğduğuma pişman olayım. Almambet'in öcünü almazsam ilimin, ulusumun yüzüne nasıl bakabilirim?".

Manas böyle konuşup yüksek sesle ağladı. Bazı erler "istirahate ihtiyacın var. Bu seferi erteleyelim!" dediklerinde Manas çok kızdı ve "namuslu erenlerin hepsi ölseler yine bu millet yaşayacak, siz ne konuşuyorsunuz?" Manas'ın kararı kesin idi. Bütün gayret ve gücünü toplayıp cepheye hareket etti.

*
* *

Manas'ın cepheye hareket ettiği haberini alan Kalmuklar büyük bir çarpışma olacağını düşünüp tertibat aldılar. Ünlü Şıpşaydar Kara Kıya denilen yerde saklanıp avını bekliyordu. Manas'ın geldiğini öğrenen Kalmuklar tabana kuvvet vererek kaçmaya, dağılmaya başladılar. Fakat Şıpşaydar gibi nişancı alplar yerlerini bırakmıyor, Manas'ı hedef alıyorlardı. Şıpşaydar'ın bir oku Manas'ın atı "Akkula"ya isabet etti. Hayvan kanlar içinde yere düştü, bir defa acı kişnedi ve uzandı. Manas atının ölümünden çok üzüldü. Sevdiği savaş arkadaşı "Akkula"nın hatırası diye kulağını ve kâhkülünü kesip aldı ve "ey aziz arkadaşım, Talas'a sağ dönersem senin bıraktığın bu hatıraları koklayacak, seni daima hatırlayacağım" diye ağladı. Çuvak, Sırgak ve başka arkadaşlarını kaybettikten sonra onlarla yaşadığı, oynadığı, savaştığı yılları, bindiği "Akkula"yı kaybetmesi onu on yaş daha ihtiyarlatmıştı.

Kırgız askerlerine büyük telefat veren nişancı Şıpşaydar, Kalmuk ve Çinli savaşçılarının en ünlüsü ve mağruru olmuştu. O Kalmuk alplarının karşısında şöyle konuşuyordu: "Kalmuklar, ben varken size kıya bakacak kimse bulunmaz. Kırgızlar da başkaldıracak kimse kalmamıştır. Kalabalık Mançular, siz de iyi biliniz ki benden başka şayanı hürmet prens yoktur. Kırgızların Almambet'ini, Çuvak'ını ortadan kaldırdım. Ünlü Alp Sırgak'ın belâsından Kalmuklarını kurtardım. Manas'ın kırk yiğitinden on ikisini hakladım, öldürdüm. Hayatta kalan Burut'un arzu ve dileklerini böyle yok ettim. Ünlü Manas'ı böyle feryat ettirdim, ağlattım. Yaralı Manas Alp'ın bindiği atını öldürüp ona korkunç ölüm haberini verdim. Bu onun kurtulamayacağının işareti idi. Şimdi hepimiz birden saldırıp Manas'ı yakalayalım. Yarasına "üpü" denilen merhemi sürüp iyileştirelim de Çin hakanı Esen Han'a armağan edelim. Böylece mağrur Burut'un tuğunu, bayrağını yıkmış olalım. Horoz gibi saldırmaya yeltenen bu yurdu böyle imha etmiş olalım. Esen Han bu Manas'ı derin zindana atıp çürütsün!" Şıpşaydar böyle konuştuktan sonra toplantıya fıçılar dolusu kara rakılar getirildi. Kırgızlara karşı yapılan son savaşta kazanılan zaferi kutladılar. Buda heykeli olan putlarına secde ettiler. Kalmuklara zafer kazandıran Şıpşaydar toplantının en büyük kahramanı bulunuyordu. O durmadan konuşuyor, Burutlara neler yapacağını anlatıyordu. O günün kahramanı olmuştu.

Manas dağ eteğindeki bir mahfuz yerde karargâhını kurmuş, Kalmukların hareketini göz altında bulundurmaya çalışıyordu. Düşmanların zafer şenliği yaptıklarını öğrenip çok üzüldü ve şöyle konuştu: "Yaradan Tanrım, Kalmukları çetin er kıldın, savaşımda beni yenilgiye uğratıp kara yerle bir kıldın. "Akkula"ma benzeyen atım yok. Kaygı ve acılarımı paylaşacak erenlerim Almambet, Sırgak, Çuvak yok".

Manas yakınlarında bulunan Kalmuk askerlerine saldırışa geçti. Kalmukların sekiz bahadırını bir hücumda hakladı. Bunların öldürüldüğünü gören düşmanlar kaçışmaya başladılar.

Talas'tan Tayburul Adlı Atın Gelişi Manas'ın Son Gayreti

Sevgili yengeniz Kanıkey uykusundan korkup uyandı. Sağına soluna döndü. O Alp Manas'ın kendisine lâyık bir kadındı. Gördüğü düş hiç de hoşuna gitmedi.

Kanıkey gördüğü rüyayı şöyle anlattı: "Kalın kaba boynuzlu gök boğa suyun derinine gidiyor. Suyun altında bağırması ne idi. Acaba, Almambet öldü mü? Kuzgunu takip eden şahin iyi saldıramadı, acaba Akbalta'nın Çuvak'ı azap ve ıstırap içinde mi? Uzun boylu bir çınar kıbleye doğru devrilmiş, acaba, kıymetli Sırgak öldü mü? Sevgilim Manas'ın bindiği altın tahtın ayaklarının kırıldığını gördüm, acaba "Akkula"ya ok isabet etti mi? Kırk kabile Kalmuk kahramanım Manas'ı ortasına aldı mı? Boz yeleli bozkurdum düşman eline düştü mü?".

Kanıkey düşünü böyle anlattıktan sonra Manas'a uzun bir mektup yazıp çabuk vatana dönmesini rica etti. Manas için terbiye ettiği "Tayburul" denen atı ve başka hediyeleri bir kafile ile Manas'a gönderdi.

Kanıkey'in yetiştirdiği bu "Tayburul" bütün Kırgız ve Kıpçak illerine meşhur olmuştu. Zengin beyler, ünlü hanlar bu "Tayburul"u istemişlerdi. Onun karşılığı olarak binlerce altın vereceklerdi. Bu öyle ünlü bir "Tayburul"du. Kanıkey bu atı oğlu Semetey için terbiye etmişti...

*
* *

Kır ata binen Bakay Alp "Tayburul"u yedeğine alıp yola düştü. Uçan kuşla yarış edercesine süratle hareket ediyor. Böylece gece gündüz yürümekte devam etti. Kudurmuş ırmakları geçti, gök delen dağları aştı. Böyle mesafeler kat ede ede kesif bir halk topluluğuna rastladı. Yeryüzüne gökten yıldız yağmış gibi dolusu ateş gördü. Bu kalabalığın Kalmuk ordusu olduğunu anladı.

Bu kalabalığı gören Bakay ne yapacağını şaşırdı ve ağladı: "Benim arslanıma ne oldu? O şimdi nerede?" diye inledi.

Biraz dolaştıktan sonra Manas'ın karargâhını buldu. Manas üzüntülü idi. Düşman her tarafta pusu kurmuştu. Konurbay'ın maksadı Manas'ı diri yakalamaktı. Manas'ın bütün arzusu Almambet ve Çuvak'ın intikamını almaktı. Bu kesin savaş olacak, zafer kazanılacak, Manas vatanına dönecekti. Savaş hazırlığı yapıldı.

*
* *

Manas rahatsız olduğu halde şöyle düşündü: "Yer kaplamış olan düşmana karşı koşmasa asîl atın neye yarar? Düşmana karşı atmadıktan sonra tüfeğin ne faydası var?" Böyle düşünüp düşmana hücuma kesin karar verdi ve askerlerini, yeni duruma göre, teşkilatlandırdı. Kırgız ordusu düşmanın beklemediği bir anda hücuma geçti. Manas ile Bakay önlerine gelen düşmanları temizlediler. Manas'ın en büyük arzusu Konurbay'ı yakalamaktı. Kalmuklar böyle bir saldırı beklemedikleri için şaşkına dönüp kaçmaya başladılar. Kalmuklar Manas'ın tekrar kumandayı eline aldığını öğrenmiş oldular. Manas düşmanları dağıttıktan sonra Almambet'in ölüsünü buldurdu. Onu "Sarıala" denen atına yükleyip "kurbanın olayım "Sarıala" memleketimize yönel, Almambet'in ölüsünü arkalayıp vatanımıza götür. Zavallı kahramanın kemikleri sana emanet" diyerek Almambet'in ölüsünü Talas'a gönderdi. Uzaklaşan kafileye bakıp ağladı.

Manas savaşta şehit olan silah arkadaşlarını hatırladı: "Geniş Sarı Arka bozkırının ünlü alpı Er Gökçe, kılıcını kınsız bağlayan Muzburçak bahadır, ünlü han Köketay'ın oğlu Bokmurun. Bütün bu kahramanların askerleri kumandanlarını kaybedip ile dönmeye hazırlanıyorlardı.

Manas çok yorgun ve rahatsızdı. Ordu Talas'a doğru hareket etti. Manas kaybettiği arkadaşlarını düşünüp üzüldükçe aldığı yara açılıyor çok rahatsız ediyordu. Manas Bakay'a "İleri haberci gönderiniz. Fena, acıklı haberi öğrensinler. Çuvak ile Almambet'in aileleri acı haberi biz oraya gelmeden öğrenip matem ayinine başlamış olsunlar" dedi. Bu haberi vermek için altı süvari asker Talas'a gönderildi.

MANAS ALP'İN ÖLÜMÜ

Kanıkey Hatun her tarafa haber gönderdi. Manas'tan haber alır almaz Çuvak ile Almambet'in obalarını kendi obasının yanına getirtti. Kanıkey çok üzgündü. Bütün Talas matem içindeydi.

Bugünlerde Manas'ın oğlu Semetey altı aylık çocuktu. Kanıkey'in üzüntüsü çok büyüktü. Semetey'i kucağına alıp ata bindi. Çok uzak bir yerde Manas'ı karşılamak istiyordu. Manas'ın bulunduğu kafileye yaklaştığı zaman çocuğunu çimdikleyip ağlattı. Bununla Manas'ın dikkatini çekmek istemişti.

Manas çocuğun ağladığını işitip Bakay'a sordu: "Dikkat et, Bakay, önümüzde bir çocuk ağlıyor değil mi? Kanıkey kadrimi bilen eşimdi. Acaba, beni karşılamaya mı çıktı?... Alp Bakay, biraz dur, Almambet ile Çuvak öldükten sonra çocuğumdan başka beni teselli edecek hiçbir şey bulunmaz. Bütün hazine sadaka olsun, elimde ne varsa saçıp üleştireyim, tek oğluma Tanrı'dan cefasız ömür diliyorum".

Manas böyle konuştuktan sonra vücuduna gayret ve kuvvet geldi. Savaşa yahut resmî bir toplantıya gider gibi giyindi. Çocuğun sesi ona güç verdi. O sırada Kanıkey karşısına gelip şöyle konuştu: "Kalmuklarla kanlı savaşlar yapan kaplanım, sağ salim döndün mü? Almambet ve Çuvak gibi pek çok erler böyle bu dünyadan gitmişlerdir. Dünya böyledir: Bugün var, yarın yok. Aldatıcı dünya. Gidenler için ağlamak, sızlanmakta fayda yok". Akıllı Kanıkey Hatun'un sözlerini dinledikten sonra Manas "hanım, benim aklımı şaşırtma! Ömrümün sonunda gördüğüm yavrumu getir" dedi. Kanıkey çocuğu birdenbire göstermek istemiyordu. Babasının nazarının dokunmasından korkuyordu. Nihayet bazı tedbirler aldıktan sonra oğlunu Manas'a gösterdi.

Aldığı bu tedbirler Şamanizm âyini kalıntısı olan bir törendi. Çocuğa kamçısını verdi, kamçıyı Semetey'in alnına dokundurdu. Sonra çocuğu kokladı ve "Tanrının verdiği" dedi ve silah arkadaşları Çuvak ile Almambet'i hatırlayıp acı sesle ağlamaya başladı. Bu iki silah arkadaşının bir arada kurulmuş çadırlarını görüp bağıra bağıra ağlamaya başladı, "hey benim ciğerim gibi kardeşlerim, bindiğim "Akkula" atım düşmanın oku ile öldü dostlar. Altın perçem, saçaklı kuşak bağlanan Almambet'i şehit verdim, dostlar! Kanadım kırıldı, dostlar! İlin koruyucusu olan Çuvak'tan ayrıldım, dostlar! Dünyada eşi bulunmaz Sırgak'ımdan ayrıldım, dostlar! Bu erlerden sonra ben nasıl yaşayacağım, dostlar!..." diye feryat etmesi orada bulunan bütün halk, delikanlı, kız, ihtiyar hepsi kızıl giyimlerini çıkarıp kara giydiler. Askerlik hayatlarında çok ölüler görmüş, ölüme alışmış olan kahraman askerler bağıra bağıra ağladılar...

Almambet'in eşi Aruke de "arslanım beni de beraber alıp götür, ben zavallıyı koynuna al!" diye ağıt söyleyerek çok ağladı, bütün topluluğu ağlattı. Manas'ın önüne üç kız gelip yüzlerini yırtıp ağıt söylemekte devam ettiler.

Bu ağıtlar ve ağlamalar devam ederken Manas tekrar seslenerek şehit arkadaşlarını hatırlayarak yine ağıt söylemeye başladı "tatlı sulu gölüm çamur oldu, arkadaşlarım öldü, ben niçin ölmedim" diye süngüsüne dayanıp inledi. Kimse Manas'ı teselli etmeye cesaret edemedi. O sırada Kanıkey Manas'ın yanına gelip "söylemekle arzu edilen şey bulunmaz. Ölen arkadaşlar ne yapılırsa dirilmezler. Almambet, Çuvak ve Sırgak'tan önce de pekçok kahramanlar bu fani dünyadan gitmişlerdir..." Böyle söyledikten sonra Kanıkey Manas'ın koltuğuna girip onu atından indirdi. Kanıkey ona yemek hazırladı. Fakat Manas en sevdiği yemekleri bile yiyemiyor, birden bayılıp yatıverdi. Aybaltanın yaptığı yara korkunç bir ağrı yapıyordu.

Buzdağın başı buz yaylada büyümüş olan Kanıkey böyle hallerde nasıl tedavi edileceğini çok iyi biliyordu. Yanındaki Er Çuvağ'ı gönderip afyonlu ilâcı aldırdı ve Manas'ı tedavi etti. Manas gözünü açıp gülümsedi. İlâç iyi geldi. Manas ata binip Talas'a hareket etti.

Tan ağarıp atmış, yer yüzüne, doğacak olan güneşin nuru yayılmaya başlamıştı. Manas yatağında korkup uyandı. Sağına döndü, türlü şeyler düşündü, bir felâketin yaklaştığını duyar gibi oldu. Guya biri ona "Tayburul atını eğerle" diye haber veriyor ve "yürü kahraman!" diye emrediyordu. Bu bir meşum alâmet idi. Atına binip Dörtgöldün yüksek beline çıktı. Ermendü denilen yerin üzerinde, Açmaral ırmağının sahilinde ölüm dese yaşayan diri bir ruh Manas'ın gözüne göründü. İlerisinde uzakta bir karaltı göründü. Meğer bu karaltı Almambet'in ölüsünü Talas'a götüren atı Sarıala imiş. Sadık hayvan çok zayıflamış, yelesinden, kuyruğundan ayrılmış, fakat sevgili sahibinin ölüsünü düşmana bırakmadan Talas'a kadar taşımış..

Vefakâr hayvan "Sarıala" sahibi Almambet'in ölüsünü onu karşılamaya gelen Bakay'a teslim etti. O da bu şehidin ölüsünü Atbaş bölgesinde Çeçtepe denilen yere gömdü. Almambet'in ölüsünü düşmana vermeden götüren atı "Sarıala"yı da orada kesip Almambet'in mezarı üzerine bıraktı. Vefakâr atı ona o dünyada da hizmet edecekti.

O sırada Manas bağıra bağıra ağlayarak mezarın yanına geldi. O çok bitkin bir halde bulunuyordu. Almambet'in mezarına bakıp şöyle dedi: "Kılıcı beline kuşanıp yedi tümen düşmana karşı duran arslanım. Altın perçemli, kuşağı püsküllü arslanım Almambet, beni yanına al! Bunalımlar geçirdiğimiz günlerde çaresini bulan kahramanım, evimin direği Almambet'im! Senden ayrıldığım gerçek mi? Arslan Almambet'imi kara yere nasıl kıyabilirim?! Beni de yanına al, arslanım! Gülden yorgan örtünmüş geniş Talas gibi yer var mı? Arslan doğmuş Almambet, sana benzer er var mı?" diye Manas çok ağladı ve birden safran kusuverdi, bayılıp yıkılıverdi. Bunu gören Kanıkey Manas'ın üzerine eğildi ve ağlayarak şöyle konuştu: "Arslanım zehir gibi sarı kustun, nefesin daralmış gibi mi oldu? Bu fena günlerde seni rahatsız eden yine bir yaran mı var?"

Manas o güne kadar belinde yara bulunduğunu Kanıkey'e söylememişti. Şimdi ona bu yarasının hikâyesini anlattı. Bir müddet önce Kalmuk hanlarından Konurbay barış teklif etmiş.

Manas ve arkadaşları bu teklifi kabul edip Konurbay'ın karargâhına gitmişler. Hain Konurbay Manas'ın arkasına süngü saplayarak yaralamış. Savaş olmuş. Süngü yarası iyileşmekte olduğu için Manas buna önem vermemiş. Fakat bu son manevî ıstırap bu yaranın açılmasına sebep olmuş.. Bunu duyan Kanıkey yavrusunu arayan deve gibi bozladı, az kaldı ölecekti, sonra bağırıp ağlayarak "vay, beyim ne söylüyorsun?! Yaranı gözüm görmedi.. ;Ecelin geldi de böyle bir şeyi ben görmez oldum mu?... Sen arslanıma bir hal olursa ben zavallının hali ne olacak? Ardında kalan oğlun küçük, senden sonra ben ne olacağım? Başını kaldır arslanım derdini anlat, ben zavallının senden sonra ne yapacağını söyle!..;Kara günler geldiğinde diktiğin sancağının altında şaşırmadan dayanacak kişin var mı? Arslanım gözünü yumduğun gün üzüntülü kara günlerimizin hizmetini görecek, bizi teselli edecek adamların var mı?.." diye inledi.

Bu sözleri dinleyen Manas gücünü toparlayıp Kanıkey'in yüzüne baktı ve şöyle konuştu:

— "Sevgilim elini ver, Tanrı'dan ölümümü diledim. Ben ölürsem, Kanıkey'ciğim, bu ırmağın sahilinde göçüp konma. Yangın sonunda meydana gelen kapkara bozkır gibi fena koku çıkarma. Düşüncesiz yatıp zulma duçar olma. Dikkatsizlik edip başını belâya sokma, benim ölümümden sonra Talas'tan kaç ve baban Temirhan'a git. Oraya vardıktan sonra Semetey'i ok ve yay yaptırıp ver. Dayısı İsmail'in terbiyesinde talim görsün. Boynuna tomar bağla. Ataanasının kim olduğunu bilmeden büyüsün. Oniki yaşına geldiği zaman ok geçmez zırh giydir ve babasının kim olduğunu o zaman öğrensin, ruhlara sığınsın. Azizem Kanıkey, ben öldükten sonra Talas senin yaşayacağın yer olmaz. Fena ağalar ve kardeşler benden sonra sana düşman olacaklar. Abike, Köbeş denen iki şirret Şuybıt, Kaçkar dört haram, Akıbay, Kölbay altı haram bunlar birleşip sana fenalık yapacaklar. Topladığın mal, servet üzerine saldıracaklar... Altı şirret birleşip saldıracaklar. Ben öldükten sonra sen beni mezara gömsen, kan döktüğüm düşmanlar, elimin dokunduğu şirretler var, bunlar ölmüş Manas'tan öç alacaklar. Gömüldüğüm mezardan çıkarıp öçleri alacaklar. Beni Bakay'la danışıp, kimsenin bilmediği yere gömünüz. Asîl kadın Kanıkey sevdiğinin ölüsünü kimsenin bilemeyeceği yere gömeceğine söz ver!

Kalmukları korkutan, gayreti, cesareti ile herkesten üstün olan kaplan Koşay Alp'a haber ver! Koşay geldikten sonra onunla danışıp beni gömeceksin. O ne dese onu yapacaksın. Koşay'dan sonra Er Töştük ile danışacaksın. O Er Töştük ki düşmana esir olup yedi yıl yer altında yaşamıştır. Onun Çalkuyruk denen atı vardır; ben öldükten sonra benim mezarımı altmış gün bekleyeceğine söz verip ant içmiştir. Azizem Kanıkey, sen ona haber ver!"

Sonra Manas, Ak Saykal adlı bir kızın kahramanlığını anlatıyor. Bu kız Manas'ın arkadaşlarıyla yarışıp hepsini yendikten sonra Manas'ın kendisi ile çarpışmış, fakat "Manas bir kıza yenilmiş" demesinler diye yenilmiş olarak görünmüştür. Manas bu kızla olan macerasını anlattıktan sonra "Kanıkey, sen ona da haber ver!" dedi. Manas Kanıkey'e vasiyetine devam ederek:

— "Ecelim gelir, ben ölürsem oğlum Semetey yetim kalacak. Abuke, Kebeş denen iki herif ona hakaret ederek göç sırasında gök öküze bindirmesinler, geceleri koyun ağılı yanına köpekle beraber yatırmasınlar! Kanıkey, sen çocuğumuzu bu zalimlerin eline bırakma, büyük babası Karahan'a götür. Oğlum on iki yaşına geldiği zaman eline tüfek ver ve Talas'ın yolunu göster!

Er Bakay benim yetimime bekçilik yap. Katagan'ın hanı Koşay Alp cenazeme gelsin, Elaman oğlu Er Töştük hizmetini göstersin, Urum hanı Gökbörü cenazeme gelip malını saçsın!".

Kanıkey Hatun düşündü, taşındı, nihayet Manas'ı rahatsız eden süngü parçasını bulunduğu yerden çıkarmaya karar verdi. Kemikten geçmiş olan bu demir parçasını çıkarmak zor oldu. Bu müdahaleden de fayda olmadı. Kanıkey'in çevresinde bulunan herşey guya ölüm ve felâket haberi veriyordu. Güzel Kanıkey ağlamakta devam ediyordu. Acıbay ile danışıp ona "Alevke, ben ne kadar talihsiz bir bedbaht kadınmışım. Çevremdeki kardeş ve dostlara haber verecek kimsem yok, oğlum çocuk dünyadan haberi yok. Alp Manas'ın gözleri kapanıp o dünyaya giderse, bu

ölüm haberini yakınlarına, dostlarına, silah arkadaşlarına kim haber verecek? Cenazesini kim idare edecek? Manas'ın gözleri kapanırsa bu ülkede asayiş ve nizamı kim koruyacak? İle sahip olacak kim var?... Urum han oğlu Gökbörü'ye haber ver! Kahraman Manas'ımızı, gürültü patırdı çıkarmadan, onun ölüsüne hakaret ettirmeden gömelim. Dostun Manas'a bu senin son hizmetin olacak... Manas'ın bütün dostlarını toplayıp cenaze törenine katılmalarına çalış! Karaça'nın kızı Saykal'a da haber ver, o da cenaze törenine katılsın..."

Manas ölüme yaklaşıyordu. Kanıkey Manas'ın silah arkadaşlarından Acıbay Alp'ın her tarafa haber vermesini rica etti. O da şu cevabı verdi: "Dünyanın dört tarafına haber vereyim. Er Töştük ile ihtiyar Koşay'ı da bırakmadan onları da çağırayım. Alp Manas'ımızın sevdiği hanımı Kanıkey'in dediklerini anladım. Manas'ın canı için işaret ettiğin yerlere gideyim. Şunu da arzedeyim ki benim Küren atım çok kartlaştı. Yelesinin altında yağ kalmadı. Yolum üzerinde Çanalı ile Karaç denilen iki düşmanım var, benim Küren'im beni bunlardan kurtaramaz. Bu iki düşman benim gözümü oyacaklar. Sen bana "Burul"u ver, bineyim, zırhı da ver giyeyim, elime de Manas'ın "Ak Almas" denen kılıcını ver. Yolda Tanrı'nın belâsı biriyle karşılaşırsam başını kesebileyim. Gece uykuyu gündüz gülmeyi unutup senin emrini yapayım".

Acıbay'ın sözlerini dinledikten sonra Kanıkey atların bulunduğu ahıra gelip Tayburul'u Acıbay Alp'ın önüne çekti. Acıbay çabuk yola çıksın, diye pek güzel kır at olan "Tayburul"u eğerletti, hazırlattı. Gökbörü'ye mektup yazıp Acıbay'ın eline verdi. Bu mektubunda şöyle yazmıştı: "Çabuk gel. Gecikip kalacak olursan dostun Manas'ın eşine karşı saygısızlık göstermiş olur ve onu sarılık hastalığına müptelâ etmiş olursun. Sana da bu vefasız dünyadan hayır gelmez. Manas'a verdiğin sözde durmazsan vefasız bir adam diye meşhur olursun. Ey Gökbörü dost bütün bunları hesaba alman gerektir".

Yine Er Töştük'e de haber vereceksin. Manas hayatta iken gelip görsün. "Çal kuyruk" denen asîl atının başını bizim tarafımıza çevirsin. Manas'ın gözü bu hayata kapandığı zaman onun

ölüsünü düşmanlarından korusun. Yine haber ver: Manas'ın cenaze törenine açlar gelsin, doyunsun, çıplak gezen öksüzler bu törene gelsin, dul kadınlar gelsin, "Manas öldü!" diye ağlasınlar...

Acıbay haber vereceği alpların ve beylerin ülkelerine doğru dolu dizgin hareket etti. Acıbay'ın üzerinde Almambet'ten kalmış aybalta ile keskin kılıcı bulunuyordu. O uzak illere gittiği için silahlı bulunması gerekiyordu. O gittiği yerlere iyi haber değil, kulakları yaran, delen acı haberi götürüyordu. Manas'ın özharasında terbiye edilmiş olan "Burul" at düz yerlerde martı gibi ayakları uzanıp, dağlık yere geldiğinde karaca gibi sıçrayıp ilerliyordu. Acıbay Alp her uğradığı yere Manas'ın ağır hasta olduğunu haber veriyordu. Bu acı haber büyük kaygı ve üzüntü ile karşılanıyor, ağlaşanlar oluyordu. Acıbay Alp arkasında toz duman bırakıp daha ilerideki illere doğru gidiyordu.

Urumhan oğlu Gökbörü evinde uyurken düş gördü. Bu düşünü hiç de hayra yormadı. Bu düş aziz dostu Manas'ın başının dertte olduğunu haber veriyordu. Gökbörü Han bu rüyasının tesiri altında Manas'ın ziyaretine gitmeye karar verdi. Eşi Gülnar da "beni de beraber götür. Manas'ın asîl yüzünü göreyim. Manas'ın eceli gelmiş, ölmüş ise eşi Kanıkey'e başsağlığı diler ve acısını paylaşırız, oğlu Semetey'in halini öğreneceğiz.

Gökbörü Han ile eşi Gülnar böyle konuşup karar verirlerken haberci Acıbay Alp da geldi. Acıbay'ın gelişinden ve üzgün duruşundan Gökbörü büyük bir merak ile Acıbay'a:

— "Ilgınlı ırmak geniş Talas ülkesi sağ mı? İl yurdun, halkın esen mi? İlinin lök devesi Er Bakay sağ mı? Almambet Alpınız esen mi? Düşmanın gücü yetmemiş, kurdun dişi kesmemiş Noygut boyunun tarlanı, ilimizin arslanı Çuvak Alp esen mi? Kara çelikten bağı olan Manas Alp'ın Sırgak'ı sağ mı? Kırk yiğitin başı ihtiyar Kırgıl yaşıyor mu? Esen mi? Iraman oğlu Irçı oğul ne halde? Vakarını, ciddiyetini, görünen düşmandan kaçmayan, ölümden korkmayan, atılan oktan çekinmeyen Manas'ın kırk yiğiti esen sağ mı? Arslan Manas'ın anası Çıyırdı Hatun esen

mi? Manas'ın ihtiyarlığında gördüğü oğlu Semetey sağ mı?". Gökbörü Alp'ın bu sorularına Acıbay ağanız şu cevabı verdi: "Aziz dostumuz Gökbörü, yurdumuzun ihtiyarı, genci sağ salim. Bildiğiniz Köketay'ın aş (matem) töreninde meydana gelen büyük kavgadan sonra Kalmuklarla aramız açıldı, birbirimize korkunç düşman olduk. Kanlı savaşlar yaptık. Manas'ın atı "Akkula" savaşta öldürüldü. Almambet şehit oldu. Şerefli, saygılı kahramanlarımızdan Çuvak, Muzburçak, Er Gökçe ve başka bildiğin, gördüğün nice alp ve beyler bu savaşlarda şehit oldular. Dostunuz Manas çok hasta, ara sıra konuşabiliyorsa da durumu çok ağır. Nasıl tarif edelim, vakit, vakit ağzından kan pıhtısı çıkıyor. Ağlayan Kanıkey de akıl ve sabır kalmadı... İşte size Kanıkey'in yazdığı mektup" diye Gökbörü'ye mektubu sundu. Bu mektupta Kanıkey "hayatta iken dostunuzu görün. "| diye yazmıştı. Bu mektubu gören Gökbörü'nün oğlu Koyanalı şöyle konuştu: "Asîl Manas atamı kendi elimle gömeceğim. Her türlü hizmetini tam olarak yapacağım. Belimi sağlam bağlayacağım. Kalmuk Han'ı Konurbay'dan Manas atamın kanını, öcünü alacağım. Bize düşmanlık düşünen düşmanın tepesine bineceğim. Bizim dediğimizce yürümek istemeyen han bulunursa bütün malını, mülkünü yağma edeceğim" ve babası Gökbörü ile beraber Talas'a hareket etti.

Koyanalı Er Töştük Alp'a haber verdi. Ulusunun saygılısı, adı halk içinde meşhur, sayısız düşman Çinlilerin kapılarını açan, Turfan kentini fetheden, bağlanıp kalan pazarın bahtını açan Er Koşay Alp'a da Koyanalı haber verdi.

Koyanalı Endican kentine gelip oradaki tekkelerdeki kırk şeyhi Manas'ın yanına gelip dinî âyinleri yapmalarını rica etti. Bu şeyhler Manas'ın yanına gitmek istemediler ve şöyle dediler:

— "Manas denilen murdar, pis herif bizi döver, bize hakaret ederdi. Başımızdaki sarığımızı alır, atardı. Biz onun yanına varmak, istemiyoruz. O kurttan da fena adamdı. İşimiz gücümüz var, pazarda satacak malımız var". Şeyhilerin bu sözlerine karşı Koyanalı kamçısı ile güzelce cevap verdi. Başın demedi, gözün demedi bunların canına okudu. Zavallı şeyhiler "varacağız!" diye yalvardılar. Hepsi birden Manas'ın bulunduğu obaya doğru koştular. Manas ölüm yatağında çok ıstırap çekiyordu...

Ölüm halindeki Manas'a bir çadır kuruldu. Bu çadırın çevresine halk toplandı. Sevgili yengeniz Kanıkey'in gözüne uyku girmedi, günlerce uyuyamadı. Ölüm saati çok yaklaşmış olan Manas'ı kimseye göstermedi. Onu ömürünün son saatlerinde adı sanı belli düşmanlarının rahatsız etmelerinden korkuyordu. Bu düşmanları aldatmak için akıllı Kanıkey çok düşündü ve yapacağı işi planladı. Manas'ın ölümünden sonra bu planını tatbik edecekti.

Hastalığı çok ağırlaşan Manas için ayrı bir çadır kuruldu. Bu çadırın çevresine Manas'ı seven ve sayan birçok halk toplandı. Büyük küçük herkes Manas'ın iyileşmesi için dua ediyordu. Kanıkey hatun ise Manas'ın birkaç gün hatta birkaç saat sonra öleceğini biliyor ve buna göre hazırlanmıştı. İl yurdunu toplamış, defin töreni ve türbe yapısı için lâzım olan her şeyi düşünmüştü. Türbe yapmaya lâzım olan malzeme tedariki için Nemegân şehrine altıyüz deve ile kervan gönderdi. Türbenin tuğlasını hazırlamak üzere altmış pehlivan memur etti. Bunlar Aralbay pehlivan yönetiminde çalışacaklardı. Kahraman Manas'ın türbesi altı asır sağlam dursun diye tuğlalarının toprağına keçi yağı ve koyun yünü ile karıştırdılar. Her taraftan ünlü ustalar getirildi, bunlara arzu ettikleri yemekler ve içkiler verildi. Kanıkey Hatun, oğlu Semetey büyüyüp alp olduğu zaman, babasını ziyaret ederken onun savaşlarda gösterdiği kahramanlıkları, oğlu görsün diye, türbenin her tarafına Manas'ın düşmanlarla yaptığı meydan savaşlarının resmini yaptırdı. Bu resimlerde Manas at üzerinde tam silahlı olarak gösterilmiş, yanında Bakay Alp ordunun sancağını tutuyordu. Onun yanında Alp Sırgak, onun yanında yüzü nurlu Almambet bulunuyordu. Duvarın bir tarafında Manas'ın kırk yiğiti Kanıkey Hatun Manas'a lâyık olsun diye altından tabut yaptırdı. Tabutun altına ardıç ağacının külünü döktürdü.

Kaygı ile günler, ah vah ile geceler geçti. Manas'ın son saati henüz gelmemişken onun defin töreni için gereken herşey hazırlanıp tamamlanmış bulunuyordu. Manas'ın ancak birkaç saat

yaşayabileceğini herkes anlamıştı. Manas ömrünün son durağına gelmiş bulunuyordu. Kanıkey bunu bildiği için Manas'ın halkına, dostlarına haber gönderip çağırdı. Onun bu haberi bütün Kırgız ulusu üzerinde büyük heyecan ve üzüntü yarattı.

Manas'ı çok seven ve takdir eden Kırgız ülkesinin kahraman kızı Saykal kız karalar giyinip kan yutup altmış yorga at sürüp, altıyüz adamı ile hazin davul ve zurna sesi ile hareket etti. Saykal kızın kafilesindeki dokuz gelin, dokuz kız on sekizi birden çok dokunaklı sesle ağıtlar söylüyorlardı. Böylece Manas'ın obasına geldiler.

Manas'ın yaşadığı devirde bir gelenek ve görenek vardı. Ölüm bekleyen Kırgız ölümünden sonra yapılacak töreninin nasıl yapılacağını öğrenmek, bazı bölümlerinin provasını görmek isterdi. Manas Alp da ölümünden sonra yapılacak törenin hazırlıklarını öğrenmek istedi, fakat ölümün çok yaklaştığını anlayıp son vasiyetini söylemeye çalıştı: "Kanıkey'ciğim, arzu ettiğini elde edebildin mi? Saçılanlarını topladın mı? Başına gelen meseleleri hallettin mi? Dışarıda bulunan bahadırları, alpları buraya çağır! Hizmetleri geçmiş dostları son defa bir göreyim. Katagan boyundan Koşay Han her işimizi idare eden o idi. Ilamanoğlu Er Töştük çok eski dostumdu. Kara kızı Saykal ahretlik dosttu, Urum han oğlu Gökbörü ile birbirimize candan bağlı arkadaş idik. Küçüklüğümden beri dostum, savaş arkadaşım, Bakay Alp, söz ustası Acıbay... İraman'ın Irçıoğul yanıma gel de ırlasana! Falcı Kara Töleğ'im, gel de falıma baksana! Sevgili kırk yoldaşım, biriniz kalmadan yanıma geliniz!..."

Kanıkey çadırın kapısını açıp "küçük kardaşınıza fenalık geldi!" diye dışardaki Bakay'ı çağırdı. Bu haber dışarıda meydanı dolduran kalabalık içinde bir uğultu, gürültü kopardı. Doksan yaşındaki Koşay Alp bu haberi duyar duymaz ağladı, göz yaşı derya oldu. Zavallı Bakay'ın iki gözü çeşme oldu. Manas'ın kırk yiğiti bağıra bağıra ağladılar. Her yanda çığlıklar koptu... Kanıkey güzel, kâğıt gibi beyaz yüzüne tırnaklarını batırdı... Saçlarını dağıtmış yüzü kan içinde kaldı, gözünden akan yaş derya oldu, siyah saçlarını dağıttı, ona öyle geldi ki, guya bütün dünya yas tutuyor, ağlıyor, yel ağlıyor, dağlar ağlıyor... Manas'ın av kuşu atmaca ağladı, uçtu kayboldu... Kanıkey ancak otuz iki yaşında iken dul oldu, hayatının en güzel yıllarını yaşayacağı umudu içinde iken bu uğursuz ecel ile karşılaşmış oldu... Manas'ın dostları, silah arkadaşları, onu çok seven vatandaşları cenaze törenine toplandılar. Kanıkey ağlaya ağlaya ağıt söylüyor, herkesi ağlatıyordu: "Ey ulusum, yıldızının parlaklığı söndü, kayboldu, Kırgız ulusunun atmacası uçtu. Ey asîl kahramanım canını acı azap içine atma, bozkurdum, arslanım beni de yanına al! Senin ruhun yıldızlara ulaştı, ak kalpaklı Kırgız ulusuna baba olmuştun, ey kahraman Manas'ım beni de koynuna çeksene... Arslanım, uzak sefere gidip beni burada bıraktın, aklımı, zihnimi beraber götürdün... Ardında kalan altı aylık oğlunu kime bıraktın? Ayım battı, karanlık oldu, senin nurun bu ulusunu aydınlatmıştı, sen gözlerin yıldızı oldun, bu ulusun seni daima arayacak, unutmayacaktır..."

Kanıkey'in söylediği ağıtı dinleyenler arasında altı düşman akraba da bulunuyordu. Onlar da "ah ah arslanım!" diye ağlamış gibi göründüler. Kanıkey bunların gönüllerindeki fena düşüncelerini çoktan öğrenmiş bulunuyordu. Bunların Manas'a düşmanlıkları sonsuzdu. Kanıkey bu düşmanlar Manas'ın ölüsünü ellerine geçirip hakaret edeceklerinden korkuyordu. Manas'ın ölüsünü bunların hakaretlerinden kurtarmak için ne yapacağını şaşırdı ve ihtiyar Koşay'a gelip dert yandı: "Ben çok üzülüyorum, babacığım. Çok dağıldım, beni toparla. Sönmüş ocağımı tekrar yak, ölmüş ruhuma can ver! Altı oğul kardeş çok fena, ters işler yapmaya hazırlanıyorlar. Ellerinden gelse beni vuracaklar". Kanıkey'in bu şikâyetlerini dinleyen Koşay Alp ne diyeceğini bilemedi ve bu işin çaresini bulamadı ve çok derin bir üzüntü ile "kahrolası dünya işte böyledir!" dedi. Bunu duyan Er Töştük de çok üzüldü.

Kanıkey Hatun akşam karanlığı gibi dost eşleri topladı. Manas'ın cenaze namazını Koşay'a kıldırdı. Manas'ın ölüsünü Kanı-

key'in hazırlattığı mezara götürdüler. Koşay Alp, Er Töştük ve başkaları Kanıkey'in hazırlattığı mezarın içine girip incelediler. Kanıkey'in böyle muhteşem mezar yaptırdığını çok takdir ettiler. Koşay Alp Kanıkey'e: "Esmerlerin güzeli, kadınların nurlusu Kanıkey evlâdım. Tanrı seni dedikodulardan, fena dillerden korusun! Evlâdım, sana kadın diyen iyilik görmesin, onmasın, sana fenalık düşünen refah görmesin, rahat yüzü görmesin!" dedi. Burada hazır bulunanların hepsi bu alkışa hayır duaya "âmin!" dediler.

Tan ağarıp attığı, ay ufuktan battığı zaman Manas'ın yatmış olduğu çadıra tekrar geldiler. Altı düşmanı aldatmak için tertibat almak gerekiyordu. Manas'ın büyüklüğündeki bir ağaç kütüğünü tıpkı ölü gibi hazırlayıp tabuta yatırdılar ve altı zalimin eline verdiler. Kanıkey ağladı, kocasını mezara teşyi ediyormuş gibi davrandı. Altı düşman düzme "ölü"yü alıp gömdüler...

Koşay ve Töştük arkadaşlarıyla şöyle konuştular: "Manas'ın ardında kalan çocuk çok küçük. Onu korumak ve yetiştirmek bize düşer. Ona fenalık yapmak isteyenin canına okuyalım, mallarını yağma edelim. Süngülerimize bayrak takıp bu alpımızın oğlunu gözümüzün önünde bulunduralım. Urumhan'ın Bökbörü Alp'ı bundan senin de haberin olsun!" Koşay Alp Töştük Alp'a da şöyle dedi: "Kaplan Manas'ı daima hatırla! Karaça Hanın kızı Saykal verdiğin sözü tut, Manas'ın aşını verip yog törenini yaptığımızda sen tuğsancağın altında bulun! Aziz sırdaşın Manas'a böyle hizmet et!"...

*
* *

Bunu böyle bırakalım da Manas'ın oğlu Semetey'in hikâyesine başlayalım.

Kobeş Han Kanıkey'i Yağma Ediyor:

Manas'ın ölümünden sonra üvey kardeşleri Kanıkey'e düş-

man oldular. Bir gün Kobeş Abeke'ye: "Kanıkey ile evlen. Onu sana veriyorum" dedi. Abeke:

– "Ben onunla evlenemem, ben onun sütünü emmişim" dedi. Abeke'nin bu sözlerine karşı Kobeş hiddetle bağırıp şöyle konuştu: "Budala, sersem! Sen almazsan ben alacağım. Defol karşımdan! Manas'tan kalan kırk yiğiti, seninle ben alacağız. Ben bu yurdun hanı oluyorum. Biz Manas'ın karrdeşleriyiz. Onun anası Çıyırdı, bizim anamız Bakdevlet. Babamız Cakıp Han. Kanıkey Bize bakır tırnaklı at verdi. Çırılçıplak gelen yiğitlere giyim giydirdi. İhtiyar Kırgıl ile Taz Baymat, Kanıkey'e varınız, son sözünü dinleyiniz". Bu emri verdikten sonra Kobeş yine bağırıp çağırdı ve "Abeke ile evlenmeyeceğim deyecek olursa onun bütün servetini yağma edeceğim" dedi. İhtiyar Kırgıl ona "acele etmeyiniz, iyice düşününüz. Sonra pişman olmayınız. Biz Manas'a yaya geldik. Bize bakır tırnaklı at verdi. Çırıl çıplak gelen yiğitlere giyim giydirdi. Kadınsız gelen yiğitleri evlendirdi, güzel çadırlar verdi. Kopmuşu bağladı, dağılmışı topladı, il kıldı, sönmüş ocakları tutuşturdu... Bizi yedirdi, içirdi, tuzu aşı bizi vurmaz mı? Manas'ın ruhu güçlüdür; onun ailesine fenalık yaparsak onun ruhu bizi perişan etmeyecek mi? Ruhu büyük olan Manas'ın obasına nasıl girebiliriz? Ardında kalmış tek evlâdı var, onu nasıl ağlatabiliriz? Manas'ın ruhu obasını, evini koruyor. Oraya biz fena niyetle nasıl girebiliriz? İhtiyar Kırgıl'ın bu sözlerine karşı Kobeş boğuk bir sesle bağırıp "hep Manas, Manas diye sözüme, emrime karşı gelecek olursanız başınızı keseceğim. İhtiyar Kırgıl, Taz Baymat derhal Kanıkey'e gidip emrimi ulaştırınız! Onun vereceği cevabı bana getiriniz!" dedi.

İhtiyar Kırgıl ve Taz Baymat yeni hanın emrine uyarak Kanıkey'in obasına geldiler. Bunları gören Kanıkey yüksek sesle ağlamaya başladı. Kırgıl Han Kobeş'in emrini uzun bir nutuk ile anlattı. "Ben hiç kimseyle evlenmeyeceğim desen başına belâ gelecek" dedi. Kanıkey bunlara şu cevabı verdi: "Kırk yiğitin başı Kırgıl Alp, akıllı doğmuş er idin. Bu teklifi bana yapacak kişi sen mi idin? Ben bu iki kaynımla evlenmeyeceğim Manas'ın ölümünü kırk gün bile geçmedi, aş töreni yapılmadı, ben bu Kobeş'-

in sözüyle evlenecek değilim. Bana fenalık düşünenlere Manas'ın tuzu vursun. Ben ölümden korkmuyorum. Sen ihtiyar Kırgıl, Kobeş'in elçisi olup bana gelmekten nasıl utanmadın?.. " diyerek eline aldığı kılıçla bunlara saldırdı. İki alp Kanıkey'in bu saldırışına cevap veremeden kaçtılar.

İhtiyar Kırgıl Kobeş'le Cakıp Han'a gördüğünü ve işittiklerini anlattı. Cakıp Han küplere bindi, bağırıp çağırdı: "Kancığın malını mülkünü yağma ediniz; kara gözlerini oyunuz. Küçük yetim çocuğundan ayırınız, kendisini yapayalnız bırakınız! O kancık size hakaret edecek pis, haram! diyecek ha!... Haydi, beni sevenler ata bininiz, kaltağın obasını yer ile bir ediniz!".

Kobeş ve adamları Kanıkey'in obasını yağma etmek ve kendisine esir muamelesi yapmak niyeti ile harekete geçmek için hazırlıklara başladı.

Kanıkey'i sevenler Kobeş'in yağma için harekete geçtiğini haber verdiler. Kanıkey büyük felâketin yaklaştığını anladı. Kaynanasına, oğlu Semetey'i verip şöyle dedi: "Çocuğumuz ellerine düşmesin. Anam sen çocuğu alıp bir yerde saklan. Ben, mümkün olursa, bunlara karşı duracağım. Manas'ın silahlarını elime alıp savaşa hazırlanacağım". Kaynanası çocuğu alıp obadan uzaklaştı. Kanıkey birden baskına uğradı, silahlanmaya vakit bulamadan düşmanların ortasında kaldı. Kobeş Han nâra atıyor. Manas'ın çadırına saldırıyordu. O sırada Kanıkey hücuma uğradı, ata binmek isterken yere düştü, ağzından avuç avuç kan tükürdü. Onun bu halini gören Kobeş'in yüzü güldü, ağzından köpük sıçrıyordu. Bu hali Manas'ın yiğitlerinden biri olan Şuutu Alp gördü ve dayanamadı: "Kobeş, sen han değil, bir serserisin, han olsa idin koruyucusu olmayan bir kadına böyle saldırmazdın!" dedi ve yerde baygın yatan Kanıkey'i onun süngüsünden kurtardı. Kobeş'in arkadaşları da boş durmadılar. Semetey'in beşiğini bulup, içinde çocuk bulunduğunu sanarak "Kökbörü"* yarışı için kullandılar. Manas'ın bıraktığı mal mülkü yağma edip hiçbir şey bırakmadılar.

Kalmuklardan Celdenbay adlı bir genç zengin adam Manas'a iltica etmişti. Manas ve Kırgızlar tarafından sevilmiş bir adamdı.

Bu mülteci Kalmuk Kobeş'e bakıp: "Nereden çıktın? Siperimiz, koruyucumuz Manas hayatta iken sen adam mı idin? O devirde sen altı serserinin hanı idin!" yüzüne karşı böyle konuştu. Kobeş bağırıp çağırdı: "Kalmuk'tan gelmiş sığıntı kul! Kırgız'a karşı böyle konuşma cesaretini nasıl buluyor? Kalmuk söz sahibi olursa ben Kobeş ne olacağım? Haydi yiğitlerim, bunun ellerini bağlayınız! Derhal gözümün önünde öldürünüz!" diye adamlarına emir verdi. Zavallı Celdenbay'ı orada öldürdü. Orada bulunan Kanıkey bu sadık dostun feci ölümünü görüp "ey Celdenbay!" diye ağladı...

Kobeş ve arkadaşları büyük bir zafer kazanmış kahramanlar gibi Manas'tan kalan bütün serveti ellerine geçirmenin sarhoşluğu ile Kanıkey'i unuttular.

Manas'ın obası savaş meydanı haline dönmüş, güzel çadırlar parçalanmış, kapkacaklar dağılmış, meydanda Manas'ın sadık arkadaşlarının ölüsü uzanmış yatıyordu.

Kanıkey Hatun önündeki bu manzaraya bakıp çok ağladı ve derin düşünceye daldı.

Kanıkey, bu düşmanlara gafil avlanmış olduğunu düşünüp kendi kendine kızıyordu. Silahlanıp ata binemediğine, keskin hançerini eline alıp bu düşmanlara karşı koyamadığına yanıyordu. Düşmanlar uzaklaştıktan sonra Manas'ın son sözü hatırına geldi. Ölürken o şöyle demişti: "Kocası ölen kadına en yakın koruyucusu babası ve kabilesidir". Kanıkey babasının ülkesine, Buhara'ya gitmeye karar verdi. Tahrip edilen obasına bakıp eski mesut günlerini hatırlayıp ağladı ve uzun bir ağıt söyledi...

Şimdi biz bu hikâyeyi burada bırakıp Kanıkey Hatun'un Buhara'ya doğru kaçtığını anlatalım.

Kanıkey İle Çıyırdı'nın Semetey'i Alıp Kaçmaları:

Kanıkey ağlaya ağlaya Buhara'ya giden yola düştü. Kaynanası Çıyırdı Hatun'un iki gözü iki çeşme idi. Güzel, rahat ömür sürdüğü Talas'ı, kutlu Isıkgöl'ü bırakıp kaçmaya mecbur olduğu-

na bir türlü inanmak istemiyordu. Sonra Semetey'i eline alıp gelini Kanıkey'e "başa gelen çekilir. Ağlamadan fayda yok. Biz yolumuza devam edelim" dedi. Altı gün böyle yürümekte devam ettiler. Fakat hiç de tehlikeli bölgeden uzaklaşamadılar. Yiyecek, içecekleri tükendi. Hele çocuğun tehlikeli bir hastalığa yakalanması işten bile değildi.

Öte yandan, altı herifin Kanıkey'in kaçtığını öğrenip takip edeceklerini düşünüp korku içinde ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Kanıkey mütemadiyen ağlıyordu. Kaynanası onu cesaretlendirmeye, teselliye çalışıyor ve "hey yavrum Kanıkey, ağlamakta, ah vahta, fayda yok, kocan arslan öldükten sonra böyle şeyler olacaktı. Karşılaşacağın olaylardan yılma!" dedi.

Kanıkey çocuğun böyle aç kalıp öleceğinden korkuyordu. Kaynanasına "kurbanın olayım, anneciğim, tek evlâdım bu hale geldikten sonra Buhara'ya varıp ne yapacağım. A, anacığım açlıktan çocuk ölecek. Yalnız çocuğum ölürse ben bu dünyayı ne yapayım. Gözümüzün önünde bu çocuk açlıktan ölecek... Ben bu çevrede yiyecek, içecek birşey arayayım. Sen beni bekle. Yedi günde gelmezsem ölümünü bekle...

Kanıkey ile Çıyırdı böyle dertleşirlerken, Manas'ın eski arkadaşlarından ak sakallı Bakay Han karşılarına çıkıverdi. Onu gören Çıyırdı ağlaya ağlaya dert yandı: "Tanrı belâsını versin Kobeş denen meşum it iyilik görmesin, bizi dilenci haline düşürdü.." dedi.

Bakay Alp başına gelenleri anlattıktan sonra iki ata her türlü erzak yükletip bu üç zavallı yolcuyu yola çıkardı, onlardan ağlayarak ayrıldı, guya Manas bugün ölmüş, dünya üzerine yıkılmıştı...

Kanıkey'in kafilesi büyükçe bir çölü sağ salim geçip Gül Tokay Ata denen güzel bir vahaya geldi. Yüksek çınarları, ceviz ağaçları, kayın, söğüt ve türlü meyve ağaçları Gül Tokay vadisini kaplamıştı. Bu vadide epeyce istirahat ettikten sonra yine yoluna devam etti, yine bir çölü geçip Buhara'ya giden büyük kervan yolunu takip etti. Bir müddet geçtikten sonra Kanıkey'in babası Temir Han'ın yaylasına geldiler. Burası Kanıkey'in çocuk-

luk yıllarını geçirdiği yerlerdi. Bu yaylayı gördükten sonra onun çocukluk ve genç kızlık yılları gözü önünde canlandı. Kaynanasına o mesut günlerini anlatıp ağladı. Çıyırdı Hatun onu, teselli ederek, şöyle dedi: "Kanıkey yavrum ağlama, kırılmayacağı usta yapamaz, ölmeyeceği Tanrı yaratmaz. Eski devri hatırlayıp ağlamakta fayda yok. Ağlamakla geçmiş devir geri gelmez, feryat etmekle ölü dirilmez, geçmiş zaman da geri gelmez. Bu dünyaya türlü türlü hal gelip geçmiş, ölmüş yerin dibi yine dolmamış, sayısız arslanlar, alplar gelmiş, geçmiş..." Çıyırdı Hatun gelinini böyle teselli etmeye çalıştı... Bunları burada bırakıp biz Buhara Hanı Temir Han'dan haber verelim. Bu han, mert, akıllı bir zattı. Çocuklarının en küçüğü İsmail adlı oğlu idi. Yirmi beş yaşında idi. Bu genç yanına altmış silahlı askerleri ile avlanmaya çıkmıştı. Büyük kervan yolunda bu garip yolculara rastladı. Epeyce konuştuktan sonra İsmail, Kanıkey'in ablası olduğunu öğrendi. İki kardeş kucaklaşıp görüştüler, ağlaştılar. İsmail yeğeni Semetey'i orada bir tören yapıp evlâtlık edindi. Anlaştıklarına göre Semetey kendisini Temir Han'ın oğlu bilecek, anasını "abla" olarak tanıyacaktı. Manas hakkında hiçbir şey bilmeyecekti. Temir Hanı büyük düğün yaptı. Uzak yerlerden gelen sınçı konuklar "sağ olup yetişirse bu çocuk dünyaya meşhur olacak" dediler.

*
* *

Semetey'in Büyümesi:

Semetey, ailesinin başına gelen felâketlerden habersiz olarak on iki yaşına geldi. Küçük yaşına bakmadan alevli ateş gibi yaramaz oldu. Yanına birkaç delikanlı alıp ava çıkıyor, av avlıyordu. Halka karşı yaptığı yaramazlıklar ak sakallıların ve âlim, hocaların bu yaramaz oğlanı Temir Han'a şikâyetlerine sebep oldu. "Bu yaramaza terbiyesini vermezsen biz Buhara'dan gideceğiz" diye tehdit de ettiler.

Temirhan bu ulema ve hocaları dinlemek bile istemedi. Bununla beraber bu oğlan ve onun babası Manas'ın hatırası için büyük bir toy (düğün) yapmaya karar verdi. Her tarafa avuç içi kadar mektup yollayıp bu büyük toya davet etti. "Koşu atlarına arya yerine pirinç verenler düğünüme gelsinler. Ellerinde süngü, mızrak oynatan alplar gelsin. İhtiyarlığımda gördüğüm bu Semetey denen yaramaz için hazinemi saçayım. ;" diye ünlü ozanlara, alplara, karnı büyük beylere davetiye gönderdi.

Bu büyük törene Kanıkey çok önem verdi. Çünkü bu tören onun oğlunun on iki yaşını bitirmesi dolayısıyla yapılıyordu. Kanıkey bu törende yapılacak at yarışına kendisinin de iştirak etmesini uygun gördü. "Taytoru" denen cins genç atını bu yarışa hazırlamaya karar verdi. ;

Koşuya iştirak eden yarış atları arasında Kanıkey'in "Taytoru"su da altmışıncı at olarak arkada geliyordu. Kanıkey bunu öğrenip üzüldü. Tanrıya yalvardı. Biraz sonra "Taytoru" otuzuncu oldu. Böylece öne geçiyordu. Kanıkey büyük merak içinde iken birden bire gözü önünde sarı ala at üzerinde Almambet'i gördü, onun arkasında kaplan Manas'ın arkadaşı Sırgak peyda oldu ve "senin derdin bizlere ulaştı" dedi. Onun yanı başında arslan Çuvak göründü. Bu ölmüş, geçmiş kahramanları gözü ile takip ederken kahramanlar kahramanı Manas peyda olup "zavallının adını duyduk, yardıma geldik" dedi ve geçti. Onun arkasından Acıbay ile Bakay "zavallı dostumuzun derdi bize ulaştı" diye Kanıkey'in önünden geçtiler. Kanıkey'in gözü önünde cereyan eden bu tayf (görüntü)ler ne idi? Düş mü görüyordu? Hayır hayır! O uyumuş değildi. Öyle ise bu tayflar geçidi ne idi? Kanıkey kendisinin Manas ve arkadaşlarının himayesinde bulunduğuna sevindi ve atının kazanacağına inandı. ;Bunu böyle bırakıp "Taytoru"ya Semetey'in sahip çıktığını anlatalım.

*
* *

Şimdiye kadar Manas adı aklına gelmeyen zavallı yetim Se-

metey'in ağzından "Manas" adı duyuldu. Yalnız Manas'ın adı değil onun vatanı Talas'ı da sık sık hatırlamaya başladı. Bu Manas ve Talas ile beraber "Kırgız" adı da dilinden düşmez olmuş. Bununla beraber o kendisinin Manas'ın oğlu olduğunu bilmiyor. Kanıkey'i "abla" biliyordu. Ne olursa olsun "Taytoru"ya kazandırmaya karar verip altmış arkadaşını da söz birliğine çağırdı. Onlar da "pek iyi" diyerek "ak buğday ekmeğini ısırıp, kılıcın yüzünü yalayıp" ant içtiler. Ve böylece Kanıkey'in "Taytoru"sunu kazandırdılar.

Semetey'in Sarı Taz İle Karşılaşması:

Manas'ın ölümünden ve Kanıkey ile oğlu Semetey'in ormanlarda ve kum çöllerinde perişan olup ölmüş olduklarına on iki yıl inanmış olan Kobeş son yıllarda bu inanışının yanlış olduğunu sezmeye başlamıştı. Bu firariler hakkında bildiği şeyler olduğunu zannettiği Sarı Taz adlı genci çağırıp "Semetey'i bul, nereye gittiğini söyle!" diye sıkıştırdı. O da "bilmiyorum" diye tekrarladı. Han Kobeş buna çok sinirlendi "görmediğin belâyı gör, ıstırap ve işkence ile canın çıksın" diyerek babası Cakıp Han'a köle olarak verdi. Sarı Taz, Semetey'i aramak için Cakıp'ın köleliğinden kaçıp Buhara ormanlarına geliyor ve oradaki kömürcülerin başkanı oluyor. Çıyırdı ile Kanıkey'in yakınlarında bulunduğu halde onlara da kendinin Buhara'da bulunduğunu bildirmedi. O, Semetey'in büyümesini beklemişti. Bakay Alp da Semetey'i on iki yaşına kadar beklemeye karar vermişti. Ormanda kömürcülük yapan Sarı Taz günün birinde Semetey'le karşılaşacağını umuyordu.. ;

*
* *

Büyük düğün ve oyunlardan sonra Semetey avlanmaya çıkıyor. Yanındaki arkadaşlarından ayrılıp ormanın içine daldı ve babası Manas'ın sadık adamlarından biri olan Sarı Taz'ın çalıştığı sahaya girdi. Bu Sarı Taz'ı görüp selâm verdi. Fakat kömürcü adam onun selâmını almadı ve işine devam etti. Semetey çok kızdı, bugüne kadar bu gibi saygısızlık görmemiş, çok şımartıl-

mış çocuktu. Sarı Taz'a "sungurumu yakalayıp bana ver. Sözümü dinlemezsen seksen canın da olsa seni geberteceğim!" diye bağırdı. Sarı Taz ona şöyle cevap verdi: "Babanın mezarı, yetim kul! Sen de mi adam oldun? Talas'ı bırakıp Temir Han'a sığıntı olan sen, kim oluyorsun? Hanların zulmüne dayanamadan kaçıp kömür yapan, biliyor musun ben kim? Sevgili, kıymetli geniş Talas'a ne vakit gideceksin? Arslan isen sen yetim, babanın vatanı Talas'a ne zaman gideceksin? Bana onu söyle!" diyerek hiçbir şeye aldırmamış gibi kendi işine, kömürünü söndürmeye girişti. Bunu gören Semetey müthiş kızdı, kömürü üzerine eğilmiş olan Sarı Taz'ın arkasına şiddetle kamçı ile vurdu. Arkasından kan akan Sarı Taz, Semetey'in yüzüne bakıp "bana karşı böyle kamçı kullanacağına babanın ölümüne sebep olan Konurbay'dan öcünü al! Benim gibi garip, zavallıya karşı gösterdiğin gayreti anacığının göğsünü yaralayan Abeke ile Kobeş'e göstersene! Abeke ile Kobeş baban Manas'tan kalan malı, mülkü aralarında bölüştüler.. Anan kaçıp dayın İsmail'e geldi. İlini yurdunu tanımayan sen nasıl delikanlısın? Senin yetişmeni bekleyip kömürcülük yapan ben kimim? Arslan Manas'ın oğlu Semetey avcılık yapıp Buhara beylerine kuş eti yedirecek!. ;Anasını tanımayan, abla diyen senin gibi arsız dünyada bulunur mu? Er olursa ilini bulur diye ümit edip senin izinden geldim, kömürcü olup seni bekledim." Sarı Taz'dan bu sözleri duyan Semetey çok garip şeyler öğrenmiş oldu. Babasının Manas, anasının Kanıkey Hatun olduğunu öğrenmiş oldu. "Bilmediklerimi bildir!" diye Sarı Taz'a yalvarıp ağladı. "Sana karşı saygısızlık gösterdim, kamçı kullandım. Bunlar bilgisizliğimden oldu, affet, İstersen gözlerimi oy, amcacığım!" diye yalvardı: "Bu anlattıkların doğru ise senin ne dediğini yapacağım. Kalabalık Kırgız ve argın halkına seni han yapacağım. Dediğimi yapmazsam beni tepesi açık gök vursun, göğsü tüylü yer vursun, ruhu vursun Manas'ın!"

Bunu burada bırakıp anası Kanıkey ile oğlu Semetey'in tanıştıklarını anlatalım.

*
* *

Semetey avdan döndüğü gibi atından inip yere yattı. İnleyerek üstünü örtüp uyur gibi uzandı. Onun bu haline Temir Han "bu yetim oğlana bir şey olmuş, dargın gibi yatıyor" diyerek çocuğun sıhhati için altmış tosun, kırk teke adak adadı. Fakat Semetey bir defa bile kımıldamadı. Temir Han boynuna kuşak asıp ağladı, inledi ve çocuğu "ay yanındaki çolpanım, ey Semetey kalksana! Kökü sağlam çınarım, ihtiyarlağımda gördüğüm göz nurum... Bütün servetim, hazinem senin için feda olsun..." Sevgili torununa böyle yalvardı. Baba olarak bildiği İsmail, ablası Kişimcan yine çok yalvardılar. Fakat Semetey kimseyi dinlemedi. "Büyük babam Temir Han dayım İsmail benim boyumu, kimin oğlu olduğumu söylemediler..." diye ağlamakta devam etti. Ablası Kişimcan çok darıldı "Kırgız oğlundan hayır olur mu?" diye uzaklaştı. Sarayın en akıllı ve tecrübeli adamlarından Köley Bey de çocuğa söz dinletemedi. Canı çok sıkılıp "kızdan doğmuş yeğen il olmaz!" diyerek çocuğu kendi haline bırakıp gitti. Bir müddet sonra Semetey ayağa kalkıp şöyle düşündü: "Ablam diye bildiğim Kanıkey Hatun meğer anam imiş.. ;Ben yad ilde, yad halk içinde büyümüşüm. Atalarımız demişler ki - yad ilde sultan olmaktansa, öz ilinde ultan olmak hayırlıdır.. Ben de kendi ilimi, öz yurdumu bulacağım" diye düşünüp atına binip saraydan çıktı. Sokaklardaki adamlar "nereye gidiyor?" diye birbirlerine sordular. Semetey hiçbir şeye bakmadan şehirden çıkıp yoluna devam etti.

Semetey'i yolda bırakalım da Kanıkey'den haber alalım. O, Semetey'in on iki günden beri içmeden, yemeden hasta yattığını işitti ve çok üzüldü, "ne oldu yavrucuğuma?" diye ağladı. O sırada Semetey de anasının yanına gelmiş oldu. Anasına doğru ellerini uzatıp: — "Sevgili canım anamsın, dalgalı gölden sağ geçirecek gemimsin, tepedeki güneşimsin! Ben yetimi eline alıp Buhara'ya gelmiş, babana sığınmış imişsin. Bütün bunları öğrenmiş olduktan sonra yah ile saklanmak, İsmail Han'ın ülkesinde yaşamak mümkün mü? Çok ıstırap çekmiş anacığım söyle: İlim, doğduğum yurdum nerede? Ben nerede? Kanıkey Hatun oğlundan bu sözleri duyduktan sonra şöyle düşündü: "Ağzına kan dolası hangi herif bu masum çocuğa bunları duyurmuş?". Bir müd-

det oğluna baktıktan sonra başından geçenleri, Talas'tan nasıl kaçtıklarını, altı zalimin kendisine neler yaptığını anlattı. Sonra babası Manas'ın ve onun silah arkadaşlarının hayatlarını, büyük Çin seferinde şehit olduklarını anlattı. Babası Manas'ın mezarını nasıl yaptırdığını, Manas'ın hayatını gösteren resimlerle dört duvarını süslediğini anlattı. Sonra Talas'a giden yolu ve yolda rastlayacağı tepeleri, çölleri, ırmakları, ormanları birer birer anlattı.

"Oğlum - dedi Kanıkey - sağ salim Talas'a vardığın zaman ünlü Alp Bakay'ı bulacaksın. Aksakallı bu alp aziz bir adamdır. Baban Manas'ı kahraman alp yapan bu Alp Bakay'dır. Bu alp Kırgız'ın dökülen saçlarını toplamış, kopanını, kesilenini birleştirmiş, duası yoksulu zengin etmiş er Bakay... Onu muhakkak bulacaksın!". Kanıkey oğluna babasının silahlarını anlatıyor. .; Talas'a vardıktan sonra ezeli düşmanlar Cakıp, Kobeş, Abeke ve onlarla işbirliği yapan savaşçı erlerden korunmasını tavsiye ediyor.

— "Oğlum - dedi Kanıkey - orada babanın türbesini görecek, gözünün yaşını dökeceksin... Vefakâr Bakay'ın sözüne, tavsiyesine göre hareket edeceksin, o ne derse ona inanacaksın! Yolun açık olsun evlâdım".

Bunu burada bırakalım da Semetey'in, doğduğu iline, Talas'a gelişini anlatalım.

Semetey'in Talas'a İlk Gelişi:

Bir yanı serapla, bir yanı sisle kaplanmış dağlardan geçip ilerleyen genç Semetey sayısız tepeleri, bozkırları arkasında bıraktı. Çıyırçık ve Salar ırmaklarından geçerek Kırgız ülkesine girdi. Anası zavallı Kanıkey'in yurdunu, mülkünü bırakıp bu ıssız, çöllerden, aşılması güç dağlardan nasıl geçtiğini düşünüp gözü yaşardı. Böyle ilerlerken Talas ırmağı göründü. Ilgın ırmakları ile kaplanmış yerin sağrısı, en verimli toprağı ile ün salmış geniş Talas vadisi, Karazov, Kenkol sahraları babası Manas'ın sahip olduğu yerlerdi... Semetey buraya geldiği gibi onu baba-

sından kalmış cins (efsanevî) köpek Kumayık görüp sevincini boynuna asılıp öperek, bildirdi. Semetey bir kısrak kesip onu doyurdu.

Nihayet gür gür akan geniş Talas'a gelip korkmadan atını suya sürdü. Ne olursa olsun Talas'ın öte tarafına geçmek gerekiyordu. Semetey ırmağa girdiği gibi "göze görünmez kırk er" onun yardımına geldiler. Aynı zamanda tam silahlı Almambet, Çubak, Sırgak, Acıbay ve Manas'ın kırk yiğiti Semetey'e yardım ederek Talas'tan geçmesini sağladılar. Babası Manas da "oğlum sana her zaman yardım edeceğim" dedi ve "kırk"ları ile Semetey'in gözünden kayboldu. O sırada ırmağı geçmiş bulunuyordu. Bulunduğu çevreyi gözden geçirirken babasının türbesini, orada hayvanlarını otlatan Bakay Alp'ı gördü. Onun otlattığı develer Semetey'in geldiğini duymuşlar, çok sevinmişlerdi. Fakat dilleri yoktu ki sevinçlerini anlatsınlar!... Bu hayvanların böyle sevinerek bağırışmalarına kızıp kendi kendine söylendi. "Arslan Manas'ım çağında neden ölmedin? Gücümün tükendiği, mafsallarının ağrıdığı, yaşının ilerlediği bu çağda deve çobanı oldum... Bir devirde Aladağ gibi idim. Keşke o zaman ölmüş olsaydım! Ölmedim de ne oldum?! Yetim Semetey'den haber yok. Altı hayduda köle olup o yetimin gelişini bekliyorum.." Bakay böyle kendi kendine konuşup kaderinden şikâyet ederken aniden Semetey meydana çıkıverdi. Birden önüne geliveren gence bakıp şaşırdı. Bir bakıma arslan gibi bir genç, bir bakıma yurdunu düşman basan birine benziyor. Dikkatle baktığında bu gencin Manas'ı hatırlattığını sezer gibi oldu. Kendi kendine şöyle konuştu: "Uzağı gören Kanıkey zavallının Semetey'i mi geldi? Bu genç Manas'ın bıraktığı miras mı? Semetey değil mi bu genç?" Böyle konuştuktan sonra Semetey'e hitap ederek: "Sen kimsin? Aslın, neslin kim? Soyunu, sopunu bildir, hangi obanın evlâdısın? Göbeğinin kesildiği yer neresi? Büyüdüğün, yetiştiğin yer ve il nerede? Bakıyorum yorguna benziyorsun, uzaklardan mı geldin? Dil bilmeyen Hindu var, on iki boy Kırgız var, sen bunların hangisindensin?" Bakay böyle konuştuktan sonra Semetey "kara gözünü ben basmış, beni düşünüp hıçkıra hıçkıra ağlamışsın, beni beklerken ak sakalını toz basmış.. Ağa beyim Er Bakay kur-

banın olayım, ben ilim, yurdum için geldim. Ben, kahraman Manas'ın oğlu Semetey'in kendisiyim" diyerek kendisini tanıttı. Delikanlıdan bu sözleri işiten Bakay onu kucakladı ve bağrına basıp hüngür hüngür ağladı. Bu sevinç ağlaması idi ve "Manas'tan kalmış direğim, seni arkalayıp ölümden kurtaran anan Kanıkey sağ mı?" dedi ve Manas'ın ölümünden sonra başına gelenleri anlattı. Babasının üvey kardeşleri Abeke ile Kobeş hakkında bilgi verdi. Büyük babası Cakıp Han'ın çok ihtiyarlamış, bunamış fakat fenalığını bırakmamış olduğunu anlattı. Semetey Bakay'ın bu nasihatlerini dinledi, fakat büyük babasının ve amcalarından sakınması hakkındaki sözlerine şaşmadı. Onların düşman olduklarını anasından da öğrenmişti. İhtiyar Bakay, Semetey'in öz yurduna geldiğini Cakıp Han'a haber vererek: "Müjde Cakıp müjde, sana sevinç, düşmana kaygı! Gurbete gitmiş torunun Semetey geldi, müjde!" Bu haberi duyan Cakıp Han düşünceye daldı. Yüzündeki nefret ifadesini göstermemek için yüzünü duvara çevirdi, sonra guya sevinmiş gibi görünüp "beni çok sevindirdin, Bakay! Git torunumu getir, yüzüne bakıp hasretini gidereyim. Tanrıdan istediğim bu idi!" dedi.

Bakay dışarı çıktıktan sonra Cakıp Han karısı Bakdevlet Hatuna "bu çocuk başımıza belâ olacak. Sen şarabına zehir koy! Ondan kurtulalım" dedi. Bakdevlet Hatun kocasına sert karşılık verdi: "Kendi torununu zehirleyip öldürecek misin? Kendi evlâdını öldürmek isteyen senin gibi alçak dünyada bulunmaz..." diye bağırdı. Buna karşı Cakıp kılıcını eline alıp saldıracak oldu "seni geberteceğim. Git, dediğimi yap!" diye bağırdı. Bakdevlet Hatun, çaresiz onun dediğini yapmaya mecbur oldu. Bunlar böyle konuşurken Bakay ile Semetey gelip selâm verdiler. Semetey büyük babasının elini öpüp derin saygı gösterdi. Cakıp çok memnun olmuş gibi görünüp torununu çok sevdiğini söyledi. Bakdevlet Hatun zehirsiz şarabı Bakay'a, zehirlisini Semetey'e verdi. Fakat Semetey şarabı, Kırgız adeti üzerine, büyük babasına sundu. Cakıp Han "içkiyi çoktan bıraktım. Ahirete gideceğim sırada rakı, şarap içmek bana yakışmaz" dedi. Semetey "babanın anamın içmediği şarabı nasıl içeyim? Büyük babamın içmediği şarabı onun önünde nasıl içebilirim?" diyerek şarabı olduğu gibi köpeklerin önüne koydu. Köpekler koklar koklamaz ölüverdiler. Bunu gören Cakıp şaşırdı. Semetey Bakdevlet Hatuna "babamdan kalan mülkümü almakta bana yardım ediniz!" dedi. Babasından kalan zırh, davul ve savaş gömleğini aldı, Abeke ile Kobeş'i takip etti. Fakat Bakay ona sabırlı olmayı tavsiye etti ve "ben Kobeş'e varayım, durumu öğreneyim, halkından haber alayım. Sen de beni takip edip gel!" dedi. Bakay atını koşturup Kobeş'e geldi ve yeğeni Semetey'in geldiğini müjdeledi ve "ölen Manas dirildi, öldü dediğimiz arslanın ölmediği anlaşıldı, müjde, müjde!" dedi. Bu haber üzerine Bakay'a Kobeş bağırıp, çağırdı. Bakay'ı, yerden aldığı sopa ile dövmeye başladı. Zavallı Bakay yere düştü, başından avuç avuç kan aktı... O sırada Kobeş'in kırk yiğiti gelip "bağışla ağa, bağışla!" diyerek yalvardılar. Bakay'ın neden dayak yediğini öğrenen halk "Semetey gelmiş!" diye sevinip birbirini müjdelediler. "Halkımızın, ilimizin sahibi geldi" diye bayram yaptılar. Bu durumu gören Abeke hıçkıra hıçkıra ağladı ve "Tanrının belâsı bu Kobeş'e ne oldu? Babacığım Bakay, sabır kıl! Bu genç Semetey Kobeş'in gözünü oyacaktır. Babacığım Bakay Alp, bu kardeşim Kobeş'in yaptıklarından çok üzülüyorum, derdim büyük. Gitmiş, kaybolmuş bir kardeşin geldiğini haber verdiniz, müjdelediniz. Bunun karşılığı olarak o Kobeş sizin başınızı yardı. Bu Kobeş'in yaptıkları bana büyük dert oldu. Ne yapayım? Bakay Ağam beni Kobeş itin kardeşi sayma!" diye yalvardı. Bakay Alp başını kaldırdı, ayağa kalkarak şöyle konuştu; "Kardeşler kavga eder, döğüşür. Bu gibi işlere Bakay alışıktır, sabreder". Atına binip Semetey'in yanına vardı. O da merak içinde Bakay'ı bekliyordu. Bakay'la beraber Abeke de gelmişti. Onu Semetey'e "bu senin ağan Abeke!" diye tanıttı. Büyükannesini, kendi annesi Kanıkey yengenin sağlıklarını sordu. Kardeşi Kobeş'ten şikâyet etti. "Onun fenalıkları bana da yüklendi. Senin kurbanın olayım Semetey! Bu it Kobeş Han olduktan sonra sözümü dinlemedi.. Semetey, bütün Kırgız, kardeşler, bütün il seninki... Ayağı Talas Sarözen, Çu seninki, Semetey, yer kaplamış at sürüleri seninki. Bütün Kırgız halkı seninki, Semetey".. Gözyaşı ile böylece derdini anlattı. Abeke'nin sözlerini dinleyen halk "Abeke hakikatı söyledi"

diye tasdik ettiler. Onun sözlerini dikkatle dinleyen Semetey şöyle konuştu: "Abeke ağabeyim, anama karşı yapılan haksızlıklarda senin günahın yok. Anamda da inat, direnmeler olmuş imiş. O günleri gözümün önünde canlandırdınız. Yengeni, yani annemi seninle evlendireceğim. Gerçi yengen ihtiyarladı ise de teklifimi kabul edeceksin... Seni atamın yerine ata kılacağım..."

Semetey babasının Aksungur av kuşunu da buldu. Böyle başarılardan sonra anasının yanına Buhara'ya geldi.

Semetey Buhara'dan Göçüp Talas'a Geliyor:

Semetey baba yurdunu gördükten sonra Buhara'ya anasının yanına döndü. Büyük babası Temir Han'ın yardımı ile Talas'a, babası Manas'ın yurduna hareket etti. Kervanın hazırlığını görenlerin büyüğü Semetey'in ormanda bulduğu Sarı Taz oldu. Birkaç gün sonra Semetey'in göçü Talas vadisine geldi.

Bakay Alp "bugünlerde Semetey'in gelmesi lâzım" diye bekliyordu. Gerçekten o gün Semetey'in göçü Bakay'ın bulunduğu Talas kıyısına gelmiş bulunuyordu. Bu göçü gören Bakay "yetimin göçü geldi!" diyerek sönmüş ocağı tutuşmuş gibi sevinerek Semetey'i bekleyen halka haber verdi. Bakay Semetey'in göçüne gelip ihtiyar nine Çıyırdı Hatun ve Kanıkey'le selâmlaştı ve "bugünkü sevincimizden ölüvereceğim diye korkuyorum" diye ağladı. Kanıkey çadırlarını kurarken "anacığım, bu yurt Manas'ın öldüğü, başıma belânın geldiği yurt... Ağlaya ağlaya bırakıp kaçtığım yurt..." diye kendi kendine konuşuyor, burada bir zamanlar başına gelenleri hatırlıyordu. Kanıkey böyle konuşup düşündüğü sırada Semetey anasının yanına gelip "anneciğim, bana yardımcı olan muhterem Bakay işte budur" diye Bakay Alp'ı tanıttı. Kanıkey çadırlarını kurmakta devam etti.

Bunu burada bırakalım da Abeke, Köbeş ve Cakıp'tan haber verelim.

Abeke Semetey'in göçüp geldiğini öğrendikten sonra kendi kendine şöyle konuştu: "Semetey göçüp geldi. Tanrı onun istediğini vermiş. Kobeş'e haber vereyim. Cakıp Han'ı da büyük hanımı Çıyırdı ile görüştüreyim". Abeke böyle düşünüp Cakıp Han'a geldi, Semetey'in göçüp geldiğini, onu iyi karşılamak gerektiğini söyledi. Oğlu Abeke'nin böyle konuşması Cakıp Han'ı çileden çıkardı, bağırıp çağırdı: "Ahmak Abeke - dedi - sen adam olmazsın. Hiç bir zaman ahmaklığını bırakmadın. İt korkak! Bu Semetey ölünceye kadar bize düşman olacak, "mal benim, yurt benim" diyecek... Halk onu destekleyecek "Halk benim" diyecek..; Anası Kanıkey onu hazırlamış, ona çok şeyler öğretmiş... Abeke ahmak, sen bir şey bilmiyorsun. "Yer kaplayan hayvan sürüleri benimdir" diyecek. Dünyadan haberin yok. Hiç olmazsa ağzını kapamasını öğren! Yeri, suyu bulandırmadan şu yetimin başını bana getir! Kimseyi heyecanlandırmadan emrimi yap!" diyerek Abeke'yi yanından kovdu. Cakıp ile oğlu Kobeş atlarına binip obasına doğru yöneldiler. Onlara tabi halk da korktuklarından, onlarla beraber hareket ettiler. Abeke yine onların yanına gelip babasına "kurbanın olayım babacığım, böyle yapma desem, dinlemiyor, bana korkak diyorsun..; Bu hareketin sonu iyi olmaz" diye babasının hareketini yerdi. Cakıp ile oğlu Kobeş Semetey'in obasına saldırdılar. O sırada Çıyırdı Hatun "Tanrı kahretsin, düşmanlar geldi!" diye bağırıp yere seriliverdi. Kanıkey'in korkudan yüzü bembeyaz oldu "tek evlâdıma Tanrım yardımcı ol!" diyerek oğluna seslendi: "Semetey, atına bin! Hiçbir şeyden çekinme!" dedi. Semetey "böyle düşmanlar kardeş olmaz" diyerek baştan başa silahlanarak atına bindi. Kobeş'in idaresindeki müfrezeye saldırdı. Bütün müfreze aman diyerek "bizi, Kobeş zorla getirdi. Bizim sana düşmanlığımız yok!" diye yalvardılar. Semetey bunları affederek şöyle hitap etti: "Hanları emir verdikten sonra halkı, askeri itaat eder. Halkım sizin günahınız yok. Yurdum, halkın Alp Manas zamanını hatırlayınız. Ben yetim Semetey de cebir, zulüm gördüm. Cebrin, zulmün ne olduğunu bilirim. Benim size karşı yaptığım kusur varsa affediniz. Hepimiz bir olalım, birlik olmazsa hepimiz öleceğiz... Kırgız halkının düşmanı olan Konurbay henüz ölmedi. Fırsat bekliyor. Halkım kurbanınız olayım. Benimle gelen Sarı Ağam hanımız olsun. Bu sözüme karşı gelenin ağzına kan dolsun!". Semetey halka böyle hitap ederken Bakay Alp'ı göremedi. O, Cakıp Han'la karşılaşmış,

onunla çetin savaşa girişmiş bulunuyordu. Bakay onu Manas'tan kalan zindan-çukura atmaya çalışıyordu. Bir müddet çarpıştıktan sonra Cakıp Han'ı önce attığı Kobeş ve Abeke'nin yanına kırk kulaç derinlikteki zindana attı. Abeke hakkında kesin karar verilmiş değildi. Bakay Alp Kobeş'in kırk yiğitinin başı olan İhtiyar Kırgıl'a ve arkadaşlarına hitap ederek şöyle konuştu: "Siz, kırk yiğit, önce Manas'ın yiğitleriydiniz. Onun ölümünden sonra Kobeş'in hizmetine girdiniz. Yanılmaz olan bir Tanrı var, kişiler yanılır, dönüp yolunu bulursa yanılmak ayıp sayılmaz. Manas'tan kalan yetime yine "kırk çora" olunuz". Böyle konuştuktan sonra halka hitap ederek: "Üç gün sonra yine hazır olunuz!" diye Bakay Alp halkın dağılmasına müsaade etti.

Bunu burada bırakıp kırk yiğitin ihanetlerini anlatalım.

Manas öldükten sonra kırk yiğiti Kobeş'in hizmetine girmişlerdi. Bunların büyüğü Kırgıl idi. Bu Kırgıl ile Baymat bu kırkların akıl hocaları idi. Manas'ın ölümünden sonra Kanıkey'e fenalık yapan da bunlardı. Hele Kırgıl Semetey'den korkup yiğitleri baştan çıkarmaya çalıştı: "Büyük babası Cakıp'ı iki ağasını yakalayıp zindana attı. Onlar bu belâdan kurtulamazlar. Bu oğlan bize ne yapmaz, bundan sonra bize hayat yok" diyerek yiğitlerini korkuttu. Yiğitlerin kimi Semetey'e hizmet etmek daha faydalı olacağını düşündüklerini söylediler. Fakat bazısı "Semetey ile Bakay'ın sözlerine inanmak olmaz" dediler. Bu şüpheyi Baymat Alp bütün arkadaşlarına telkin etti.

*
* *

Baymat Alp kırk yiğite hitap ederek şöyle dedi: "Ey arkadaşlar, Kobeş'le beraber Semetey'i yağma etmeye kalkıştık. Ben gideceğim. Semetey ile Bakay şaka edecek düşmanlar değil. Burada kalacaklarından tek bir adam kurtulamaz. Kanıkey'in yüzüne bakıp bu diyarda nasıl yürüyebilirim. Kalmuklara varalım. Kalmuk yurdu merhametlidir, yardıma hazırdır".

Baymat Alp'ın bu konuşmasını yiğitlerin hepsi makul buldu. Gece yarısı hepsi ailelerini yanlarına alıp Kalmuklara doğru yöneldiler. "Sevgili güzel Talas'ımız kaldı!" diye kadınları, çocukları ağlaştılar. Bir, iki gün geçtikten sonra Semetey yiğitlerin kaçtıklarını öğrendi ve çok üzülerek: "Zavallı bu yiğitlere ne yaptım? Fenalık mı, zulüm mü yaptım? Fena bir söz bile söylemedim Benden korkup kaçmalarına hiçbir sebep yoktu.. Kırk çoraya, (yiğitlere) varayım, onları geri çevireyim" diyerek ata bindi ve onlara yetişmek için atını son süratle sürdü.

Semetey kaçakları takip ederken evde kalan anası Kanıkey Hatun yanına cesur yiğitlerden birkaçını alıp Cakıp ile Kobeş'i öldürttü. Abeke'yi ise serbest bıraktı. Ona kendisinin temiz yürekli olduğu için sağ bıraktığını, isterse kendisiyle evlenebileceğini anlattı. Abeke Kanıkey'in bu sözlerine şu makul cevabı verdi; "ben seninle evlenemem. Senden hürriyet de istemiyorum. Babam öldü, ağabeyim öldü.. Bu facialardan sonra ben seninle evlenirsem, âlemin karşısına utanmadan nasıl çıkabilirim?". Kanıkey'in Abeke'ye söylediği bu sözlerini duyan Çıyırdı Hatun kart pars gibi kükredi: "Kırıtan kancığın sözüne bakınız! Bulduğu kocasına bakınız! Abeke doğru, âdil kişi olsaydı soyu bozuk itler bize fenalık yapabilir miydi? Abeke iyi, doğru kişi olsaydı, soysuz köpekler bize saldırdığında araya girmez miydi? Kendi içimizden çıkmış düşmanı nasıl tanımıyor, dost sayarsın? Koca, erkek arayan utanmaz, neler söylüyorsun? Cakıp ve onun inekleri Kobeş, Abeke hepsi bize düşman. Kobeş sana saldırıp göğsünü kan revan içinde bıraktığı gün Abeke nerede idi?". Çıyırdı Hatun Abeke'yi de celladın eline verip öldürttü.

Bunu burada bırakıp kırk yiğitin arkasından giden Semetey'in hikâyesini anlatalım. Semetey Sandık, Tarmal Sazı denilen yerde kırk yiğite yetişti, onların dönmelerini ve babasına hizmet ettikleri gibi kendisine de hizmet etmelerini rica etti, kendisinden yiğitlere hiç fenalık gelmeyeceğini yana yakıla anlattı: "Benden bir kusur geçti ise bağışlayınız. Çevremizde düşman çok. Kırgız başbuğunun yiğitleri kaçmış diye haber yayılacak. Düşmanlarımızın casusları bizde birlik olmadığını Konurbay'a ulaş-

tıracaklar. Kan kokan Konurbay kalabalık Kalmukları ile üzerimize saldıracak. Kurbanımız olayım kırk yiğit, bindiğim Tayburul atım, Manas'tan kalan ben yetim sizin için kurban olsun. " diye dönmeleri için çok yalvardı. Fakat kırk yiğit onun yalvarmalarına kulak asmadı, ters cevap verdiler. Kırk yiğitin ihtiyarı Kırgıl bağıra bağıra şöyle konuştu: "Sen kendine bak! Bizi yolumuzdan alıkoymaya çalışma. Biz ölmeye hazırız. Dönmek yok. Kırgız iline dönmeyeceğiz. Biz Kalmuklara, Yıldız ve Kunduz yaylalarına gidiyoruz. Baş vermek var, dönmek yok. Biz seninle savaşmaya hazırız. " Bu kırkların içinde bulunan genç Külçora onlara "Semetey'e karşı gelecek olursanız hepiniz öleceksiniz. Altın ülke Talas'tan sizi buraya, ölüm, ecel sürüp getirdi mi? Düşman Kalmuklara, utanmadan, nasıl iltica edeceksiniz?" dedi. Semetey'in sözüne aldırış etmeden kırkların göçü (kafilesi) harekete devam ederken savaşçıları Semetey'e hücuma geçtiler. Semetey, kargalar topuna saldıran şahin gibi bu kaçaklar üzerine hücum ederek hepsini kılıçtan geçirdi. Bu kafilenin içinde bulunan iki genç - Külçora ile Macik'in oğlu Kambar'ı yanına aldı. Kırk yiğitin hepsini öldürdü. "Babam Manas'a hizmet etmiş yiğitlerdi" diye bunların mezarları üzerine güzel türbeler yaptırdı. Manas devrinde bu yiğitlerin gösterdikleri kahramanlıklarını anlatan ağıtlar söyletti.

Çınkoca'nın Semetey'den At İstemesi:

Manas'ın kudretli, güçlü devrinde Kırgızlarla müttefik olup beraber savaşan Noygutların hanı Şıgay Han'ın oğlu Çınkoca Semetey'in nişanlısı Ayçörek'i seviyor, onu eline geçirmek istiyor, Semetey'i ağzı süt kokan çocuk sanıyordu.

Bir gün Çınkoca, yiğitlerinden Ertiş ile Toko'yu yanına çağırıp onlara şu emri verdi: "Semetey ayaklarını uzatıp, hiçbir şeyden habersiz yatıyor. Aklı yok yetim etden, yağdan başka birşey düşünmeden ayaklarını uzatıp yatıyor. Manas'ın intikamını almadı, Akun Han kızı Ayçörek'i de düşündüğü yok. Ayçörek'ten ayrıldığı gün aklı başına gelecek. Şimdi biz onun Tayburul denen atını elimize geçirebilirsek onun yanında kimse kalmaz.

O zaman biz Talas, Çuy vadilerini rahat yağma edebiliriz. Siz, Ertiş ile Toko, Semetey'e gidip, benden selâm söyleyiniz, benim Tayburul'u istediğimi güzel sözlerle anlatınız, "Çınkoca Ağan gönderdi" diyeceksiniz. Atı vermeyecekse başına gelecek belâyı da anlatınız!" dedi.

Çınkoca'nın iki yiğiti birkaç gün sonra Semetey'in ilkıcılarının bulunduğu yere geldiler. Bu sürülerin çobanı onları hırsız zannederek epeyce telâşlandı ve Kançora ile Külçora'ya haber verdi. Onlar geldikten sonra bu yabancıların ünlü Noygut Beyi Çınkoca'nın elçileri olduğunu öğrendiler. Külçora bunları çadırına alıp misafir etti, Çınkoca Bey'in sağlığını, Noygut yurdunun hallerini sordu.. :

Nihayet bu iki elçi Çınkoca'nın Tayburul'u istediğini anlattılar. Bu sözü duyan Kançora ve Külçora çok kızdılar. "Şıgay Han oğlu Çınkoca'nın babası zamanından beri Manas'tan alamadığı öcü oğlundan almak istediği anlaşıldı" diye konuştular. Ertiş ile Toko'yu epeyce döverek "beyine söyle Semetey'in vereceği at filan yok!" dediler.

Bunu burada bırakıp Ayçörek'in uçtuğunu anlatalım.

*
* *

Çınkoca Tayburul'u hile ile eline geçiremedi, gönderdiği adamlarına gösterilen hakareti affetmedi. Fakat tek başına Semetey'e karşı hareket etmeye cesaret edemedi. Bundan dolayı kendisi ile beraber hareket etmesi için Bağış oğlu Toltoy'a teklifte bulundu. Semetey'in nişanlısı Ayçörek'i Toltoy'a vereceğini söyledi. Fakat Toltoy "Semetey'e karşı varmayalım. Ayçörek'i de bu işe karıştırmayalım. Semetey ile barışalım" dedi. Onun bu cevabına Çınkoca kızdı: "Namussuz, sen erkek değilsin. Sen Bağış'ın oğlu olmaya lâyık değilsin! Semetey benden güçlü, cesur alp değil, sen gelmesen gelme, ben ona tek başıma karşı koyacağım. Sana dostluk andımızı hatırlatmakla yetineceğim. Ayçörek'i ben kendim alacağım" dedi. Çınkoca'nın bu sözleri Toltoy'un

namusuna dokunda, onunla beraber hareket etmeye razı oldu. Böylece iki alp askerleri ile Akun Han'ın iline geldiler ve "Ayçörek'i versin!" diye haber gönderdiler.

Akun Han "benim kızım Ayçörek Semetey'in nişanlısıdır. Bu Semetey gerçekten babası Manas'ın oğlu ise kendisine yapılacak zorluk ve hakarete karşı cevabını verecektir. Çınkoca onunla çarpışmak isterse ecelinden önce ölecektir. Bu davayı bırak. Binit olarak at, giyecek olarak elbise vereceğim." Çınkoca'nın habercisine bu cevabı verdi.

Çınkoca, Akun Han'ın bu cevabını aldıktan sonra Toltoy'u yanına çağırıp danıştı.

*
* *

Çınkoca Akun Han'la savaşa karar verdi. Akun Han'ın askerleri de savaşa hazır oldu. Çınkoca askerlerine şöyle hitap etti: "Şehirlerini tahrip edeceğim. Tarlalarını toplamaya fırsat vermeyeceğim; yurdunu param parça kılacağım...

Düşmanın saldırışını gören Ayçörek şöyle dedi: "Düşmanın eline düşmektense Semetey Alp'ı aramaya gideceğim. Ölürsem öleyim arayacağım. Onu bu düşmanlarla savaşmaya çağırayım. Semetey gerçekten alp, kahraman ise Toltoy'un hakkından gelecektir". Ayçörek böyle düşünüp kuğu kuşu giyimini giyip havalandı, Semetey'e haber vermek için Talas'a uçtu. Bir müddet sonra, ihtiyarlamış, bıyığı ağarmış Konurbay'ın karargâhı ve askerleri üzerinden uçtu. Kara Bura, Çatkal dağları üzerinden Endican, Taşken şehirleri üzerinden uçup Kenköl'e geldi. "Semetey'i nasıl ve ne zaman bulacağım?" diye düşünürken ak bulutun altından, beyaz sisin üzerinden bakıp Donköl aşağısında Manas'ın bağlarını ve aya bakan aksaray türbesini gördü. Bu yeri gördükten sonra Ayçörek "aradığım Semetey'i buldum!" diye düşündü. Çünkü o Semetey'in babası Manas'ın doğduğu yerin Talas olduğunu biliyordu. Gördüğü "aya bakan" türbenin kayınatası Manas'ın türbesi olduğunu kesin olarak bildikten sonra "kayınatam

ruhuna yabancı olup ömrümün çiçek açtığı bir çağda helâk olmayayım" diyerek mezarın üzerinden uçmaktan sakındı. Ayçörek böyle düşündükten sonra Aladağ çevresinden öteki tarafından uçtu. Elmalı Bulak, Songurtaş denilen tepeleri aşarak kuğu giyimini çıkardı. O sırada Semetey'in çadırından dışarı çıkan bir güzel kadın gördü. Bu kadın Semetey'in eşi Çaçıkey Hatun'du. Ayçörek onun karşısına gelip "sarı altın gibi ablacığım, nasılsınız? Sağlığınız iyi mi? Ablacığım sözümü dinle, size söyleyecek sözüm var. Bu sözümü söylemezsem hiçbir zaman kurtulamayacağım borç olacaktır" dedi ve sonra Şıgay'ın oğlu Çınkoca ile Cedigeroğlu Toltoy'un on iki alay ordu ile şehirlerine saldırdıklarını, yağmaladıklarını, ekin ektirmediklerini, tarlalardaki ekinleri toplatmadıklarını anlattıktan sonra: "Alp Semetey'den yardım istemeye geldim" dedi. Bu sözleri dinleyen Çaçıkey Hatun öyle kızdı ki yerinde duramıyordu. Bu güzel kızı kendisine rakip gördü ve şöyle bağıra bağıra konuştu: "Şeytan suratlı utanmaz. Fazla lâkırdı etme. Sen sudan çıkan peri misin? Yerden çıkan şeytan mısın? Yoksa sen bakır tırnaklı cadı karı mısın? Talas Talas olalı, Talas'a beyim konalı bu ilde böyle bir şaşılacak olay olmadı. Sen genç misin, yaşlı mısın? Öte öte uçan kaz mısın? Yoksa sen kuğu musun? Gür gür akan su musun? Nereden gelmiş hırçınsın? Sen galiba adam cinsinden olmasan gerek. Çadırımın kapısına seni kasırga mı getirip bıraktı? Babasının evinde oturması gereken bir kızın koca arayıp gezmesi ne demek? Şunu bilmelisin ki Semetey'in nişanlısı Çaçıkey senden aşağı değildir. Sana benzeyen nasırlı tabanlar Çaçıkey'e denk olamazlar. Erkek arayan kızdan hayır gelmez! Seninle Semetey arasında ben aracı olamam". Ayçörek bu sözlerden çok üzüldü, gözleri yaşardı.

O sırada Külçora ile Kançora Semetey'i ziyarete geldiler. Semetey onlara yakında ava çıkacağını söyledi.

Mizan yıldızı batarken, tan ağarıp atarken Şah Temir kızı Çaçıkey dün gördüğü Ayçörek'i bir daha görmek istedi. Aynı zamanda Ayçörek de onu tekrar görmek istiyordu. Çaçıkey çadırdan çıkarken Ayçörek'le karşılaştı. Söze ilk başlayan Ayçörek oldu: "Kurbanın olayım, ablacığım, babamın düşmanı olan Çın-

koca ile Toltoy aynı zamanda Semetey'in de düşmanıdır. Çünkoca beni cariye etmek istediği gibi Şah Temir kızı Çaçıkey'e karşı da böyle davranacaktır. Ablacığım, seninle barışalım: Semetey'in altı günü senin yedinci bir günü de benim olsun. Göç gününde devenin yedekçisi olayım, elini yüzünü yıkarken ibrikle eline su dökeyim! Nişanlısı olan Ayçörek'i düşmana teslim edip namussuz erkek adını alsın mı?" Böyle konuştuktan sonra Çaçıkey'in cevabını bekledi. O da hiddetle şöyle karşılık verdi: "Çenesi düşük utanmaz! Sen şeytandan gelen elçi misin? Göz bağlayan büyücü müsün? Beni ne zannediyorsun? Ölmeden, beyini büyücü cariyeye verecek diye mi düşünüyorsun? Senin saçlarını kesip hizmetçi cariye kılmasam, tabanını dilip eşek kılıp üzerine binmesem Çaçıkey adım kurusun!" diyerek Ayçörek'i bileğinden yakalayıp sarstı. Ayçörek ona "nazlı kadın Çaçıkey, iyi dinle: Alp Manas'ın oğlu Semetey kırlara çıksa benimki, evde kalsa seninki! Er Semetey'i ilime beraber götürmesem, onu arkamdan gelmeye mecbur etmesem Ayçörek adım kurusun! Şah Temir kızı Çaçıkey onu yanında saklayamayacaksın!. Sen ne hayası yok hırçın, vurdum duymaz kadınsın. Bozkırları yaylayan elin nerde Çaçıkey? Gökçe'nin oğlu Ümütey adlı kocan nerde Çaçıkey? Ümütey ile Semetey'in savaşında Semetey'in cariyesi olmadın mı? Sen bir cariye değil misin? İyi dinle Çaçıkey: Yedi suda yerleşmiş il benimki Çaçıkey! Yer yüzünde parlayan göl benimki Çaçıkey!" dedi ve kuğu derisini giyip uçtu. Onun arkasından fırtına koptu, dolu karışık yağmur yağdı...

*
* *

Bu sırada Semetey ava çıkmaya hazırlanıyordu. Fil derisinden yapılmış davulunu vurdurdu. Davulun sesi dağlarda yankı yaptı. O sırada yanına alplarından Külçora gelip "Şah Temir kızı Çaçıkey'in kocasına söyleyecek sözleri bulunduğunu haber verdi. Alp Semetey "ne var, acaba!" diye bekledi. Biraz sonra Çaçıkey gelip Semetey'in atının dizgininden tutup şöyle dedi: "Beyim biraz sabredip beni dinle! Beyim, bugün salıdır, yola çıkacak gün

değildir. Ak sungur kuşunu eline alıp ava çıkacak gün bu salı günü değildir. Kahramanlığın var, ama bunları düşünecek aklın yok. Bugün hiçbir yere çıkma evde kal. Üç gün sonra istediğin yere gidebilirsin". Çaçıkey'in bu sözleri Semetey'i çileden çıkardı, yüzü sarardı. Hiddetlenerek: "Han tutmaz dizginim, utanmaz kadın sen yakaladın. Beylerin hepsi toplanıp dizginimi yakaladığı, "ben ben!" diyen bahadırlardan hiçbiri karşıma benim çıktığı yok.. Her dediğimi yaptırdım, kimse bana karşı çıkmadı.. Sen benden üç gün evde kalmayı isteme!" diyerek elindeki kamçı ile arkasına vurdu. Şah Temir kızı Çaçıkey ağlayarak yürüyüverdi. Semetey de onun gözyaşına bakmadan yoluna devam etti. Gururlu Çaçıkey şöyle düşündü: Ayçörek'e karşı yanlış davrandım. Onunla beraber hareket etmem gerekirdi. Onunla sırdaş olmalıydım". Böyle düşündükten sonra Külçora'yı yanına çağırıp ona bu kuğu suretine giren kız hakkında bilgi verdi. O kızın yapacağı işleri bildirip dikkatli olmalarını tavsiye etti. Külçora bu talimatı aldıktan sonra atına kamçı basıp hareket etti. Bu sırada Ayçörek'in yüreği hızlı hızlı çarpıyordu, çevrede uçup yerdeki durumu incelerken Semetey'i gördü ve kendi kendine şöyle düşündü: "Dedikleri gibi varmış.. Kara gözleri parlıyor, kudret ve gayret vücudundan taşıyor. Lök deve gibi er iken, heyecana gelirse deniz dalgasına, fırtınaya benzer bir alp iken. Arslan gibi heybetli, pars gibi gayretli bir alp imiş. Genişliği Talas gibi, erliği desen Manas gibi... Bir gün onun evdeşi olabilecek miyim? Yaga ata binip yanında gezeceğim günü görecek miyim? Toltoy'un zorluğunda nişanlını kurtaracak günün gelecek mi?" Böyle düşünceye dalıp Ayçörek havada daireler çizip uçmakta devam etti.

Semetey alıcı kuşu sunguru ördek ve kaz sürülerinin üzerine salıverdi. Derken havada bir kuğu gördü. Semetey, Külçora'ya "aman çabuk ol. Sunguru şu kuğu kuşuna karşı uçur!" diye emir verdi. Külçora "bu kart bir kuğudur. Yuvasında yavruları vardır. Bu kuğuya sunguru saldırırsak yuvasındaki yavrular öksüz olacaklar. Kuğu kuşların saygılısı, asîlidir, cinsi kurumasın! Bu kuğuya fenalık yaparsak bize de bir uğursuzluk gelir!" dedi. Semetey, Külçora'nın bu sözlerine kızarak sertçe cevap verdi.

"Gülümseyip konuşan mürai adam imişsin! Özbabamın babası Cakıp Han'ın başını yedim, dediğini yapmadım, Kobeş'i mezara soktum, onlara boz yeleli kurt olduğunu bildirdim. Hani, bana bir uğursuzluk geldi mi? Han Şıgay'ı yaylasından kovdum, yanan ocağını söndürdüm, ilini yağmaladım. Hani, bana felaket geldi mi? Bu kartlaşmış kuğunun içeceği, yiyeceği bitmiş ise elbette ölecektir. Onun ölmesi bize ne gibi uğursuzluk getirecek? Böyle çok sert konuştuktan sonra Külçora'nın elindeki sunguru çekip aldı ve kuğunun üzerine uçurdu ve kuştan gözünü ayırmadı. Yanındaki Külçora utancından ölecek gibi oldu. Bir az sonra sungur havada kayboldu.

*
* *

Bozkurt Külçora'nın gönlü bin türlü düşünce ile param parça oluyor, gözlerinden yaş akıyordu. "Bu ne biçim iş oldu?" diye şaşırmış, kalmıştı. Sunguru uçurup kaybettiği için Semetey'in hıncına uğradığını düşünüp "arslan beyimin elinden ecelim geldi galiba" diyerek iki gözü iki çeşme ağlıyor ve Semetey'in karşısına gelip şöyle dedi: "Kurbanın olayım ağabeyim, bu, adam bilmez iş oldu. Gözüme ak kuğu olup gördüğüm düş müydü, yoksa gerçek miydi? Bu kuşun kaybolmasının sebebi senden mi? Benden mi? Yoksa bütün bu olayların sebebi gökyüzünden esen fırtınada mı? Beyaz kuğuyu yakalamak için uçurduğumuz sungur tanımadığımız bir yabancının eline düşüp kayboldu..." Külçora'nın bu sözlerine Semetey şöyle cevap verdi: "Uyuz, kel Külçora, ak kuğu kuş salma deyip garip sözler söyledin. Ak sungurun gitmesi ecelimin gelmesi... Tayburul atım ölünceye kadar, başım mezara girinceye kadar sungurumu aramakta devam edeceğim. Babamdan kalan sunguru yoruluncaya kadar arayacağım, onu bulacağım". Semetey şu kuğu kuşunun sırrını öğrenmeye çalışıyordu. Şu sırrı Çaçıkey Hatun'un bildiğini tahmin ediyordu.

Külçora bu kuğu sırrını öğrenmek için Çaçıkey'e geliyor ve bildiğini anlatmasını rica ediyor. Çaçıkey bu söze karşı köpürdü, "bu ne demek? Bu sözünü ite söyle! Böyle manasız sözlerini

ancak it, kuş anlasa gerek. Benim gibi evde oturan, tencere, kaşıkla uğraşan kadının senin kuşunla ne işi olacak?.. Niyeti kara haram uşak, çekil karşımdan!" diyerek delirmiş bir kadın gibi bağırıp çağırdı. Külçora bu kadına karşı çok kızdı. "Bildiğini söyleyeceksin. Söylemezsen canına okuyacağım" diyerek kadını kamçı ile dövmeye başladı. "Senin kanını dökeceğim. Eşeğe bindirip baban Temir Han'a göndereceğim. Bu dediklerimi yapmasam üstümüzdeki gök vursun, yere biten otlar kahretsin, tüfeğimin oku vursun, silahdan çıkan ateş yaksın!" Külçora böyle ant içtikten sonra Çaçıkey Hatun dayanamadı "kahrolası Külçora, elinizden kaçan sunguru Akun Han kızı Ayçörek kaçırdı" diyerek, Ayçörek'in babasının ilini Çınkoca ile Toltoy'ın yağma ettiğini haber verdiğini anlattı. Bu bilgiyi aldıktan sonra Külçora derhal atına binip Semetey'in karargâhına hareket etti. Oraya geldikten sonra doğru Semetey'in huzuruna çıktı ve sunguru Ayçörek'in kaçırdığını anlattı. "Bu Ayçörek öyle güzel bir kızmış ki vücudunun aklığı köpüklü ak kar gibi, yüzünün kızıllığı kan gibi, kunduz gibi saçı var, inci gibi dişleri var, yay gibi kara karşı var, kara yere kar yağsa karı gör de etin gör, kar üzerine kan damlasa kanı gör de betin gör! Bu kız dünyanın en güzel kızıdır. Aziz beyim, evlendiğin Ayçörek olsa, kuş avlarken alıcı kuşun sungur olursa dünyada erişmemiş arzun kalmayacaktır".

Bunu burada bırakıp ak sungurun halinden bahsedelim.

Semetey, sungurun Ayçörek'in elinde bulunduğunu öğrendikten sonra sungurunu aramaya kesinlikle karar verdi.

Semetey yola çıkmadan önce ömründe çok şeyler görmüş, geçirmiş olan ihtiyar Bakay'a danışıyor, gideceği yol hakkında bilgi vermesini rica ediyor. Bakay şöyle söze başladı: "Oğlum, dikkat et! Acele etmeden hareket edecek olursan altmış gün sonra Akun Han'ın apak kentini göreceksin. Gece gündüz yürüyecek olursan elli günde oraya varacak ve Ayçörek'i orada bulacaksın.." Er Bakay, böyle konuştuktan sonra yoldaki menzilleri yazdı ve silahları ve yolda lâzım olacak şeyleri hazırladı. Savaş için gerekli olan bütün silahları aldığı gibi eski devirde kullanılan "şalk etme"*yi ve aybaltaları da aldı. Böylece tam silahlı olarak yola

düştü. Tahmin ettiği zamanda Akun Han'ın şehrine yaklaşmıştı. Gün sayısın yanılmamak için özel torbaya her gün bir taş atırdı. Taşı saydı. Dediği gibi tam elli beş günde Akun Han'ın şehrine gelmiş bulunuyordu. Şehir derin uykuda idi. Semetey'in adamlarından bazısı "şehri uykuda basalım" dediler ise de Semetey "hırsız gibi, uyuyan şehri basmak mertlik değil" diye askerlerine çadırlar kurup burada gecelemelerini emretti.

Bunu burada bırakıp Ayçörek'ten haber alalım.

*
* *

Akun Han kızı Ayçörek çok garip ve şaşılacak bir düş gördü. Yatağından kalkıp elini yüzünü yıkadıktan sonra sarayındaki büyük kızlara: "Ablalarım, tan ağarmaya başlamadan şaşılacak düş gördüm. Düşümde bağımdaki dallara bülbül kondu, öyle öttü ki birden bütün vücudumun eridiğini hissettim. Bu ne demekti? Budayık denen kuş kafesinden uçtu ve çırpınıp güneşi perdeledi. Bunun yorumu nedir? Biraz sonra benim elime kondu. Bu ne demek?"

Akun'un kızı Ayçörek gördüğü düşünü böyle anlattıktan sonra kırk kız, kırk gelinden biri olan Kaliman Ayçörek'in bu düşünü dinledikten sonra çok sevindi ve Ayçörek'e: "Senin düşünü ben yoracağım. Sevdiğin adamı Tanrı önüne getirmiştir. Gördüğün at sevdiğin delikanlının Tayburul'udur. Enişteniz Semetey, Toltoy ile Çınkoca'yı yenecek... Ablacığım, çoktan beklediğini elde edeceksin... Biz şimdi enişteniz tabak tabak nimetlerle karşılayalım. Sofraları türlü nimetlerle dolduralım".

Ayçörek'in rüyasını böyle yorduktan sonra kırk kız kırk gelin Semetey'in karşılanmaya hazırlandılar.

Bunu burada bırakıp Kenköl'den çıkıp gelen bey Semetey'in halinden haber verelim.

*
* *

Tan parlayıp atarken sarı yel eserken asil alpın oğlu Semetey yerinden kalktı. Bağlı duran atına atlayıp suvardıktan sonra beline kılıcını bağladı, sırlı süngüsüne dayanıp bir taşın üzerine oturdu. Sefere çıktığı günden beri ne kadar zaman geçtiğini düşünüp günleri birer birer saydı. Hayale daldı, bir sürü olayları aklından geçirdi... Şehirden bir kalabalık halkın çıktığı görüldü. Semetey bu kalabalığın ne biçim halk olduğunu bilemedi. Bu kalabalığı gören Semetey gülümsedi. Bunu gören Külçora ile Kançora bu gülmenin sebebini sordular. Semetey yiğitlerine şöyle izahta bulundu: "Şehirden çıkan toplulukta, acaba, bizi arayan Ayçörek var mı? Acaba aradığı biz mi?" diye düşünüp güldüm. Kurbanınız olayım alp yiğitlerim, ikinizin adlarını birbirine uygun olsun diye Külçora, Kançora koydum, kendimden daha güçlü olunuz diye iyi atlara bindirdim. İyi silahlar verdim. En iyi giyimler giydirdim. Cesur, alp olsunlar diye kaçan düşmanı takip ettirdim, sizi savaşa böyle alıştırdım. İkinizi eşit gördüm..."

Ayçörek'in halinden haber olmak için Külçora'yı Ürgenç şehrine gönderdi.

Külçora, Semetey'in atına binip hareket etti. Onun vazifesi Ayçörek'ten haber almaktı. Birkaç gün sonra Külçora ünü dünyaya yayılmış Ürgenç kentine geldi. Bozkırlarda, sarp dağlarda doğup büyümüş olan Külçora Ürgenç şehrine hayran oldu. Büyük sarayları pazar yerleri Külçora'nın görmediği şeylerdi. Derken büyük bir akan su ile karşılaştı. Geçilmesi zor görünüyordu. "Bu suyu geçmezsem şu bana bakan kızların alayına hedef olacağım" diye düşünerek birden atını suya sürmek istedi. Nihayet başka çare bulamadı, atını suya sürdü. Kızlar bu korkusuz delikanlıya bakıyorlardı. Bu derin ve güçlü akıntılı suda bir dakika kadar atın yalnız kulağı göründü. Böyle bata kalka Tayburul ırmağın kıyısına çıktı. Kıyıda karakol vazifesi gören kara kız ile sarı kız bu cesur gence hayretle bakıyorlardı. Akun Han kızı Ayçörek bu delikanlıya bakıp "Kızıl kır ata binmiş, atının kuyruğunu toparlayıp bağlamış, yaş çubuk gibi gençsin, uzun yola çıkmışsın, kuzu gibi sen kimsin? Erkek karga gibi kark kark öten sen misin? Doğru cevap vermezsen gençken öleceksin!" Bu sözlerin şaka ol-

madığını anlayan Külçora sungur kuş meselesini. Semetey'in Ayçörek'i aradığını anlattı. O sırada bir kızı yakalayıp öptü. Bunu gören Ayçörek "utanmaz çocuk! Kızları görüp bayılıyorsun! El dokunmamış göğüslerine elini uzatıyorsun... Tanışmadığımız halde bana "yenge" diye hitap ediyorsun".

Külçora kendisini tanıtmaya mecbur oldu. Babası ünlü alp Alınambet, bugün babası yerinde ünlü alp Semetey bulunduğunu, il yurdunun Kırgız Kıpçak karışık olduğunu anlattı. Nihayet Semetey'in kendisi de Ayçörek'in bulunduğu ve Külçora ile konuştuğu yere yetişti. Uzun bir konuşmadan sonra Ayçörek ile Semetey birbirini buldular.

*
* *

Çınkoca ile Toltoy, Akun Han'ın ilini, yurdunu yağma edip Ayçörek güzeli ele geçirmek için tam hazırlık ile altın tuğ ve bayraklarını havada dalgalandıran sefere çıktı. Çınkoca ve askerleri hiçbir karşılık görmeden zafer kazanacaklarına inanıyorlardı. Alp Toltay ile Çınkoca Akun Han'ın başkenti Ürgenç'i muhasara etti. Bu sırada Semetey ile Ayçörek hiçbir şeyden habersiz yatakta yatıyorlardı. Şehrin caddelerinden gelen hay hay sesleri bu iki sevgilinin birdenbire rahatlarını kaçırdı. Gürültü patırdı, atların kişnemeleri gittikçe büyüdü. Bu gürültü sırasında "arslanım Toltay!" diye bir ses yükseldi. Semetey, Çınkoca'nın baskınına uğradıklarını anladı. Semetey ve iki yiğiti Külçora ve Kançora arslanlar gibi düşmana saldırdılar. Savaş üç gün devam etti. Semetey ve adamları çok yoruldular. Fakat genç muharipler Çınkoca ile savaşta devam ediyorlardı. Nihayet düşman yenildi. Çınkoca öldürüldü. Onun bindiği at asîl cins at idi. Külçora ile Kançora'nın ikisi de bu atı almak için kavga ettiler. Semetey bunları yatıştırmaya çalıştı. Atı Külçora'ya verdi. Kançora çok üzüldü ve gönlünde öç alma duygusu belirdi. Semetey Kançora'yı teselli etmeye çalıştı.

*
* *

Manas zamanından beri Kırgızların düşmanı olan Kara Kıtay ve Kalmukların hanı Konurbay çok ihtiyarladığı halde yine Kırgızları rahatsız etmekte devam ediyordu. Buna rağmen Semetey sevgili hanımı Ayçörek'le çok tatlı ve güzel günler geçirmekte idi. Bir gece garip bir düş gördü. Babası Manas ve arkadaşlarından Er Gökçe, Sıncıbek, Ürbi ve babasının başka silah arkadaşlarını gördü. Uykusundan uyanırken gözleri yaşardı, kalktı giyindi.

At sürülerini yoklayan Külçora ile Kançora sürülerin birdenbire ürküp koştuklarını gördüler. "Acaba, düşman saldırısına mı uğradık?" diye merak ettiler. Fakat öyle birşey olmadığı anlaşıldı.

O sırada Konurbay'ın Kırgızlara saldıracağı haberi alındı. Semetey yiğitlerine Konurbay'dan babamın intikamını almak zamanı geldi. Savaşa hazırlanalım. Siz ne dersiniz?" diye arkadaşlarına sordu. İhtiyar Bakay "Semetey, senin yaşın yirmi beş, yılkı (at) yılında doğdun. Düşmanımız Konurbay'ın ordusu mükemmel, istediğini yapan tecrübeli, kuvvetli bir alp. Bu yıl sabredelim" dedi. Semetey "bir değil üç defa aynı rüyayı gördüm. Sefere kesin karar verdim" dedi. Bakay Alp sözünde ısrar etmeden sefer hazırlığına başladı. Evde yatmaktan bıkan Kançora ile Külçora bu karardan memnun oldular.

Tan ağarıp attığı, tan yıldızı battığı zaman Konurbay üzerine sefer hazırlığı tamamlanmış bulunuyordu. Yirmi beş yaşındaki Semetey çok önemli bir sefere çıkmak üzere idi.

Şimdi Ayçörek güzelin Semetey'in karşısına dikilip konuştuğunu anlatalım.

Ayçörek, Semetey'in elindeki dizgini eline alarak "dinle, sana diyeceklerim var: Bu yıl sefere çıkma. Bu gece düşümde çok fena işaretler gördüm: Kesilmiş kanlı baş gördüm. Sarı ırmak sahilini sel bastığını, bunun arkasında yangın olup yerin yandığını gördüm. Bu rüyamı yor! Er çırağı iki gözüm yumulduğunu, evin yanıp kül olduğunu, yangın ateşinin yüze çarptığını gördüm... Bu düşüm neye işaret, yorsana!" Ayçörek'in bu sözleri Semetey'i çileden çıkardı, açığı gelip bağırdı: "Akun Han'ın hır-

çın kızı! Yolumu kesme, seferime engel olma! Eski akıllı adamlar derlerdi ki "Alpların önüne kadın çıksa uğursuzluk işaretidir" manasız sözler söylemek için dizginimden yakaladın. Bu yaptığın, Ayçörek, uğursuzluğun, felâketin başıdır. Yolumu kesme, seferime engel olma!" diyerek dizginine asılan Ayçörek'e kamçı ile vurdu. Ayçörek yere yıkıldı ve etinde kapkara iz peyda oldu. Ayçörek hiddetinden az kaldı ölüyordu, bağırıp çağırıp kargıdı* "Seferinden dönmeyesin! Kendi evini görmeden yıkıl, git, tüfekten çıkan ok kafanı yarsın, gözlerinden ateş çıksın. Konurbay ödünü parçalasın, Muradıl oysun gözünü!.." Ayçörek'in bu kargışını* işiten kayın anası Kanıkey "hey, Ayçörek, bu kargışın çok fenadır. Hiç de doğru şey yapmadın. Bu beddüanı derhal geri çevir!" dedi. Kayınanasının bu sözleri Ayçörek'in aklını başına getirdi, birden "bu söylediklerim, kargışım nedir? Uykuda mı saçmaladım?" diyerek ağlamaya başladı. Kargışının geri dönmesi için gerekli olan ayini yaptı. Gök taşa tükürdü, taş yarıldı, iki parça oldu. Bunu görenler "kargış yandı, zarar vermez" dediler.

Bunu burada bırakıp Konurbay'ın büyücü bekçilerini söz konusu edelim.

*
* *

Konurbay'ın büyücü bekçilerinden Kırımın oğlu Muradıl korkunç bir alp idi. Bununla beraber Semetey'den çok korkuyordu, "babası Manas'a çeken bu alpla çarpışmak kolay değil. Başka çare yok, "yada* taşını kullanacağım" diye düşündü.

Semetey'in hiçbir şeyden haberi yoktu. O yoluna devam ediyordu. Muradıl'ın adamlarından biri Semetey'in Boz Sengir denilen yere gelip çadır kurduğunu haber verdi.

Semetey, Isıkgöl'ün kenarına gelip atını suvardı. Yanında bulunan Bakay Alp'a "bu mübarek Isıkgöl yerin sağrısı, bu ana yurdu elimizde tutmasak Tanrı bize kahretmez mi? Otları kişinin beline kadar uzamış, geyikleri, karacaları, maralları oynuyor,

ördekleri, kazları uçuşuyor.. Güneyinde bin pınar, kuzeyinde bin pınar çır çır taşıp akıyor.. Bize Tanrının verdiği büyük kısmettir bu, Bakay Alp!" dedi.

Semetey ile Bakay, Isıkgöl ve çevresini böyle temaşa ederlerken Konurbay'ın büyücü alpı Kırım oğlu Muradıl "yada" taşını suya attı ve afsununu mırıldandı. Bu herif Kalmukların ünlü yadacılarından biri imiş. Bütün gökyüzünü kara bulut kapladı. Önce korkunç bir yağmur yağmaya başladı, derken kar fırtınası koptu. Külçora ile Kançora atlarını mağaraya soktular, başka atları salıverdiler. Muradıl Alp "Tanrı bana istediğini verdi" diyerek yada taşını sudan çıkardı, açık hava afsununu söyledi. Hava birden açıldı. Kırgızlar mağaradan çıktılar. Bitkin bir halde bulunan ihtiyar Bakay Alp kendi kendine konuşarak şöyle mırıldanıyordu: "Hey Manas! Sen ölmemeliydin! Senin yokluğunu bugün çok acı anladık. Keşke seninle beraber ölmüş olaydım!. Uyanık mıyım, düş mü görüyorum? Bu Bakay, bu felâketi görmeden ölmüş olsaydı... hey, dünya! Kişi dediğin yaratık ihtiyarlamaz, ölünceye kadar yiğit kalmış olaydı! Arslan Manas'ım varken bağırdığım zaman kırk çoranın* hepsi birden yıkılıverirdi. Şimdi diri deseniz hesaba dahil değilim, ölü deseniz mezarda değilim... diye çok dert yandı.

Bakay'ın bu kaygılı halini görüp Semetey şöyle dedi: "Kurbanın olayım, amcacığım, boş yere fazla üzülme! Atlarımızı düşman aldı diye obama ne yüzle döneyim. Öcümüzü almadan rahat oturacak değilim. Muradıl gibi bir serseri hırsızı yakalayacağım. Gideceğim. Bir ay sonra düşmanı ezip döneceğim, olmasa "Atadan kalan tek bir oğul, "düşmandan öc alacağım" diyerek arzularına ulaşamadan öldü dersiniz. Merak etme, ağabeyim, Alp Konurbay'ın kafasını kesip sana vereceğim, bunu yapmadan ölmeyeceğim!"

Büyük maceradan sonra Semetey, Bakay ve arkadaşları Konurbay'ın büyülü engellerini ortadan kaldırıp obalarına döndüler.

———————

Semetey'in Karagul'a Aldanması:

Semetey atına binmeye hazırlanırken Bakay Alp'a: – "Yolu, çevreyi bir yoklayım, ne var, ne yok öğreneyim. Bu yıl Konurbay ile hesaplaşmam gerek. İlimizin öcünü alıp dileğime erişmek istiyorum" diyerek atına binip düşmanın geleceği tarafa yöneldi. O sırada Konurbay ordusunu teftiş etmekte idi. Onun Kırgızlar üzerine saldırmaya hazırladığı orduda altmış "keşil" (buda rahibi) bulunuyordu. Kalmuk ve Çin askerleri İrtiş ırmağı boyunda karargâh kurmuş Kırgızlar üzerine saldırmaya hazır bulunuyordu. Ordusunun bu durumunu görüp memnun olan Konurbay, yılkı* çobanların başbuğu Karagul'u yanına çağırdı. Bu Karagul bütün Kalmuk ve Çin yurdunda adı meşhur yılkıcı alplardandı. Konurbay ona şöyle dedi: "Ben yeryüzünü dolaştım. Varmadığım, uğramadığım yer kalmadı. Kahrolası Semetey bugün kabırgama ok gibi battı. Onunla karşılaşacak benden başka kimse yok. Bu çunak* ile ancak ben çarpışabilirim. Ben de ihtiyarladım. Birdenbire düşman geliverirse bana derhal haber ulaştırınız. Şimdilik işimize engel olacak hiçbir şey yok. Sağ kalınız! Semetey babasının kanını arıyorsa, Konurbay'ın elinden göreceği var... Bu sözlerimi, Karagul unutmayınız!" Konurbay atına binip karargâhına gitti.

At sürüleri çobanlarının başbuğu Karagul bir tay kestirip çobanlarına ziyafet çekti. Karagul da rahat uykuya daldı. Sabah kalkan Karagul'a, ateş yakan oğlan garip düş gördüğünü anlattı: "Kızıl kır ata binmiş, çocuk gibi genç bir delikanlı etrafın altını üstüne getirdiğini, Konurbay Alp'ın at sürülerini sürdüğünü gördüm" dedi. Bunu işiten Karagul hiddetinden ne yapacağını şaşırdı ve "bu düşünü kimseye söyleme!" diye çocuğu dövdü, sonra başını kopardı.

Semetey de buraya kadar gelmiş, Karagul'un çocuğa yaptığını görmüştü. Bu zavallı oğlana acıdı ve ona fenalık yapanları yakalayıp dövdü. Onunla mücadele edemeyeceğini anlayıp Karagul Semetey'e karşı saygı gösterdi ve şöyle dedi: "Yanıldımsa Tanrı işimi yola koysun! Sen delikanlı Semetey değil misin? Ruhlar

bana yardım etsin! Sen Semetey isen dünyada başka arzum yok.. Aradığımı buldum demektir. Kurbanın olayım yiğitim, Buhara'dan sağ salim geldin mi? İhtiyarlamış Temir Han'ı gördün mü? Ben Masan'ın eli, Karagul denen adamıydım. Kaplan Manas hayattayken Karagul kimden aşağı idi? Sen Buhara'ya gittikten sonra Gökçe'nin oğlu Ümetey beni at sürüleri çobanı yaptı. Bana "gözünü oyarım!" diyordu. Ben de kaçıp Kalmuklara sığındım... Tanrının belâsı Cakıp öldü mü?". Böyle konuşup tecrübesiz genç Semetey'i kandırdı. "Canımı kurtarmak için Kalmuk oldum" diye ağladı. Semetey "çok utandım. Bilmeden sakalını yoldum. Size karşı büyük kabahat işledim. Kusura bakma, affet!" diye özür diledi. "Bundan sonra Karagul Ağamı Bakay Ağamla müsavi göreceğim" diye düşündü. Karagul'a "Tayburul'um yoruldu, bana Algara'yı ver!" dedi. Semetey bu şeytan Kalmuk'un sözlerine inandığı için ne dese kabul ediyordu.. Onun Algara'yı vereceğine şüphe etmiyordu, dinlensin diye Tayburul'unu salıverdi. Algara'ya bineyim, soyluluğunu bileyim, binip meydana gireyim, karşı gelen Kalmukları Pekin'e kadar süreyim" dedi. Fakat kurnaz Kalmuk Algara'ya kendisi bindi. Semetey at sürüleri ile uğraşırken Karagul onu İrtiş'in en derin ve akıntılı yerine doğru itiverdi. Çok güçlü dalgalar Semetey'i derinliklere doğru atıyordu. Birden kıyıda Tayburul göründü. Irmağın kenarına yaklaşan Semetey'e kuyruğunu uzattı. O da kuyruğu yakalayıp ırmaktan çıktı ve derhal Tayburul'a binip Karagul'u kovaladı. Arkasından yetiştiği gibi Algara'yı kuyruğundan yakaladı. Fakat kuyruk dibinden koptu. İlk gördüğü zaman Karagul'un sakalını da böyle koparmıştı. Karagul, başına gelenleri Konurbay'a saygı ile bildirdi. Konurbay Karagul'un yüzüne baktı sakalı yok, atına baktı - kuyruğu yok. Karagul başına gelenleri anlatttı.

Bu bilgiyi aldıktan sonra Konurbay şöyle dedi: "Bizim öldürdüğümüz erlerinin öcünü almak için Semetey gelmiş demektir. At sürülerini sürüp götürdü. Ilkıcının sakalı yok, Algara'nın kuyruğu yok! Bunlar onun elinde kalmış... Bu hakarete kim dayanır? Bu hakarete aldırmazsa Konurbay'ı kök tengir* vurmaz mı? Beni koruyan kalabalık askerim, bu öksüz çocuğu yakalayalım!

Kırgız'ın kadınlarını kan ağlatacak gün geldi. Yer sallayan ordularım beni takip ediniz!" Bu emri verdikten sonra Algara'ya gümüşlü, altınlı kuyruk taktırdı. Bu büyük asker topluluğu Semetey'i takip etmek için harekete geçti..

Bunu burada bırakıp Semetey, Ayçörek ve Konurbay'ın hikâyesini anlatalım.

*
* *

Bir gün Semetey kendi kendine şöyle konuşuyordu: "Tanrının belâsı Konurbay'ın gelmesini istedim, fakat gelmedi. Güç ve kudretini gösterip açıkça mücadeleye girişmedi. Sarı ala at sürülerini geri almaktan ümidini kesmiş mi? Ben de bayağı hırsız gibi gece karanlığında kaçmayım... Gök demir süngü ile çarpışmadan nasıl kaçıp gidebilirim? Bu alp Konurbay her halde beni takip etmekten vazgeçmez. Savaşmak için onu beklemeliyim. Onunla karşı karşıya gelip çarpışmadan ile dönmek alplık kuralına uymaz. Gök Kıyayı geçip, Göz Özen'e varıp üç gün bekleyeyim. Konurbay'la burada hesaplaşalım" diyerek dediği yere gelip Konurbay'ı bekledi ve hiçbir ihtiyat tedbiri almadan yatıverdi. Bakay ile Külçora'ya ileri gitmelerini buyurdu.

Konurbay, Semetey'i takip etmekte devam ediyordu. Onun bulunduğu yere yaklaştı ve kendi kendine şöyle konuştu: "Manas'tan kalan bu ağzı süt kokan yetimi adam yerine koymamıştım. Meğer o benim önüme dağ gibi bir alp olup çıkacak kudrette imiş... Öyle bir alp imiş ki karşısına doksan bin savaşçı gelse hepsini döndüre döndüre dövecektir. Babası Manas'tan altı defa güçlü imiş. Elimden gelse bu yaramazı diri olarak yakalar, kendime evlât edinir, Mançu-Kalmuk yurduna han yapardım. Kılı kırk yaran âdil bir hükümdar olurdu. .!" Konurbay böyle konuştuktan sonra at üzerindeki Semetey'e elindeki tüfekle kurşun sıktı. Semetey kan içinde yere yuvarlandı... Bu faciayı gören Külçora "eyvah! Konurbay gelip çatmış mı? Ağabeyimi vurmuş mu? Konurbay'ın kanını içmesem öcümü almasam Külçora adım yok olsun!" Külçora böyle bağırıp çağırdıktan sonra Konurbay'ı takibe başladı. Biraz sonra arkasından yetişti. Konurbay ona karşı dönüp süngü ile saldırdı. İki alp savaşa tutuştular. Süngü ile birbirine hücum ettiler. Konurbay birçok yerinden yaralandı, nihayet kaçmaya mecbur oldu. Külçora da onu takip etmekten vazgeçip geri döndü ve Semetey'in karargâhına geldi.

Semetey'in yarası çok tehlikeli durumda idi. Yaranın kanının içeriye gitmemesi için Konçora "karpık"* ile toplamaya devam ediyordu. Yara yapan kurşunu bir türlü çıkaramıyordu. Akıllı, tücrübeli Bakay'ın anlattığına göre bu kurşunu vücuttan çıkarmak için biricik çarenin iffetli bir kadının yara üzerinden atlaması olduğunu söyledi. Tanıdıkları, bildikleri iffetli, namuslu kadın Ayçörek idi. Onu getirdiler, Ayçörek geldikten sonra Semetey'in üzerinden iki defa atladı. Fakat kurşun çıkmadı. Bunu görenler Ayçörek'in iffetinden şüphelenmeye başladılar. Ayçörek bu durumdan çok üzüldü ağladı. Nihayet üçüncü defa atladı ve Semetey'in vücudundaki kurşunlar dışarı dökülüverdi. Herkes sevindi ve "Semetey kurtuldu" diye bağırdılar. Kurşunlar döküldükten sonra Semetey'i bir semiz kısrak kesip yağıyla sardılar. Çok çabuk iyileşti. Bu yıl Semetey yirmi beş yaşında bulunuyordu. Sarı Ağa ve Bakay gibi kahraman alplar sayesinde nekahet devresini rahat geçirdi.

Konurbay'ın Talas'a Büyük Akını:

Kalmuk-Çin Hanı Konurbay ordusuna altın, gümüş dağıtıp servetini gösterdi. Sık ormanları kestirip toprakları kazdırıp altın aradı. Silahlarını hazırladı. Doksan gün kullansa körleşmeyen kılıçlar hazırlattı. "Bu iş de tamamen hazırlandı" diyerek bunları da bir tarafa koydu. Ordusuna uzun bir hitabede bulundu. "Hepiniz dinleyiniz, anlayınız: Gücümün dolgun çağında Burutların ne kadar çok saldırılarını püskürttüm. En sonunda Manas'a kan yutturup öldürdüm. Hepiniz biliyorsunuz ki bu günlerde başımıza büyük işler düştü... Manas'ın oğlu Semetey Mançu'dan çıkan Konurbay'ın kim olduğundan habersiz. Bu Konurbay'ı Kırgız değil, bütün Çin Maçin tanıyor. Bu Konurbay'ın kim olduğunu

ona tanıtacağım." Böyle konuştuktan sonra Konurbay Han askerleri arasına atını sürdü. Ordu harekete geçti. Bütün ihtişam ve azameti ile Talas sınırına geldi ve karargâhını kurup askerlerine "görüyorsunuz kark diyen karga yok... Duyurmadan baskın yapınız. Manas'ın yetimini evinde yakalayıp bağlayınız. Gafil yatan Kırgızların mal mülkünü yağma ediniz. Casuslarının getirdikleri bilgiye göre Kırgız alpları arasında birlik yokmuş. Gönül açan haberler aldık. Semetey'in en yakın arkadaşı Külçora alp Semetey'e darılıp ondan ayrılmış. Bu haberden anlaşıldı ki Burkan bakşı* bize yardım ediyor. Burutun ocağını söndürüp, evlerini, çadırlarını başlarına yıkacağım. Burutu Talas'tan götürüp savuralım..." Böyle konuşup Konurbay gece yarısı, habersiz yatan Kırgızların obalarına, kurganlarına hücuma geçti, çıkış yollarını kapadı. Her taraftan tüfek sesleri yükseliyordu. Semetey gaflet uykusundan uyandı, durumu derhal kavradı: "Acaba, kırk yiğitim düşmanın eline mi düştü? Tanrıdan istediğim düşman kapıma geldi, fakat Tayburul da elimde yok. Aziz ağam han Bakay sıkıntı ve ıstırap içinde kaldı mı? Bana darılıp giden Külçora Alp Konurbay'ın elinde can verdi mi? Yoksa Konurbay'ın hizmetine girip onu buraya o mu getirdi?" O sırada Kalmuk askerleri Semetey'in kurganına saldırıyorlar, fakat bir türlü içeri giremiyorlardı. Konurbay saraya doğru saldırmakta, ateş açmakta devam ediyordu. Bu gürültü, patırtıyı duyan Bakay Alp "başımıza bir felâket geldi. Habersiz yatan erlere Konurbay'ın baskın yaptığını ilân etmeli" diye konuştu. Orada bulunan Külçora Bakay'a dert yandı: "Ağabeyim, sırrımı sana anlatayım. Semetey'in Çaçıkey'i benim Ayçörek'le sevişiğimi dedikodu yapmış, onun sözlerine inanan Semetey bana hakaret etti. Aleme, Ayçörek benim yengem olup görünse de, bana o anam yerindedir, anamdır. Bu dedikodu benim kaburgamı söküyor". Ona Bakay Alp "böyle dedikodulara, Semetey'in de böyle manasız sözlere inanıp sana kızması akılsızlıktır... Şimdi "Külüscüğüm ne vakit gelecek?" diye dört gözle bekliyor..." dedi. Külçora da memnun olup atına bindi ve kırk arkadaşı ile beraber pınar başına geldi.

Gökten gelen feryat gibi nâra atıp Külçora kaynaşan Mançuların saflarını yarıp aralarına giriverdi. Kurtlar gibi kırk yi-

ğit de onun arkasından geliyordu. Büyük savaş yaptılar. Yaralananlar, düşüp bayılanlar oldu. O sırada Külçora Tayburul'u yedeğe alıp Semetey'e getirip verdi. Semetey ona karşı yaptıklarından utanıp yüzüne bakmadan: "Kurbanın olayım Külüsüm kahramanım, Çaçıkey'in sözüne kanarak ben ahmaklık yaptım. Sen babam Manas'ın sesisin..." Böyle konuştuktan sonra atına bindi ve doğru düşmana saldırdı. Korkunç bir savaş oldu. Kalmuk, Mançu askerleri "Köko tengir burkan!"* diye bağırıyor ve kaçıyorlardı. Konurbay'ın alplarından Çabalay meydana çıkıp nâra attı: "Madıkan'ın öcünü alacağım, hepinizi kıracağım!" diye bağırdı. "alp isen gel!" diye Semetey'in çağırdı, elindeki gürz ile yere vurup çevreyi toz toprak içinde bıraktı. "Bütün Kırgız oğullarına âhır zamanı göstereceğim!" diye tekrar tekrar nâra attı. Kâfirin çehresi başka türlü, mezardan çıkmış gibi soğuk, korkunç. "Semetey burut, gel!" diye haykırıyordu. Aynı zamanda, bakırdan yapılmış kanca* ile tütün içiyordu. Kırgızların hepsi korku içinde idi; "bu herif hepimizi öldürecek!" diye yavaşça fısıldaşıyorlardı. O sırada Bakay Alp Kırgız savaşçılarına şöyle hitap etti: "Hanlar, büyük, küçükler söyleyeceklerimi dinleyiniz! Bu herifi biz ancak tüfekle alt edebiliriz!" Tecrübeli Bakay Alp'ın gösterdiği gibi top ve tüfekle karşı durmaya karar verdiler. Sarı Han ile Bakay topların atışa hazırladılar. Meydanda duran mağrur Çabalay'a nişan alıp top ve tüfekleri birden ateşlediler. Bakay Alp hedefi çok iyi tayin etmiş, nâra atıp duran Çabalay birden bire yere yıkılıp kan içinde yuvarlandı. Bunu gören Kalmuk askerleri şaşkına döndüler, kaçmaya başladılar. Konurbay kendi kendine şöyle konuştu: "Ne kadar kaygılı, korkunç gün oldu! Beylerinden neferleri cesur sayılan Kara Kıtaylar büyük yenilgiye uğradı. Kana doymaz kara yer beni de mi istiyor?" Böyle dedikten sonra en son gücünü topladı. Önce koynundaki altın putunu çıkarıp "Kolla, Budda, kolla!" diye dua ederek kaçıyordu. Nihayet, Semetey ona yetişti ve saldırıya geçti. Fakat Konurbay en son gayretiyle Semetey'in hücumunu şiddetle savdıktan sonra karşı saldırıya geçti. Öyle korkunç saldırıyordu ki Kırgızlar dehşet içinde "halimiz ne olacak?" diye çarpı bağırmaya başladılar. Kalmuk ve Mançular sevinip "Burutun sonu

geldi!" diye bağırmaya başladılar. Konurbay, Semetey'in üstüne çıkıp boğazını sıkmaya başladı. Semetey'in son saati geldi derken birdenbire Konurbay'ı üzerinden attı ve üzerine çıkıp enseledi. Altına alıp süngü sapladı, fakat Konurbay Semetey'den kurtulup atına binip kaçmaya teşebbüs etti. Kırgızlar sevinip "a Tanrı!" diye bağırdılar. Semetey kaçan Konurbay'ı yakalayıp kafasını kesti. Büyük düşmandan kurtulan Kırgızlar Kalmuk ordusunun bıraktığı malları topladılar ve kendi aralarında bölüştüler.

Ata baba düşmanı olan Konurbay'ın ölümü Kırgız yurdu için büyük zafer oldu, her boyda bayramlar yapıldı. Semetey'in adına bütün Türkistan'da destanlar yazıldı, söylendi...

*
* *

Er Gökçe Oğlu Ümetey'in Semetey'e Düşman Oluşu:

Sarı Arka* bozkırlarını vatan edinen, savaşlarda yenilmeyen Ümetey, babası ünlü alp Er Gökçe'nin her bakımdan vârisi idi. "Bu Kıpçak bozkırlarının biricik parsı benim" diyordu. Fakat tecrübesiz, atılgan bir gençti. Bu genç alp gelen gidenlerden Semetey'in Konurbay'ın büyük ordusunu yenip hesapsız ganimet elde ettiğini işitti. Babası Er Gökçe'nin büyük Çin seferinde Manas'ın yanında şehit olduğunu, Semetey'in bunu dikkate alıp Ümetey'e son zaferinde eline geçirdiği ganimetten hisse çıkarmaması, göndermesi lâzım olduğunu ileri sürerek Semetey üzerine sefere hazırlandı. Anası Akerkeç bu sefere mani olmak istedi ve "ey oğlum, Semetey senin kardeşindir. Analarınız aynı babanın kızlarıdır. Semetey'le sen kardeş çocuklarısınız. Böyle kardeşler çarpışırsa âlem ne diyecek? Oğlum bu yapacağın iş akıl işi değil! O da babadan tek, sen de babadan tek evlât! Semetey'in yaptığını yaptığın, Kıpçak bozkırlarından bir günlük yol dışarı çıktığın yok.. :Babanın kanı Semetey'de değil, Mançu ve Kalmuklarda. Semetey "bölen"* ne, yenilgi nedir bilmedi. Taşkınlık kılıp gelen binlerce alp ve ordular Semetey'den dayak yemişlerdir... Sen onun üzerine ordu sevkedeceğine ona armağanlarla git. "Yuvamız bir kardeşim", "bölem" deyip onu ziyaret et! O da sana istediğini verecektir..." Anası Akerkeç Hatun oğluna böyle öğütler verdikten sonra "Semetey'e karşı düşmanca hareketine hiç razı değilim!" diye sözünü tamamladı.

Ümetey anasının sözlerine hiç değer vermedi, "babasının dökülen kanının değerini aramadı" demesinler, kulağıma çalındığına göre halk "Ümetey babasının hakkını aramadı" diye dedikodu yapıyormuş... Ben babamın hakkını aramaya karar verdim" diyerek çok sayıda asker toplayıp Semetey üzerine hareket etti. Birkaç gün sonra Talas bölgesine geldi. Talas sınırındaki gözcü bekçiler bu yabancı orduyu görüp yakında bulunan muhafız askerlere haber verdiler. Muhafızların ileri geleni Külçora, bu haberi aldıktan sonra derhal atına binip şöyle dedi: "Yolcu ise konuğumuzdur, ağırlarız, yolunu gösteririz. Düşman ise savaşmaya hazırız..." Bu sözleri söyledikten sonra Ümetey'in yanına gelip şöyle seslendi: "Hey, il misin, düşman mısın? Kaplanı parçalayan kara kulaklı arslan mısın? Üç Koşay dağının yamaçlarına dikkatle bakan sen kimsin? Aç arslan gibi şimdi parçalayacağım der gibi bakan sen kimsin? Cehennem ateşini avucuna alıp saçacak gibi görünen sen kimsin? Ben senin kim olduğunu muhafızlardan öğrendim. Sen, ağabeyimin bölesi* imişsin. Han Ümetey olduğun doğru ise seferiniz nereye? Babalarınızın vatanı Sarı-Arka* yurdun sağ mı?"

Bu sözlere karşı Ümetey çok kızmış görünüyordu. Hiç dostluk göstermedi, kibir, azamet gösterip şöyle konuştu: "Bey desen bey oğluyum, beyzadenin biriyim. Pınarın kara gözüyüm; savaş desen sevinen Han Ümetey denen alpın kendisiyim. Yalnız Ümetey değil, Alp Gökçe'nin kara gözüyüm. Er Gökçe'yi yediniz. Çok fazla mürailik etme! Ben babam Gökçe'nin öcünü, kanını almaya geldim. Savaşmak istersen düello yapacak yerini söyle! Canımı kıl kadar hesaba almıyorum!" Külçora ona hayretle bakarak şöyle dedi: "Toparlak başlı ben de Gökçe'nin oğlu Ümetey senin gibi manasız konuşak zevzek görmedim. Son seferinde Manas babanı han ilân etmişti. Son yapılan büyük Çin ve Kalmuk savaşında pek çok gazilerle beraber baban Gökçe Han da şehit oldu, büyük alpımız, baş kumandanımız Manas da bu savaşta ağır yaralı

olarak Talas'a döndü. Pek çok arkadaşları ile savaş meydanında şehit olan Gökçe Han'ın kanını kimden istiyorsun? Savaş meydanında babanla beraber benim babam Almambet, kırk yiğitin en değerlisi Sırgak da o savaşta şehit oldular. Aramızda geçmiş kusur, suç varsa ortaya koyup konuşalım. Senin bu hareketini ve sözlerini bölen* duymasın. Bu hareketini öğrenirse başına kıyamet kopar. Manas'ın oğlu Semetey senin yağma edeceğin, çarpışacağın er değil. Gözünü aç sözümü dinle!"

Akıllı ve uzağı gören Külçora bu top delikanlıya söz dinletemedi. Ümetey yine atıp tutmakta devam etti. Öyle atıp tutuyordu ki harekete geçecek olursa bütün Talas'ı eline geçirecek, Semetey'i esir alacaktı. ;Külçora'ya meydan okuyordu...

Külçora bu toy akılsız delikanlıya söz anlatamayacağını anladı. Ümetey bağırıp çağırmakta devam ederek: "Babanın mezarı, Külçora! Şimdi senin kanını dökeyim. Dediğimi yapmazsan kaburganı sökeceğim. İlk sıra benim, ölümden kurtulabilirsen ikinci sıra senin!" diyerek Külçora'ya süngü ile saldırdı. Külçora kalkanıyla onun hücumunu neticesiz bıraktı ve gülümseyerek "arzun kursağında kalmasın! Tekrar saldır! Sözümü dinle; beraber Semetey kardeşine varalım, kardeş olalım" diye yalvardı. Ümetey'in yüzü sararmış, deli gibi olmuştu. "Senin kanını içmesem, Semetey'in tuğunu*, bayrağını yıkmasam, beni göğsü tüylü yer vursun, tepesi açık mavi gök vursun!" diye ant içtikten sonra babası Gökçe'nin adıyla uran* çağırıp sağa, sola kılıç salladı. Dediklerinin hiç tesir etmediğini gören Külçora öyle nâra attı ki yer yarıla yazdı..." Günahı boynuna, iki kara gözüne! Alemi yenecek bu ili darmadağın edecek adam sen değilsin... Bu hakarete baş eğip "eyvallah!" diyecek kişi ben değilim!" diyerek böbürlenen Ümetey'i süngü ile atından indirip bir yana atıverdi.

Bunu burada bırakalım da Semetey'in karargâhında bu sırada neler cereyan ettiğini anlatalım.

Ümetey'le Külçora'nın çarpıştıkları hakkında karargâha haber geldi. Bunu duyar duymaz Sarı Han, Bakay Alp ve Ümetey'in teyzesi Kanıkey Hatun kavganın bulunduğu yere hareket ettiler. Yolda Bakay şöyle konuştu: "Çabuk varalım. Nasihatimizi

söyleyip barıştıralım. Külçora çocukluk yapmasın". Fakat onlar gelinceye kadar Külçora, Ümetey'in kafasını kesip terkesine bağlamış bulunuyordu. Askerleri de hiç mukavemet göstermeden teslim olmuşlardı. Bu askerleri Külçora Semetey'in önüne getirdi. Akıllı kadın Kanıkey oğlu Semetey'e "bu yaptığın nedir? Bu Ümetey senin kardeşindi. Kardeşini öldürüp kendi mafsalını kendin kestin. Çarpışacak düşmanın çok. Kazak yurdu senin kanattaş yurdundur. Üzerimize düşman geldiği zaman Kazaktan yakın kardeş yok.. Şimdi bu yaptığın hatanın ceremesini ödemen gerek" dedi.

Kanıkey'in bu sözünü ihtiyar Bakay Alp makul buldu. Semetey çok üzülüp şöyle dedi: "Şimdi bizim yapacağımız iş at, deve sürüleri ve altın, gümüş ile Ümetey'in anası Akerkeç Hatun'un önüne getirip "bir hata işledik. Yer kaplayan mal ile geldik, kan pahasını önünüze koyduk; kan davasını ortadan kaldıralım". Dediği gibi yaptılar. Büyük bir kervan olarak yola çıktılar. Her yanda kara matem bayrağı dalgalandı.

Başsağlığı söylemek ve ölünün anası Akerkeç Hatun'u teselli etmek için kırk yiğit ile Sarı Han alpı gönderdiler.

Bunu burada bırakıp Kançora ile Kıyaz'ın dostlaştıklarını anlatalım.

Kançora İle Kıyaz'ın Ahbaplığı:

Kançora Semetey'in karısı Çaçıkey ile dost ve sırdaş oldular. Semetey'i ortadan kaldırmayı kararlaştırıp nasıl yapacaklarını konuştular. Kançora'nın Semetey'e düşman oluşunun sebeplerinden biri ve başlıcası onun Külçora'yı Kançora'dan çok sevmesi idi. Bu kıskançlık ona her fenalığı yapmak için istidat vermişti. Semetey'in bundan haberi yoktu. O, bu haini evlâdı, kardeşi gibi görüyordu. Kançora'nın bütün arzusu Semetey'in yerine han olmaktı, Çaçıkey'in arzusu Kançora'nın birinci karısı olmak ve Ayçörek'ten öç almaktı.

Güzel ilk baharın geldiği, kelebeklerin uçuştuğu, kuşların güzel öttüğü günlerin birinde geniş Talas vadisine Semetey'in kalabalık ili gelip kondu, çadırlarını kurdu. İlk baharın güzel günlerinden bütün halk faydalanıp rahatlık ve sükûn içinde yaşarken Kançora fesatçılığını planlıyordu. Bir gün Külçora'nın yanına tam silahlı bir halde, geldi ve şöyle konuştu: "Kurbanın olayım Külçora, çabuk atına bin. Dağda geyik avlayalım, gönlümüz açılsın. Sakat adam gibi evde nasıl yatabiliriz? Çoktan beri sıkıntı, uyuşukluk içinde bulunan gönlümüzü açalım. On gün böyle bir şöyle bir gezinti yapalım''. Külçora bu teklifi kabul etti ve on yiğiti beraber yanına arkadaş olarak aldı. Avlanmak için geldikleri saha cennet gibi güzeldi. Otu mis kokuyor, elmaları yumruk kadardı...

Bu güzel av yerinde birkaç gün kaldıktan sonra Kançora yine şöyle dedi: "Obamıza dönelim. Susamır yaylasına göçüp orada ırmak sahiline konalım. Hayvanlarımız beslensin!".

Semetey'e tabi büyük bir boy göçüp Susamır ırmağı boyunda çadırlarını kurtular. Bütün bu göç Kançora'nın planına göre yapılmıştı. Semetey'in karargâhı çevresinde az halk bulunuyordu, kırk yiğiti de oyuna dalmışlardı.

Kançora önce ihtiyar alp Sarı Han'a gelip Kırgız ülkesi çevresindeki hanlıklar ve boyların askerî durumlarını, dostluk ve düşmanlıklarını öğrenmek için on günlük seyahat yapmak, Taşkent Hokant ve Endican şehirlerini görmek istediğini anlattı. Sarı Han ve Semetey Kançora'nın bu arzusunu pek makul buldular. Hain Kançora hanlığın büyüklerini böyle kafese koyduktan sonra Külçora'ya geldi ve şöyle söze başladı: "Kurbanın olayım Külceğim, sen Külçora olalı hiçbir düşmanın seni alt edemedi, hep yenildi. Bu zaferlerin sana ne verdi? Sen bu zaferlerinden birşey kazandın mı? Bu yaşa gelinceye kadar beni adam yerine koymadın, "boz tavşan" atı bana vermedin. Her zaman beni "korkaksın!" diye tekdir ettin. Bu yaşa gelinceye kadar "Tayburul"a binmedim. Gideceğim bu seferde bineyim. Bu sefer şu "boz tavşan" ata bineyim, yolumda pek çok ırmaklar, dağlar var. Bunları bu atla geçeyim. Onu bana bu sefer için ver. Kurbanın olayım. Külçora, bu dileğimi kabul edersen sana karşı hiçbir söz söylemem".

Kançora'nın bu şeytanca sözlerine ak gönüllü Külçora şöyle cevap verdi: "İlimin, yurdumun dayanağısın, vatanımızın süsüsün halkımızın namusu, yerimizin bekçisisin. Benden istediğin "şu at mı? Bin istediğin yere git! Atışlarda nişancım, güreşlerde pehlivanım, beraber büyüyen arkadaşım istediğin "boz tavşan" ise al, bin!"

Bu genç alpların birbirine karşı samimi bağlılıklarını gören Sarı Han ile Bakay Alp sevindiler ve sakallarını avuçlarına alıp birbirine baktılar.

Kançora silahlanarak ata bindi. Evliya-Ata, Merki ve diğer şehirleri gezip Kıyaz'ı aradı. Bu alpı söz verdiği yerde bulamadı. "Acaba, vadesini unuttu mu? Yoksa casusun sözü yalan mı?" diye ümitsizliğe düştüğü anda gürültü patırtı ile pek büyük bir kalabalığın yaklaşmakta olduğunu gördü. Bu gelen kalabalık kara yürekli Kıyaz'ın askerleri imiş. Bunu öğrenen Kançora çok sevindi, antlaşmış olduğu dostunu karşıladı. Atlarından inip görüştüler. Kançora sözünde durduğunu, dostlarına karşı sadık olduğunu söyledi. "Ey dostum Kıyaz, sen benim kuşandığım kuşağımsın. Sana kaç defa mektup gönderdim. Ben senin sadık dostunum" dedi. Bu iki dost tekrar, birbirine sadık kalacaklarına, Kılıç yüzünü yalayıp "işbu ant'a riayet etmeyeni gök vursun!" diye yemin ettiler.

Kançora, bu günlerde Talas'da fazla kalabalığın bulunmadığını, Semetey'in yanındaki on muhafızının hiçbir şeyden habersiz yattıklarını, kendisinin "Tayburul"undan da ayrıldığını, bu durumu kendisinin hazırladığını anlattı. "Talas'a on beş gün sonra gel, bu hesabı iyi hatırında tut, yanılma! Yanında bulunanların hepsini kılıçtan geçirelim. Çınkoca ile Toytay'ın kanları, Kançora'nın namusu için bu yetimin parlayan talihini, nüfuzunu, şevketini kıralım!" Böyle konuştuktan sonra Talas'a saldırı planını hazırladılar. Kıyaz Kançora'nın bindiği atı "boz tavşanı" görüp gözleri yaşardı. Bu at akrabası ve silah arkadaşı Toltay'ın atı idi.

Savaş meydanında öldürülen Toltay'ın bu atı Külçora'nın eline geçmişti. Kıyaz ile Kançora el sıkışıp vedalaştılar...

*
* *

Kançora gece gündüz yürüyüp Talas'a Semetey'in birinci karısı olan Çaçıkey'in obasına gece gelip kimseye duyurmadan onun evine girdi ve seyahatinin neticesini anlattı. Kendilerinin pek yakında han ve hanım olacaklarına inanıp birbirlerine sarıldılar.

Sabah olup oba halkı ayağa kalktığı zaman Kançora, Han ordasına* (karargâhına) gelip Semetey, Sarı Han ve Bakay'ın huzuruna gelip selâm verdikten sonra şöyle söze başladı: "Kurbanınız olayım, her taraf baş dinçliği, asayiş ve huzur içinde, "gak" diye uçan karga yok, ağam senin devrinde bizimle kavga edecek kişi yok, ulusun her şeyi iyi gidiyor, kurbanın olayım, ağabeyim ters uçan karga yok, Evliya Ata, büyük Taşkend hepsini araştırdım. Her yerde rahat ve bolluk gördüm. Kavun, karpuz yetişmiş, tarlaları yağ kokuyor. Halk rahat içinde... Öyle anlaşıldı ki bize hiçbir yerden düşman gelmeyecek. Eğer düşman gelse bile biz onu sağ bırakmayacağız. Ağabeyim, rahat yat, yaylaya git, oyun oynayıp, av avlayarak rahatına bak, süt tayları kesip ziyafetler ver. Ağabeyimin devrinde rahatlık ve huzur devri yaşıyoruz". Kançora'nın verdiği bilgi ve sözlerden Semetey ve yanından bulunanların hepsi memnun oldular. Hain Kançora "istediğimi Tanrı verdi" diye memnun olup han olacağını düşünüp gönlü göğe yükselmiş gibi oldu.

Bu hikâyeyi burada bırakıp Semetey'e karşı kurduğu düşmanlık planını anlatalım.

Semetey İle Külçora'ya Kançora'nın Fenalık Tasarlaması:

Kançora ile Kıyaz'ın tayin ettikleri gün gelmiş bulunuyordu. Kıyaz'ın ordusu dar bir dağ boğazını doldurmuştu. Semetey'in gönlünde kıl kadar bile korkusu yoktu. O sırada Kançora Külçora'nın yanına gelip şöyle konuştu: "Kurbanın olayım Külçora, sen avda bulunduğunda bir yiğitsin, savaş meydanında bine eşitsin. Aklıma bir şey geldi: Ak türbeye varalım, ak boz kısrak y a r a l ı m * han Manas'ın ruhunu kıvandıralım. Manas'a vermeyi çoktan beri gönülden çıkardık. Ona kurban vermezsek ruhu bizi vurmaz mı?!".

Gönlünde fenalık olmayan Külçora "çok doğru, bunu ağabeyimize söyleyelim" dedi. İkisi de Semetey'e gelip "bozkurt Manas'ın ruhuna kurban sunalım" dediler. Semetey bu teklife şu cevabı verdi: "İyi olur. Akboz kısrak alalım, aytuyaklı bu hayvanı kurban kılıp verelim, geceyi orada geçirelim" dedi. Ata bindiler, o sırada Semetey'in anası Kanıkey Hatun "o, çocuklar!" diye seslendi. Bunu duyan Semetey atını durdurdu anasının ne diyeceğini bekledi. Kanıkey Hatun şöyle konuştu: "Kurbanın olayım yalnızım, yüreğim çarpıyor, gözüm seğiriyor, canım sıkılıyor. Yavrum nereye gidiyorsun? Tayburul'dan ayrılıp kanatın kırıldı. Bugün evinden çıkmamalısın. Gece bir düş gördüm. Bu düşümde çok fena şeyler gördüm. Terkiye bağlanmış baş gördüm. Talas'ta yangın, Evliya-Ata'da göl gördüm. Çatal boynuzlu ak tekenin aya bakıp melediğini gördüm. Büyük boynuzlu gök boğa sancak altında göründü. Kırk memeli sarı kancık acı acı uludu. Çınar ağacı gürültü ile devrildi. Talih kuşu başımdan uçup gitti, çağırsam da konmadı. Manas'tan kalmış sırlı kâseyi dolduramadım. Düşümde gördüğüm bunlar neye işaret oluyor? Yavrum, babanın türbesine gitmeyi bırak, vereceğin kurbanı evde ver!" Anasının sözlerini dinledikten sonra Semetey "makul, babamın ruhuna burada "tayımak"* kurban vermek istiyorum" dedi. Semetey babasının türbesine gitmezse, Kançora ile Kıyaz planlarını tatbik edemeyeceklerdi. Kanıkey Hatun'un müdahalesine Kançora çok kızdı ve ona "yazıklar olsun, vay vay anam ne deysin! Bu yaşa geldiğin halde palavra atmaktan vazgeçmiyorsun. Ölüm saati geleni sen mi kurtaracaksın? Türbede bizi bir düşman mı bekliyor? Bu Semetey, Semetey olalı ona kimse karşı gelemedi, karşı gelen de cezasını buldu... Anacığım sen bunamış biri gibi konuşuyorsun. Anacığım bu sözü bırak, biz yolumuza

devam edelim!" Kançora'nın bu sözlerine Kanıkey Hatun çok kızdı ve şöyle bağırdı: "O, kahrolası Kançora, söyleyeceklerin yine var mı? Senin sırrını, ne yapmak istediğini bilen yok. Bir zaman ağabeyini kandırıp "Tayburul" atından ayrıdın, yine bir gün ağabeyinle Ayçörek'in arasını açtın. A, yavrum senin bildiğin ne var? Yanında Manas'ın "tölge" (fal) taşı* var. Manas bir sefere çıkarken bu taşı kaldırıp bir adım ilerisine atardı. O zaman sefere çıkardı. Eğer bu taşı kaldıramazsa "yolculuğum hayırlı olmayacak" diye seferden vazgeçerdi. Çocuklar bu taşa varın, onu kaldıramazsanız eve dönünüz!" Kanıkey sözlerini bitirirken birden Ayçörek çıkageldi ve o da mezara gitmesini uygun bulmadı. "Arslanım dinle - dedi - bugün ata binip evden uzaklaşacağın gün değil. Bu gün yıldızına karşı gündür. Şimdilik evde bulunmak gerekiyor. Hayvan semirsin, bütün il beraber babamızı ziyaret eder, üç dört gün orada kalıp göçeriz. Şimdilik anamı dinle türbeye gitme!" diye yalvardı. Semetey kızdı ve "anamı dinlemedim, seni mi dinleyeceğim? Seni dinlesem anamın gönlünü kırmış olacağım. Bu düşmanlar duysa dedikodu yapmazlar mı? Sana genç gelin desem gerilme, hanım desem övünme! Bizim işimize ne diye karışırsın? Evini bil, Ayçörek!" dedi. Bu sözleri söyledikten sonra Semetey hiddetli bir halde atını ileri sürdü. Anası ağlayarak oğlunun arkasından baka kaldı. Semetey yola çıktığı zaman, Kanıkey Hatun onun arkasından bir parsın, bir beyaz ejderhanın takip ettiğini görür ve çok sevinirdi. Bu sefer ise böyle hayalet görmedi. "Yavrumun hali ne olacak, koruyucu ruhlarım beraber değil" diye çok ağladı.

Semetey ve arkadaşları bir müddet gittikten sonra Manas'ın fal ("tölge")* taşına geldiler. Taşın üzerinde Manas'ın sungurunun, atının ve arkadaşlarının ayak izleri görülüyordu. Semetey atından inip taşı kaldırmak istedi. Kaldıramadı, Semetey'in en yakın arkadaşı Külçora da kaldırmak istedi ise de taşı yerinden oynatamadı. Bu hali gören Semetey şaşkına döndü ve "eve dönelim, t ö l g e t a ş ı gitmemize müsaade etmiyor" dedi. Semetey'in bu sözleri Kançora'nın hoşuna gitmedi. Çünkü eve dönerlerse onun planı suya düşecekti. Taşın yanına geldi eline aldığı gibi kaldırdı. Semetey ile Külçora bu halden şaşkına döndüler. Kançora Semetey'e bakıp "mübarek taşın bu mu? Çok hafif olan bu taşı kaldıramadınız. Ağabeyim, sen Semetey olalı çarpıştığın düşman daima yenildi. Beni hiçbir zaman Külçora gibi sevmedin, iyi giyim vermedin, beni Burul atına bindirmedin, bugüne kadar beni hiç takdir etmedin, ipekli savaş gömleği vermedin, arzularım içimde kaldı, şimdi nasıl geri eve dönmek istiyorsun... Yürüyelim, arslanım, akboz kısrağı kurban edelim, benim kaldırdığım "tölge" taşının arzusu budur. Bu taşı yiğitinin yenmesi iyi oldu". Kançora'nın bu sözlerine karşı Semetey "evet, evet!" diye Manas'ın mezarına doğru atını sürdü. Talas ırmağını geçti. Türbenin yanına gelip öte beri hazırladıktan sonra Manas'ın ruhuna (arbagına*) akboz (kır) kısrak kurban kesti. Etini kazana atıp pişirmeye başladı. Fakat, kendisi o taş meselesini düşünüp sersem olmuştu. O sırada kazan birdenbire ateş üzerinden kayıp devrildi ve içindeki kurban etinden kazanda hiçbir şey kalmadı. Bu hali gören Semetey'in kaburgası sökülür gibi oldu. Külçora'nın gözünden kanlı yaş döküldü. Bu durumdan şaşırmış olan Semetey "İş bitti, Külçora, kurban böyle olur mu? Bu kurban etini yiyen sağ kalabilir mi? Atlarımızı getir, çabuk ata binip bu acayip sırrı öğrenelim?" dedi. O sırada ölüm havası o iki kahramanı çevirmiş bulunuyordu. Yakındaki Maybulak denen pınarın başında "Bakayın kızıl taşı"denen yerde ak ala bayraklar taşıyan Bağışoğlu Kıyaz Alp'ın ordusu göründü. Semetey ile arkadaşları olan Külçora ile Kançora atlarına koştular. Semetey'e bakıp Kançora şöyle dedi: "Ağabey beni dinleyiniz: Başınıza kara gün doğduğunda tılsımlı taşı kaldıran alp Kançora burada! Atı bana veriniz. Tek başıma Kıyaz'a gideyim, darmadağın edeyim. Gayretim, kudretim taşmış olduğunu düşmana göstereyim. Kıyaz kula varayım, gayretini, gücünü yer ile bir edeyim, kudretim taşıyor, kafasını kesip alayım. Bağış'ın oğlu Kıyaz'ı süngü ile havaya kaldırayım". Kançora yine kendisine Semetey'in yaptığı haksızlıklardan bahsetti. "Bugün - dedi - talihim bana yar oldu. Afsunlu taşı kaldırdım. Şu gelen düşmanın sancağını yıktığımı göreceksin!" Semetey bindiği atını ona verdi ve "biz bugün senin elindeyiz. Çabuk şu işi hallet!" dedi.

Kançora Semetey'in atına bindi ve baştan ayak silahlandı ve Kıyaz'ın karargâhına vardı. Kıyazla görüşüp öpüştüler. Derhal Semetey ile Külçora'yı Kıyaz'ın askerleri sardılar.

Külçora bu arkadaşına itimadını hâlâ kaybetmemişti. Boynuna kuşağını sarıp ona yalvardı: "Kurbanın olayım Kançora, düşmanın durumunu öğrenmek için gönderilen keşif kolunda beraber çalıştık, düşmanın at sürülerini beraber sürdük, yağma ettik, belimize beraber sadak* (okluk) bağladık, özbe öz kardeşler gibi yaşadık! Keşiflerde beraber bulunduk; birbirimize kötülüğümüz, dargınlığımız oldu mu? Öz kardeşler gibi beraber büyüdük, bizi gören "ikiz yiğitler" derlerdi. Kurbanın olayım, Kançora, beni dinle! Biz beraber oldukça Han Kıyaz denen ne idi? Bizden bir haksızlık gördünse onu tamir ederiz. Öz yurduna ok atıp hangi tarafa yöneldin? O, Kançora, sözlerime kulak as! Söyle, sen bu kudreti nereden aldın?" Külçora'nın bu sözleri hain Kançora'ya tesir etmedi.

Bu hikâyeyi burada bırakıp Semetey'in halini anlatalım.

Semetey'in Ölümü Veya Kaybolması:

Kıyaz'ın ordusu dağ geçidini aşıp Semetey'in bulunduğu sahaya geçmeden durakladı. Bu orduda bulunan askerler kendi kanlarından olan bir ünlü kahramanı yakalayıp öldürmeye kıyamadılar. Ordunun bu duygusunu dikkate alan Kıyaz Alp Semetey'in üzerine yürümeye cesaret edemedi. Orduda Semetey'in babası Manas'ın destanı kulaktan kulağa söylenmeye başladı. Onun oğlunu yakalayıp öldürmeye kimsenin vicdanı razı olmayacağını anlayan Kıyaz, ordusunun gösterdiği bu tepkiyi haklı buldu. Manas'ın oğluna karşı fenalık yapmaktan, saldırıya geçmekten vazgeçti. O sırada Kançora askerlere "çeviriniz, yakalayınız!" diye bağırdı. Fakat Kıyaz'ın askerlerinde hiçbir hareket görülmedi. Kıyaz Kançora'ya "dostum, ne olur, bunu öldürmeyelim! Bu Semetey parsa benziyor, onunla çarpışan kurtulamaz. Manas'ın bu tek oğluna kimse müsavi adam bulunmaz. Kahraman Kançora iyi dinle: Obamıza sağ esen dönelim. Ağabeyciğimiz! diye yalvarıp "bizden bir hata oldu" diye bağışlamasını dileyelim. En iyi atım olan "Taytoru"yu armağan olarak sunalım. Boşu boşuna çarpışmadan tatlı tatlı dağılalım. Böyle yapmasam Moynak dağının yamacı ile kaçalım. Bu bozkurt ere dokunmadan, aziz arkadaşım, biz kaçalım. Biz Cedigerler küçük bir kabile olduğumuz halde Semetey sayesinde bize ne kızılbaş, ne de Kalmuk saldırabildi. Manas'ın oğluna bozkurda hepimiz itaat edelim, "Taytoru" atı sunup bizi bağışlamasını dileyelim, "ağamızsın!" diye selâm verelim. O bizi nereye getirirse oraya gidelim!"

Kıyaz'ın bu sözlerine Kançora öyle kızdı ki gözleri döndü, bağırıp çağırdı: "Babanın mezarı, Kıyaz! Sen köpek gibi uludun! Senin bu lâkırdını kim dinler, bu saçmalarına kim değer verir? Seni alp, kahraman diye biliyordum, meğer sen kadın Kıyaz imişsin. Gölgesinden korkan bir biçare imişsin. Bey olan sözünden döner mi? Sen bey değilmişsin, böyle yaşamaktansa yere gir! Siz Cedigerler kaçarsanız ben Setemey'e gider, af dilerim ve sizin yurdunuzu toz dumana çevirip yakar, yıkarız.. Kıyaz, biz seninle ok dişleyip ant ettik. Sözünde durmayanı bu antımız vurmaz mı?".

Kançora'nın bu sözleri, göz dağı vermesi Kıyaz'ı çok korkuttu. Kendisini büyüten, besleyen velinimetine karşı böyle ihanet eden adamdan her fenalık beklenebilirdi. Korkusundan Kançora'ya, yaltaklanıp, şöyle dedi: "Kurbanın olayım, Kançora! Senin erliğin dağ gibi büyük. Kulluk senin sözüne, kulum senin özüne! Bu kızgınlığınızı unutunuz. Benim dizginim elinizde. Ne yap desen yapacağım. Senin öldüğün yerde öleceğiz. Gayretli hanımız Kançora, buyurduğunu yapacağız. Bütün Cediger boyu sizi hanımız diye bilecektir. Biz Cediger kabilesi seni yurdumuzun hanı seçtik" diye Kançora'yı altın nakışlı halıya oturtup "han kaldırdılar". Onu kaldıranlar Kadırbay ile Tölebay idi. Bu törenden sonra Kançora'nın emri ile Semetey'in üzerine yürüdüler ve hepsi onu süngülediler. Cediger alplarından Kadırbay ile Tölebay Semetey'e süngü ile tekrar hücum ettiler. O sırada Külçora ansızın meydana çıkıp bu iki düşmana saldırdı ve ikisini de öldürdü. Bunların arkasından düşmanlar Külçora'ya saldırdılar.

Kıyaz'ın askerleri "iki alpımız, kahramanımız öldürüldü" diye bağırıp Semetey'in üzerine saldırdılar. Semetey "ah, Tayburul'um! Sen altımda olsaydın bunlara gösterirdim kıyameti!" diye düşünüp hayıflandı ve "vefasız dünya! Argımak* baktım, at baktım, kurbanı olayım "Burul"dan iyisini bulamadım. Yiğitler topladım, arslan gibi erleri yanıma aldım, Külçora gibi er bulamadım. Kançora, Külçora'm için kurban olsun!" diyerek atından indi. Onu gören Kançora "Tanrı bana istediğimi verdi! Sıra bana geldi!" diyerek dağ eteğinden inip Semetey'e hücuma geçmeye hazırlandı. Semetey "itim bildiğini yapsın; Kanıkey'in ak sütünün hakkını tanımadı. Ben de gafil avlandım. Hain itin yüzünü görmeyim" diye yüzünü çevirdi. O sırada hain Kançora "ölecek yerin burası!" diye süngü ile sançtı ve o sırada Kıyaz, Semetey'in başını kesmeye hazırlanırken birden Külçora'nın Semetey'in yanına geldiğini gördü ve onun böyle gelmesi Kıyaz'ı çok korkuttu. Yaralı olan Semetey guya erimiş gibi gözden kayboldu. Askerler onun cesedini aradılarsa da bulamadılar.

Bunları gören Külçora hiç şaşmadan şöyle dedi: "Kahrolası Kançora, seni alt edecek gücüm daha var. Ağamız da ölmüş değil; onun öldüğünü gören yok.

Yurt koruyan er ölmez
Er doğuran il ölmez.

Bize yalan söyledin. Bizi atsız, silahsız bıraktın. Şerefsiz, namussuz, sen bir domuzsun, kendini ne sayıyorsun? Silahsız aldatılmış erlerden nasıl öç aldın? Kendine güveniyorsan bana silah ver - çarpışalım. Eski Külçora isem senin ödünü patlatırım. Manas'ın ruhu öz oğluna haksızlık edenleri sağ bırakmaz".

Külçora'nın böyle konuşmasına çok kızan Kançora ona hücum etmek istemişti, fakat Bağış oğlu er Kıyaz araya girdi ve — "Hepsini imha etme, zehir içmiş gibi olmasınlar. Eski kahramanların bize bıraktıkları gelenek ve görenekleri bozmayalım. Dostum Kançora, biraz sabret, diyeceklerimi iyi dinle! Semetey'i gördün mü? Diri desen yerde yok, ölü desen mezarı yok! Böyle

bir şey işitilmiş görülmüş değildir. Manas'ın nesli intikamcıdır. Kurbanın olayım, Kançora, öldü dediğimiz Semetey'in cesedi bulunmadı, kayboldu. İnsanı şaşırtacak bir iş değil mi bu? Bu Külçora'yı öldürmeyelim. Ölümden korkmayan kahramanı öldürmekle iyi bir sonuç alınamaz". Bu sözleri hiddet içinde zor dinleyebilen Kançora kızdı ve şöyle bağırdı: "Tanrı seni yok etsin...! Yüreğin sulu, tavşan gibi korkaksın. Bu sözlerini itim dinlesin, bu saçmaları söz diye mi söylüyorsun? Külçora'yı sağ, diri bırakırsak yalnız bizi değil, bütün soyumuzu imha eder. Eline silah geçerse senin benim gibi erleri kan çorbası yapacaktır. Silahsız olduğu halde senin Toltay'ını öldürdü... Külçora'yı diri bırakırsam hiçbir zaman emniyette bulunmazsın. Bu pars ağasını aramaz mı?" Kançora'nın bu sözlerini başını eğip dinleyen Kıyaz şöyle cevap verdi: "Sen onu bana ver. Derisinden kayış çıkarayım. Bütün vücudunu işe yaramaz bir hale koyayım. Ölünceye kadar öküz gibi kullanayım. Biliyorsun ki Kenköl-Talas bölgesinde bize karşı ok atacak adam kalmadı. Düşmanlarını susturdun. Bana güvenin varsa onu bana ver, sağ kürek kemiğini kesip çıkaralım. Böyle yaparsak kimseye karşı duramaz. Saygı ile istediğim şu Külçora'yı bana vermemezlik edemezsin!". Kançora dostunun ricasını kabul etti, Külçora'yı Kıyaz'ın emrine teslim etti. Kıyaz onu adamlarının eline verip ayak kolunu bağlattı. Külçora o halde iken yine konuştu: "Havlayan itler! hangi derdimi anlatayım! Silahsız ve yaya kalıp, havlayan it Kançora'nın eline düştüm. Hey Kançora, sen sinek idin dev oldun, ne istersen yap! Bana istediğinizi yapınız. Bir gün bu vücudum ölecek, kara yere girecek değil mi? Yazık ki uzaktan gelen düşmanla çarpışıp, dövüşüp ölmedim, kendi aramızdan çıkan yangında yanıyorum.." Daha fazla konuşmasına fırsat vermeden üzerine çullandılar. Külçora'yı soydular, onda karşılık verecek mecal yoktu. Soyduktan sonra gördüler ki onun boynunda kutlu kara yelesi, kürek kemiği üzerinde beni var, bunlar gösteriyorki o güçlü, yorulmaz arslan alp imiş. Bunları gören Kıyaz ne yapacağını şaşırdı ve kürek kemiğinin tam ortasından kesip kıkırdağını çıkardı. Külçora baygın ve bitkindi, birşey duymadı. Bir müddet sonra aklı başına geldi. Bütün vücudunun kan içinde kalmış olduğunu gördü,

vücudunda dayanılmaz ağrı duydu. Kançora ile Kıyaz "düşmanı yendik" diyerek yürüdüler ve halkı toplayıp Kıyaz şöyle dedi: "Bir hata işlemiş olmayalım. Manas'ın oğlu Semetey'in ölüsünü görmeye, bulmaya çalışalım. Ölüsünü bulursak gönlümüz rahat eder. Ne de olsa Kırgız'ın büyük alpıydı, ölüsünü lâyık olduğu şeref saygıyla gömelim". Böyle dedikten sonra her tarafı aradılar, fakat Semetey'in izini bile bulamadılar..

Kançora ile Kıyaz buradan uzaklaştılar. Büyük kahramanlık yapmış alplar imiş gibi mağrurdular. Atlarını hızlı sürüp Ken-Köle geldiler ve hiçbir şeyden habersiz bulunan Sarı Han ile Bakay'a baskın yaptılar. Bu iki ihtiyar alp basıldıktan sonra feci durumu anladılar. Semetey'in karargâhında asker yoktu. (Kançora'nın buradaki askerleri hileyle uzak yaylaya göçürdüğünü yukarıda anlatmıştık.) Kançora'nın arzusu Bakay ile Sarı Han'ı ele geçirip zararsız hale koymaktı.

Kançora'nın planını anlayan iki ihtiyar alp teslim olmamaya, savaşmaya karar verip ata bindiler. Sarı Han Bakay'a "Kıyaz ile Kançora yapacaklarını yapıp, rahat ve emniyet içinde bulunuyorlar. Kahraman alp Külçora'cığımızı kıpırdayamaz hale sokmuş olacaklar ki ondan korkmadan hareket ediyorlar. Gafil yatan bizi ele geçirmeye geldiler. Vay harap olası felek! Bize böyle bir gün hazırlamışsın! Kul, köle olup yaşamaktansa savaşıp öleceğiz." dedi ve ikisi beraber düşmana saldırdılar. Ölümü göze alan iki ihtiyar kahraman, Kançora ve Kıyaz ile on gün savaştılar. Nihayet Bakay yaralandı, Sarı Han Alp savaşa devam etti, fırtına gibi coştu, Kançora'yı düelloya çağırdı. Fakat o korkup düelloya cesaret edemedi. Nihayet Kançora onu alnından vurdu, zavallı ihtiyar kan içinde yere düştü. Bunu gören vahşi yırtıcı yaratığa benzeyen Kıyaz "şimdi Tanrı verdi, bu ili yağmalamaya sıra geldi" dedi. Külçora'yı köle, Çıyırdı ile Kanıkey'i cariye yaptılar. Semetey'in ailesi ve dostları perişan oldular. Kançora Kıyaz'a "güzel Ayçörek senin, güzel Çaçıkey benim" dedi. Kançora öyle zalim oldu ki biri "Semetey" adını ağzına alsa onu öldürdü. Hain kadın Çaçıkey onların sevgilisi oldu. İhtiyar Bakay'ı hayvan sürülerine çoban olarak kullandı. Kanıkey Hatun "tek evlâdımdan ayrılıp, Kançora'dan hakaret görüp, yaşamaktansa ölmek iyidir" diyerek eline hançer alıp intihar etmek istedi. O zaman Ayçörek gözünden kanlı yaşlar döküp, tırnaklarıyla yüzünü yırttı, ağlayarak Kanıkey'in elinden hançeri çekip aldı ve "kurbanın olayım anacığım, gayretine, aklına ne oldu? Ölmezsek bir gün gelecek Tanrıya duamız ulaşacak, ümit kesmek doğru değildir. On yıl bekle. İntihar etmeniz Tanrıya karşı isyan etmek olur. Oğlundan karnında kalmış bir armağan var. Bu armağan torunun büyüdükten sonra öcümüzü alacaktır. Ölmezsek, anneciğim, onun öcümüzü aldığını göreceğiz. Beklediğim bu çocuk kız olursa ne yapalım, kader ne ise onu göreceğiz. Şimdi bizim yapacağımız iş erkek çocuk olursa onu nasıl muhafaza edeceğimizi düşünmektir." diyerek hançeri elinden alıp bir kenara attı. Kanıkey Hatun gözleri yaşarıp ümitle Ayçörek'in yüzüne baktı, intihardan vazgeçti, birbirine sarılıp ağladılar ve kaderlerini beklemeye karar verdiler.

V. Radloff'un tespit ettiği varianta göre Semetey'in son günleri ve oğlu Seytekle Külçora'nın maceraları şöyle anlatılmaktadır:

Semetey, en yakın çoralarından biri olan Kançora'nın ısrarı üzerine, (yukarıda anlatıldığı üzere) babası Manas'ın kabrini ziyarete hazırlanıp yola çıktı. Oğlunun bu hareketinin vakitsiz olduğunu anlatan anası ve evdeşi Ayçörek de bu ziyaretin hiç hayırlı olmayacağını söylediler. Yola çıkmaması için ısrar ettiler. Yukarıda da anlatıldığı üzere Semetey gitmekte ısrar etti.

Semetey'in bu seferden vazgeçmeyeceğini anlayan anası ona şöyle dedi: "O Semetey, biraz dur! Beni dinlemeden gitmek istiyorsan önce akşam namazını kıl, sonra akboz (kır) kısrağını kurban kes, kestiğin yerde pişir. Kaynayan kazanda köpük peyda olursa babanın dirildiği (razı olup sevindiği) demektir, kazanda kara kan görülürse han babanın ölmesi (razı olmaması) demektir. Bu hali gördükten sonra "vay, babacığım!" diye bağır ve eve doğru gel!"

Semetey anasının dediği gibi akşam namazını kıldı, akboz kısrağı kurban kesti, etini kazanda kaynatırken köpük yerine kara kan peyda oldu. Kazanın çevresinde bulunan Semetey, anası Kaçıkey ve kadını Ayçörek ağladılar. Anladılar ki Manas kurbanlığı kabul etmedi...

Semetey, kurbanın babası tarafından reddedilmesine aldırış etmeden yoluna devam etti. O sırada Cediger kabilesinin beyi Er Kıyaz Semetey ile Külçora'ya hücuma hazırlanıyordu. Onların ikisi iki ata binip kaçtılar. Fakat Semetey'in ikinci çorası* olan Kançora Er Kıyaz'a gelip "Semetey'i yakalayıp sana teslim edersem bana ne vereceksin?" dedi. Er Kıyaz ona: "Kurbanın olayım Kançora! Semetey'i yakalayıp bana teslim edersen, onu öldürdükten sonra sana Semetey'in karısı Çaçıkey'i veririm. Semetey'in ocağını söndürüp, ilini buradan alıp Özenli Bulak, Ondür Su denilen yere konduracağım. Seni de han ilân edeceğim" dedi. Er Kıyaz'ın bu vaadinden sonra Kançora Semetey'i yakalayıp Er Kıyaz'a verdi, o da Semetey'in başına aybalta (nacak) ile vurup öldürdü. Er Kıyaz eve doğru gitmekte iken Kançora ona seslendi: "Vay, sana ne oluyor!? Biraz atının başını çek! Sen bu işten anlamazsın. Külçora'nın halinden de sen anlamazsın. Dün Semetey'e saldırdığımızda o dağa kaçıp kurtuldu. O şimdi her türlü hileyi düşünüyor, bize saldırmak ister. Sizin şimdi yapacağınız iş dağın otu ve odununu yakıp Semetey'in vücudunu ateşe yakıp külünü yele savurmak". Er Kıyaz Kançora'nın dediğini yaptı.

Külçora, Semetey'in öldürüldüğünü öğrendikten sonra "yazık, beyimi öldürdüler!" diye Setemey'in evine geldi ve Ayçörek'e haber verdi. O sırada Er Kıyaz da buraya gelmiş bulunuyordu. Külçora onunla yedi gün savaştı. Nihayet atı çok yoruldu, arkası yağır oldu, aksadı yürüyemez oldu. Zavallı Külçora'yı Er Kıyaz yakaladı kürek kemiğinin kıkırdağını kesip çıkardı. Onun karısı Çaçıkey'i Kançora aldı. Kıyaz, Kançora'yı han ilân etti. Er Kıyaz çobanlarını çağırıp Külçora'yı onların eline verdi ve "bu köleyi döğe döğe kullanınız!" dedi. Zavallı Külçora kulların kulu oldu. Odun getiren o, ateşi yakan o, aş pişiren o, kar küreyen o. Er Kıyaz Ayçörek'le nikâhla evlendi.

Ayçörek altı aylık gebe idi. Birkaç ay sonra bir oğul doğurdu. "Oğlun oldu" diye Kıyaz'a haber verdiler, müjdelediler. O hiç de memnun olmadı, "zehirin kökü zehirdir, kurnazın kökü kurnaz olur. Akun kızı Ayçörek çocuğunla yere bat!.. Bu çocuğun başını kesiniz!" diye bağırdı. Bu emri alan kadınlar çocuğun çok güzel olduğunu gördüler. Aralarından bir genç kadın "çocuğu bana veriniz! Ben bu çocuğu alayım, siz Kıyaz'a "öldürdük" diye haber veriniz! dedi. Çocuğu alıp giden kadını Kıyaz gördü ve kılıcını alıp çocuğu öldürmeye hazırlanırken Ayçörek Kıyaz'a "bu yavrumun altı ayı Semetey'in ise altı ayı da senindir. Bu yavruyu öldürürsen kuğu giyimimi giyip uçar babama giderim. Öcümü senden alırım" diye tehdit etti. Er Kıyaz korkup çocuğu evlâdı olarak kabul etti. Büyük düğün yapıp çocuğa Seytek adını verdiler.

Ayçörek'in bir oğlu olduğunu duyan Külçora o kadar sevindi ki gündüz yemedi, gece uyumadı bu yavruyu görmek istedi. Çobanlar başı Kara Bey'e baş vurup "o, atamız Kara Bey, üzerimdeki kepenek param parça oldu. Bana bir at verirseniz obaya gidip tamir ettirmek istiyorum" diye yalvardı. Çoban başı Kara Bey hiddetle bağırdı: "Kölenin sözüne bak! Hanım kadının bir çocuğu olduğunu duyduktan sonra ne yapacağını bilmiyor" diye dokuz çobana onu dövdürdü. Sonra Külçora'ya "şu at sürüsünde bir kuyruksuz kısrak var. Ona bin, git. Ama çabuk gel! yoksa canına okurum..." dedi. Külçora bu kısrağa binip Ayçörek'in obasına vardı. Asıl doğmuş Ayçörek Külçora'yı gördüğünde bütün vücudunu ateş sarmış gibi oldu. Külçora'yı kucaklayıp göğsüne bastı ve ağlayarak: Kuyruğu kesik kısrak bineceğin at mıydı? Param parça kepenek giyeceğin giyim miydi?" diye çok ağladıktan sonra kepeneğin yırtıklarını yamadı ve eski asıl çorası ile dertleşti: "Süngüden kalan bayrağımız, dün kaybettiğimiz kahramanın armağanı Seytek öcümüzü alacaktır. Sen onu yanına almaya çalış!" dedi.

Külçora yüreği sevinçle dolarak çobanların yanına döndü. Dokuz çoban onu yine dövdüler.

*

* *

Seytek on iki yaşına geldi. Oyuncak yay ve ok ile kuş avlamasını öğrendi.

Bir gün Külçora çobanlar başı Kara Bey'den bundan on iki yıl önce olduğu gibi, obaya gitmeye müsaade diledi. Kara Bey, vaktinde dönmek şartıyla müsaade etti.

Külçora obaya gelip Ayçörek'i gördü. O da oğlu Seytek'i yanına çağırıp Külçora'yı tanıttı, onunla beraber at sürülerine gitmesi ve onun vereceği talimata uymasını tembih etti. "Kıyaz'a git. Ona at sürülerine gitmek, orada bir kaç gün eğlenmek istediğini söyle. "Babacığım" diye yalvar. Binit olarak en iyi atını iste. Benim dediklerimi yapmazsan sana hakkımı helâl etmem. .!' Anasını dinleyen Seytek bir tepede oturan Kıyaz'a ağlayarak geldi ve at istedi: "Dağ Toruya bineyim, at sürülerini göreyim" dedi. Er Kıyaz dayanamadı, Külçora'yı çağırdı ve "Senin yaptığın çok oldu. yapmadığın kalmadı. Kimbilir çocuğa neler söyledin? Çocuğu at sürülerine götür. Üç gün sonra buraya getir! Üç gün sonra getirmezsen başını, koyun gibi kesmezsem, kanını su gibi dökmezsem Er Kıyaz adım kurusun!" Zavallı Külçora çocuğu yanına alıp at sürülerinin bulunduğu yere geldiği gibi ona derdini açtı: "Süngüden kalan bayrağım, ağamdan kalan armağan Seytek çunağım*, benim gördüğüm gün kurusun, içtiğim kurusun! Obaya geldiğimde dokuz çoban beni dövüyorlar... Şimdi göreceksin - Beni dövecekler. .!' dedi. Ona Seytek şu cevabı verdi: "Kurbanın olayım Külekem, seni kemend ağacı ile döğmek isterlerse biz onlara aybalta (nacak) ile cevap veririz". Külçora ona şu cevabı verdi: "Sana inanıyorum, çunağım!" dedi. Bunlar böyle konuşurlarken dokuz çoban sökün etti, hepsi birden Külçora'ya saldırdılar. Bu durumu gören Seytek bu çobanlara aybaltası ile saldırdı. Bu küçük beyzadenin hücumunu gören çobanlar çil yavrusu gibi dağılıp kaçtılar. Yerde yatan Külçora'yı ata bindirdi, beraber çoban çadırına geldiler. Seytek anasının verdiği talimata uyarak sürüden semiz bir kısrağı getirip kesti, bunun yağı ile Külçora'yı sardı. Yedi gün böyle tedavi etti. Yedi gün sonra Külçora'nın eski sağlığı, gücü tekrar gelmiş bulunuyordu, Seytek'e: "Ata bin, at sürülerinden Gök Çebiş denen atı alıp gel!" dedi. Seytek ata bindi, at sürülerine gelip Gök Çebiş'i getirdi. Külçora Gök Çebiş'e, Seytek de Tan doru (Dağ doru)ya binip doğru Er Kıyaz'ın evine gelip selâm verdiler, o da aleyk aldı ve "barışalım, dönür-dost olalım!" dedi. Bu iki düşmanın heybetinden çok korkmuştu. Külçora ona "kürek kemiğimin kıkırdağını çıkarmıştın. Bende atababalarının öcü, alacağı intikamı mı vardı?" diyerek kılıcını alıp Er Kıyaz'ın kafasını uçurdu ve Kanıkey'i aramaya koyuldular. Tanrının belâsı Kançora bu ihtiyar soylu kadını koyun çobanı yapmıştı.

Külçora ile Seytek Kançora Han'ın karargâhına geldiler. O bu sırada Kançora Han bir ziyafet veriyor ve orada bulunan beylere Semetey'in yaptığı haksızlıkları anlatıyordu. "Semetey babamı ve Külçora'nın babasını öldürmüştü; ben Semetey'den bunların intikamını aldım ve Er Kıyaz'ın hizmetine girdim" dedi. O sırada Külçora geldi ve atından inip Kançora'nın üzerine hücum etti ve el ayağını bağladı. Böylece kapının yanına bıraktı. O sırada koyun sürüsünü otlatan zavallı Kanıkey Hatun bu olayı öğrenip koyun sürülerini bırakıp koşa koşa bağlı yatan Kançora'yı gördü. Kanıkey Hatun kudurmuş kaplana dönmüş ve Külçora'ya "kurbanın olayım, Külçora! Başıma gelenlerin hepsini anlatacak değilim Şu Kançora zalimin bir kaşık kanını ver de içeyim ve içtikten sonra öleyim." diyerek eline pulat kılıç alıp Kançora'yı iki parça yaptı, doya doya kanını içti*...

İyi doğmuş alp Seytek büyük ninesi Kanıkey'i ve anası Ayçörek'i yanına aldı, iyi yorga atlara bindirdi, ipek giyimler giydirdi. Er Kıyaz'la Kançora'yı öldürdüğü yerde üç gün rahat yattıktan sonra geniş Kul Ata ırmağı kıyısına, geniş Talas'ın vadisine göçüp geldi. Büyük babası Manas'ın çadır kurduğu yerde çadır kurdu. Üç Koşay denilen yer ile Talas sahillerini elinde tuttu. Talas'tan Taşkent'e kadar uzanan ülkeye hâkim olup ömür sürdü.

BAZI KELİMELERİN AÇIKLANMASI

Aleuke, Alööke : Aynı kişidir. XVII. asırda Kalmuk hanı idi.

alkamak : Hayır dua etmek, iyi dilekte bulunmak.

alkış : Hayır dua, iyi dilek.

ant : Manas destanında bugüne kadar etnografya edebiyatında kaydedilmemiş ant törenleri görülüyor. Çubuk kesme, kılıcın yüzünü yalama, tuza işeme, tuz yalama vs. gibi.

arbak, arvak (ervah) : Ruh kelimesi yerine Kırgız - Kazak Türkleri hep "arbak" derler ki sihir, büyü anlamlarına gelen "arbağ" kelimesine benzetmiş olsalar gerek. Koruyucu ruh.

argımak : En iyi at soyu.

aş : Kırgız ve Kazaklarda ölünün hatırasına verilen büyük şölen. Eski Türkçede "yog aşı".

ay çıgı altun tug : Direğinin üzerinde ay (hilâl) bulunan sancak.

Bakşı : Şaman, bakıcı, Budist Türklerde Buda rahibi, Kazaklarca "baksı".

Boynuna kuşak sarmak (asmak) : Teslim olma sembolü idi.

Böle : İki kız kardeşin çocukları.

Burkan : Moğollar ve Budist Uygurlarda Budaya "Burgan" denirdi.

Burut : Kalmukların Kırgızlara verdikleri isim.

Cambı : Çin gümüş parası yerine kullanılan gümüş külçe (Doğu Türkistan'da).

Cambı atma : Nişan olarak konulan cambıya atma yarışı.

Cekmecek : Yek-be-yek düello, teke tek döğüş.

Çora : Kırgızların başbuğ ve hanlarının muhafızları olan kırk savaşçı alpların ünvanı. Bu ünvan unutulmuş ancak şahıs adlarında görülür: Akçora, Bayçora, Külçora.. gibi. Külçora adı eski Türk yazıtlarında da geçer.

Çunak : "Kesik kulaklı" demektir. En eski Şamanlıkta koruyucu ruhun himayesini kazanmak için çocuğun kulağı kesilmiş, sonraları bu âdet yerine küpe takmak geçmiştir.

dalaylama : Tibet Lamaist Budistlerinin en büyük din reisi.

dulga : Miğfer.

Han kaldırmak: Han namzedini keçeye veya halıya oturtup üç defa yukarı kaldırdıktan sonra han ilân ederlerdi.

Ilkıcı : At sürülerinin çobanı.

İştek : Kırgız - Kazakların Başkurtlara verdikleri ad. Evliya Çelebi'de "heşdek".

Kanca : Pipo (Çince).

kan içme : En büyük düşmanı öldüren savaşçı düşmanın kanını içerdi. Bu gelenek Orta Asya'da XIX. asra kadar devam etmiştir. Bazılarının dediği gibi "kan içme" mecazı (figural) değil, gerçek idi. Kan kardeş olma töreninde de görülmüştür. Bir Osmanlı Türk metninde "kan yalaşıp kardeş oldular" denilmektedir. (N. Asım Türk tarihi).

kargamak: Lânetlemek, beddua etmek.

kargış : Beddua. Lânetleme, ilenme.

kaygırsak: Üzülürsek.

kazı: Atın karın yağından yapılan sucuk (bk. yal).

Komuz: Kopuz. Bütün Türklerce bilinen saz aleti. Son zamanlara kadar Şaman âyinlerinde kullanılmıştır.

Kız oynak: Kırgız-Kazaklarda kızlarla delikanlıların toplanıp oynadıkları geceye verilen ad.

Kök cal: Manas'a ve oğlu ile torununa verilen ünvan. "Boz kurt" demektir. (Gök yeleli demek).

kökö tengir: Moğolca "Gök Tanrı" demektir.

Kör Bayge: Küçük yog aşında yapılan at yarışı.

kulkualda kuvalda: "Kulhü vallahi ahad" İhlâs suresi, 1. Ayet.

kurban töreni: En eski Şamanizm töreninde kurbanlık hayvan, karnı yarmak, ciğerleri çıkarılmak suretiyle öldürülürdü. Manas destanında bu âdet görülüyor.

Ak türbeye varalım
Ak boz kısrak yaralım
Han Manas'ın ruhunun
Alkışını alalım.

Altaylı Şamanistlerde kurbanlık hayvanı böyle öldürmek son yıllara kadar devam etmiştir.

Kurgan: Kale.

Nogay: Şehzade Nogay'a (ölümü 1299) tabi Türk-Moğol soylarına onun adı verilmiştir.

ordo: 1) Büyük babanın çadırı; 2) Bir askerî kumar oyunu.

Sarı Arka: Kırgız - Kazakçada eski "Kıpçak bozkırı (Deşt-i Kıpçak)".

Sarı bal : Baldan yapılan alkollü içki.

Sart: Manas destanında sart eski anlamıyla tüccar, tarımcı manası ile kullanılmıştır. Bu terim Radloff Manas'ında geçmektedir.

taban dilme: Kaçmaması için kölenin tabanını dilip tuz ekmişlermiş.

Tayı: Şamanist Türklerde kurban ayini. Bazı Şamanist Türklerde "tayılga".

Tolga: Miğfer.

tölgə: Bir türlü fal, kehanet, Mısır'da yazılan Türkçe-Arapça sözlüklerde de böyle.

Tug: Sancak (Çinceden) ; eski Türklerde Tibet öküzü kuyruğundan olurdu; Hakan bayrağı ile beraber bulunurdu.

tulpar: Efsanevî at, gizli kanatı olurmuş.

ultan: Taban, pençe.

ulu yüz: Kazaklar, "Üç yüz"e ayrılırlar: Uluyüz, orta yüz, kiçi (küçük) yüz. Eski devirdeki askerî taksimat hatırasıdır.

Umay: Şamanizmde çocukları ve hayvan yavrularını koruyan dişi ruhtanrı.

Uran: Parola, şiar. Boyların savaşta kabilesini yardıma çağırmak için kullanılan kelimelere denir. Her boyun uranı vardır. Kazak - Kırgızların müşterek uranı "Alaş".

Alaş! dep uran iştilse
Kimin kanı kaynamaz?

yada, cada taşı: Eski Türklerin inançlarına göre yağmur yağdıran taş. Manas destanında bu taşı Kalmuklar kullanıyorlar. Halbuki XVI. asırda Orta Asya'da seyahat eden Seyfi Çelebi Kırgızlarda usta "yadacı"lar bulunduğunu haber vermiştir.

yal: 1) yele, 2) atın yelesi altındaki yağ. "Kazı yal" Doğu Türk boylarında en makbul yemektir.

yer ocak: Yeri kazıp çukur yaptıktan sonra üzerine büyük kazan konulan ocak.

yog: Eski Türklerde matem töreni. Ölüyü anmak üzere verilen ziyafet. Kırgız - Kazaklar bu ziyafete "aş" derler. "felan bey babasının aşını verdi" derler (bk. aş). Bu yog töreninde kavga, hattâ savaş olduğu Orhon Kitabesi'nden de anlaşılmaktadır. Kültegin kitabesinde "Yalpagut kabilesini Tongategin yogunda sarıp öldürdük" denilmektedir.

zagn: Örf ve âdete dayanan kanun. Kırgız-Kazakların bu zagnlarını tezyif eden bir hoca şöyle diyor:

Ata zagnı deysiz de unuttunuz
Hazreti Muhammedin şeriatın...

Yrd. Doç. Dr. Adem BALKAYA

TÜRK KAHRAMANLIK DESTANLARINDA İÇ MÜCÂDELE VE YAKIN AKRABALARI TARAFINDAN İHANETE UĞRAYAN KAHRAMAN

Dr. Mehmet AÇA

Türk kahramanlık destanlarında, bahadırların mitolojik varlıklara, yabancı ulus ve hanlara karşı yürüttükleri dışa dönük mücâdelerinin yanı sıra kendi obası ya da ulusuna zulmeden kendi han ya da beylerine karşı yürüttükleri mücâdeleler de önemli bir yere sahiptir. Tıpkı *Köroğlu* destanında olduğu gibi, başta bazı Altay, Hakas, Tuva, Başkurt, vs. kahramanlık destanlarında, kendileri ve halkları zâlim han ya da beylerin zulmüne maruz kalan ve halkın içinden çıkan bazı bahadırlar, zulmeden oba ya da ulus önde gelenlerine baş kaldırıp kendileri ve ulusları adına intikam almaktadırlar[1].

Bazı kahramanlık destanlarda bahadırların gerek yabancı uluslara mensup olan bahadırlara ve gerekse kendi uluslarının zâlim han ya da beylerine karşı yürüttükleri mücâdeleler sırasında zaman zaman akrabalarının ihanetine uğradıkları da görülmektedir. Tarihî-menkıbevî destanlarda alplar tarafından yürütülen mücâdelelerin daha çok dışa dönük olduğu bilinen bir husustur. Daha çok göçebe bir toplum hayatını yansıtan bu tür destanlarda, cemiyet içi mücâdele ya da çekişmelere çok fazla yer verilmez. Zaman zaman görülen mücâdeleler de bireysel anlamda olmayıp bütün bir ulusu bir bayrak ya da din altında toplamak isteyen tarihî-menkıbevî kahramanın bu dileğine karşı çıkan akraba boylara karşı güç kullanmasından ibarettir. Nitekim, *Oğuz Kağan* destanının Uygurca nüshasında Oğuz, fetihlerine başlamadan önce akraba boy ya da uruklarla da mücâdele etmek durumunda kalmıştır[2]. Burada yürütülen mücâdele bütünüyle bir ülkü çerçevesinde yaşanmakta ve herhangi bir bireysellik içermemektedir. Oğuz, kendi akraba ya da yakın uruk ve kabilelerini egemenliği altına aldıktan sonra artık yabancı uluslar üzerine yürümeye başlar. Destanın Reşideddin nüshasında, yaşanılan iç mücâdele üzerinde daha çok durulmuştur. Destan metninin İslamizasyona uğratıldığı dönemlerdeki müslüman Oğuz gruplarının eski Türk inanışını sürdüren ve kardeşleri tarafından *kâfir* olarak adlandırılan diğer Türk gruplarına karşı yürüttükleri din mücâdelesi, baba ile oğul arasındaki çekişmede çok güzel bir şekilde yansıtılmıştır. Tarihî kaynaklarda Hun imparatorluğunun hakanı olarak adı geçen Motun (Mete)'un babası Tuman'la olan mücâdelesini hatırlatan bu iç çekişmede Oğuz, tıpkı Motun gibi, babasına karşı yürüttüğü mücâdeleyi kazanmaktadır[3]. Oğuz ile Motun'un diğer ortak taraflarından birisi, her ikisinin de babaları tarafından ihanete uğramalarıdır. Motun, barışın teminatı olarak Çin hükümdarının sarayında rehinken babası bu duruma rağmen Çin hakanına karşı savaş açar ve oğlunun hayatını bile bile tehlikeye atar[4]. Oğuz da atalarının dinine ihanet ettiği ve tehlike arz ettiği için babası Kara Han tarafından öldürülmek istenecektir. Reşideddin tarafından kaleme alınan Farsça nüshada iç mücâdelenin Uygurca nüshaya nazaran daha faz-

la yer almasında İslamlaşma, yerleşik hayata geçme ve destanın yeniden yorumlandığı sıradaki Türk grupları arasındaki iç mücâdeleler etkili olmuştur. Yerleşik hayata geçiş ya da geçmeye başlama, cemiyet içi mücâdele ve çelişkilerin halk anlatmalarında çok daha belirgin bir şekilde yansıtılmasına neden olmuştur. 16. yüzyılda yazıya geçirildiği tahmin edilen *Dede Korkut Kitabı*'ndaki İç Oğuz ile Dış Oğuz ve Oğuz gruplarıyla Peçenekler arasındaki mücâdeleler de yerleşik hayata geçişe bağlı olmakla birlikte başta Oğuz ve Kıpçak grupları olmak üzere Türk grupları arasında tarih boyunca yaşanan mücâdelelere de bağlıdır. Türk grupları arasındaki İslamlaşma, birbirini iterek yurdundan etme ve hâkimiyet kavgaları, elbetteki doğal olarak, başta *Oğuz Kağan* olmak üzere *Dede Korkut Kitabı* gibi eserlerde yansımasını bulacaktı. Buraya kadar yazılan satırlardan da anlaşılacağı üzere, genellikle dışa dönük (Yabancı istilacılarla hanlara yönelik ve fetih amaçlı) mücâdelelerin anlatıldığı destan metinlerinde görülen iç mücâdele, büyük oranda bireysellikten, yani, şahsî çıkarlardan uzaktır. Oğuz'un yaşadığı iç mücâdeleler de tıpkı dışa dönük mücâdelerde olduğu gibi, *Gök Tanrı*'ya olan borcu ödemek ve onun koyduğu düzeninin bozulması anlamına gelen *kaos*'u yok etmek için gerçekleştirilmiştir. Yaşanılan iç mücâdele, dışa dönük mücâdelerde olduğu gibi, idealize edilerek anlatılmıştır ve bu müacedeleler, *Dede Korkut*'taki İç Oğuz-Dış Oğuz mücâdelesi hariç, destan içinde küçük bir yere sahiptir. Daha sonraki dönemlerde, özellikle de yerleşik hayata geçişin daha yoğun bir şekilde görüldüğü dönemlerde teşekkül eden destanlarda cemiyet içi mücâdele daha ayrıntılı bir şekilde işlenmeye başlamıştır. Özellikle de destanların bir sonraki aşaması olarak kabul edilen halk hikâyelerinde bu husus daha belirgin bir hal almıştır. Burada, *alp* tipinin yerini *âşık* tipi almış, dışa dönük mücâdele içe dönmüştür. Halk hikâyelerinde yavaş yavaş toplumdan ziyade birey ve bireyin mücâdelesi ön plana çıkmaya başlamıştır. Bazı araştırıcılar tarafından 11. yüzyılda teşekkül ettiği söylenen Manas destanı da Kırgız toplumunun yerleşik hayata geçmeye başladığı dönemlerde tespit edilmiştir ve bu sebeple de destanda iç mücâdeleyi anlatan sahneler yer almıştır [5].

Kahramanlık destanlarından *Oğuz Kağan*'da gördüğümüz akrabalardan birisinin ihanetine uğrama ve akrabalar arası mücâdele, bütünüyle yüksek ideal-ler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir mücâdele, aynı zamanda Türk toplumunun bir dinden diğer bir dine geçerken göstermiş olduğu dirence bağlıdır. Nitekim, yukarıda da belirttiğimiz gibi, zaten geçmişten beri var olan gelen Türk grupları arasındaki mücâdelelere İslamlaşmadan sonra bir de din adına yapılan savaşlar eklenmiştir. Reşideddin nüshasındaki Oğuz'un babası Kara Han, eski inançları temsil ederken Oğuz'un kendisi de yeni benimsenen inancı temsil etmektedir. Görüldüğü üzere yaşanan ihanet ya da akrabalar arası mücâdele bireysel bir çıkar üzerine kurulmamış, bütünüyle toplumu oluşturan insanlar ve inanılan kutsal değerler adına yaşanmıştır. Burada görülen toplum ve inançlar adına ihanet ya da iç mücâdeleyi, daha sonraki dönemlerde destan kahramanlarının yakın arkadaşlarının ya da aile fertlerinin şahsi çıkarları uğruna yapacakları ihanet takip edecektir. Elbette ki bunun gerçekleşmesi için de destan ya da halk hikâyelerinde birey ve bireyin çıkarlarının ön plana çıkmasını sağlayacak olan yerleşik hayatın ve buna bağlı olarak da toplumsal dejenaras-

yonun bir hayli mesafe katetmesi gerekecektir. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Bamsı Beyrek'in maiyetinde bulunan yiğitlerden birisinin ihanetine uğraması, tamamen şahsî çıkarları düşünmekten kaynaklanmaktadır. Göçebe hayattan yerleşik hayata, eski inanışlarından İslama geçmekte olan; fakat, her iki hayat tarzının özelliklerini de üzerinde barındıran Oğuz gruplarının destandan halk hikâyesine geçiş dönemi eseri olarak değerlendirilen *Dede Korkut Kitabı*'nda bir yandan yeni coğrafyadaki yabancı topluluklara karşı mücâdele sürdürülürken diğer yandan da yavaş yavaş bireysel anlamda iç mücâdele yaşanmaya başlamıştır. İç Oğuz'la Dış Oğuz'un hakimiyet mücâdelesi ise Türk topluluklarının çok eskiden beri âşina olageldikleri bir sahne olarak eserde varlığını sürdürmüştür. Bamsı Beyrek'in Yalancı Oğlu Yaltacuk'un ihanetine uğraması ve Yaltacuk'un hileye müracaat ederek bir başkasının karısını almaya kalkışması, yukarıda üzerinde durduğumuz diğer iç mücâdelelerde görmediğimiz bireysel çıkarlara ve bu çıkarlar adına en yakın olarak görülen insanı aldatmaya en eski örnektir desek yanılmamış oluruz. Nitekim, Bamsı Beyrek'in Altay, Kazak, Özbek, Tatar, Başkurt gibi diğer Türk boyları arasından derlenip yayımlanan varyantlarında da destan kahramanının en yakın dostunun ihanetine uğradığı görülmektedir[6]. Bamsı Beyrek'te ihanet eden kişinin bizzat ihanete uğrayan kişi tarafından affedildiği görülürken diğer varyantların pek çoğunda ise muhannet kişi affedilmemiş ve destan kahramanı tarafından öldürülmüştür. Bu farklılık da ele aldığımız konu çerçevesinde üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur. Burada kahraman henüz aile fertleri tarafından ihanete uğratılmamış, daha ziyade obadaşı ve en yakın dostu olan bir kimse tarafından aldatılmıştır.

Oğuz Kağan ve *Dede Korkut Kitabı*'ndaki bazı boylardan çok sonraki dönemlerde ortaya çıktıklarını söyleyebileceğimiz ve biraz sonra aşağıda ele alacağımız bazı Türk destanlarında görülen iç çekişme ve ihanete uğrama, Bamsı Beyrek'teki ihanetin bir adım daha ötesine geçerek akrabalar arası, aile içi çekişme ya da ihanete dönüşmektedir. Bamsı Beyrek (Alıp-Manaş, Alpamıs, Alpamış, vs.) en yakın dostu ya da obadaşının ihanetine uğramış; fakat, destan mantığı ya da gelenek karısının kendisine istemeyerek de olsa ihanet etmesine müsaade etmemiştir. Akrabalar arası ya da aile içi anlaşmazlığın yer aldığı destan metinlerinde, destan kahramanının kız kardeşi, annesi, amcası gibi yakın akrabalarının ihanetine uğradığı ve bu sinsî muhannetlerin de çoklukla yardımcı kişiler vasıtasıyla kendisine akrabaları tarafından hazırlanan tuzaklardan kurtulan kahraman tarafından cezalandırılması söz konusudur. Kahraman, zaman zaman düşmanlara karşı giriştiği mücadeleler sırasında karısı, kız kardeşi ya da annesinin düşmanla işbirliğine girmesi gibi bir sürprizle karşılaşmaktadır. Bir yandan düşmanla mücadele ederken diğer taraftan da kendi yakın akrabalarıyla uğraşmak durumunda kalmaktadır. Buradaki ihanet ve çekişmelerin bütünüyle bireysel çıkarlar çerçevesinde geliştiğini bir kez daha hatırlatmakta yarar vardır.

Yakın akrabalar arası anlaşmazlığın yer aldığı destan örneklerinden ilkini, Türk destancılık geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan Altay Türklerinin destancılık geleneğinden vermek mümkündür. Meşhur Altay kaycısı (destancısı) N. U. Ulagaşev'den derlenen *Kan-Tblo* destanında zengin büyük kardeşlerin kıskançlığı sebebiyle onlar ve

Oçı-Bala arasında anlaşmazlık çıkmaktadır[7]. Yine N. U. Ulagaşev'den derlenen *Aytünüke* destanında, esas kahraman Aytünüke'nin yokluğunda zengin ve cimri Sarı-kaan, ihtiyar kardeşi Kara-kaanın obasını yağmalayarak kendisini esir almaktadır. Aytünüke, bunu öğrenir öğrenmez cimri ve korkak amcasını öldürüp babasıyla adamlarını kurtarır[8]. Bu tür destanlarda akrabalar arası anlaşılmazlık, zengin ve fakir akrabaların ihtilafına dönüşmektedir. Burada, akrabalar arasındaki bu tür ihtilaftan daha çok destan kahramanlarının düşman safına geçerek düşmanla işbirliği yapan akrabaları ve kahramanın onlarla yaptığı mücadelelerin destanlardaki görünümü ele alınacağından bu tür akrabalar arası ihtilaf üzerinde daha fazla durulmayacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Altay destanlarında bahadırın kendisine ihanet eden ve düşman safına geçen akrabalarıyla mücâdelesi motifi, Altay Türkleri arasında çok yaygın olan *Altay-Buuçay* destanında da (Destan, Tuva Türkleri arasında *Alday-Buuçu* adıyla bilinmektedir.) yer almaktadır. Destanda kahramanın ablası ve karısı ihanet ederek düşman safına geçmektedir. Abla ile kadın, kahramanın öldürülmesi için düşmana yardım etmektedirler[9].

Altay destanlarında görülen bahadırların yakın akrabalarının ihanetine uğramaları, Altay destancılık geleneğiyle büyük benzerlikler gösteren Tuva destancılık geleneğinde de ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Bahadırların yabancı düşmanların dışında ana, abla ya da eş gibi kendi yakın düşmanları vardır ve onlar, düşman tarafına geçerek bahadıra ihanet etmektedirler. Tuva kahramanlık destanlarından *Kangıvay Mergen*'de, bahadırın eşi Kara-Çuzun, eşi Kangıvay Mergen tarafından mağlup edilen Han-Kuçu'yu derin bir kuyudan kurtarıp onunla kaçmaktadır. Bu olayla ilgili bir tören (toy) hazırlanır. Kadın, bu toy sırasında kocasını içki içirerek sarhoş eder ve Han-Kuçu'nun yardımıyla uçurumdan denize atar. Kadın, daha sonra tüm hayvanları ve eşyaları alıp düşmanın obasına gider. *Han-Huluk, Erge-Kara-Saybın, Ulug-Kara-Moge* gibi destanlarda da kahramanların yakınları olan kadınlar tarafından aldatılması ve ihanete uğraması motifi yer almaktadır[10].

Bir diğer Tuva kahramanlık destanı *Ergen-Kara-Saybın*'da kahramana hem anası hem de ablası karşı gelmektedir. Anası, obada saklanan düşmanın tavsiyesine göre kendisini hasta gösterip oğlunu öldürmek amacıyla ondan mavi öküz kalbi, beyaz deniz köpüğü, yabani deve sütü gibi olağanüstü şeyler ister. Anne, oğluna hastalığının sağalması için gereken ilacın bu nesnelerde bulunduğunu söyler. Fakat, ne kadar zor olursa olsun oğlan anasının istediği şeyleri bulup getirmektedir. Bunun üzerine anası oğlunu çokça içki içirip esriterek öldürür ve kızıyla birlikte düşman obasına kaçar[11].

Aldın-Çaagay ve *Oleedey-Mergey* kahramanlık destanlarından ilkinde abla, ikincisinde anne, düşmana mektup yazmakta ve onların obalarına saldırıp kendilerini eş olarak almalarını istemektedirler. Bahadır, avdan dönünce anası ya da ablası ona arak (rakı) ikram eder. Kahraman kendisini tutamaz ve sunulan arağı içer. Güçsüz kalan kahramanı anası ya da ablasının iş birliği yaptığı düşman çok kolay bir şekilde alt eder. Bahadırı yenen düşmanlar, anayı ya da ablayı bütün hayvanlarla birlikte alıp obalarına dönerler[12].

Yakın akrabalarının yer aldığı destanların çoğunda kahramanlar, bütün ihanet ve aldatmalara rağmen sonuçta güçlü ve kurnaz düşmanlarını yenmektedirler. Bazen öldükleri de görülmekte; fakat, bir han kızı ya da bir zaman faydalarının dokunduğu üç kız kardeşin yardımıyla dirilmekte ve bütün düşmanlarla kendilerini aldatanları öldürmektedirler. Kazak ertegilik eposlarından *Erkemaydar*'da da tıpkı Tuva kahramanlık destanı *Ergen Kara-Saybın*'da olduğu gibi, bahadırın yakın akrabasının ihanetine uğraması ve iş birliği yapılan düşmanla birlikte hareket edilerek öldürülmesi anlatılmaktadır. Burada bahadıra ihanet eden kişi, kahramanın kız kardeşidir. Bir başka uruğun bahadırı olan Uzınsarı'ya âşık olan Naran, sözde hastalanarak ağabeyini üç kez getirilmesi zor olan şeyleri getirtmek için tehlikeli yola salar. Derdinin devasının getireceği şeylerde olduğunu söyleyerek içinde kötülük bulunmayan ağabeyini kandırır. Kızın maksadı, ağabeyinin bu zor ve tehlikeli yolculuklar sırasında ölmesi ve bir başına kalıp Uzınsarı ile birlikte yaşayabilmektir. Kız, ağabeyinden sırasıyla yedi başlı ejderha yüreği, Tağalan'ın ak devesinin sütünü ve tağalan'ın kök şolak börüsünün ödünü getirmesini ister. Kahraman, her üç yolculuğundan da yolda karşılaştığı üç kız kardeşin tavsiyeleri sonucu başarıyla geri döner. İstenilen şeyleri getirirken de uğradığı üç kızın en küçüğü, getirilen şeyleri benzerleriyle değiştirip kendisinde bırakır. Ağabeyinin tehlikeli yolculuklardan sağ olarak döndüğünü gören Naran, sonunda gizli gizli evinde barındırdığı Üzınsarı'dan ağabeyini öldürmesini ister. Uzınsarı, kılıç kesmeyen, ok batmayan bahadırı öldüremeyince Naran, ağabeyini ancak kırk kadının sidiğiyle yıkanan bıçakla öldürmenin mümkün olacağını söyler. Uzınsarı, denileni yapar ve bahadırı öldürerek mal-davarlarla birlikte kızı da alıp obasına geri döner. Öldürülen kahraman, bizzat atının haber vermesiyle daha önce bahadıra kız kardeşinin niyetini bildiren ve akıl veren üç kız kardeş vasıtasıyla tekrar diriltilir. Tekrar dirilen bahadır, üç kızı da kendisine alır ve karılarının intikamını almazsa kendisiyle birlikte olmayacaklarını söylemeleri üzerine Uzınsarı ile Naran'dan öç almak için yola koyulur. Yolda bir kocakarı vasıtasıyla Uzınsarı ile Naran'ın toyunun yapılmakta olduğunu öğrenir ve kendisi tazşa (kel bala), atı da çopurlu küren tay kılığına bürünerek Naran ile Uzınsarı'nın toyuna varırlar. Tıpkı *Dede Korkut Kitabı*'ndaki *Kam Pürenüñ Oğlı Bamsı Beyrek Boyı*'nda[13] olduğu gibi, bahadır, toyda bir kaç kadınla saz eşliğinde atışır. Tazşanın sesini duyan Naran, sesi ağabeyinin sesine benzetir ve onu huzuruna getirtir. Kadın, tazşa kılığındaki bahadıra bir atla çapan hediye eder. Bahadır, daha sonra Uzınsarı'nın maiyetiyle birlikte ok atıp durduğu yere gelir. Burada kendisine verilen yayları çekerken kırar. Bunun üzerine Uzınsarı, kendi yayını verir ve atamazsa onu öldüreceğini söyler. Uzınsarı'nın yayı da kırıldıktan sonra bu sefer bahadırın kendi yayını getirirler. Tazşa, yamanlaşan yayı kısrak derisine sarıp üç gün bekletir. Yay eski halini alınca atar ve attığı bir okla beş yüz kişi ölür. Bunu gören Uzınsarı kaçar; fakat, ardından yeten bahadır, üç gün boyunca savaştıktan sonra onu öldürür. Bahadır, Uzınsarı'nın obasını, halkını talan ettikten sonra da kız kardeşini atının kuyruğunu bağlayıp parçalar. Erkemaydar, intikamını aldıktan sonra üç karısıyla bir araya gelerek murat alıp murat verir[14].

İç mücâdeleyi ve yakın akrabalarının ihanetine uğrayan bahadırların hi-

kâyesini anlatan kahramanlık destanlarına, diğer bazı Türk boylarından da örnekler vermek mümkündür. Fakat, yukarıda sıralanan bir kaç örneğin Türk toplumunun geçirmiş olduğu sosyal değişimin destanlardaki yansımasını ortaya koymak için yeterli olacağı kanaatindeyiz. Motun (Mete) ve Oğuz Kağan'da görülen ve üzerinde çok fazla durulmayan iç mücâdele arasındaki farklılık, metinlerde bütün açıklığıyla ortadadır. Başlangıçta toplum ve yüksek idealler adına geçici bir iç çekişme yaşanırken daha sonraki dönemlerde sosyal hayatın, yaşam tarzının, üretim ve tüketim tarzlarının değişmesi sebebiyle zaman zaman bireysel çıkarlar adına yapılan ve çok rahat bir şekilde ihanet boyutuna varan çekişmeler yaşanır olmuştur.

NOTLAR

1 Altay kahramanlık destanlarının konuları, İ.V. Puhov tarafından şu şekilde sınıflandırılmaktadır:
a. Kahramanın canavarlarla mücâdelesi, b. Kahramanın yer altı dünyasının hakimi Erlik'le mücâdelesi, c. Kahramanın dünürlüğü ve düğünü, ç. Kahramanın yabancı hanların işgallerine karşı yürüttüğü mücâdelesi, d. Kahramanın sömürücü-zulmedici kötü hanlarla mücâdelesi *(İ. V. Puhov, Altayskiy Narodny Geroiçeskiy Epos,* **Maaday kara, Altayskiy Geroiçeskiy Epos, Maskva** 1973, 30.) Bir diğer Türk grubu olan Tuva Türklerinin kahramanlık destanlarının konuları da L. V. Grebiyev tarafından gruplandırılmıştır:
a. Kahramanın sadece eş (gelin) aramak için yaptığı mücâdeleler, b. Kahramanın eş (gelin) aramakla birlikte hanlarla yaptığı mücâdeleler (Burada hanlar genellikle mitik güçlere sahiptir), c. Kahramanın, hanlara ya da diğer yabancı istilacılara karşı yürüttüğü mücâdele (L. V. Grebiev, Tuvinskiy Geroiçeskiy Epos, Moskva 1960 ve oradan S. M. Bayaklan, Poetika Tuvinskogo Geroiçeskogo Eposa, Kızıl 1987, 7.) Başkurt destanları arasında da bahadırların zaman zaman oba halkına ve ailesine zulmeden zâlim han ya da beylere karşı mücâdele ettikleri görülmektedir. *Ural Batır*'ın bir devamı olan *Akbuzat* destanında bahadır Heyben, oba halkına ve kendi âilesine zulmeden hanla mücâdele etmekte ve halkıyla âilesinin intikamını almaktadır (Başkurt Halık İcatı-Epos, 1. c., Öfö 1972, 145-186.).

2 W. Bang-R. Rahmeti Arat, Uygurca Oğuz Kağan Destanı, İstanbul 1936.

3 A. Zeki Velidi Togan, Oğuz Destanı-Reşidedin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili, 2. b., İstanbul 1982, 19-20.

4 Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 3. b., İstanbul 1988, 95; Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, 1. c., Ankara 1989, 8-10.

5 Ocal Oğuz, *Destandan Hikâyeye, Bozkır Medeniyetinden Yerleşik Medeniyete Geçiş Açısından Manas,* **Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni,** Ankara 1995, 177-182.

6 Bu hususta bk: Metin Ergun, **Altay Kahramanlık Destanı Alıp Manaş,** Konya 1997 (2. b., Ankara 1998.).

7 N. U. Ulagaşev, Altay-Buuçay, Novosibirsk 1941, 289-324. Metnin daha sonraki bir neşri için bk: Altay Baatırlar, 9. c., Gorno-Altaysk 1977, 5-69.

8 N. U. Ulagaşev, Malçı-Mergen, Oyrot-Tuna 1945, 85-118. Metnin daha sonraki bazı neşirleri için bk: Altay baatırlar, 2. c., Gorno-Altaysk 1959, 216-241; N. U. Ulagaşev, Alıp-Manaş, Altay Kay Çörçöktör, 1. c., Gorno-Altaysk 1985, 217-245.

9 Ulagaşev, Altay-Buuçay, Novosibirsk 1941. Metnin diğer bazı neşirleri için bk: Altay Baatırlar, 2. c., 5-27; Ulagaşev, Alıp-Manaş, Altay Kay Çörçöktör, 1. c., 52-77.

10 Bayaklan, 11.

11 Bayaklan, ay.

12 Bayaklan, ay.

13 Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I, 4. b., Ankara 1997, 116-153.

14 Kazak Halık Âdebiyeti-Ertegiler, 4. c., Almatı 1989, 83-89.

Yrd. Doç. Dr. Adem BALKAYA

TÜRK DESTANLARINDA TİPLER VE MOTİFLER

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI*

A. Türk Destanlarında Tipler

Tip, benzer özellikleriyle birçok eserde karşımıza çıkan ve bazı sabit özelliklere sahip karakterdir. Tip, toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eder.

a. Alp Tipi

Türk destanlarında görülen örnek tip "alp" tipidir. Alp: kahraman, yiğit, cesur anlamlarında bir sözcüktür. Eski Türklerin yiğitlerine bu adı vermelerinin ilk koşulu yiğitlik, cesurluk, kişisel üstünlük, kahramanlık ve asalettir. Boy içinde asil bir aileden olmayana bu ad verilmez. Garipname'ye göre: "Alp" kişide sağlam yürek, pazu kuvveti, gayret, iyi bir at, özel bir giysi, iyi bir kılıç, süngü, yay ve kader birliği ettiği iyi bir arkadaş olmak üzere dokuz şey gereklidir. Oğuz Kağan Destanı'nda bu tipin en idealine rastlanmaktadır. İslâmiyetten sonraki Türk destanlarında bu tip, "*Alp-Eren*" tipine dönüşmüştür. Fuad Köprülü, İslâmiyetin etkisinden sonraki Türk alplerine Alp-Gazi adını vermektedir.[1]

Kişilikleri ve davranışları ile bir ülkünün peşinde olan Alpler, kişisel tutkuların üstünde topluma mal olmuş kişilerdir. Alpler, hareketli, sosyal yaşamın zorunlu bir sonucu olarak hareket unsurunun esas alındığı güçlü erlik duygusu dediğimiz değerlerle bütünleşirler. Bu kişiler fiziksel olduğu kadar, ruhsal açıdan da derin bir kişiliğe sahiptir. O, halkının öz gücünü sembolize eder. Mücadelesi uğruna geri çekilme, kaçma, yılma gibi davranışlar göstermez.

Türk destanlarındaki sosyal yaşam ve bu yaşamın önemli bir parçası olan avcılık, hayvancılık, akıncı ruh ve göçebe yaşayış alp tipinin doğmasına neden olmuştur.

Göçebe hayatı düzenleyen ana faktör bizzat doğanın kendisidir. Yaşam anlayışının ve kişiliğinin oluşmasını sağlayan doğa, yorucu ve yıpratıcı yapısını göçebe insana da aktarır. İnsanın bütün yaşamı, doğanın ona verdiği yeteneklerin geliştirilmesi ile mümkündür.

Türklerdeki göçebe yaşam tarzı hareketli ve aktif olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle, Türk destanlarında kadın ve erkeği ile akıncı, avcı tipler daima ön plana çıkmış ve alplik geleneği sürüp gitmiştir. Türk destanlarında görülen alp tipi, genel olarak manevi bir güce ve Tanrı'ya inanmakta, kuvvet, kudret, başarı insanoğluna Tanrı'nın bir vergisi olarak kabul edilmektedir. Oğuz Kağan'ın "*Gök Tanrı'ya borcumu ödedim.*" deyişi bu inanışın ifadesidir.

Türkler İslâmiyeti kabul edip yerleşik hayata geçince alplik, Battal Gazi, Danişment Gazi, Satuk Buğra Han gibi Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslâmlaştırmak için mücadele eden kahramanlarla *Alp-Eren* biçiminde devam etmiştir. Alplikte cesaretin yanı sıra fizyolojik bakımdan da kuvvet esastır. Çünkü, Alp kişi kendi cesaret ve gücüne güvenerek mücadelelere girişir.

Alp, doğuştan olgun ve güçlü doğar.

Doğumları olağanüstü ifadelerle anlatılan ya da dolaylı olarak belirtilen kahramanların hayatları hakkında yiğitlik gösterecek yaşa gelinceye kadar hiçbir bilgi bulunmaz. Ancak kahramanlar on beş yaşına geldiklerinde Alplik göstermeyle ilgili olaylar ortaya çıkar. Çocuk, bir yiğitlik göstermedikten sonra ad alamaz. Alp, çocukluğunda normal çocuklardan farklı davranışlar sergiler. Örneğin, Oğuz Kağan ana sütünü bir kere emmiş, kırk günde yürümüştür. Oğuz Kağan'ın babasının, çocuğunun kudretine göre ad verilmesi için düzenlediği şölende çocuğun, birden bire "*Benim adım Oğuz'dur.*" demesi üzerine Oğuz adını almıştır. Dede Korkut destanında Boğaç Han'a boğayı öldürdüğü için Boğaç Han adı verilmiştir. Yine

---

* Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI, Destanlar, Ürün Yay. Ank. 2007, s. 50-69

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti, Milli Tetebbûlar Mecmuası, C.II, No:5, s.214

Manas destanında Manas'ın oğlu Semetey'e ad koyarken (*doğuşunda görülen olağanüstülükler nedeniyle*), "*Beş yaşında yurt yıksın, on beşinde ok atsın, büyük iller alsın*" diye dua edilmiştir. Köroğlu'nun tasviri yapılırken de "*Kendisi kaynamış kara demir gibi, kulakları kalkan gibidir. Omuzunda yirmi dört kişinin oturabileceği genişlik vardır, kalkanı döğebilecek, çeliği çiyneyip püskürecek kuvvettedir. Narası dağları gümbür gümbür inletirdi.*" ifadesi dikkat çekmektedir. Dede Korkut'ta da Göçebe toplumun yaşam tarzı nedeniyle Alp kişi her zaman güçlü ve mücadeleye hazır olmalıdır.

Türk destanlarında Alp her zaman atlıdır. Bu yaşantı Türk düşüncesine "*Türk çadırda doğar, at üstünde ölür.*" yargısını yerleştirmiştir.

Alp kişi savaşa genellikle yalnız girmekle birlikte yanında her zaman kırk yoldaşı bulunur. Alp ilk atışta düşmanı vurur ve yenilmez. Oğuz Kağan ve Manas savaşta kimseye yenilmeyen Alp kişilerdir.

Gerek alp tipinin ve gerekse alp-eren tiplerinin dövüştükleri insan ve diğer varlıkların cesaret, güç, kuvvet bakımından kahramanlardan hiç de aşağı olmadıkları görülmektedir. Onlar da sıradan insan değil, kahramandırlar. Anlatılardaki işlevleri de isas itibariyle olumlu olan alp-eren olan baş kahraman tipinin doğruluğunu, isteneni veya ideali ortaya çıkarmaktadır.[2]

Alp gönlünü yüce tutmalı, malına kıymalı, evine konuğu gelmeli, yalan bilmemelidir.

Türk destanlarında alpler insanî; fakat hanımları ruhanî bir özellik taşır. Bu nedenle genellikle alplerin hanımları, Tanrı tarafından gönderilmiş kutsal kadınlardır.

Oğuz Kağan'ın ilk eşi gökten inen bir ışık içinde Oğuz'un önüne çıkmıştır. İkinci eşi de bir ağaç kovuğunda bulduğu bir kızdır. Alpler eşlerini hep kahraman, mücadeleci ve yiğit kadınlardan seçerler. Manas, eşi Kanıkey'i bir mücadele sonucu alır.

Dede Korkut destanında Bamsı Beyrek, Banu Çiçek'le evlenebilmek için ava çıkar, at yarıştırır, ok atar, güreşir ve bu yarışları kazandıktan sonra evlenir. Alp kişinin en önemli özelliklerinden biri, gerçek bir yurtsever oluşudur. Güçsüz ve zayıf kimselere dokunmaz, aman dileyeni affeder.

Burada alp kişinin iki türlü özelliği dikkat çekmektedir. Birisi mütevazilik, dürüstlük, cömertlik, konukseverlik gibi karaktere dayanan özelliklerdir ki bunlar, Dede Korkut Hikâyelerinde *erdemli* sözüyle işaret edilir, diğeri de başkesmek, kah dökmek, ata binmek gibi özellikler olup *hünerli* kavramı ile işaret edilmektedir.

Bunlar bir birlerinden ayrılmaz biçimde görülen Alplik özellikleridir.

b. Bilge Tipi

Eski Türklerde topluma manevi liderlik yapan, toplumu yönlendiren, çağını aydınlatan, verdiği öğütleri ve öğütlü sözleriyle yaşamlarından sonra dahi dilden dile dolaşan kişiler vardır. Ak sakallı ifadesi ile de belirlenen bu kişiler bilge tiplerdir. Türk destanlarında bilge tipi çok önemlidir. Ergenekon Destanı'nda demir dağı eriterek Türklerin yol bulup çıkmasını sağlayan usta demirci, bilge tipinin en önemli örneklerindendir. Türk destanlarında kağanların, yanlarında genellikle bilge vezirler bulundurmaları ve verecekleri önemli kararlarda bilgelerin bilgilerine baş vurmaları bilgeliğin önemine inanılmış olmasının en belirgin işaretidir.

Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* adlı eserinde saadetin ancak bilgi ile elde edileceği savunulmuştur. Oğuz Kağan destanındaki Oğuz'un akıl hocalarından *Uluğ Türk* bilge tipinin en güzel örneklerindendir Bilge Kağan anıtı da bilgeliğin önemini vurgulayan bilgi ve belgelerden bir diğeridir. Ergenekon destanında, demir dağ eriterek Türklerin yol bulup

[2] Özkul Çobanoğlu, Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Ank. 2003, s.101

Ergenekon vadisinden çıkmalarını sağlayan usta demirci de bir çeşit bilge tipi örneğidir. Bu durum bir bakıma uzmanlığa verilen değerin destanlara yansımasıdır.

Oğuz Kağan destanında kağnıyı icat eden kişinin şahsında uzmanlığın taltif edildiği bilinmektedir. Oğuz Kağan Destanı'nda, Uygur Türeyiş Destanı'nda, Manas Destanı'nda ve Dede Korkut'ta bilgiye verilen önem, bilge kişilerin kişiliğinde yaşatılmıştır.

Oğuz Kağan destanının Uluğ Türk'ünün şahsında ilk örneğini gördüğümüz bilge devlet adamı, Manas'ta *Bekay*, Dede Korkut Destanında *Dede Korkut* ve diğer anlatılarda *Irkıl Ata, Yuşi Hoca* gibi kimliklerle karşımıza çıkmaktadır.

Bilge kişilerde ilahî bir sezgi gücü bulunmaktadır.

Gerek İslâmiyetten önceki gerekse İslâmiyetten sonraki Türk destanlarında alplik ve bilgelik âdetâ iç içedir.

Türklerin şaman ve kam geleneğinin devamını hatırlatan Korkut Ata profili, yaşlı, töreleri yürüten, doğa üstü ve doğa olayları arasındaki ilişkileri düzenleyen bir tiptir.

Dede Korkut hem maddi, hem manevi alanlardaki yiğitlikleriyle alperen tipinin Türk kültüründeki ilk temsilcisi ve örneğidir. Dede Korkut akıl, maneviyat, ululuk yönleriyle maddi gücün manevi güç ile bütünleştiği bir simge değerdir. Dede Korkut Hikâyeleri onun bilge tipi etrafında şekillenmiştir.

a. Kadın Tipi

Aile bütün toplumlar için daima en önemli kavramlardan biri olmuştur. Küçük sosyal gruplar içinde en sürekli ve vazgeçilmez olanı ailedir. Tüm Türk destanlarındaki gibi Dede Korkut Hikâyelerinde görülen aile yaşayışında gelenekler ve anayasa yerine geçen töre hakimdir. Türk destanlarının tümünde olduğu gibi Dede Korkut Hikâyelerinde aile çok sağlam bir temel üzerine kurulmuştur. Aile kavramı içinde en önemli bir yere sahip olan soyun devamlılığının kaynağı olan, yuvayı yapan, fedakârlık ve sadakatiyle toplum içinde farklı bir yere sahip olan kadındır.

Türk destanlarında kadın bazen evin reisliğini üstlenir ve erkeğinin en büyük destekçisidir. O da gerektiğinde erkeği ile ata binip ava gider ve her türlü tehlike karşısında uyanık olur. Erkek kahraman kadar yiğitlik özelliklerine sahiptir.

Göçebe toplum yapısı içinde ata binen, kılıç kuşanan, ok atan, ava çıkan kadın destan kahramanları, benzer yapıya sahip Altay yöresi destanlarında Altın Arığ ve diğer destan örneklerinde görülebileceği üzere son derece etkindirler. Kırgızların *Cangıl Mırza*, Uygurların *Nözügüm*, Başkurtların *Zaya Tülek*, Hakasların *Altın Arığ* destanlarında baş kahramanlar hep kadındır. Manas'ın hanımı *Kanıkey*, bozkır kültürünün ideal kadın tipi olarak karşımıza çıkar.[3]

Danişmentname'deki *Efrumiye* adlı kadın kahraman destanlardaki kadın tipinin idealleştirilmiş bir örneğidir. Yine Battal Gazi Destanında, Battal'ın eşi *Zeynep* ve gördüğü rüya sonucu İslâmiyeti kabul edip Battal Gazi ile evlenen *Mah Piyruz*, Kayser'in askerlerine karşı kahramanca savaşır, tutsak olur ve kulede tutsak iken kurtulurlar.

Destanlardaki kadın kahramanların kuvvet, kudret ve cesaret yönünden erkekten hiç farkları yoktur. Kadının destanlardaki yeri sosyal hayattaki üstün mevkiinin aynıdır. Analık görevi, Türkler arasında kadına büyük değer kazandırmış, onu ilâhî bir varlık konumuna sokmuştur.

Yaratılış Destanı'nda Tanrı'ya insanları ve dünyayı yaratması ilhamını veren Ak-Ana bir kadındır. Oğuz Kağan'ın ilk karısı ışıktan, ikinci karısı ağaçtan doğmuş kutsal kadınlardır. Türklerdeki kadın anlayışının İslâmiyetten sonraki Türk destanlarında da devam ettiği görülmektedir. Dede Korkut'ta kadınların yeri ve önemi çok büyüktür.

Manas'ta ise kadın evin kaderinin ve namusunun koruyucusu olarak gösterilir. Dede Korkut'ta Kan Turalı, düşmanlar tarafından sarılınca eşi Selcen Hatun at biner, kılıç kuşanır

[3] Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C.I, s.134

Battal Gazi'nin *Aşkâr*'ı olağanüstü anlayışla bir mağarada, bir ruhtan şekillenmiştir. Bu at da insan gibi konuşur, sahibini korur ve havada uçar. *Div-Zâde Aşkâr* adlı bu atın *Âb-ı hayat*'tan içtiği bu nedenle ölümsüzleştiği efsane olarak yaşamaktadır.

Köroğlu'nun Kırat'ı da insan gibi zeki ve anlayışlıdır. Bağdat'ta Köroğlu yiğitleri ile esir edilince Kırat kimse beğenip almasın diye kör ve topal taklidi yapar.[7] Kısa ayrıntılar içinde ve belli davranışları ile Türk destanlarında at temel motif özelliğini taşır. Kahramanın başarıya ulaşmasında en kuvvetli güçtür. Sahibini tehlikelerden korur, ona yol gösterir, tehlikelere karşı uyarır, sahip olduğu olağanüstü güç sayesinde ölümlerden kurtarır, onu başarıya ulaştırır. Atından uzak kalmış olan kahraman, gücünü-kuvvetini ve cesaretini kaybeder, sıradan bir insan haline düşer.

Savaş meydanında Aşkâr'ı kaybeden Battal Gazi başka bir ata biner; fakat hiç bir varlık gösteremez ve esir olur. Köroğlu da *Kıratını* Keloğlan'a çaldırınca bütün gücünü ve maharetini kaybeder, ne zaman ki Kır atını tekrar eline geçirir o zaman kolu kanadı açılır ve yenilmez bir güce sahip olur.

At motifi Cengiz Han destanında da aynı özelliklere sahip bulunmaktadır. Türklerde ata verilen önemi işaret eden bir olay da Oğuz Kağan'ın Buz Dağı'na kaçan atını bulup getiren bir beye Karluk adını vermesi gösterilebilir. Savaşlarda atlar, binicisine göre giydirilip zırhlandıkları ve atların savaşlarda Alp gibi görev aldıkları Göktürk yazıtlarında işaret edilmekte, bir ata *Alp Salçı* adının verildiği yazılmaktadır.

Türklerin geleneklerinden biri de kabileler arasında at yarışları düzenlenmesidir. Atın kazanması boyun onuru olarak düşünülür. At yarışlarının sonunda savaşların çıktığı bile olmuştur. Tarihi seyir içinde Türk destanlarındaki alp kişilerin kolu kanadı olan at motifi bütün Türk destanlarında en önemli motiflerdendir.

Destanlarda başlayan bu tablo Dede Korkut'la bazı halk hikâyelerinde de devam eder. Destan kahramanlarının atları: *Oğuz Kağan-Alaca At, Köroğlu-Kırat, Alpamış-Bayçipar, Er Töştük –Çal Kıyrık, Edige-Timçavar, Battal Gazi-Aşkar* biçiminde sahipleri ile birlikte anılırlar.

d. Rüya Motifi

Rüyalar destan kahramanlarının hareket tarzlarının tayinine ve gelecekteki olaylardan haberdar olmalarına yaraması bakımından destanlarda önemli bir yer tutar.

Türk destanlarında ilk rüya motifine Alp Er Tunga'ya bağlanan Oğuz destanında Uluğ Türk tarafından görülen rüyada rastlanmaktadır.

Bu rüyada Uluğ Türk, bir gün rüyada bir altın yay ve üç gümüş ok görür. Oklar kuzeye doğru, yay da gün doğusundan gün batısına doğru uzanmış olarak belirir. Bu rüyasını Oğuz Kağan'a anlatır. Rüya Oğuz boylarının geleceği ve teşkilatlanması hakkında bir ön haber niteliğindedir.

Rüya motifine Dede Korkut, Manas Destanı ve Battal Gazi Destanı'nda da rastlanmaktadır.

Dede Korkut'taki Salur Kazan'ın rüyasında evinin üzerine yıldırım düştüğünü, kurtların evine saldırdığını gördüğünü anlatması üzerine Salur Kazan'ın avdan dönünce obasının yağma edildiğini görmesi rüya motifinin önemli örneklerindendir.

Manas destanında Kırgızlara düşman han kızı *Akılay*, rüyasında bir sele kapıldığını, o sırada altın yapraklı bir çınara sarıldığını babasına anlatır. Kısa bir süre sonra Şoruh Han Manas'a yenilir ve kızı Akılay da esir kızlarla birlikte Manas'a hediye edilir ve Manas'ın karısı olur.

Battal Gazi'nin karısı Gülendam, Battal Gazi'yi rüyasında görür ve müslüman olur. Kısa bir süre sonra da Battal Gazi ile evlenir.

Türk destanlarında rüya motifi iki ayrı özellikte işlenir:

---

[7] Pertev Naili Boratav, Köroğlu, s.64

1. Oğuz ve Uygur destanlarında görüldüğü gibi, destanın bütününü etkileyecek ve destan kahramanının hareket alanını çizecek bir anlayışı sergiler.

2. Bir mücadele üzerine kurulan destanda, kazanılacak başarıları ya da yaşanacak felaketlerin vaktinden önce hissetmesini sağlar.

Her iki şekilde de bir bakıma toplumun geleceği sergilenir ve kadercilik anlayışı işlenir.

e. Kurt Motifi

Destanlarda kurt Türk'ün hayat ve savaş gücünün bir simgesi olarak belirtilmiştir.

Şamanizm inancını yaşayan Türkler arasında kurt yaşam ve savaş gücünün önemli bir işaretidir. Çevik, hareketli ve güçlü bir hayvan olduğu için çeşitli dönemlerde kimi Türk boylarının bayrak ve flamalarına sembol olarak geçmiştir.

Uygurlara ait Türeyiş Destanı'nda Tanrı bir erkek kurt şeklinde yere inmiş, bir Türk hakanının kızı ile evlenmiş ve Uygur nesilleri böyle türemiştir. diye anlatılmaktadır.

Göktürk Destanlarında da kurt motifi özenle işlenmiş. Türklerin yeniden çoğalışları bu motife bağlanmıştır.

Oğuz Kağan Destanı'nda bir ışık içinden çıkarak Oğuz'la konuşan kurt, üç yerde Oğuz ordusuna yol göstermiştir.

Kurt, destanlarda Börte Çine ve Asena adları ile bir sembol durumunu almıştır.

f. Kırklar Motifi

Türklerin önem verdiği, ona kutsal bir nitelik kazandırdıkları sayıların başında kırk gelmektedir. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz kırk günde yürür, kırk günde konuşur, Kaf Dağı'nın etrafını kırk günde dolaşır, verdiği şölende kırk kulaç yüksekliğinde direk diktirir ve kırk masa hazırlatır. Dede Korkut, Manas, Battal Gazi, Danişment Gazi ve diğer destanlarda ise kırk motifi kahramanın etrafında bir kuvvet haline gelen kırk alp veya kırk ereni ifade eden bir kavramdır.

Her destan kahramanının arkasında ona bağlı kırk alp ya da ereni vardır. Bunlar hareketlerinde bir bütün halindedirler. Birlikte yaşar, birlikte savaşırlar. Manas Destanı'nda Manas'ın oğlu Semetey, Talas'ı geçerken düşmanları ile vuruşur ve zorda kalır, o anda göze görünmez kırk er ona yardıma gelir. Görünmez âlemden gelen kırklar motifi Danişment Gazi, Battal Gazi ve diğer mistik destanlarda üç değişik şekilde sergilenir.

1. Kırk sayısı ile bazı eşya ve davranışlar sınırlanır.

2. Destanlarda kahramanın etrafında meydana gelmiş kırk alp gücünü ortaya koyar.

3. Kırklar motifi ile görünmez âlemdan gelen koruyucu, güç verici, kutsallığa erişmiş şahıslar ifade edilir. Alpların yanında bulunan bu kırk yiğit, uşak ya da möle olmayıp hepsi de bey soyundandır. Alp Konturalı bu kırk yiğit için:

Hey kırk eşim, kırk yoldaşım,
Kurban olsun size başım

biçiminde seslenir.

g. Mağara Motifi

Destan geleneğinde mağara motifi bir inanca bağlı olarak belirgin şekilde görülmektedir. Bazı Türk boylarında mağara evlerinin bulunduğu bilinmekte olup Türk şamanizminde yer altının karanlıklarına uzanan mağaralar dünyasının önemi hep ön planda tutulmuştur. Bütün Türk destanlarında görülen mağara motifine daha çok Göktürk

destanlarında rastlanır. Gök Börü Destanı'nda eli ayağı kesilerek bir bataklığa bırakılan çocuk, bir dişi kurt tarafından denizin kıyısındaki bir mağaraya kaçırılır.

Türk destanlarının ilki diyebileceğimiz Alp Er Tunga destanında da mağara bir sığınak olarak yer alır. Destanda Alp Er Tunga, İran'ı dört kere istila etmişse de tutunamamış ve sonunda bir mağaraya sığınıp tek başına orada yaşamaya başlamıştır.

İslâmî destanlarda Battal Gazi'nin atı Aşkâr bir mağarada şekil aldığı gibi, rivayete göre Köroğlu'nun ölümü ile Kırat da bir mağaraya girerek kaybolmuştur. Destanlarda sığınak ve ana karnı gibi iki değişik şekilde etkili olan mağara motifinin dini geleneklerden kaynaklandığı da kabul edilebilir.

h. Hızır Motifi

Türk halk kültürünün önemli bir ögesi olan Hızır motifi, destanlarımızda destan kahramanına yol gösterip yardım eder.

Hızır inancı halen halk arasında Hızır efsaneleri olarak anlatılıp varlığını ve yaygınlığını korumaktadır.

ı. Geyik Motifi

Türk kültüründe kutsal olarak bilinen hayvanlardan biri de geyiktir.

Kimi Türk destanlarında rastlanan geyik motifi kutsal özelliğini korumaktadır. Bu nedenle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde geyik avlamanın uğursuzluk, hatta felaket getireceğine inanılır.

Geyiğin kutsallığı nedeniyle geyik boynuzunun kimi evlerde uğur için duvara asıldığı bilinmektedir.

i. Ok ve Yay Motifi

İlkel çağlarda Türk toplum hayatının en etkili savaş silahı olan ok ve yay da Türk toplum geleneğinde giderek savaş silahı olmanın üstünde hukuki bir sembol olma özelliği de kazanmıştır.

Bu anlayış zamanla daha da genişleyerek siyasi bir anlama yükseltilmiştir. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in tuğrası ok ve yaydan meydana getirildiği gibi yine Tuğrul Bey'in yaptırdığı bir caminin mihrabında ok ve yay motifi işlenmiştir.

Hukuki ve siyasi bir sembol özelliği taşıyan ok ve yay motifi bu anlamı Türk destan geleneğindeki değerinden almıştır ki en yaygın ve etkili şekli ile Oğuz Destanı'nda görülür. Uluğ Türk'ün rüyası bunun işaretidir.

Destanlarda ok ve yay unsuru daha çok destan kahramanının hüner ve maharetini sergilemek için bir vasıta olarak değer kazanır. Bu nedenle ok ve yay destan kahramanlarının kişiliğini değerlendiren milli bir motiftir.

j. Sihir Motifi

Türk destanlarında sihir motifi de önemli yer tutmaktadır. Uygur Destanı'nda yurt bütünlüğünün ve halk saadetinin simgesi olarak bilinen bir *yıdа taşı* rivayeti bulunmaktadır. İslâmiyetten sonraki Türk destanlarında bu sihir unsuruna fazlaca yer verilmiştir. Örneğin; Battal Gazi destanında Battal Gazi ile kâfirler savaşırken meydana bir cadı girer ve karşısına çıkan müslümana karşı efsun okuyunca müslümanların elleri bağlanır, etrafı sularla kaplanır.

Aynı destanın bir başka yerinde de yine bir cadı ağzından ateşler saçan yanındakilerle Battal Gazi'ye karşı gelir, efsun okuduğu bir tasın içindekini Battal Gazi'ye atınca Battal Gazi'nin etrafını alevler kaplar. Ateşin içinden çıkan bir ejderhayı da Battal Gazi okuduğu bir dua ile etkisiz kılar ve sihir bozulur.

k. Aslan Motifi

Türk kültüründe aslan güç ve kuvvetin sembolü olarak önemli bir yer tutar. Bu nedenle aslan başı bayrak ve sancaklarda sembol olarak kullanılmış, Orhun kitabelerinin bulunduğu alanda heykelleri yapılmıştır.

Bazı destanlarda destan kahramanının yardımcısı olarak yer aldığı da bilinmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Adem BALKAYA

ŞAMANLIĞA GEÇİŞTEKİ ÖLÜP DİRİLME RİTÜELİNDEN TÜRK DESTANLARINDAKİ ÖLÜP DİRİLMEYE

From Dying and Return to Life in Initiation of Shaman to the Dying and Return to Life in Turkish Epics

De rituel de la mort-la renaissance chez les shamen au rituel de la mort-la renaissance dans les épopées turques

Yard. Doç. Dr. Mehmet AÇA*

ÖZET

Şamanlığa geçiş yollarının başında gelen ölüp-dirilme ritüeli, şaman adayının sembolik anlamda ölüp dirilerek yeni bir hayata yeni bir kimlikle başlamasını ve mesleğini icra etmesini sağlamaktadır. Şamanlığa geçişte görülen ölüp dirilme ritüeli, ilerleyen dönemlerde destancılık, ozanlık geleneklerinde de önemli bir yer işgal etmiş, eski fonksiyonunu daha yumuşatılmış bir şekilde sürdürmüştür. Türk destanları ve halk hikâyelerinde görülen öldürülen kahramanın yeniden dirilmesi motifi, genellikle tabiatın ölüp dirilmesi, öldürülen kahramanın yeniden dirilerek intikam almak istemesi gibi nedenlerle reenkarnasyon (yeniden bedelenme) inancına bağlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yazıda, destanlarda yer alan öldürülen bahadırın yeniden dirilmesi motifinin şamanlığa geçişte görülen ölüp-dirilme ritüeli ile olan bağlantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Şamanizm, Destan, Ölüp-Dirilme, Mircae Eliade, Altay.

ABSTRACT

The first condition of the ways to becoming a Shaman is the rite of fade and revival which is actually to provide, by a symbolic meaning, for a candidate of Shaman to be faded an revived then started a new life with a new identification and to be worked. In the later periods, the rite of fade and revival during to becoming a Shaman was being kept in the epise. culture of the pots then had been kept the old duties with smoothly. The revival of the dead hero, can seen in Turkish epics and the folk tales, was usually tried to explain by the believes of reincarnation for reasons of the fade-revival of nature and the revival of the killed hero for the revenge. In this article, we are clarified the relationship between the revival of a killed hero as depicted in epics and the rite of fade-revival during to becoming a Shaman.

Key Words

Shamanizm, Epic, Fade-Revival, Mircae Eliade, Altai.

Şamanlığa geçiş ile belli bir yaş grubundan diğerine geçiş törenlerinde ve daha sonra ortaya çıkan ozanlık, âşıklık, cıravlık, akınlık, sesenlik, vs. vasıflarını kazanmada görülen sembolik ölüp dirilme ritüeli, sıradan bir kişiliğe sahip olan adayın önceki hayatını sona erdirip sıradan insanlarda olmayan özelliklere sahip yeni bir kişilik kazanarak mesleğini ya da sanatını icra etmeye başlamasında önemli bir yere sahiptir. Dinler tarihçisi Mircea Eliade, Şamanizm üzerine hazırladığı bir çalışmasında, şamanlığa geçişte şaman adayının sembolik olarak ölüp dirildiğine ve ancak bu ölüp dirilme neticesinde, Tanrı ya da ölmüş büyük şamanların ruhları tarafından seçilen adayın şamanlık vasfına sahip olabildiğine dikkat çekmiştir. Ölüp dirilme sırasında şaman adayının vücudu ruhlar ya da şaman atalar tarafından parçalara ayrılıp yıkanmakta ve daha sonra bir araya getirilerek yeniden diriltilmektedir (Eliade: 1999.). Bir yaş grubundan ötekine geçebilmek, gizli cemiyetlere ve kabile üyeliğine dahil olabilmek için de ölüp-di-

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

rilme ritüeli ön plana çıkmış; fakat, buradaki ölüp dirilmeler, bedenin ruhlar tarafından parçalara ayrılarak yeniden birleştirilip diriltilmesinden ziyade, mezarlıklarda yatma ya da bir ölü gibi hiçbir şey yiyip içmeden kapalı bir mekânda günlerce beklemekten ibarettir. Aday, ölülerin bulunduğu bir mekânda geceler boyu kalmakta ve ölümü sembolik olarak yaşamaktadır. Sınavı başarıyla geçen aday, yine sembolik olarak dirilmekte, eski kişiliğini yitirip yenisini kazanarak gizli cemiyete ya da kabile üyeliğine dahil olabilmektedir[1]. Aday, şamanlarda olduğu gibi, ölüp-dirilme ritüeli ile geçmiş hayatını bütünüyle unutmakta ve yeni bir hayata başlamaktadır. Hiçbir şey yiyip içmeden kapalı bir mekânda günlerce kalma hususu, aynı zamanda şaman adaylarıyla daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Tasavvuf erbabı dervişlerde de görülmektedir[2]. Pek çok şaman adayı, bir müddet ortadan kaybolmuş ve geri dönüşlerinde de ruhlar ya da şaman atalar tarafından öldürülüp vücutlarının parçalara ayrıldığını ve yapılan işlemlerden sonra bedensel ve ruhsal olarak yeniden dirildiklerini anlatmıştır[3]. Sembolik olarak ölüp dirilen şaman adayı, böylece gerçek bir şaman olabilmekte ve o andan itibaren de uhrevi bir hayat yaşamaya başlamaktadır.

Şamanlık vasfını kazanma, belli bir yaş grubundan ötekine geçiş ve kabile üyeliğini kazanma sırasında görülen ölüp dirilme ritüeli, kamlıkla şamanlığın bir devamı olan Türk ozanlık ve âşıklık geleneğinde de daha yumuşatılmış bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ozanlık ya da âşıklık vasfını kazanacak olan adayların tıpkı şamanlığa geçiş törenlerinde olduğu gibi, dayak yeme, yorgunluk, ruhsal rahatsızlık gibi etkenler vasıtasıyla kendilerinden geçmeleri ve bu kendinden geçme sırasında kutsal varlıklar (Hz. Muhammet, Hz. Ali, Pirler, Erenler, Kırklar, Kırk çilten, vs.) tarafından kendilerine ozanlık ya da âşıklık vasıflarının verilmesi söz konusudur. Bir çeşit ölüp-dirilme olarak kabul edilebilecek bu kendinden geçiş öncesinde bazı âşık adaylarının mezarlık, pınar başı ve cami gibi kutsal mekânlarda uyuyup kaldıkları da görülmektedir[4]. Bu husus, âşıklığa geçiş ritüellerindeki ölüp dirilmenin yumuşatılmasıyla yukarıda sözü edilen gizli cemiyetlere girme, belli bir yaş grubunda ötekine geçiş ve kabile üyeliğini kazanma ritüelleri arasındaki paralelliği çok daha iyi bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bir yaş grubundan ötekine geçiş, gizli cemiyetlere giriş, şamanlığa ve ozanlık, âşıklık mesleğine geçişte ön plana çıkan ölüp dirilme ritüeli, ozan, cırav, akın, kayçı, sesen gibi sanatkârlar tarafından teşekkül ettirilip terennüm edile gelen Türk destanlarında da önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır[5]. Destan ve halk hikâyelerinde yer alan bu motifinin işlevi, günümüze kadar, tabiatın ölüp dirilmesi, öldürülen kahramanın yeniden dirilerek intikam almak istemesi, reenkarnasyon gibi gerekçelere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Özellikle, Güney ve Kuzey Sibirya ile Türkistan bölgesi Türk topluluklarının destanlarında görülen ölüp dirilmede bahadırların genellikle kendi yakınları ya da obadaşları ve rakipleri (Komşu ulusun hanı, eş arama sırasında rekabet halinde olunan bahadırlar, vs.) tarafından düzenlenen suikastlar sonucu öldürüldüğü görülmektedir (Aça: 1999, 18-23.). Bahadırların yakınları, obadaşları ve harici düşmanları tarafından öldürülmesi işlemi, daha çok zehirlenme ya da sarhoş edilerek çukura atılma şeklinde gerçekleşmektedir. Bahadırların düşmanları tarafından hileyle öldürülmesinin en eski örneğinden Alp Er Tonga ya da Efrasiyab hakkında Firdevsî'nin *Şehnamesi*'nde verdiği bilgiler vasıtasıyla haberdar olabilmekteyiz. İran-Turan mücadelesinin bir türlü yıldırılamayan

bahadırının İranlıların hazırlamış oldukları hile tsarhoş ederek öldürme) sonucunda öldürüldüğünü bizlere tarihçiliğin babası olarak bilinen Heredot ile Firdevsî ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır[6]. Burada bahadır, aşağıda *Manas*'tan başlayarak ele alacağımız bazı destanlarda olduğu gibi, kendi akrabaları ya da obadaşları tarafından öldürülmemiş, haricî düşmanları tarafından tuzağa düşürülerek ortadan kaldırılmıştır. Ele alacağımız destan metinlerinde hileyle öldürülen ya da zehirlenmek istenen bahadırların ya Tanrı ve olağanüstü varlıklar ya da yakınları (Karıları, yardımı dokunan kızlar, at, köpek gibi sadık hayvanları, vs.) tarafından çoklukla uygulanan sihrî yöntemler ve uzak diyarlardan çetin şartlar altında temin edilen sağaltıcı sıvılar vasıtasıyla yeniden diriltildikleri görülürken tarihî bir şahsiyet olması çok muhtemel olan Alp Er Tonga'nın hileyle öldürülmesinde, yeniden dirilme olayı söz konusu değildir.

Manas destanında, Manas'ın kendi akrabaları olan Közkamanlar tarafından zehirlenerek öldürülmesi ve yeniden dirilip olgun bir insan biçiminde yeni bir hayata başlaması *Közkamandar Okuyası* bölümünde uzun uzun anlatılmaktadır[7]. Közkaman, Cakıp'ın kardeşi olan Üsön'ün lakabıdır ve Üsön'le onun evlatları, destanda *Közkamanlar* olarak anılmaktadırlar. Gerçi, destanın bazı varyantlarında Közkamanların değişik adlarla da zikredildiği de görülmektedir. Destanın Sagımbay Orazabakoglu varyantında, Manas'ın babası Cakıp'ın Orozdu, Bay, ve Üsön adlı üç kardeşinden söz edilmektedir. Dört kardeşin Nogoy'un çocukları olduğu varyantta belirtilmektedir. Kıtaylılar (Çinliler) Kırgızları dört bir yana sürdüklerinde Üsön, Kalmak (Kalmuk)lar arasında kalır. Kalmaklardan eş alıp çocuklarını Kalmakların geleneklerine göre eğitir. Manas'ın ata yurdu düşman işgalinden kurtardığını duyan Üsön, beş evladıyla birlikte Kırgız ülkesine göçüp gelir. Manas, amcası Üsön'le beş evladına mal-mülk ve yer verir. Manas'ın merhametli davranışına rağmen Közkamanlar (Üsön ve oğulları), Manas'la denk olduklarını söyleyip beyliği ele geçirme fikrine varırlar. Közkamanlar, Manas'ı zehirleyerek öldürürler. Destanın Sayakbay Karalayev'in terennüm ettiği varyantında, Manas'ın baş düşmanı olan Koñurbay, Manas'ı ortadan kaldırma emeline erişebilmek için Közkamanları Talas'a göçürür ve Közkamanlar Koñurbay'ın kışkırtmaları sonucu Manas'ı zehirlerler. Destanda zehirlenerek takatten düşen Manas, kırk çilten tarafından kaçırılır ve kırk çilten kaplan, ayı ve pars şekline bürünerek çeşitli ilaçlar toplayıp bunlarla Manas'ı yeniden kendine getirir (Mamıtbekov-Abdıldaev: 1966, 174-175; Karıpkulov-vd: 1995, 333-334.).

Manas destanının W. Radloff tarafından neşredilen nüshasında, Kökçököz ve Kaman-köz tarafından zehirlenerek öldürülen Manas, Tanrı'nın dileği doğrultusunda melekler vasıtasıyla diriltilmiş ve defnedildiği mezarı bir saraya dönüştürülmüştür. Manas'ın yoldaşlarından Serek, Manas'ın anası, babası ve yoldaşlarıyla birlikte Manas'ın mezarına geldiğinde Manas, Serek'i tanımamış ve kendisinin bambaşka birisi ("Başka bir şey oldum ben") olduğundan söz etmiştir (Radloff: 1995, 106-107.). Manas'ın başka bir şey ya da bambaşka birisi olduğundan söz etmesi, gelişi güzel söylenmiş bir söz olmasa gerektir. Manas, ancak bu ölüp dirilmeden sonradır ki babası Cakıp Han'ın yerine han olur. Buradaki ölüp dirilme, Manas'ın olgunlaşması için önemli bir basamağı teşkil etmiştir ve bu husus, bizi doğrudan şamanlarda görülen ölüp dirilmeye ve bu vasıtayla olgunlaşmaya götürmektedir. Manas, sanki şamanlık geleneğindeki karanlık bir yerde ya da Tasavvuf geleneğindeki çoğu zaman yerin altında olan karanlık çillehanede bir müddet nefsini

terbiye etmiş (Nefsin hakim olduğu kişiliğini öldürmüş) ve bu sayede kâmil bir insan kimliğine bürünmüştür. Burada dikkati çeken bir başka nokta da, Manas'ın ölüp dirilme sonucunda önceki hayatını hatırlamaması ve yakınları tarafından önceki hayatı ve kendi kimliği hakkında hatırlatma yapılması sonucunda eski kimliğini yeniden hatırlamasıdır. Destan anlatıcısı, bu olaydan sonra ortaya, savaşmayı değil de barış ve huzur içinde yaşamayı amaçlayan bir Manas tipi çıkarmıştır.

Altay Türkleri arasından meşhur kayçı N. U. Ulagaşev'den derlenip yayımlanmış olan *Alıp-Manaş* (Diğer Türk boyları arasında *Beyrek, Alpamış, Alpamıs, Alıpmemşen*, vs.)'ta da Ak Kaan'ın kızını almak için yola çıkan bahadırın yorgunluktan uyuya kaldığı sırada Ak Kaan'ın adamları tarafından doksan kulaçlık bir çukura atıldığı ve konuşabilen, akıllı, darda kaldığında sahibine yardım eden, yelden hızlı atının uzak diyarlardan getirdiği ak köpük vasıtasıyla yeniden kendisine geldiği, dirildikten sonra eskisinden daha da güçlü bir bahadır haline gelip çukurdan çıktığı uzun uzun anlatılmaktadır (Ulagaşev: 1985, 7-51; Surazakov- vd: 1959, 28-67; Ergun: 1998.). Burada, ölüp dirilmenin daha yumuşatılmış bir şekli olan *uzun uyku* ya da *alp uykusu* ile karşılaşmaktayız. *Dede Korkut Kitabı*'nda *Oğuz uykusu* olarak adlandırılan bu uyku, Türk destanlarında geçmiş dönemlerde görülen ölüp dirilme motifinin daha yumuşatılmış bir halini sergilemektedir. Yaşanan sosyal ve kültürel değişimlerle yeni girilen dinin de etkisiyle ölen kişinin ancak kıyamet sırasında Tanrı'nın izniyle yeniden dirileceği inancı daha bir ön plana geçmiş ve bu sebeple de mesele alpların uzun uykusu ya gaflet uykularına indirgenmiştir. Oğuz beyleri, ancak uzun gaflet uykuları sırasında yakalanıp esir edilebilmektedir. *Manas, Alıp Manaş, Kozın-Erkeş* örneklerinde de bahadırların ancak gaflet uykusu ya da sarhoşluk anında yakalanıp öldürülebildiği görülmektedir. Nitekim, şamanlığa ve âşıklığa geçişte de adayların yorgunluk, yüksek bir yerden düşme ve yenilen dayak sonrasında daldıkları uyku ve kendinden geçme sırasında sembolik olarak öldürüldükleri ve dirildikten sonra bütünüyle başka bir kimlikle gaflet uykusundan uyandıkları dikkate alınacak olursa, Türk destanlarındaki ölüp dirilmeyi de bu süreç dahilinde ele almak gerektiği çok daha iyi anlaşılacaktır.

Altay, Kazak, Uygur, Tatar (Kazan, Sibirya, Dobruca ve Kırım) ve Başkurt Türkleri arasında yaygın olan *Kozı Körpeş-Bayan Sulu* destanının Altay varyantlarından olan *Kozın-Erkeş*'te Kozın-Erkeş, düşmanları (Karatı Kaan ve adamları) tarafından öldürülür ve sevdiği kadın Bayın-Sur gelip onun cesedinin başında ağlar. Sevgilisinin öldürüldüğü yere giden Bayım-Sur, yanına kutsal su (*arjan kutuk suu*) ve altmış türlü ilaç alır. Bayım-Sur, Kodur-Uul tarafından kutsal ağaç üzerine çıkarılan, arıklayan kızıl konur atı yere indirir ve at, ak ottan yiyip kutsal sudan içtikten sonra tekrar eski haline döner. Bayım-Sur, Kozın-Erkeş'in kemiklerini bu suyla yıkar ve ak havlu ile sallayıp vurduktan sonra kutsal suyla yıkanan kemikler etle kaplanıp bir araya gelerek birleşir. Fakat, bütün bunlara rağmen birleşen vücuda ruh vermek mümkün olmaz. Sevgilisini diriltemeyen kadının ağıtı, gökteki Tanrı Ülgen'le yerin altındaki Erlik tarafından duyulur. Kadının ağıtı, çeşitli hayvanlar tarafından da dinlenmektedir. Yakılan ağıtları duyan maraallarla ak kanatlı muhtelif kuşlar, toplanıp gelerek Bayım-Sur ile birlikte ağlarlar. Kızın ağıtını duyan ve gögü açıp bakan Tanrı Ülgen ve yer altından çıkan Erlik'le kız arasında bir diyalog yaşanır. Ağlayan kızla konuşan Tanrı Ülgen, Ceti-Sabar kardeşlerden Altın-Sabar'ın nişanlısını alan Kozın'ın ölümü hak ettiğini, boş yere ağla-

mamasını, Karatı-kaanın yurduna gidip oradan kendisine bir er seçmesini tavsiye eder. İlahî adaletin gerçekleştiğini söyleyen Tanrı Ülgen, sevgilisini diriltmek isteyen Bayım-Sur'a yardım etmemektedir. Erlik, yerin altından çıkar ve Bayım-Sur'a kendisinin küçük oğluyla evlenmesini, evlendiği takdirde ölümsüz olacağını, yiyeceği aşının hiç bir zaman bitmeyeceğini söyler. Bayım-Sur, Tanrı Ülgen ve Erlik'in tekliflerine kulak asmaz. Kadın çaresiz bir şekilde yanına gelen Baçıkay Kara Baatır ile birlikte ağıtlar yakarken Kızıl konur atın ayağıyla eşelediği bir yerden ortasından kırılmış olan sarı saplı elmas bıçak ortaya çıkar. Bayım-Sur, sarı saplı elmas bıçağı alır ve *arjan kutuk suu* (kutsal su) ile yıkayıp ak havluya sararak yerde cansız yatan bahadırın yüreğine tutar. Çok geçmeden bahadır uykudan uyanırmış gibi kendisine gelir. Dirilen bahadır eskisinden daha güçlü ve daha yakışıklı bir hale gelir. Yeniden dirilen bahadır, kendisini öldürten Karatı Kaan'ın obasına gider ve onu öldürerek intikamını alır (Surazakov-vd: 1959, 5-27.).

Kozı Körpeş-Bayan Sulu destanının bazı Kazak varyantlarında da ölüp dirilme motifi ile karşılaşmaktayız. Kazaklar arasından derlenmiş bazı varyantlarda, düşmanları (Almak istediği kızın babası ve kıza talip olan rakipleri.) tarafından önce hileyle zehirlenen ve daha sonra da zehrin etkisiyle kendisinden geçtikten sonra sığındığı ağaç altında bulunarak öldürülen bahadır; erenler ya da bizzat bahadırın karısının/sevdiğinin Tanrı'ya ettiği dualar vasıtasıyla tekrar dirilmektedir. Burada görülen ölüp dirilmelerde çoklukla süreli bir yeniden dirilme söz konusudur. Tanrı, öldürülen bahadır ile onun başı ucunda kendisini öldüren sevgilisini üç günlüğüne ya da otuz bir yıllığına yeniden diriltir. Bahadırın, dirildikten sonra kendisini öldürenlerden intikam aldığı; genellikle sözlü olduğu ve kendisinden babası tarafından kaçırılan kızla obasına geri döndüğü görülür. Sürenin bitimiyle bahadırla karısı, bir daha dirilmemek üzere tekrar öte âleme göç eder. Burada, destan anlatıcılarının kahramanları öldükten sonra dirilterek bir süre için bir arada yaşattıkları görülmektedir. Öldükten sonra dirilmenin edilen dualar (Erenler, öldürülen bahadırın sevgilisinin duaları, vs.) neticesinde Tanrı'nın iradesiyle gerçekleştiği de ısrarla vurgulanmaktadır. Ölüp dirilmenin olmadığı pek çok varyantta ise kahramanların birleşme mücadelesini öldükten sonra da sürdürdükleri dinleyiciye hissettirilmektedir (Sevgililerin mezarlarında biten güller ya da ırmak kıyısında biten ağaçların birleşmeye çalışmaları ve rakibin mezarından çıkan kara çalının birleşmeyi engellemeye çalışmaları, vs.). Öldürüldükten sonra Tanrı'nın inayetiyle dirilen bahadır, hem sözlüsünü kaçıranlardan ve kendisini öldürenlerden intikamını almakta ve hem de ermek istediği sevdiğine ermektedir. Fakat, *Kozın-Erkeş*'ten farklı olarak bahadırla sevgilisinin mutlak ölümlü birer canlı oldukları da altı çizilerek vurgulanmaktadır (Aça: 1998, 251-287).

Altay ve Hakas Türkleri arasında yaygın olan *Altay-Buuçay*'ın N. U. Ulagaşev'den derlenen Altay varyantında da kahraman Altay-Buuçay, karısı ve kızının hazırladığı tuzağa düşerek öldürülmekte ve daha sonra atları vasıtasıyla yeniden dirilmektedir: Altay-Buuçay bahadırın Ermen-Çeçen adlı bir karısı ve Caraa-Çeçen adlı bir kızıyla Erkemel adlı bir oğlu varmış. Onun Bay-Çookur, Kayçı-cereen ve Kamçı-cereen adına üç atı varmış. Ava giderken Bay-Çookur'a, hayvan sürülerini çevirmeye giderken Kayçı-cereen'e, düşman üzerine hücum ederken de Kamçı-cereen'e binermiş. Bunların dışında ava giderken yanında götürdüğü iki boz tazısı ve evinin etrafını düşmandan koruyan iki sunguru daha varmış. Altay-Buuçay, bir gün uzun süreli bir ava gider. Giderken kızına,

"Benim yokluğumda Boro tayga (boz dağ) sırtına çıkma, Ak Deniz'in suyuna ayağını sokma" diye nasihat eder. Ava giden Altay Buuçay'ın geriş dönüş vaktinde gelmemesi üzerine anası, kızı Caraa-Çeçen'e Boro tayganın sırtına çıkarak altı köşeli ayna ile Altay'ın (yer yüzününün) üzerini gözden geçirmesi söyler. Kız, dağ sırtına çıkar ve iki dağın arasında hayvan sürüleriyle birlikte yaşayan bir halkı idare eden bir hanın varlığından haberdar olur. Altay-Buuçay'ın hayli vakit geçmesine rağmen avdan dönmemesi üzerine onun ölmüş olabileceğini düşünen Ermen-Çeçen, kızını sahipsiz mallar ile ersiz kalan özünü almasını söylemesi için kızın daha önce dağ sırtında gördüğü hana gönderir. Haberin gelmesiyle iki kardeş Aranay ile Şaranay, babalarının Altay-Buuçay'ın ölümsüz bir kişi olduğunu söylemesi ve mallarla kadınları almak için gitmelerini engellemek istemesine rağmen giderler. Aranay, Şaranay, Ermen-Çeçen ve Caraa-Çeçen bir yerde gönüllerine göre toy düzenlerlerken öldü sanılan Altay-Buçay avdan geri döner. Altay-Buuçay'dan kurtulmak isteyen Ermen-Çeçen, Aranay ve Şaranay onu öldürmek için bir tuzak hazırlar. Ermen-Çeçen, önce Altay-Buuçay'ı sarhoş eder, daha sonra da içkisine zehir karıştırır. Altay-Buçay'ın güçten düşmeye başladığı sırada pusuda bekleyen Aranay ile Şaranay öldürmek amacıyla bahadırın üzerine atılırlar. Kendisini öldürmek isteyenlerle mücadele eden bahadır, karısından yardım ister; fakat, Aranay ile Şaranay, Ermen-Çeçen'in de yardımıyla bahadırı öldürürler. Bahadırı öldürmekle kalmazlar, bahadırın oğlunu da öldürerek bütün mallarla birlikte başka bir yere göçüp giderler. Aranay Ermen-Çeçen'le, Şaranay da Caraa-Çeçen'le evlenir. Bahadırın iki atı, bürküt şekline girerek Altay-Buuçay ile oğlunun cesetlerini yanmamaları için hiç kimsenin bulamayacağı ormana alıp götürür. Kamçı-ceeren, ölenleri dirilte-cek ilacı aramak için gider, geride kalanlar ise (iki at, iki sungur, iki tazı) cesetleri beklerler. Kamçı-ceeren, yer anadan nasihat alır ve büyük zorluklarla Celbegen'i öldürerek benini kesip alır. Beni getirip Altay-Buuçay'ın ağzına koyunca bahadır dirilip ayağa kalkar. Yeniden hayata dönen bahadır öncekinden daha da güçlü bir hale gelir. Kamçı-ceeren bu kez de bahadırın oğlunu diriltmek amacıyla Teñeri-kaan'a doğru yola koyulur. Altay-Buuçay ise Kayçı-ceerene binerek Aranay ile Şaranay'dan öç almak için yola koyulur. Onları param parça ederek eli boşaltır. Kamçı-ceeren, Teñeri-kaan'ın kızı Temene-Koo'yu alıp gelir. Temen-Koo, Erkemel'in cesedini düzeltip üzerine ak süt saçınca oğlan dirilip ayağa kalkar. Böylece, Altay-Buuçay kötü niyetli düşmanlarını ortadan kaldırır ve Teñeri-kaan'ın kızı Temene-Koo ile evlenerek mutlu bir hayat sürer (Surazakov-vd: 1959, 5-27.).

Destanın özetinden de anlaşılacağı üzere, Altay-Buuçay, yakın akrabaları (karısı ve kızı) tarafından ihanete uğrayarak sarhoş edildikten sonra içkisine zehir karıştırılıp oğluyla birlikte öldürülür. Kahramanın öldükten sonra yeniden dirilmesi, kendisine ihanet edenlerle kendisini öldürenlerden intikam almasına yöneliktir. Fakat, burada asıl dikkatimiz çeken şey, yeniden hayata döndürülen bahadırın eskisine nazaran daha güçlü bir hale gelmesidir. Bahadırın ölüp dirilmeden sonra daha bir güçlenmesi ile şaman adayının sembolik ölüp dirilmeden sonra manevî anlamda güçlenmesi arasında bir bağ olsa gerektir. Destan kahramanı, tıpkı şaman adayı gibi, ölüp dirilmeden sonra ilkinden daha farklı ve daha anlamlı yeni bir hayata başlamaktadır.

Ölüp dirilme motifine yer veren bir diğer destan ise Altay Türkleri arasından derlenen ve *Er Töştük, Alıp-Manaş* gibi bazı destanlarla *Yusuf Kıssası* ile benzer motifleri barındıran *Kögüdey*'dir.

Destanda, Kögüdey'in bir zamanlar Kan-Kere (Alp Kara Kuş)'nin iki yavrusunu yedi başlı Ceek-Cılan'dan kurtaran oğlu Kuskun Kara, altı bacanağı tarafından kuyu ya da çukura düşürülerek öldürülür. Kuskun-Kara'nın öldüğünü haber alan ve yavrularını Ceek-Cılan'dan kurtardığı için minnettarlık duyan Kan-Kere, Ak Deniz'den kutsal su getirerek bahadırı diriltir. Tekrar hayata dönen bahadır, kendisini öldüren bacanaklarını öldürerek intikamını alır (Surazakovvd: 1958, 86-129.).

Türk destanlarındaki ölüp dirilme motifiyle ilgili vereceğimiz son örnek, Kazak Türkleri arasında yaygın olarak bilinen ve *ertegi, ertegilik epos, kahramanlık masalı (bogatırskaya skazka)* şeklinde farklı isimlerle adlandırılan *Erkemaydar* olacaktır. *Bamsı Beyrek* ya da *Alpamıs* ile büyük benzerlikler içeren metinde, Uzınsarı adlı bir bahadır, Erkemaydar'ın Naran adlı kız kardeşini almak ister. Uzınsarı'ya varmaya gönlü olan Naran, ağabeyi Erkemaydar'ı hasta olduğu bahanesiyle yerine getiremeyeceği zor işlere salar (Ağabeyine sırasıyla yedi başlı devin kanını, Tağalan'ın ak devesinin sütünü, Tağalan'ın kökşolak börüsünün ödünü getirmeye gönderir.). Bahadır, yolculuğu sırasında rast geldiği üç kız kardeşin yardımıyla kız kardeşi tarafından istenilen şeyleri getirmeyi başarır (Aslında, bahadıra yardım eden üç kız kardeş, bahadırın getirdiği şeyleri onlara benzer başkalarıyla değiştirmektedirler.). Uzınsarı ile birlikte olabilmesinin biricik yolunun ağabeyinin ölümünden geçtiğini düşünen ve ağabeyinin gönderdiği tehlikeli yerlerden sağ salim döndüğünü gören Naran, bu sefer de ağabeyi üzerine birlikte yaşadığı Uzınsarı'yı salar. Uzınsarı, Naran'ın yardımıyla kılıç kesmeyen, ok batmayan Erkemaydar'ı öldürmeyi başarır. Öldürülen bahadırın yeniden dirilmesi, atının daha önceki yolculukları sırasında kendisine yarım eden üç kız kardeşi getirmesi ile mümkün olmaktadır. Kızlar, bahadırın getirmeye gittiği ve kendilerinin değiştirdikleri nesneleri (Yedi başlı devin kanı, Tağalan'ın ak devesinin sütü, Tağalan'ın kökşolak börüsünün ödü.) kullanarak bahadırı diriltirler. Bahadır, kendisini dirilten bu kızlarla evlenir; fakat, kızlar Naran ve Uzınsarı'dan intikamın alınmasını isterler. Bahadır, kel oğlan kılığında kız kardeşi ile Uzınsarı'nın toyu üzerine varır ve toyda tıpkı Bamsı Beyrek ya da Alpamıs gibi davranır. Toy sırasında yaşanan olaylar, Bamsı Beyrek'teki olaylarla aynıdır. Bahadır, Uzınsarı'yı üç gün süren bir mücadele sonunda kafasını keserek, kız kardeşini ise atına bağlayıp sürükleyerek öldürür. Öldükten sonra dirilerek kendisini öldürenlerden öç alan bahadır, evlendiği üç kız kardeşle birlikte mesut bir hayat sürer (Ahmetov: 1989, 83-89.).

Metinde yer alan dirilme, ilk bakışta öç almaya yönelik bir dirilmedir. Fakat, yeni bir hayatın başlaması ve bahadırın daha önceki hayatında içinde bulunduğu gaflet uykusundan uyanması gerçeklerini de göz önüne alacak olursak, ölüp dirilmenin olgunlaşmayı sağlamanın en önemli aracı olduğu gerçeğiyle bir kez daha karşı karşıya gelmiş oluruz.

Sonuç:

Türk destanlarındaki ölüp dirilme motifininin arkasında yatan temel düşüncenin ortaya konulması girişimlerinde, öldürülen kahramanın dirilerek intikam almak ve yarım kalan mücadelesini tamamlamak istediği ve bundan dolayı yeniden dirildiği/diriltildiği görüşü, şu ana kadar en gerçekçi yaklaşım olma özelliğini sürdürmüştür[5]; fakat, konuya bir de şamanlığa geçişteki ölüp dirilme ritüelinin fonksiyonu çerçevesinde yaklaşmak gerekmektedir. Yukarıdan beri üzerinde durula gelen ve şamanlıkla ve sanatkarlığa (Ozanlık, cıravlık, âşıklık, akınlık, vs.) geçiş törenlerinde ana unsuru oluşturan ölüp dirilme ritüelini, sem-

bolik ölüp dirilme ya da öldürülüp diriltilme vasıtasıyla ruhla bedenin yenilenmesi ve ruhun kemâle erdirilmesi, bireyi toplumdaki diğer insanlardan ayıran bazı önemli özelliklerin kazanılması çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Ölüp dirilme; yenilenmeyi, kimi durumlarda tanrısallığı kazanmayı, Tasavvufî yorumla *ölmeden önce ölmeyi* ve bu yolla kâmil insan olmayı ifade etmektedir. Sembolik ölüp dirilmeyle geçmiş hayat bütünüyle unutturulmakta, tanrısal bir misyon üstlenecek seçilmiş kişilerin tıpkı şamanlarla Hz. Muhammet örneğinde olduğu gibi, bedenleri parçalanarak temizlenip yeniden birleştirilmekte ve onlar saf ve tertemiz bir şekilde misyonlarını yerine getirmeye başlamaktadırlar. Manas örneğinde olduğu gibi, ölüp dirilme, bazı Türk destanlarında yeni bir kişilik kazanmayı ve kemâle ermeyi sembolize ederken pek çok Türk destanında ise öldürülen bahadırın yeniden dirilerek emeline ermesini, kendisini öldürenlerden intikam almasını sağlamıştır. Kısacası, şamanlığa geçişte yaygın bir şekilde karşımıza çıkan ölüp dirilme ritüeli, daha sonraki dönemlerde hem topluma ve gizli bir cemiyete, arkadaş gruplarına kabul törenlerinde hem de sanatkârlığa geçiş törenlerinde hemen hemen aynı işlevi görmüştür. Ölüp dirilme ritüeli, ilerleyen dönemlerde bir motif halinde Türk destanlarında varlığını sürdürmüş, bazı destanlarda olgunlaşmayı, kemâle ermeyi sembolize ederken diğer pek çok destan ve halk hikâyesinde öldürülen bahadır ya da âşığın dirilip emeline ermesini, kendisini öldürenlerden intikam almasını sağlamıştır. Bütün değişmelere rağmen, destanlarda görülen ölüp dirilme de, şamanlığa geçişte olduğu gibi, yeni bir başlangıcı sembolize etmektedir. Ölüp dirilen bahadır, eskisinden daha güçlü, daha zeki ve daha mantıklı bir hale bürünmektedir. Bahadır, ölüp dirilme ile yenilenmekte, yeni bir hayata başlamaktadır. Eğer, her insanın hayatı boyunca gerçek anlamda olmasa bile sembolik anlamda bir kaç kez ölüp dirildiğini (Çünkü, yaşanan her büyük buhran ölümü ve bu buhranlardan kurtuluş da hayata yeniden dönüşü, yani, dirilişi ifade etmektedir.) ve her ölüm ve diriliş sonrasında kişiliğinin daha bir olgunlaştığını da dikkate alırsak sanırız, destanlardaki ölüp dirilmeyi daha iyi anlamak mümkün olacaktır.

NOTLAR

[1] Eliade, bir yaş grubundan ötekine geçebilmek, kabile üyeliğine ve gizli cemiyetlere girebilmek için uygulanan ritüelleri şu şekilde sıralamaktadır: *a) Kırda veya ormanda (simgesel olarak öte dünyada) insanlardan kopuk ve ölüler gibi "larva halinde" yaşama dönemi; ölülerden sayılmaları dolayısıyla adaylara uygulanan çeşitli yasaklar (ölü kimi yemekleri yiyemez, parmaklarını kullanamaz, vb.), b) Hayalletlere özgü soğuk beyaz benzi ve teni elde etmek için yazın ve vücudun külle veya bazı alkali maddelerle boyanması; cenaze merasimleri. c) Tapınakta veya fetiş evinde simgesel olarak gömülme. d) Simgesel olarak yeraltı dünyasına iniş. e) Hipnotik uyku; adaya bilincini yitirten içecekler. f) Güç sınavları: sopayla dövülme, kızartılmak üzere ayakların ateşe tutulması, havada asılı bırakılma, parmakların kesilmesi ve buna benzer başka acı verici işlemler* (Eliade, age. 89-90.).

[2] Tasavvuftaki *çille çekme* ve *çillehaneyi* yani, bir dervişin çoğu zaman dar ve karanlık bir mekana girip gıda, uyku ve dünya kelâmını asgariye indirerek nefsini terbiye etmesini, bir başka deyişle, *ölmeden önce ölmesini* de bu bağlamda düşünmek gerekmektedir (*Çille* ve *çillehane* için bk: Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1991, 127.).

[3] Kutsal şaman ata ruhları ya da cinler tarafından şaman adaylarının göğüslerinin yarılıp iç organlarının değiştirilmesini/temizlenmesini anlatan rivayetler son derece yaygındır (Bu tür rivayetler için Eliade'nin çalışmasının dışında bk: Füzuli Gözelov-Celal Memmedov, **Şaman Efsaneleri ve Söylemeleri**, Bakı 1993.) ve bu rivayetlerin benzerlerini İslam peygamberi Hz. Muhammet'in çocukluğu ve Miraç'a çıkışı hakkındaki sözlü ve yazılı rivayetlerde de bulmak mümkündür: *Peygamberimiz, süt annesi Halime ile birlikte Beni Sa'd yurduna döndükten bir müddet sonra, Süt kardeşi Abdullah'la evlerinin arkasında yeni doğan kuzuların yanında bulundukları sırada süt kardeşi koşarak eve geldi. Ha-*

lime'ye ve Hâris'e "Beyaz elbiseli iki kişi, Kureyşi kardeşimi yere yatırıp karnını yardılar, ellerini karnına soktular!" dedi. Halime ile kocası, hemen dışarı fırladılar. Peygamberimizi ayakta, benzi uçuk ve gülümser bir halde buldular. İkisi birden: "Yavrucuğum! Sana ne oldu?" diye sordular. Peygamberimiz de "Beyaz elbiseli iki kişi gelip beni yere yatırdılar. Karnımı yardılar. Karnımda bilmediğim bir şey aradılar!" dedi (M. Asım Köksal, **İslam Tarihi, Hz. Muhammed (As) ve İslamiyet-Mekke Devri-**, İstanbul 1981, 58-59). *Enes b. Mâlik radiya'llahu anh'den: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem salla'llahu aleyhi ve sellem (kıssa-i Mi'rac'ı) herkesçe-i âti haber verdiklerini Ebu Zer radiya'llahu anh söylerdi: Ben Mekke'de iken evimin sakfı (tansızın) yarıldı. Cibril aleyhi's-selam indi. Göğsümü yardıktan sonra (için) Zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve iman ile dolu altın bir tiğen getirip içindekini göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapatıp üzerini mühürledi. Sonra elimden tutup beni semaya doğru çıkardı.* (Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdil'l-Latîf'z-Zebidi, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi** (terc. Ahmed Naim), 2. c., 6. b., Ankara 1980, 273-274). *Hazret-i Aişe radiya'llahu anhâ'dan mervi bir hadise nazaran gâr-ı Hırâ'da iken Cibril aleyhi's-selâm'ın tebliğ-i vahy için ilk geldiğinde şakk-ı sadr vâki' olmuştu ki, bunun vahy-i İlahiyi kuvvet-i kalb ile telakki ve sikâl-i vahyi tahammüle kudret kesbedebilmeleri için olduğu zahirdir. Bir de on yaşında iken şakk-ı sadrın vukuu (Ebu Nuaym) ile (Ziyâüddin Muhammed b. Abdü'l Vâhid'in rivayetlerinde vârid olmuştur. Bazı rivâyâtda beşinci bir şerhden de bahis varsa da sübutu yoktur* (age. 274, 2. dip not.).

[4] Türk dünyası âşıklık geleneğinde ozan, cırav, âşık, akın, sesen, kayçı, vs. olma sürecinde adayların çeşitli olaylar neticesinde kendilerinden geçmeleri, rüyaya dalmaları ve bu rüya sırasında kutsal güçler vasıtasıyla âşıklık (Akınlık, cıravlık, kayçılık, vs.) vasfını kazanmaları ve uyanışı takip eden süreçte yapılan uygulamalar hakkında bk: Ilhan Başgöz, *Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri*, **Folklor Yazıları**, İstanbul 1986, 24-38; Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara 1993; Metin Ergun, *Hakas Hayçıları ve Hayçılık Sanatı*, **Millî Folklor**, 3 (19), Güz 1993, 23-26; Metin Ergun, *Kazak Halk Akınlarında (Şairlerinde) Rüya Motifi*, **Millî Folklor**, 3 (23), Güz 1994, 8-14; Metin Ergun, *Hakas Hayçıları*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, 1, Bahar 1996, 121-129; Metin Ergun, *Manasçılarda Rüya Motifi*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, 4, Güz 1997, 125-132.

[5] Değerli araştırıcı Şükrü Elçin, ölüp dirilme ritüelinin belirli bir bölgeye (Anadolu, Orta Doğu, vs.) bağlanarak ele alınmasının yanlışlığını, ritüelin bir motif halinde Türk destanlarında da sıklıkla görüldüğünü daha çok Radloff'un derleme ve neşirlerinden yola çıkarak yıllar öncesinden ortaya koymuştur: Şükrü Elçin, *Göçebe Türk Destanlarında Ölüp Dirilme Motifi*, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, 1. c., 2. b., Ankara 1997, 61-62. Merhum araştırıcı Bahaeddin Ögel ise **Türk Mitolojisi** adlı eserinin ikinci cildinde, Türk mitolojisi ve yiğitlik destanlarındaki ölüp dirilme motifi üzerinde Manas, Ködön Han, Sayın Batır ve Ak Kübek adlı bahadırlardan örnekler vererek durmuştur. Ögel, aslında, Türk destanlarında ölümsüzlüğün olmadığını, ancak bir savaş ya da cihadı tamamlamak için ölünse bile dirilmek gerektiği için bazı bahadırların öldükten sonra sadık atları ya da geyik gibi hayvanlar vasıtasıyla dirildiklerini de yazmıştır (Ögel, **Türk Mitolojisi**, 2. c., Ankara 1995, 586-588.). Bir diğer araştırıcı Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler-15.-17. Yüzyıllar** (İstanbul 1998) adlı eserinde, İslam coğrafyasında meydana gelen bütün ihtilallerin meşhur ihtilalci Ebu Müslim'in şahsiyeti etrafında teşkil ettiğini, Ebu Müslim'in ölmediğine, günün birinde intikamını almak için geri döneceğine inanıldığını yazdıktan sonra buradaki mesiyanik (mehdici) telakkinin eski Sümer, Akad ve Babil mitolojisindeki *öldürülüp sonra bir şekilde dirilerek geri dönen ve intikamını alan tanrı* inancıyla karşılaştırılması gerektiğini söylemektedir (s. 24-25, 42. dip not.). Ölüp dirilme ve dirildikten sonra kendini öldürenlerden intikam alan kahraman motifini, çok eski dönemlerden beri Mezopotamya mitolojilerinde görülmesinden ve mesih ya da mehdi inancının bu bölgeye inen dinler (Yahudilik, Hıristiyanlık) vasıtasıyla yayıldığından yola çıkarak Mezopotamya kaynaklı göstermek dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan toplulukların mitolojilerinde ve destanlarında da sık sık görülen ölüp dirilme ve dirilen bahadırın kendisini öldürenlerden intikam alması motiflerini görmezlikten gelme ve adı geçen motifleri bütünüyle Orta Doğu coğrafyasına bağlama anlamına gelecektir. Oysa, biz, tıpkı değerli araştırıcı Şükrü Elçin'in yıllar öncesinden belirttiği üzere, adı geçen motifi, bir bölgeden kaynaklanan bir telakki olarak değerlendirmektense evrensel bir motif olarak ele almanın daha doğru bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz.

[6] Ahmet B. Ercilasun, *Alp Er Tonga'ya Ait Bâzı Sözler*, **Millî Folklor**, 2 (16), Kış 1992, 11-12; H. Nihal Atsız, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 4. b., İstanbul 1997, 36-45. Türklerin özellikle Hunlar, Siyenpiler

ve Kök Türkler döneminde İranlıların yanı sıra Çin toplumuyla da çetin ve uzun soluklu mücadeleler yaşadığı hem sözlü hem de yazılı kaynaklar tarafından uzun uzun anlatılmıştır. Çin bakanlarıyla yaşanan bu mücadelelerde, Çinlilerin sık sık bileye müracaat edip Türk idarecileri birbirlerine düşürerek Türk toplumu arasında nifak tohumları ektikleri bilinen bir hususdur. Türk toplumunun önde gelen bahadır ve devlet adamlarının hile ile tuzağa düşürülerek ya da sarhoş edilerek katledildiklerini bizzat Çin kaynakları bize bildirmektedir. Bu hususta bk: L. N. Gumilev, **Eski Türkler** (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 1999. *Kuzey-doğu Çin'deki Siyenpilerin başlarına gelen felaketler bu kadarla bitmedi. 550'de Gao Huan'ın halefi Gao Yuan, son imparatoru kendi lehine tahttan feragat etmeye zorlamak maksadıyla zehirledi. İmparatorun akrabalarından 720 kişi de öldürülerek, cenaze töreni düzenlenmesin diye cesetleri nehre atıldı* (21. s.). *Taman'ın akıbeti oldukça acıklıydı. Hanedan el değiştirince Doğu Türkleri Çinlilerden can düşmanlarının kanını istediler. İmparatorun vezirleri bir Türk yazından savaşa girilmesini saçma bularak Taman'ın kurban edilmesini öğütlediler. Zavallıyı zil zurna sarhoş edip, bulunduğu odaya Türk elçisini koyverdiler. O da kendi elleriyle onu parça parça etti* (195. s.).

Değerli araştırıcı Saim Sakaoğlu, Türk destanlarındaki (*Manas, Battalgazi, Saltuknume* ve *Köroğlu*) kahramanların ölümünü ele aldığı bir bildirisinde, Manas'ın iki kez ölüp dirilmesi ve üçüncü kez ölümüyle öte âleme göçmesi üzerinde de ayrıntılı bir şekilde durmuştur: Saim Sakaoğlu, *Destan Kahramanlarının Ölümü*, **Bozkırdan Bağımsızlığa Manas** (hzl. Emine Gürsoy-Naskali), Ankara 1995, 202-223. Sakaoğlu, yazısının sonunda Manas, Battal, Altın Ergek gibi destan kahramanlarının ölüp dirilmesi hususunu destan mantığı içerisinde kahramanların farklı özelliklerle donatılmış olmasına bağlayarak şunları yazar: *Destanlar; yapıları, anlatımları ve hacimleri itibariyle uzun soluklu anlatımlar oldukları için, onlarda görülebilecek özellikler de farklı olacaktır. Kahramanlık olayları üzerine kurulu bulunmaları da destan kahramanlarının farklı özelliklerle donatılmış olmasına yol açmaktadır. Elbette, ilk kılıç darbesiyle ölebilen, rakiplerine karşı koymasını bilmeyen bir destan kahramanı düşünülemez. Onlar, diğer kahramanlara göre farklı özelliklerle donatıldıklarına göre, elbette ölmeleri de sıradan olmayacak, hatta bir defa ölmekle de destan sahnesinden çekilmeyeceklerdir* (Sakaoğlu, agm, 223.) *Manas* ve diğer bazı destanlarla *Tahir İle Zühre* gibi halk hikâyelerinde yer alan ölüp dirilme hususu üzerinde duran bir diğer araştırıcı da Fikret Türkmen'dir (Fikret Türkmen, *Türk Destan ve Halk Hikâyelerinde Ölümden Sonra Diriliş*, **Türksoy, Türk Dünyası Kültür, Sanat, Haber ve Araştırma Dergisi**, 2. Sayı, Ocak 2001, 15-19.). Türkmen, adı geçen yazısında, öncelikle Türkler arasındaki ölümün anlamı ile ölüm etrafında oluşmuş inançlara kısaca temas etmiş, ölüp dirilme ile bağlantılı olan *tenasüh* (reenkarnasyon) inancının Türkler arasındaki yansımalarını ele almıştır. Tenasüh kavramından da anlaşılacağı üzere, Türkmen, zikredilen yazısında, daha çok halk hikâyelerinde görülen öldükten sonra başka bir surette görünme konusu üzerinde de durmuştur. Türkler arasındaki ölüm, ölümden sonra başka bir surette görünme ile ilgili eski ve yeni inanışları ele alan araştırıcı, daha sonra Radloff tarafından derlenerek yayımlanan ve daha önce Elçin ile Sakaoğlu tarafından da örnek olarak verilen *Kan Pergen, Altın Purkan, Altın Ergek, Kara Pär, Er Koşay* ile *Manas, Battal Gazi* gibi destanlarla *Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber, Tahir ile Zühre, Kerem ile Aslı* gibi halk hikâyelerinde yer alan ölüp dirilme ve öldükten sonra başka bir surette görülme örneklerine yer vermiştir. Araştırıcı, Türk destan ve halk hikâyelerinde görülen ölüp dirilme ile tenasüh inancının muhtemel bir şekilde eski Asya dinlerine bağlı olması gerektiğini yazdıktan sonra bazı araştırıcıların destan ve halk hikâyelerinde görülen ölüp dirilme ile tenasühü Şamanizm, Totemizm ile Budizm'e bağladıklarını söylemektedir. Gerçekten de ölümden sonra başka bir surette ortaya çıkma inancının kaynağı en eski Hint inançlarına kadar gitmektedir. Fakat, Türk destanlarında görülen ve daha çok yeni bir kişiliğe ve hayata kavuşmayı ifade eden ölüp dirilmeyi, reenkarnasyondan çok şamanlığa geçiş sürecinde görülen ölüp dirilme ile de birlikte ele almak, kanaatimizce daha doğru olacaktır.

Bazılarınca reenkarnasyon ile şamanlığa geçişte ve kahramanlık destanlarında görülen ölüp-dirilme motifi arasında ciddi bir bağlantı görülebilir; fakat, burada unutulmaması gereken bir husus vardır ve o da şudur: Reenkarnasyon, bireyin öldükten sonra ruhunun hayvan, insan ya da insan dışı varlıklara geçmesi anlamına gelmektedir. Yani, reenkarnasyon (yeniden bedenlenme) inancında, önceki ve bir sonraki bedenlenmelerin sadece insan bedeni şeklinde zuhuru söz konusu değildir. Yeniden bedenlenen bir kişi önceki ya da bir sonraki hayatında bir bitki ya da hayvan şeklinde de bedenlenebilmektedir. Halbuki, şamanlığa geçiş ve kahramanlık destanlarında görülen ölüp-dirilmelerde, önceki hayat da sonraki hayatta insan bedeninde gerçekleşmektedir. Bedenler aynı insanlara aittir ve ruhun bir başka insan, hayvan ya da bitki bedenine geçişi söz

konusu değildir. Reenkarnasyon inancını, Türk halk hikâyelerinde görülen öldürülen sevgililerin ruhlarının mezarlarından çıkan gül fidanı, ağaç gibi nesnelerde zuhuru çerçevesinde düşünmek daha mantıklı görünmektedir. Kahramanlık destanlarında ise, yeniden dirilmeyi sağlayan temel nedenler, öldürülen kahramanın dirilerek intikam almak istemesiyle babadırın tıpkı şamanlığa geçişte olduğu gibi, sembolik ölüp dirilme vasıtasıyla olgunlaşmasını sağlamaktır. Bu tür sembolik ölümlerde ruh, tekrar aynı bedene girmektedir. (Reenkarnasyon konusunda bk: Mustafa Aşkar, *Reenkarnasyon (Tenasüh) Meselesi ve Mutasavvıfların Bu Konuya Bakışlarının Değerlendirilmesi*, **www.tasavvufdergisi.8k.com/sayi3/sayfa085/index085.htm**

KAYNAKLAR:

Açа (Mehmet), 1998, **Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, 1. c., Konya. (Yayımlanmamış doktora tezi)

Açа (Mehmet), 1999, *Türk Kahramanlık Destanlarında İç Mücadele ve Yakın Akrabaları Tarafından İhanete Uğrayan Kahraman*, **Millî Folklor**, 6 (44), Kış, 18-23.

Ahmetov (Z.)-vd, 1989, **Kazak Halık Âdebiyeti-Ertegiler**, 4. c., Cazuvşı Basması, Almatı.

Aşkar (Mustafa), *Reenkarnasyon (Tenasüh) Meselesi ve Mutasavvıfların Bu Konuya Bakışlarının Değerlendirilmesi*, **www.tasavvufdergisi.8k.com/sayi3/sayfa085/index085.htm**.

Atsız (H. Nihal), 1997, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 4. b., İstanbul.

Başgöz (İlhan) 1986, *Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri*, **Folklor Yazıları**, Adam Yay., İstanbul, 24-38.

Elçin (Şükrü), 1997, *Göçebe Türk Destanlarında Ölüp Dirilme Motifi*, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, 1. c., 2. b., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 61-62.

Eliade (Mircea), 1999, **Şamanizm** (çev. İsmet Birkan), İstanbul.

Ercilasun (Ahmet B.), 1992, *Alp Er Tonga'ya Ait Bazı Sözler*, **Millî Folklor**, 2 (16), 11-12.

Ergun (Metin), 1993, *Hakas Hayçıları ve Hayçılık Sanatı*, **Millî Folklor**, 3 (19), Güz, 23-26.

Ergun (Metin), 1994, *Kazak Halk Akınlarında (Şairlerinde) Rüya Motifi*, **Millî Folklor**, 3 (23), Güz, 8-14.

Ergun (Metin), 1996, *Hakas Hayçıları*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, 1, Bahar, 121-129.

Ergun (Metin), 1997, *Manaslarda Rüya Motifi*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, 4, Güz, 125-132.

Ergun (Metin), 1998, **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Gözelov (Füzuli)-Celal Memmedov, 1993, **Şaman Efsaneleri ve Söylemeleri**, Yazıcı, Bakı.

Gumilöv (L. N.), 1999, **Eski Türkler** (çev. D. Ahsen Batur), Birleşik Yay., İstanbul.

Günay (Umay), 1993, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Akçağ Yay., Ankara.

Karıpkulov (A.) -vd, 1995, **Manas Entsiklopediyası**, 1. c., Kırgız Entsiklopediyasının Başkı Redaktsiyası, Bişkek.

Köksal (M. Asım), 1981, **İslam Tarihi, Hz. Muhammed (As) ve İslamiyet-Mekke Devri-**, Şamil Yayınevi, İstanbul.

Mamıtbekov (Zayır)-Esenali Adbıldaev, 1966, **"Manas" Eposun İzildöönün Kee Bir Maseleleri**, Kırgız SSR İlimler Akademiyası Til cana Adabiyat Enstitutu, Frunze.

Ocak (Ahmet Yaşar), 1998, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler-15.-17. Yüzyıllar**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.

Ögel (Bahaeddin), 1995, **Türk Mitolojisi**, 2. c., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Radloff (Wilhelm), 1995, **Manas Destanı, Kırgız Türkçesi Metin-Türkiye Türkçesi Çeviri** (Yayına hzl. Emine Gürsoy-Naskali), Türksoy, Ankara.

Sakaoğlu (Saim), 1995, *Destan Kahramanlarının Ölümü. Bozkırdan Bağımsızlığa Manas* (hzl. Emine Gürsoy-Naskali), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 202-223.

Surazakov (S. S.)-vd, 1958, **Altay Baatırlar**, 1. c., Tuulu Altaydın Biçikter Çagarar İzdatel'stvozı, Gorno-Altaysk.

Surazakov (S. S.)-vd, 1959, **Altay Baatırlar**, 2. c., Tuulu Altaydın Biçikter Çagarar İzdatel'stvozı, Gorno-Altaysk.

Türkmen (Fikret), 2001, *Türk Destan ve Halk Hikâyelerinde Ölümden Sonra Diriliş*, **Türksoy, Türk Dünyası Kültür, Sanat, Haber ve Araştırma Dergisi**, 2, Ocak, 15-19.

Ulagaşev (N. U.), 1985, **Alıp-Manaş, Altay Kay Çörçöktör**, 1. c., Gorno Altaysk.

Uludağ (Süleyman), 1991, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yay., İstanbul.

Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdil'l-Lâtîfi'z-Zebidi, 1980, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi** (terc. Ahmed Naim), 2. c., 6. b., Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara.